پیرەمێرد
و
پێداچوونەوەیەکی نوێی ژیان و بەرهەمەکانی

دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی

زنجیرەی ڕۆشنبیری

*

خاوەنی ئیمتیاز: شەوکەت شێخ یەزدین

سەرنووسیار: بەدران ئەحمەد حەبیب

***

ناوونیشان: دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، شەقامی گوڵان، هەولێر

پیرەمێرد

و

پێداچوونەوەیەکی نوێی ژیان و بەرهەمەکانی

کۆکردنەوە و لێکۆڵینەوەی

ئومێد ئاشنا

بەرگی دووەم

ناوی کتێب: پیرەمێرد و پێداچوونەوەیەکی نوێی ژیان و بەرهەمەکانی – بەرگی دووەم

کۆکردنەوە و لێکۆڵینەوەی: ئومێد ئاشنا

بڵاوکراوەی ئاراس– ژمارە: ٩٢٨

دەرهێنانی هونەریی ناوەوە: بەدران ئەحمەد حەبیب

بەرگ: مریەم موتەقییان

چاپی دووەم – ٢٠٠٩

لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان لە هەولێر ژمارە ٢٥٥٧ی ساڵی ٢٠٠٩ دراوەتێ

حاجی تۆفیقی پیرەمێرد

هێڵکاری: یووسف عەبدولقادر

گیپە

مامۆستا محەممەد ڕەسول هاوار دەربارەی ئەم شیعرە نووسیویە: جارێکیان ئەحمەدی عەزیز ئاغا گیپەیان ئەبێت، چەند هاوڕێیەکی خۆی بانگ ئەکا بۆ گیپە خواردن. پیرەمێرد لە بانگکراوەکان نابێت، لە پاش چەند ڕۆژێک پیرەمێرد بەو گیپەیەی ئەحمەدی عەزیز ئاغا ئەزانێت، وەکو وتمان پیرەمێرد زۆر نەوسن بووە، بۆ هیچ شتێک گلەیی نەکردایە لەسەر خواردن گلەیی ئەکرد. لەبەر ئەوە بەم چەند دێڕەی خوارەوە گلەیی خۆی بۆ ئەحمەدی عەزیز ئاغا ناردووە:

ئەحمەد با گیپەت بۆ ئەو تیپە بێ
گیپەت خوارد بێ من، گووپت گیپەبێ
خۆ من ئەو ساتە، هاتبوومە لات
تەفرە بۆ من بوو، شفرە بۆ جامات
وتیان کەللەکەت هێشتا دەیباڕان
ورگتان برنجی، کالّی ئەخووسان
ئەگەر وەک کەللە مێشکت داتەکێ
ئەبی بە وەزیر، فریشکت ئەتەکێ
وەک (کلاو قازی) بێ دروومانی
ئاگری بن دیزەی، زۆر بێ ئامانی
ڕیخۆڵە چەورەی، لە خۆت ئالاوی
پێچکەی خۆت بەستووە، لە جێدا ماوی
هەر وەک شیلاوگ، هەوێنی شیری
لە نوکتەی وردا، پەیکانی تیری
دەستی (عزەت)ت دائم لەسەر بێ
هەرمێی بەهەشتت[1] ئاودار و تەڕبێ
کردەی تۆ و بردەی (نادی مەزڵووم) بێ[2]
خراپەت دیار بێ، چاکەت بن گۆم بێ
منیش کەشکەکەم ئەمرۆ خوارد بێ تۆ
بەرد هاویشتنە، پاداشی کڵۆ

....

(١) هەرمێی بەهەشت: واتە شەقی بەهەشت، چونکە زۆر جار ئەڵێن هەرمێیەکی تێ هەڵدا.

(٢) نادی مەزڵووم: نیازی لە ماڵی حوسێن مەزڵوومە کە کابرایەکی زۆر ساویلکە و خۆش بوو، زۆر کەس وەکو نادی بۆ ڕابواردن ئەچوونە ئەوێ.

ئەحمەدی عەزیز ئاغاش کە بەنوکتەبێژ و قسەخۆش و بەنەستەق بەناوبانگە، بەم سێ دێڕەی خوارەوە وەرامی پیرەمێردی داوەتەوە، وەرامەکەی لەسەر نامەکەی پیرەمێرد نووسیوە:

خاڵە گیان یا خوا ڕووی بزن[1] ڕەش بێ
منی ڕووڕەش کرد، هەر ئەوەی بەش بێ
بەخوا ئەو ساتەی تۆ تەشریفت هات
من زۆر مەشغوڵ بووم، بەبیرما نەهات
لە جیاتی گیپەی ئاوساوی نەکولاو
پێشکەشت ئەکەم، دوو پەردە پلاو

....

(١) بزن: ئەحمەدی عەزیز ئاغا نیازی لە بزن پووری بووە، کە ناوی پوورە بەهێ بووە، وەهەم خەسووی ئەحمەدی عەزیز ئاغاش بووە کە ئەو گیپەکەی لێ ناوە.

***

شەڕی خەراجیان[1]

«ساڵی ١٩٢٤ کە شێخ مەحموودی نەمر لەشکری دوژمنی لە شارەزوور شکاند، پیرەمێرد ساڵی ١٩٢٦ بۆ یادی ئەو نەبەردە ئەم شیعرەی نووسیوە». هەروەها وەڵامی ڕۆژنامەی (العراق)ی ئەو کاتەی داوەتەوە .

العراق[2]ئەڵێ، ئێوە ئەرمەنین
دەعواتان شوومە، بۆ هیچ لایق نین
خۆیان ناناسن، بەتورک نابن
خوا نەیداونێ، وەک کورد، ئازابن
کورد ئەو کوردانەن کە بەغدایان گرت
(أبو جاسم)ەکان، کەوتنە جرت و فرت
دوو ساڵ لەمەوپێش، خۆیان و فەوجیان
لەسەر کانیەکەی، بەردی خەراجیان
بە کەش و فشی بۆ کۆزە ڕەقە
دوو سواری کوردیان لێ کەوتە تەقە
بە ئاخ (یا یومە) کەوتنە هاوار
بە پاڵەپەستۆ ڕایان کردە شار

ئەو ڕەمەزانەی لە دێی ڕەمەزان
بەجەژنیان زانی لە تەنوور خزان
نەبوایە بەهۆی بەریتانیاوە
ئەخنکان بەدەس کولله و خورماوە
سا چی بکەم، نەبێ، وڕەی تەیارە
حیزی و ئازادی ئەوسا دیارە

---

(١) ئەم شیعرەمان لە لاپەڕە ٢١٩ی ئەو کەشکۆڵەوە وەرگرت کە نەجمەددین مەلا ساڵی ١٩٣٧ بۆ (محەممەد ئەمین حەمە صالح ئاغای قزڵجی) نووسیوە. نەجمەددین مەلا لە سەرەتای شیعرەکەوە نووسیویە «لە ساڵانی ١٣٤٣ی هـ. کە شێخ مەحموود جەیشی عەرەبی لە شارەزوور شکاند، حاجی تۆفیق بەگ ئەمەی فەرمووە» ئنجا بۆیە من نووسیومە کە پیرەمێرد بەیادی ئەو شەڕەوە شیعرەکەی نووسیوە چونکە ساڵی ١٩٢٢ یاخود ١٩٢٤ پیرەمێرد لە تورکیا بووە. وە لە سەرەتای ساڵی ١٩٢٥ دا گەڕاوەتەوە.

(٢) ڕۆژنامەی (العراق)ی: ئەو سەردەمە هێزی کۆنەپەرستی عەرەب و بەریتانیای داگیرکەر دەیبرد بەڕێوە نووسیبووی کە کورد ئەرمەنییە!!

***

دەنگی وەتەن[١]

١٩٢٤

لە ئەستەمولەوە هەڵسام، لە خەودا بووم، هەتا ئێرە
لە سەیری (في المنام) دا بووم، کە چاوم کردەوە لێرە
حەیاتێکی ترم دی، خزم و خوێشان دەورەیان دابووم
سەرلەنوێ هاتمەوە دنیا، بەڕۆح وەک تولفی[٢] ساوابووم
ئەمە دوو ڕۆژە جەژنی ڕۆحمە، دەنگی وەتەن دەبیەم
خودا دیداری ئێوەشم نسیب کا، زۆر ئەبینێ پێم
هەواڵی ئێوە چۆنە؟! بێمەوە؟ یا ئێوە دێنە لام
نسیب ئەیزانێ، چەند ڕۆژێکی تر، مەعلوم ئەبێ ئەنجام

---

(١) مامۆستا محەممەد ڕەسول هاوار: لە بارەی ئەم شیعرەوە لە لاپەڕە ١٧ی دیوانی پیرەمێرد نووسیویە: «شێخ مەحموودی مەزن ئاڵای شۆڕشگێڕی و داواکردنی مافی گەلەکەی هەڵکردبوو، پیرەمێرد لە پرسینی حاڵ و ئەحواڵی ئەو سەردەمەی کوردستان ئەم چەند دێڕەی بۆ یەکێک لە خزمەکانی لە شاری سلێمانی کە «مستەفا سائیبی» خوشکەزای بووە ناردووە. ئەو هەڵبەستەم لە دەستخەتێکی خۆیەوە وەرگرتووە، لەژێریەوە نووسراوە «خاڵی باکماڵی بێ حاڵت» هەرچەندە مستەفا سائیب ئەڵێ ئەم هەڵبەستەی لە تورکیاوە ناردووە بەڵام من لێی

دوودڵم، چونکە لە مەعنای هەڵبەستەکەیەوە لەوە ئەچێت کە لە جێگەیەکی نزیک کوردستانەوە ناردبێتی و لای من وایە لە تورکیاوە گەڕاوەتەوە بەسەر شام و حەڵەبدا هاتبێتە بەغداد و چەند ڕۆژێک لە بەغدا ماوەتەوە و لەوێوە ئەو هەڵبەستەی ناردووە بۆ مستەفا سائیب».

(٢) لە کوردیدا باوە دەڵێن -تولف- واتە منداڵی ساوا کە لە ڕاستیدا لە -طفل-ی عەرەبییەوە وەرگیراوە.

«ڕۆحم فڕی، لەسەراوردی بەرزی نیشتمانەوە، بێ دەنگ و سەنگ[١]
وام زانی کە ئەم کۆنە مەڵبەندە ئەکاتەوە بەشوێنی دەنگ
بووبوون بەیەک، لەش و ڕۆحم، بۆ دیدەنی دۆستایەتی کۆن
ناڵە و نەوای دڵم بوو، داخم، لانەی بەڕۆحەکە هێنایە تەنگ
١٣١٧ی ڕۆمی/١٩٠١ی زاینی

---

(١) ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٨ی دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بەتورکی بەخەتی پیرەمێرد لەژێر وێنەیەکی سەردەمی لاوێتی خۆیدا لە تورکیا نووسراوە. بەڵام ڕوون نییە کە ئایا پیرەمێرد خۆی کردوویە بەکوردی یاخود کەسێکی تر.

بەبۆنەی دەرچوونەوەی گۆڤاری گەلاوێژەوە

ئۆخەی گەلاوێژ[١] وا دەرکەوتیەوە
وەک چرای بەختی، کورد سەرکەوتیەوە
یانەی سەرکەوتن[٢] بەتۆ ڕووناکە
کوردستان بەڕووی، تۆ فەرەحناکە
شەوقی دیدارت ڕووناکی چاوە
ئیتر تەوژمی گەرما نەماوە
گوزەرگات بورجی (دار السلام)ە[٣]
دیاری ژین بۆ تۆ، دوعا و سەلامە

---

(١) گۆڤاری گەلاوێژ تەمەنی دە ساڵ بوو ١٩٣٩-١٩٤٩ لەو ماوەیەدا گەلێ جار تووشی گیروگرفتی داخستن و بێ پارەیی بووە. ئەم شیعرەی پیرەمێرد بۆ دەرچوونەوەی سەر لەنوێی گۆڤارەکەیە دوای داخستنی. دیارە ئەمە لە ساڵانی پێش ١٩٤٩ دا بووە چونکە لەو ساڵەدا بۆ هێجگاری داخرا. هەروەها گەلاوێژ ئەستێرەیەکە دوای چلەی هاوین دەردەکەوێت.

(٢) یانەی سەرکەوتن: ڕۆشنبیرانی کورد لە بەغدا پێکیان هێنا.

(٣) دار السلام: واتە شاری بەغداد.

***

بەستن

لە کۆمەڵی کۆنی دواکەوتووی کوردەواریدا پڕوپووچێک هەبوو، پێیان دەگوت (بەستن) واتە لە کاتی ژن هێناندا کە بووک و زاوا دەچوونە پەروەردە، کابرا نەدەبوو بە زاوا و کارەکە هەندێک دوا دەکەوت. هەندێ پڕ و پیرێژن بەپارە گوایە ئەو گیروگرفتەیان چارەسەر دەکرد. بەڵام لە مێژە زانست هۆی ئەمەی دۆزیوەتەوە و شتەکە یا هۆی دەروونییە یاخود ناتەواوییەکی لەشە. وە موفتی پێنجوینی شاعیر لە یەکێ لە شیعرە کۆمەڵایەتییەکانیدا باسی ئەو دەردی دواکەوتنەی کردووە پیرەمێرد لە ڕۆژنامەکەیدا شیعرەکەی بۆ بڵاو کردۆتەوە و هەروا بۆ تام و قسەی خۆش چەند بەیتێکی خۆی وەک جۆرە وەڵامێک بۆ شیعرەکەی موفتی نووسیوە، وە باسی ئەو پیرەژنەی کردووە کە لە سلێمانی ئەو بەستنەی دەکردەوە و ناوی دادە عاسم بووە:

«تا دادە عاسم، لە دنیا مابێ
ڕووی قەدی سپی، خوای لێ ڕەزا بێ
سلێمانیشمان، لەگەڵ ئەترافی
عائدی ئەوە خۆی و ئینسافی
چۆنی ئەبەستێ، یا ئەیجەڕێنێ
هەر کار دروست بێ و زوو بیپەڕێنێ
خۆ ئەو شێخ نەبوو بەحوکمی دوعا
جن و دێوەکان موسەخخەر بکا
کەوابوو مەعلووم حیکمەتی تیایە
خۆت لادە ئیتر تۆ لەم بەڵایە!

***

دە، شت

دە، شتم هێند لاگرانە، ڕاستی پێی سەختم تەواو
ناری عاشق، نوێژی فاسق، کیبر و خۆ بادانی پیاو
دەردی بەرتیل، ڕووی بەخیل، گاڵتەی ڕەزیل، ئەرکی دەلیل
دەنگی ناسازی موئەزین، برسێتی و هەوراز، بەدیل
دەردی سەر ئەم نۆیە، دەردی سەریە بۆ ئەم عالەمە[1]
لێرە نازی[2] نازیکەر[3] پێیان بڵێی هیتلەر کەمە

---

(١) لە نوسخەی لای ئێمە دا ئەم بەیتە بەم جۆرەیە:

«نازونووزی تازە پیاکەوتوو لەگەڵ ئەم عالەمە
لێرە نازی نازییەکان پێیان بڵێی هیتلەر کەمە»

(٣،٢) نازی یەکەم واتا نازکردن. نازی کەر: ئەوانەی سەر بەنازییەکانن، کە خۆیان بەگەورە دەزانن و لە هیتلەریان گەورەتر پێ بڵێی هێشتا بەلایانەوە کەمە.

***

چاو(١)

١٩٤٩

چەند تاکە بەیتێکی پیرەمێرد کە بەشێوەی وردەکاری سەبارەت بەچاو نووسیونی:

«قەدم کەوانە، دڵ بە(قەد)ی تۆیە چاوەڕوان[2]
میوانی (تیر)ی خۆشتر ئەوێ، خانەخۆی، کەوان»

«ئەگەر چاوم بەتۆزی ڕێت بڕێژم
بە فرمێسک، داری تووبای تیا ئەنێژم»

«لە دڵما، تا خەیاڵی چاوی کاڵە
هەموو عالەم لە پێش چاوم خەیاڵە»

«تەلی چرایەک لە چاوی تۆوە، بۆ کونجی دڵم ڕاکێشراوە
ئەو دەمەی تۆ ئەڕوانیتە من، تەلی کارەبای دڵم پچڕاوە»

«شیعری بڵند کە تەعلیقی ئیلهامی پێوەیە
ئیلهامی شیعری من، لە نیگای چاوی تۆوەیە»

«چاو کە دەردی دووری تێ کەوت، ئارەزووی گریان ئەکا
نیوە موویەکیش کە کەوتە چاوەوە، هەر ژان ئەکا»

«تۆ لە پێش چاوم نەمای، گیانیش لە لەشما دەرچووە
هەروەکو ئاوێنە سوورەت لاچوو، عەکسیش لاچووە»

«بە چاوی مەستی هۆشی لێ فڕاندم، عەشرەت هاوارە
نەخۆش ساغ ڕووت ئەکا، بێ حاکمە شێواوە ئەم شارە»

«کاغەزێکی سپییە، ناردم، تێبگە مەعنای چییە
چاوی من بەدڕەنگە سپییە، چونکو چاوی لێت نییە»

«چاوت دووکەڵی لێ دێ، بڕۆ لە دوورەوە مەمێنە
چونکە ئەو دووکەڵە، قرچەی دڵمە، ئاگری لە شوێنە»

....

(١) ئەم شیعرانە لە گۆڤاری گەلاوێژی ژمارە ٢ی ساڵی ١٩٤٩دا بڵاوکراوەتەوە کە پیرەمێرد خۆی ناردویێتی. وەکێشی هەر بەیتێک لەوی تر جیاوازە.
(٢) ئەم بەیتە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

لای لایە بۆ مناڵ

لە پێشەکی ئەم شیعری لای لایەی منداڵەی پیرەمێردا مامۆستا محەممەد ڕەسول هاوار نووسیویە: «لای لایە بۆ منال شتێکی زۆر کۆنە هەموو گەلێک جۆرە لای لایەیەکی هەیە بۆ ئەوەی منداڵەکانیان خەو لێ بخەن.

لە کوردستانی خۆشمانا، لای لایە زۆر کۆنە و لە دێرزەمانەوە کە منالی کورد خراوەتە ناو جۆلانەوە، کە لە بەینی دوو لقی دارا بۆی هەڵخراوە یاخود نراوەتە ناو بێشکەوە و بەدەسرازەی بەنی ڕەنگاوڕەنگ پێچراوەتەوە هەندێک خرخاڵ و شتی سەوز و سووریان بەکەمەی بێشکەکەدا شۆڕ کردۆتەوە لەگەڵ هەندێک حەتحەتۆکە، کە هەریەکەیان شتێکی بۆنخۆشیان تێ کردووە بەتایبەتی سمڵ و مێخەک. منالی ئەوسا وەکو ئێستە نەبووە، وەکو چۆن هێشتا لەناو زۆربەی دێهاتەکانی ناو خۆشمانا ماوە، کە منال نەخۆش کەوت دایک و باوکی بیبباتە لای دکتۆر و دەرمانی بۆ بکڕێت، بەڵکو دەرمان هەر دەرمانی پڕوپیرێژنان بوو. منالی سک یەشاو گوڵە بەیبوونیان بۆ کولاندووە و داویانەتێ، منالی سکچوو سمڵیان کوتاوە و دەرخواردیان داوە. گوێ یەشاو دووکەڵیان کردووە بەگوێچکەدا یاخود ڕۆنیان داغ کردووە و کردوویانەتە گوێی بۆ ئەوەی ژانی بشکێ. منالی لەرزوتا لێ هاتوویان بردۆتە سەر شەخس و تاوە بەنێکیان کردۆتە دەستی. شەوانی دوور و درێژی پایز و زستان، منالی گڕوز و برسی، هەتاکو بەیانی گریاوە و کڕووزاوەتەوە. دایکیش بەدەم وەنەوزی خەوەوە بەناچاری دەستی کردووە بەلای لایە بۆ ئەوەی

منالەکەی خەو لێ بخات. بەتایبەتی کە تەمەنی ئەو منالە ئەگەیشتە یەک ساڵی و لە هەندێ قسە ئەگەیشت، ئیتر دایکی هەڕەشە و ترسی تێکەڵ ئەکرد بەلای لایە بۆ ئەوەی منالەکەی بترسێ و بێدەنگ بێت، بۆ ئەمە باسی گورگانە شەوێ و ئایشە گوێدرێژی بۆ ئەکرد. هەندێک لە شاعیرانی کورد بەدەم دایکانەوە لای لایەیان کردووە بەهەڵبەست وەکو قانع و بێکەس، پیرەمێردیش بەدەم یەکێک لەو دایکانەوە ئەم لای لایەی خوارەوەی کردووە:

گورگانە شەوێ، گورگانە شەوێ
بەرخە بچکۆلەکەم خەوی لێ بکەوێ
لوورەی تۆی ناوێ، لای لایەی ئەوێ
ئەڵێ لە ماڵی ئێمە دوور کەوێ
بچۆرە ماڵی (ئەبوو یابوو)
حوشترەکەی، بکە بەتێشوو
یابوەکەی بخەرە، ناو چاڵی گوو
خۆی لێرە دەرکە زوو بەزوو
پیاو خۆرە زلە، پیاو خۆرە زلە[١]
کۆرپەکەم لەگەڵ دایکیا دەست لەملە
مەڕەی تۆی ناوێ، هۆگری بولبولە
هیچت بەلووتەوە نابێ، لەم گەرد و خولە
دوورەوەکەوە، تا نەیان داویتە بەر گوللە
ڕووبکەرە ماڵی (ئەبو جاسم)ەکان
یەکێکیان بکە بەکوچکی گوێ ئاگردان
ئەوی تریان بخەرە شیوی کۆلان
بەڵکو دەست بەردەن لە یەخەمان
کەمتیاری سم پان، کەمتیاری سم پان
ڕۆڵە شیرینەکەم، نووستوە لە هەیوان
سپاردوومە بەپێغەمبەر و یەزدان
سپاردوومە بە ئایەتی قورئان
با حەچەی تۆ ببڕێت لە گوێمان
بچۆرە ماڵی کوللە خۆرەکان
زمانی بەدیان ببڕە بەددان
چاوی ژنەکەی کوێر کە بەبێڵەکان

بەشکو بەجارێ ببنەوە لەکۆڵمان
بۆ خۆمان بێ گێچەڵ بین لە وڵاتی خۆمان

....

(١) شیعرەکانی ئەم لای لایەیە لە بارەی کێشەوە وەک یەک نییە. تەنانەت لە زۆر جێگادا نیوە دێڕەکان لەگەڵ یەکتر کێشیان جیایە.

***

کەشتی، پاپۆڕ

لە دار و ئاسن و ئاگر، شتێکم دی لەناو ئاوا
سرەوتی نابێ ڕۆژ و شەو، چە خۆر کەوتن، چە خۆر ئاوا
لەیەک بین ڕادەکا بەو ئاوەدا، وەک ئەسپی پڕتاوە
لە ئاوایە و ئەمەندە تینووە، ناو جەرگی سووتاوە
لەسەر ئەو تینوەتییەشدا، ئاو گەیشتە قوڕگی خنکاوە
سەر و پێ و دەست و چاو گوێی نییە، بێ ڕۆحیشە و ئەڕوا
بە جارێ شارێ هەڵدەگرێ، کەچی هێشتاکو جێ ماوە
نەڕەی وەک شێرە، سەد شێر و نەهەنگی بەحر ئەترسێنێ
بە چالاکی وەکو بازە، کەچی بێ بازوو و هەنگاوە
بەسەر پشتا تەرات ئەکرێ، ئەمەندە سەختە نالەخشێ
لەپێشدا کاروانی بۆ دەهێناین لەو پەڕی دنیاوە
لەژێر بەحرا، بەگوللە ئەیکوژن، ڕێی ڕاستی گیراوە

***

دنیا، دەستکەوتن

جارێک لەکوێستان لەدەم کەلی خان
سەرخەوم شکان هەندێک لەپاش نان
ژێر ڕاخەر نەبوو، بنووم لە سەری
یەک دوو کەلەرمم، لەبن دار بڕی
ڕام خست بەیادی لەش و لاری یار
وەک کلووی سپی نازک و نازدار
کە ئەبزووتمەوە، ئەو جیرەی ئەهات
بەو جیرە جیرە، کەوتمەوە ئاوات

خۆزگە لەشێکی ناسکی وام ئەدی
بەڵام خەوێک بوو بۆم نەهاتەدی
ئەمڕۆ یەکێکی لەش سپی و نازک
گۆمەتەی ئەدا وێنەی کار ئاسک
بە دەورما ئەهات، ها بگرە و بێنە
وەک چۆلەکەکەی شوان خەڵەتێنە
ئەچووم بەشوێنیا، ئەو قونەی ئەکرد
ها لێرە و لەوێ دەستم بۆ ئەبرد
جرتێکی کێشا و وتی من دنیام
کاتێکم زانی لە چۆڵ و تەنیام
دنیا دەستکەوتن خەیاڵی خامە
ژنێکە وەسڵی هەر ئیحتلامە!

***

چیرۆک بەشیعر

کیژۆڵەی خوێندەوار(١)

کچێک بوو، ناوی جەمیلە
جوان و ناسک و نەشمیلە
عومری یا نۆ، یا دەساڵ بوو
زۆر زیرەک و بە کەماڵ بوو
لە کاری ناو ماڵ زانا بوو
هەتاکو بڵێی وریا بوو
ڕۆژێ لە ماڵ هاتە دەرێ
نەختێ بە تەنیا بگەڕێ
هەڵسا چووە دەرکی سەرا
نەرم و نیان و بە حەیا
سەیری ئەترافی نەئەکرد
نە خێرا ئەڕۆیشت و نە ورد
لە ڕێ تووشی پۆلێ کچ بوو
هەر ڕۆی تا لێیان نزیک بوو

گوێی گرت لەباس و قسەیان
هیچ تێنەئەگەیشت لێیان
یەکیان ئەیوت (ئیستیوا)
خەتێکە ئەرز دوو کەرت ئەکا
ئەوی تر ئەیوت خەتی تووڵ
سێ سەد و شەستە بەئوسوڵ
یەکێ ئەیوت عەسری ئەقتاع
پاپای ئەوروپا، بۆ تەماع
هەزار ئیشی گەندی ئەکرد
هیچ کەسێ مەنعی نەئەکرد
جەمیلە کە ئەمانەی بیست
عیلم و زانستی ئەویست
زۆر بەزەیی هات بەخۆیا
کە بێ بەش بوو لە خوێندنا
ئەویش گەر خوێندەوار بوایە
دەبوو گشتی بزانیایە
چووە ماڵێ بەغەمگینی
بە پەشێوی و بێ شیرینی
دایکی وتی نازەنینم
بۆچ وا پەشێوت ئەبینم؟
چی قەوماوە، چی ڕووی داوە؟
دڵت لەسەر چی شکاوە؟
پێمان بڵێ لە چیت کەمە؟
چیت گەرەکە، بۆ چیت غەمە؟!
گوارە و کرمەک و لاگیرە
(صباح الخیر) و پێنج لیرە
گەردنلغ و بازن و گۆ
قاپ قورئانت[٢] هەیە تۆ
لە بەرگیشا خۆ تەواوی
ئیتر بۆچی پەشۆکاوی؟!

وتی: دایکی خۆشەویستم
لە هەموو شت کار دروستم
بەڵام هەر خوێندنم کەمە
کە زۆر ئیحتیاجم بەمە
عەیبە بۆ من کە جاهیل بم
لە ژیانا بێ حاسڵ بم
وتی: کچی نازپەروەرم
بەسەر ڕۆح و بەسەر سەرم
باوک بێتەوە ئێوارە
لەم ڕووەوە ئەیکەم چارە
بەڵکو بتنێرێتە مەکتەب
فێر بی عەقڵ و عیلم و ئەدەب
ئێوارە باوکی هاتەوە
دایکی زوو چوو بەلایەوە
قسەی جەمیلەی تێگەیان
وتی بەسەر ڕۆح و بەگیان
هەرچی جەمیلە ئەیەوێ
منیش ڕازیمە و ئەمەوێ
کچیان خستە مەکتەبەوە
بە دڵێکی فەرەحەوە
کچە ئەوەندە سەعی کرد
هەتا یێکەمینی وەرگرت
هەموو ساڵ بەسەعی و هونەر
بە یەکەمی ئەهاتە دەر
هەتا هەشت نۆ ساڵی پێچوو
کچ لە مەکتەب تەواو دەرچوو
کرا بەدختۆری ژنان
ناوی دەرچوو لە گشت جیهان
بە مەدحەوە باسیان ئەکرد
بە بڵندی ناویان ئەبرد

هەرچی لە مەکتەب تێکۆشی
بەرگی شەرەفی ئەپۆشی
هەرچی نەزان و تەمەڵە
خوار و بێ قەدر و دەفەڵە

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاونەکراوەتەوە.
(٢) قاپ قورئان: ملوانکەیەکە لە ئاڵتوون. قوتوویەکی بچووکی پێوەیە کە قورئانی تیایە.

***

عیزرائیلی بەهەشتی(١)

عیزرائیلی بەهەشتی
کوڵی نایە سەر پشتی
پیاوێ بوو زۆر فەقیر بوو
سەررای فەقیری، پیر بوو
خاوەنی ماڵ و منداڵ
نەیبوو نانێ، لەناو ماڵ
بە ئارەقی ناوچەوان
بە قووەتی پاڵەوان
دەچوو چیلکەی ئەهانی
بۆ نانی، منداڵانی
هەموو ڕۆژێ بەیانیان
ئەچوو بۆ کێو و شاخان
ئەوەندەی خۆی ئەیتوانی
داری ئەنا لە شانی
داری ئەدا بە پارە
ئەیدا بەنان بێچارە
ڕۆژێ لەژێر کوڵەدار
لە گیانی خۆی بوو بێزار
لەشی پڕ بوو لە عەرەق
هەردوو چاوی بوو ئەبڵەق

داری دا بەسەر بەردا
بەردی دا بەسەر ئەردا
کوڵەکەی کەوتە ئەردی
زاهیر بوو ئاهی سەردی
بانگی کرد یا عیزرائیل
تۆ بێرە لام بەتەعجیل
ڕۆحم ناوێ بەم حاڵە
چی بکەم، لەم عومرە تاڵە
قسەی لەناو دەما بوو
عیزرائیل لێی پەیدا بوو
وتی منت بۆ چییە ؟
ئەم هاوارەت لە چییە ؟
پیرە لە ترسی گیانی
جوابی قسەی نەزانی
واقی وڕما مامەی پیر
وتی هەر تۆی دەستگیر
لەژێر کوڵی گرانام
لەگەڵ داد و فوغانام
بۆیە هاواری تۆم کرد
فریام کەوی دەستوبرد
عیزرائیلی بەهەشتی
کوڵی نایە سەر پشتی
ئەمجا پیرە بەیەک غار
کوڵەی فڕاندە ناو شار

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاونەکراوەتەوە.

***

بالۆرێ[1]

١٩٤٤

(مەلای مەزبوورە) چووبووە سەر دارێ
لقێکی ئەبڕی بیکا بەبارێ
ئەیویست ئەو لقەی خۆی وا لەسەری
لە بندا بیبڕێ عەقڵی وای بڕی
ڕێبوارێ پێی گوت، مەلای سەر دارێ
ئەو لقە ببڕی ئەکەویە خوارێ
مەلا لێی نەبیست، سا ئەو بەڕێ بوو
ئەم لەگەڵ لقدا سەرەنگرێ بوو
کە کەوتە خوارێ، وتی ئەم پیاوە
لە غەیب ئەزانێ و وەلی تەواوە
وای کرد، چوو پێی گوت کەرامەتداری
تۆ کە زانیت من ئەکەومە خواری
ئەڵبەت ئەیشزانی کە من کەی ئەمرم
تو خوا پێم بڵێ، لە بەرت مرم
وتی، عومری تۆ، پێت بڵێم چەندە
بەسێ بای سکی، ئەو کەرە بەندە
منیش بەوانەی کە (قوپون) ئەکرِن
ئەڵێم، لقی ژێر خۆتان ئەبڕن
میللەت دارێکە، کە سێبەرداره
چۆن لق و پۆپی، ئەشکێ ئەو دارە
دەستی داد زۆریان ئەخاتە خوارێ
کەچی عار نانێن، بەکەوتن جارێ
وا چاکە بەداخ نیشانەیان کەین
کە عاریان نەنا، ڕەوانەیان کەین

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

قافیەی بە جرت

١٩٣٩

دوێنێ لە بازاڕ لەناو گوزەردا
جاڕی دوو خانی شەرقییان ئەدا
کوڕێک بەسیما و چاکەت و پانتۆڵ
سەرێکی ڕووتی، بەزوڵف و کاکۆڵ
بە عارەبیی ساف، بەدەنگێکی ڕەق
ئەیوت (ادخنوا من دخان الشرق)
لەگەڵ وتی شەرق، شرق، شرق لە دواوە
یەکێک جرتێکی وای بۆ بەر داوە
ئەفەندی ئاوڕی دایەوە و منداڵ
ڕای کرد و کابراش لە دووی کەوتە باڵ
ئەم خەڵکە هەموو کردیانە هەرا
پێچە بەدەورەی کرد لە گوزەرا
قوڕ گیرابوەوە بۆ سواغی دوکان
کەوتبووە سووچێ، نەیاندی هیچیان
منالی پێخاوس، هیچ باکی نەبوو
نەچەقیە ناو قوڕ سووکێ بۆی دەرچوو
بەڵام ئەفەندی بەقۆندەرەوە
چەقی و نەیتوانی بێتە دەرەوە
تەکانی خۆی دا، لەپەو ڕوو بۆی کەوت
هاتە دەرەوە، وەک دەعبای ئەشکەوت
هەموو دوکاندار، ئاویان پیا ئەکرد
هەر چەندێکیان کرد قوڕیان لانەبرد
ئافەرین مناڵ لەگەڵ قافیەت
هەر بژین لەگەڵ عومر و عافیەت

***

گاڵتەی بەڕاست[١]

١٩٣٩

(خدر) بوو پیاوی، (حەسەن ئەفەندی)
کەس پێی نەئەگوت کەرت بەچەندی
کوێخای دەرگابوو، جێی خواجانشین
فەرەنجی پۆش بوو، زستان و هاوین
ڕەنجبەری ماڵێک ڕۆژێ نەخۆش کەوت
ناچار ئەو ڕۆژە بێگاری بەرکەوت
پێنج کەری ئەبرد بۆ دێی (کەڵەکن)[٢]
کە لەسەر خەرمان، کای بۆ دابگرن[٣]
لە ڕێ خۆی سواری کەرێکیان بووبوو[٤]
کە ئەیژماردن، هەر چواریان مابوو
وتی، ئای خۆم، پێنج کەرم پێبوو
وا چواریان دیارە، ئەوی تر کوێ چوو؟!
دابەزی و ڕای کرد یەکسەر بۆ دواوە[٥]
وایزانی، کەرە، لە دواوە ماوە
بۆ دواوە ڕوانی، هیچ دیار نەبوو
گەڕایەوە لای کەران زوو بەزوو
کە تەماشای کرد، پێنج کەر تەواوە
لەم فەن و فێڵە، سەری سووڕماوە
زۆر ماندوو بووبوو، دیسان سواربووەوە
لە بەرەو ژێرە سەرەوخوار بوەوە
دیسان کە ڕوانی کەر چواریان ماوە
گریا، وتی: من چیم لێ قەوماوە؟!
خۆی خستە خوارێ بەدوعا و نزا
ئەپاڕایەوە، لە بارەگای خوا
دوعای گیرا بوو، ڕوانی کەر پێنجە
ڕزگاری بووبوو، لەم دەرد و ڕەنجە

ئیتر نەیتوانی بڕوات بەپێیان
خۆی هەڵدایە سەر کەرێکی تریان
دووبارە بەزمی لێ هاتەوە دی
وتی ئەمجارە کەرە گورگ خواردی
هەروا لێی خوڕی گەییە نیوەی ڕێ
بەرەو پیری هات، خلەی کوێخای دێ
بانگی کرد کوێخا، لە دەورت گەڕێم
لە کوێوە خوا تۆی، گەیاندە سەر ڕێم
ئەمڕۆ جنۆکە، گاڵتەم پێ ئەکەن
جاری کەرێکم ئەدزن و ئەیبەن
وتی خدر ئاغا چەند کەرت پێ بوو؟
چەندیان ماون، چەندت لەکیس چوو؟
وتی، پێنج کەرم هێنابوو لە شار
کە ئەیژمێرم، هاتۆتە سەر چوار
کوێخا تێگەیشت کە گونی و گێزەر
لێک ناکاتەوە کابرای قوڕبەسەر
ئەو کەرەی کەوا خۆی سواری بووە
چونکە نایبینێ، لەبیری چووە
وتی دابەزە، هەی بەندەی بێ غەش
پێنجی بۆ ژمارد، خۆیشی کرد بە شەش

....

(١) ئەم شیعرە لە چیرۆکێکی مەلای مەزیوورەوە وەرگیراوە.
(٢) کەڵەکن: دێیەکە لای ژوورووی سلێمانییەوە.
(٣) کای بۆ دابگرن: واتە کا لە ڕەشکەدا بپەستنەوە بۆ بار کردنی.
(٤) لای م. هـ نووسراوە لە ڕێ خۆی سواری یەکێکیان بووبوو.
(٥) ئەم بەیتە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

دەرسی مەلای هەیاسی[١]

قل أعوذ، تۆ بێژە
شەو کورتە و ڕۆژ درێژە

بۆیە پیاو گێژ و وێژە
هەرچی ئەکرێت بیچێژە
شیر کە ترشا بیرێژە
ژن کە پیر بوو بینێژە
بێ دراو[٢] کوشتەی نوێژە
پارەدار زەینی تیژە[٣]
درەو درەوی لێژە[٤]
گۆشت گۆشتی مەڕی گێژە
تام لەلای ژنی درێژە
باوی بێ ڕۆژوو و نوێژە

....

(١) مامۆستا م. هـ دەربارەی ئەم شیعرە لەلاپەڕە ٣٩٤ی دیوانی پیرەمێرد دا نووسیویە: (مەلاکان) بەتایبەتی مەلای کۆن هەموو نوکتەباز بوون و حەزیان لەم جۆرە هەڵبەستانە کردووە، لەبیرم دێ کە منداڵ بووم، ئێواران مەلاکان لەسەر سەکۆی مزگەوتی (شێخ بابا عەلی) لە گەڕەکی (سەر چیمەن)ی سلێمانی کۆ ئەبوونەوە و (شێخ بابا عەلی)یش کە بەنوکتەبێژ بەناوبانگ بوو، هەموو دەستیان ئەکرد بەدەمەتەقێ و نوکتە پیرەمێرد ئەو هەڵبەستەی بەدەم یەکێک لەو جۆرە مەلایانە وتووە.

(٢) بێ دراو: بێ پارە، واتە کە پیاو لات بوو سەر ئەکاتە سەر نوێژ کردن.

(٣) زەینی تیژ: واتە زیرەک.

(٤) درەوی شوێنی لێژ: ئەوانەی کە درەو ئەکەن شوێنی لێژیان زۆر پێ خۆشە. چونکە سەر بەرەوخوار درەو ئەکەن و زۆر ماندوو نابن.

***

دوێنێ شەو شەیتان

١٩٤٣

دوێنێ شەو، شەیتان، هات بەپێکەنین
وتی، ئیعلانم هێناوە بۆ ژین
خۆت کەڵکت نییە، پێت پێناکەنم
نایەم بەلاتا، وەک خاڵۆژنم
ئیعلانی دانا و سووکێ بۆی دەرچوو
ڕوانیم مەئالی، ئیعلان ئەمە بوو
تاقمی (زەبانیە)ی جەهەننەم بیستن
ئێستا نۆزدەیان هەیە بەبیستن

قورئان فەرموویە: تسعة عشر
یەکێکیان کەمە کار ناچێتە سەر
مانگانەی ئەوان هەزار دینارە
کێیە تالیبی چوونە لەم شارە
هەر مانگی هەزار دینار کەم نییە!
بۆ ئەربابی خۆی خراپی چییە؟
وا ئێمە بەژین ئیعلانی ئەکەین
چوار شەرتی هەیە، بەیانی ئەکەین
شەرتی یەکەمیان ئەبێ بەدکار بێ
نابێ بەکردەی چاک لەکەدار بێ
دووەم بەلەشی پیس ڕاببواردبێ
نەخەڵەتابێ، نوێژی کردبێ
سێهەم هەرچی پێی ئەڵێن موسکرات[١]
قەت بواری نەبێ، بیست و چوار سەعات
چوارەمیان نامووس، لای مێشوولە بێ
سوێندی بەشەرەف وەک پەپوولە بێ
ئەمجا هەر کەسێک ئەیەوێ بچێ
ڕاکا بۆ ئەوەی لەکیسی نەچێ

....

(١) موسکرات، مسکرات: هەموو جۆرە خواردنەوەیەک کە ئەو کەسە مەست بکات.

مەلا سێ پارە[١]

١٩٣٩

پیاوێک بوو ناوی مەلا سێ پارە بوو
دەستەپاچە و مانگر و پەتیارە بوو
خەڵک وتی با دانەنیشێ وا بەتاڵ
هێنایان کردیان بەمامۆستای منداڵ
ئافرەتێکی بوو، کەتەی چل شووکەرە
دەم شڕ و تەڕپیر و پەردە لابەرە
چۆپی کێشی ڕەشبەڵەک، بەربووکی بووک
دڵ بەجێ هێنەر، بەمەکر و نووکە نووک

چل قڕانی بوو، بەمامانی و خەڵات
بۆ مەلا ئەیدا بەکەر کاروان بکات
پارەکەی وەرگرت مەلا ڕووی کردە شار
دای بەگوێدرێژێکی ڕەختەی خەرجی بار
هاتەوە هەوساری بەستە قۆڵی خۆی
سێ کەسی چوختی بەپیلان کەوتنە دوی
هات یەکێکیان کەوتە لنگە و چەند و چۆ
تا مەلا یەکجاری غافڵ بێ لەخۆ
دووهەمین ڕەشمەی لەسەر کەر کردەوە
خستیە سەر خۆی، لەنگەری بۆ گرتەوە
هەر بەپێودانی کەرە هەنگاوی نا
تا ئەوی تر هات کەری بردە پەنا
سێهەمین گوێدرێژەکەی دوور خستەوە
کەر برا هێشتا مەلا ئەیڕستەوە
پیاوەکەی بووبوو بەکەر خۆی ڕاتەکان
ڕەشمەکەی خۆی گرت و هەوساری پسان
کاک مەلا ئەو سایە ئاوڕی دایەوە
چاوی کەوت بەو پیاوە هەڵوێستایەوە
بانگی کرد من تۆم کڕی کەر بووی کەچی
ئێستا وا دوو پێت هەیە و لە پیاو ئەچی
پێی وت ئینسانم بەڵام زۆر توند خووم
شێت و نادان بووم بەگژ دایکما ئەچووم
ڕۆژێک لێم دابوو، دوعای کرد بووم بە کەر
چەند لەژێر باری گرانا، بردمە سەر
ئێستە چاوی کەوت بەمن ڕەحمی بزووت
وا دوعای کرد بووم بەپیاو لووت و بزووت
باوەڕی پێ کرد وتی: لاچۆ بڕۆ
قەت بەعەقڵی خۆت مەبە ئیتر خەڕۆ
خۆیشی چوو بۆ دێ قسەی گێڕایەوە
کەوتە دەم خەڵکی، کە دەنگی دایەوە

خەڵک لەلایان خۆش بوو، باربووی بۆ کرا
پارەیەکی زۆرتری بۆ ڕێکخرا
هاتەوە بازاڕ کە کەر بکڕێتەوە
تێفکری عەینی کەرە بۆی دێتەوە
چوو بەگوێیا وت بەسرپە و لۆمەوە
ئەو گووەی خواردووتە من نایخۆمەوە!

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی لەسەر چیرۆکێکی مەلای مەزبوورە ڕێکخستووە.

***

بەیتی مشک و پشیلە

لەبیرمە جارێ، باوکم بۆ ئێران
بە سەفەر چووبوو، سەفەری خێران
هەندێ کتێبی بۆ من هێنابوو
بەیتی پشیلە و مشکیشی تیابوو
نووسیبووی ڕۆڵەی خاوەن ئەقڵ و هۆش
بیخوێنەرەوە بەیتی گوربە و موش[1]
پشیلە مشکی توخن نە ئەکەوت
بەفێڵ خۆی خستە کونجێکی مزگەوت
مشکان بە شایی و بە تلی لی لی
دیاریان بۆ برد بە قلی و بلی
مژدەیان ئەدا پشیلە عابیدە
نەزەر لە مێچکە، ناکا، زاهیدە
بەدڵێکی ساف لێی گردبوونەوە
بەدەست لەملان لێی وردبوونەوە
ئەیانوت ئۆخەی ئەو سمێڵ جوانە
چۆتە کلیلە، ئەم دەم و دانە
زۆریان پێ خۆش بوو کە نایانگرێ
پەلاماری دان، کەچی لەپڕێ

چوار و پێنجی گرت، بەڕاست و بەچەپ
سێ و چوارێکیشی هاوێشتە ژێر لەپ
تۆڵەی ئەو بەینەی پێشووی لێ سەندن
بەزیکە و جووکە، سەری هەڵکەندن
هەر چەندە سۆفی بەکەوڵ و پۆست بێ
چۆن باوەڕ ئەکەی جانەوەر دۆست بێ
خوویەک سروشتی ئەزەل بیبەخشێ
بەهیچ ناگۆڕێ، بەهیچ نابەخشێ
ئاین و ئۆینیش، زوو دەردەکەوێ
درۆزن زەحمەتە، ناشتای بەرکەوێ

....

(١) گوربە و موش: واتا پشیلە و مشک، ئەم بەیتە لە فارسییەوە وەرگیراوە.

***

گوێ ئاگردان

پوورە تڵێخان بزنێکی بوو
سبەینان بۆ بێرە ئەچوو
کیتەڵەی ئەبرد ئەیدۆشی
لەماڵەوە دائەپۆشی
ڕۆژێ مام ڕێوی دۆزیەوە
سەری لادا بەدزیەوە
ملچە ملچ شیری هەڵقوڕان
پوور تڵێخان کلکی پەڕان
ڕێوی ڕای کرد بۆ ناو ڕێویان
لێیان کرد بەچەپڵە ڕێزان
هەی ڕێوی کلکی بڕاوە
ئێجگاری ئابڕووی تکاوە
ڕێوی هاتە لای تڵێخان
لێی پاڕایەوە بەگریان

وتی کلکە قوڵێم وێدە
داپیر وتی شیرم پێدە
ڕێوی وتی شیرم نییە!
داپیر وتی، ئەی بز چییە؟
ڕێوی ڕۆیشت سەری کز کرد
خوازبێنی شیری لە بز کرد
وتی: بز شیر وەداپیردا
داپیر کلکە قوڵێم وێ دا
بز وتی با دار گەڵا دا
گوانی بز لە شیر قەڵا دا
ئەمجا بز شیر دا بۆ داپیر
کلکە قوڵێت بێتەوە گیر
ڕێوی هەڵسا چوو بۆ لای دار
گریا و دەستی کرد بەهاوار
دار وتی با کانی، ئاو دا
لقی من سەوز بێ و گەڵا دا
ڕێوی ڕووی کردە لای کانی
مشووری بەر ئەویش هانی
کانی وتی کیژ چۆپی کا
ئارەقی خۆی لە کانی کا
کانی ئەوسا ئاو بۆ دار دا
دار سەوز بێ و گەڵا بەبار دا
گەڵا بۆ بز بێ و بز شیر دا
لە تۆڵەی شیری داپیر دا
داپیر شیری دی لەجێدا
ئەوسا کلکە قوڵێی وێ دا
هاواری بۆ لای کیژ هانی
کیژان بێنێ بۆ سەرکانی
کیژان کەوشی سووریان نەبوو
پەنایان بردە بەر کەوشدروو

کەوش دروو ناردیە لای مامر
هێلکەی بۆ بکا بەقرە قر
مامر دانی لێ داوا کرد
هاواری بۆ بەر جوتیار برد
جوتیار دانی دا بەمامر
مامر چیکڵدانی بوو پڕ
بە گارەگار هێلکەی بۆ کرد
بۆ وەستای کەوش فرۆشی برد
وەستا کەوشی بۆ کیژ دروو
کردیانە پێیان زوو بەزوو
چۆپی لەسەر کانی کرا
لە کانی ئاو بۆ دار برا
دار گەڵای دا و بز شیری دا
ڕێوی شیری داپیری دا
داپیر کلکە قوڵێی دایەوە
بە بنێشتە تاڵ گیرسایەوە
ڕێوی چووە ناو ڕێوییان
لێیان کرد بەگاڵتە کێشان
وتیان بۆنی بنێشتە تاڵ دێ
دەریان کرد هاتەوە بۆ دێ
دەستێ جلی جوانی دزی
کردیە بەر بەدەعیە و فیزی
هاتە ناو ڕێویان زوو بەزوو
وتیان هەی ئەمەت لە کوێ بوو؟
وتی: لەبن گۆمێکایە
سەد ئەوەندەی تری تیایە
وەرن بچین نیشانتاندەم
وەک من دەری بێنن بەدەم
بردنیە سەر گۆمی سەر ئاو
یەکێکیان خۆی خستە بن ئاو

بە بڵقە بڵق ئەو دەخنکا
ئەم ئەیگوت وا بانگتان ئەکا
هەموو خۆیان تێ فڕێدا
بە جارێ خنکان لەوێدا
ڕێویش دنیای نەبردە سەر
کردەی بەدی خۆی هاتە بەر
ڕاوکەرێکی لێ پەیدا بوو
کوشتی و بازاڕیی کۆتا بوو
هەرچی وەک ڕێوی فێڵباز بێ
تووش ئەبێ، نابێ دەرباز بێ
خوا ڕاستە و ڕاستی لا خۆشە
چەوتی سەرەنجامی بۆشە

***

مام چەوەندەر

١٩٢٦

مام چەوەندەر زێڕینۆکی
پیرێ بوو، دایم ئەکۆکی
شێفی دەبڕی لای ویلەدەر[١]
بەردێکی گەورەی هاتە بەر
نووکی گاسنەکەی تێ گیران
بەردەکەی لەجێی خۆی جووڵان
کونێکی زلی لێ دەرکەوت
تاریک و قووڵ بوو وەک ئەشکەوت
بەپێ پیلکە چووە خوارێ
هەر ڕۆیی تا گەییە غارێ[٢]
حەوت کوپەی ئەڵماس و گەوهەر
کەڵەشێری ئاڵتوون لەسەر
سەری کووپەکانی لادا
ئەڵماس شەوقی وەک چرادا

سەری کووپەکەی قایم کرد
دەستی بۆ ئەڵماسێ نەبرد
ئێوارە هاتەماڵەوە
بە خەپلەی هەرزنی تاڵەوە
ملی ڕاکێشا وەک گاجووت
جلەگای ڕاخست و لێی نووست
سبەینێ ڕۆژی لێ بووەوە
وەک ڕۆژان بۆ جووت چووەوە
جار جار سەری خەزنەی ئەدا
تا ساڵێ دەستی لێ نەدا
بەهار هات وەردی دایەوە
ماندوو بوو پاڵی دایەوە
ڕوانی گورگێ بەچەمەوە
وا هات، شتێ بەدەمەوە
لێی ڕاپەڕی بەپلارێ
شتەی لە دەم خستە خوارێ
کە دی منداڵێکی بچووکە
چاو داقڵیشاو بزبزۆکە
داینا و نەختێ بووژایەوە
ئەمجا کە چوو بەلایەوە
وتی: بەسووک تێم مەڕوانە
باوکم پاشای جنۆکانە
وادێ بەهەزار سوارەوە
جارێ منی لێ بشارەوە
کە وتی مژدەی چیت ئەوێ
تۆ مارەیی دایکمت بوێ
ڕوانی وا شای جنۆکان هات
بانگی کرد، کوڕم چی لێ هات؟
تاجی شاهیم بەسەرەوە

بۆ تۆ و کوڕەم بدەرەوە
جوتیار وتی لە تاج گەڕێ
مارەیی دایکیم بدەرێ
بانگی کرد هەردوو گوێچکەی گرت
بە سەریا خوێند، لە هۆش خۆی برد
مستەکۆڵەی دا لەسەری
لغاوی لە دەم دەرپەڕی
هەڵی گرت و گەڕایەوە
مام چەوەندەریش مایەوە
هاتە هۆش خۆی واقی وڕما
وتی یاران چیم لێ قەوما
بە شوێن کلکی گادا وێڵم
ئەم دەشتە بۆ کێ دەکێڵم
من گەنجی بێ ڕەنجم دەسکەوت
بۆچی بیکەم بەپاشەکەوت
چوو سەری خەزنەکەی لابرد[٣]
هەردوو گیرفانی لێ پڕ کرد
هاتە ناو شار بەدزیەوە
زەڕەنگەرێکی دۆزیەوە
ئەڵماسێکی پێ نیشان دا
(جوو)ە شێت بوو لە تاواندا
بە پێنج سەد لیرەی سەواکرد
دایێ و خانوویەکی پەیداکرد[٤]
ڕۆژ بەڕۆژ پارەی لێ زیاد کرد
تا لە شارا ناوی دەرکرد
هەرچی ڕوشدە و کەم ئیحسانە
لغاو کراوی شەیتانە
دەستی هاوجنسی خۆی نەگرێ
تێر لە ماڵی ناخوا، ئەمرێ

ماڵ دەست مێرد و ژن ئەکەوێ
بەزم و بەڕەزم ئەبێ هەر شەوێ

....

(١) وێڵەدەر: دێیەکە لە ڕۆژهەڵاتی سلێمانییەوە.
(٢) غار: ئەشکەوت
(٣) ئەو بەیتە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا نەنووسرابوو.
(٤) لەنیوە دێڕی (ڕۆژ بەڕۆژ پارەی لێ زیاد کرد)ەوە تا کۆتایی لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

عەشقی پاک

١٩٤٤

دەروێشێ مەیلی دنیای نەمابوو
بە یادی خواوە ڕوو لە سەحرابوو
ڕۆژێ بۆ جومعە چووبووە ناو شار
کچێکی جوانی دی لە ڕاگوزار
نیگاهێک هات وەک تیر دای لە جەرگی
گەیاندییە کاتی ئاکامی مەرگی
لاڵ و پاڵ لێی کەوت بێ هۆش، بێ زبان
بەزەییان پیاهات خەڵکی بۆی گریان
تومەز ئەو کچە، کچی وەزیر بوو
جوان و دلێر و ئاقڵ و ژیر بوو
ئەم ئەفسانەیە کەوتە شارەوە
باوکی بەدایکی وت بیشارەوە
ژن وتی ئەمە ئەفسانەی عەشقە
شۆرەتی شێتی مەجنوون سەرمەشقە
یا ئەبێ دەروێش لەناو دەربرێ
ئەو ساتەش خوێنی ناهەق ئەتگرێ
چار هەر ئەمەیە کە دەروێش بێنی
بەهەڕە و گوڕە وای بترسێنی
کە ڕوو بکاتەوە سەحراکەی جاران
جارێکی تر خۆی نەخاتە مەیدان

یا بارێکی وای لێ نێ هەڵنەسێ
کە باری قورس بێ ئیتر ئەوەستێ
وەزیر دەروێشی بانگ کرد بەخەڵوەت
پێی وت ژن هێنان ناکرێ بەهیممەت
سەد گەوهەری وای دانەی شەو چراغ
بدرەوشێتەوە بەشەو لەناو باغ
لەگەڵ سەد گورزی دانەی مرواری
هەر دانەیەکی بەهای خەرواری
ئەمانە بێنە، کچت ئەدەمێ
گیرۆدەت ناکەم ساتێک و دەمێ
دەروێش کە ئەمەی بیست لە خۆشیا
کەشکۆڵی هەڵگرت، ڕووی کردە دەریا
بە جۆش و خرۆش، یاهو یا من هوو
مەلیکەی دەریای هێنایە بەر ڕوو
وتی بەو خوایەی عەشقی خستە سەر
ئێستە دەریاتان لێ دەکەم بە بەڕ[١]
ئەم کەشکۆڵەتان لێ ئەخەمە کار
دەریا وشک ئەکەم نەمێنێ دیار
بانگ کە بەکۆمەڵ، گەوهەر دەربێنن
لە گوێ ئەم بەحرە هەڵی ڕژێنن
مەلیکەی دەریا جاڕی دا جارێ
گەوهەر دەرهێنن هەر یەکەی بارێ
ئیتر بەجارێک گەوهەر دەباری
بۆی بوو بەخەرمان دانەی مرواری
دەروێش هاتەوە، چووە لای وەزیر
وتی ئەی مەردی بەهۆش و تەدبیر
ئەگەر تۆ ئەوسا بتکوشتمایە
ئەبوو تۆش بەزوڵم کەست نەمایە
ئێستا خوا ویستی لە پەردەی پەنهان
سڕی عەشقی پاک بخاتە مەیدان

ئەمرم ڕەوا بوو بەسەر دەریادا
ئیتر لە عەشقی مەجازیم لادا
کچ و گەوهەر و مرواری بۆ تۆ
ڕوو بکەمەوە خوا نەبم ڕەنجەڕۆ
چونکە ئەمانە، نامێنێ بۆ کەس
هەر مەیلی خوایە باقی و فریاد ڕەس
قودرەتی خوایە هیممەتی مەردان
دای بەمێرووله حوکمی سلێمان
ئەمانە پەندی پێشوونیانە
کە بەزمانی، مەل وتوویانە
هەر سێ پەندەکە زۆر بەهادارن
لە جێی خۆیانا گەلێک بەکارن
خۆ ئەگەر بێت و خۆشەویستی خوا
دەستکەوێ عاشق تێری پێ ئەخوا
مەستی مەیلی خوا زەوقێکی تیایە
ناگاتە پایەی ئەو ئەم دنیایە

....

(١) بەڕ: وشکایی، خاک، زەوی.

***

پەندی باڵندە

١٩٣٥

باخەوانێک بوو، لە دێی کۆستەی چەم
باخێکی جوانی، هێنابووە بەرهەم
هەرچی میوەیەک ناوی بیستبوو
ناشتبووی بەڕیز ڕێکی خستبوو
گوڵی هێنابوو لە پۆپەی چنار
لێی دابوو چنار گوڵ بوو بە بەهار
بیست و چوار چەشنی ترێ لێدابوو
ڕەونەقێکی وای بەو باغە دابوو

ئەیانوت ئەمە باغی ئیرەمە
بڵێی بەهەشتە هێشتا هەر کەمە
دەوری باغەکەی هەموو هەنجیر بوو
چەشنی هەنجیری شاری ئیزمیر بوو
قەلەباچکەیەک وای پێ فێر بووبوو
بەیانیان ئەیخوارد هێند لێی تێر بووبوو
لەدوای تێر خواردن هەڵی ئەوەران
میوەی تریشی تێکڕا ئەژاکان
ڕۆژێک باخەوان تەڵەی بۆ دانا
پێوە بوو، قیرەی کرد لە تاوانا
باخەوان هێندەی داخ لە دڵا بوو
چەقۆی دەرهێنا سەری ببڕێ زوو
قەلەباچکەکە لێی هاتە زبان
وتی مەمکوژە لالۆی باخەوان
بەو شەرتە جارێک کە تا دەمێنم
ئیتر دیداری باغت نەبینم
سێ ئامۆژگاری واشت بۆ ئەکەم
یەکی گەنجێ بێت بەبێ زیاد و کەم
یەکەم ئەو شتەی کەوا مەحاڵە
شوێنی مەکەوە ڕەنجت بەتاڵە
دووەم غەم مەخۆ کە ماڵ لە کیس چوو
عومریشت ئەڕوا، غەم ئەبێ بەدوو
سێیەم بەدرۆی کەس تەفرە مەخۆ
بە شوێن کردەوەی حەرامدا مەچۆ
باخەوان ئەمەی وا چوو بەدڵا
چوو بەرەڵڵای کرد لە دوای چڵا
قەل فڕی و چووە سەر لقی دارێ
کە کەس نەتوانێ بیخاتە خوارێ
ڕووی کردە کابرای باخەوان وتی
داخەکەم بۆ تۆ کە بێ قسمەتی

من گەوهەرێکم لەناو زگا بوو
بتفرۆشتایە، بەملیۆن ئەچوو
باغەوان وتی: وەرە ئاشنابە
لەم باغەی مندا سەر بەرەڵابە
قەل بەپێکەنین وتی من ئێستا
پەندم دای کەچی لەلات نەوەستا
من نەموت بەشوێن مەحاڵا مەچۆ
جارێکی تر من چۆن دێمە لای تۆ
وتم: غەم مەخۆ کە ماڵ لە کیس چوو
ئەبینم ڕەنگت هەڵبزرکا زوو
وتم بەدرۆ باوەڕت نەبێ
لە زکی قەلدا گەوهەر چۆن ئەبێ؟!

***

هارون الرشید

١٩٣٤

هارون الرشید ڕۆژێ دڵگیر بوو
ئەو ڕۆژە ڕۆژی مەرگی لەبیر بوو
ئەیویست تێ بگا، ڕۆژێ پێش مردن
بۆ تێگەیشتوو چی چاکە کردن
وتی: بۆم بانگ کەن جەعفەری وەزیر
جەعفەر پیاوێ بوو بەڕاو و تەدبیر
هات و کڕنۆشی بۆ خەلیفە برد
خەلیفە فەرمووی، جەعفەر دەستوبرد
بنێرە، سێ کەس، یەکێکیان تجار
دووەم فەللاح بێ، سێیەم مۆسیقار
ئەم سیانە بێنن، خۆشت ڕاوەستە
بزانم کامیان تەدبیریان ڕاستە
هەرسێکیان هێنان بەهەڵەداوان
بە شپرزەیی گەینە بەر دیوان

خەلیفە توند بوو، بیانووی پێ گرتن
هەموو بەئیعدام مەحکوومی کردن
بەڵام ئەو ڕۆژە هەتا ئێوارە
مۆڵەتی دانێ، پاشتر سێدارە
ئەوان ڕۆینەوە، ئێوارە داهات
خەلیفە ناردی، دیسان جەعفەر هات
جلیان لێ گۆڕی ماڵ بەماڵ گەڕان
ڕووی کردە ماڵی تجار لە پێشان
ڕوانیان تجار بێ هۆش لەپەوڕوو
لێی ڕاکشاوە وەک نیوە مردوو
وتیان تۆ هەڵسە، ئێمە دەروێشین
جلەوی قەزات بۆ ڕائەکێشین
وتی: لێم لادەن، من وا ڕابووردووم
سەلەمم ماوە، بۆ ئەوە مردووم
لەوێوە چوونە ماڵی گۆیندە
ڕوانیان بەزمە و قاقایە و خەندە
چوون لێیان پرسی: ئەم بەزمە چییە؟
بۆچ بنیادەم نیت؟ وا غەمت نییە؟
وتی لێم گەڕێن، ساتێکم ماوە
سەعاتێکی تر عومرم تەواوە
دنیا خۆشییە و چاک بەسەربردن
لنگ بزاوتنی پێ ناوێ مردن
ئەمجا چوونە لای جوتیاری هەژار
ڕوانیان بیست جووت گای خستۆتە کار
وا بەپەلە پەل تۆو دادەچێنێ
وەک ئەم دنیایە تا سەر بمێنێ
پرسییان خۆ تۆ ئێوارە ئەمری
ئەم شێو و وەردە، تازە بۆ چ ئەبری؟
وتی پێشینان بۆ ئێمەیان کرد
ئێمە بۆچ نەیکەین بۆ منالی ورد؟

ئەگەر ئەمڕۆ بێ و من تۆو نەچێنم
میللەتەکەمان بە چی بژێنم؟
من خۆم ئەتوانم بەدوو نان بژیم
بەڵام خزمەتی وڵات نەکەم چیم؟
ئەوەی کە خێری بۆ وەتەن نییە
بەچی ئەیزانی کە دوژمن نییە؟

***

گوڕنەتەڵە

هەشت نۆ منداڵی لاسار
هەستان دەستیان دایە دار
وتیان بۆ کەشافە ئەچین
وا چاکە لە ئێستاوە فێر بین
هەر ڕۆیشتن جووتە جووتە
تا سەرکەوتن لە هەڕووتە
لەوێ ڕۆژیان لێ ئاوابوو
گوڕنەتەڵەیەکیان تیا بوو
وتی تاریکمان بەسەر هات
مار و مێروو لە کون دەرهات
وەرن بچینە کۆڕە شیوێ
خۆمان مات کەین لە نەدیوێ
ئەم پیلانەیان تەواو کرد
ترووسکە ئاگرێکیان چاو کرد
وتیان ئەم ئاگرە دێیە
نان و پێخەفیشی لێیە
هەستن خۆمان گورج کەین بچین
بۆ ئەمشەو میوانیان ئەبین
هەر ڕۆیشتن و شاخ و کێو بوو
تێفکرین دێ نەبوو دێو بوو
دەڵە دێو لە گوێ ئاگردان
خەریک بوو نانی ئەبرژان

دایینان لە گوێ ئاگردانێ
سەر و نانی گەرمی دانێ
وتی منداڵ گەورە نەبوون
فێری گەڕانی وا نەبوون
دێو وتی وا خوا ناردی بۆم
ئەمشەو یەکێکیان لێ ئەخۆم
منداڵی ماندوو هەموو لێی خەفت
تەنها گوڕنەتەڵە نەخەفت
دەڵە دێو، ئەیپرسی بەجەخت
منداڵینە کێتان نەخەفت
گوڕنەتەڵە پاڕایەوە
ئەترسا بیانخوا دێوە
دێو پێی ئەوت تۆ بۆ نانووی
برسیتە و لێمان بەبیانووی؟
گوڕنەتەڵەی سەر پەڕە خەڕەک
ئەگەر نەنووی ئەتکوژم بەکوتەک
وتی، بڵێیم بۆچی نانووم؟
دایکم فێری برێشکەی کردووم
دێوەی لە جێی خۆی ڕاپەڕان
ساجێک برێشکەی پێ برژان
خواردی، وتی ترێ خۆشە
ترێی لەسەر نەخۆیت بۆشە
هەستا ڕۆیشت ترێی هێنا
لەبەر گوڕنەتەڵەی دانا
وتی ئیتر بیانووت ماوە
هەر چیت ویست هەمووم هێناوە
وتی هەموو شت تەواوە
هەر ئاوی بێژنگمان ماوە
تۆ ئاو لە بێژنگا بێنە
ئەگەر نەنووم بمخنکێنە

دەڵە دێوی عەقڵ ناتەواو
بێژنگی هەڵگرت چوو بۆ ئاو
بێژنگ ئاوی ڕانەئەگرت
لە داخانا شەقی ئەبرد
چوو بنێشتە تاڵ بێنێ
بەبێژنگیا بنووسێنێ
دەڵە دێوە بەرەو ماڵ هات
تەماشای کرد وا ڕۆژهەڵات
سەیری کرد وێرانەی بەتاڵ
نە ماڵی ماوە نە مناڵ
سەری خۆی دا بە بەردێکا
یەکجاری دەمی پێکادا
مناڵیش بۆ ناو شار چوونەوە
بە دایک و باوک شاد بوونەوە

***

تۆڵە

١٩٤١

شاکە ملۆزم تەمەڵ و بێکار
ئەسووڕایەوە، لە کوڵانی شار
ئەولای عەیزاغا ڕۆژێ تووشی هات
وتی مەگەڕێ بچۆ بەر سنعات
وتی ئاغا من سنعات نازانم
ئەگەر کەرم بێ کاروان ئەتوانم
ئاغا ئەمری کرد کەرێکیان دایە
دارکێشی ئەکرد کەوتە سەرمایە
کورتانی تازەی بۆ کەری کڕی
بارەدارێکی لێ ناو لێی خوڕی
گەییە دوکانی ساماغای دەلاک
ئەم ساماغایە پیاوێ بوو بێ باک

بەسەرتاشێنی، لە شای ئەخوڕی
دەستی غەشیم و ناشی ئەبڕی
دەلاک بانگی کرد خاوەن بارەدار
بیفرۆشە بەمن مەیبەرە بازاڕ
کەرەکەت هەرچی پێوەیە بەچەند
مەرامی وابوو بیکا بەگۆیەند
شاکە وەیزانی تەنها دار ئەکڕێ
نەیزانی بەفێڵ هەناوی ئەبڕێ
وتی بارەکەم ئەدەم بەقڕانێ
وتی قبووڵمە پارەکەت هانێ
کە دارەکەی خست تەمای بوو بڕوا
ملی کەری گرت گێڕایەوە دوا
وتی من وتم هەرچی پێوەیە
دیارە کورتانیش بەکەرەوەیە
کورتانی لێ سەند شاکە بەهەرا
ڕای کرد بۆ شکات گەیشتە سەرا
سەرتاپای گرتە قوڕ و بەگریان
هاواری بردە لای پاشای بابان
دەلاکیان بانگ کرد بۆ خزمەت پاشا
وتی ئەم پیاوە کەوتۆتە حاشا
کەر چی پێوەیە هەمووم کڕیوە
لەگەڵ کورتانا نرخم بڕیوە
بەو ڕەنگە شاکە بەبێ بەش دەرچوو
ئەویش کەوتە فێڵ بەیانییەک زوو
کەرەکەی برد و چووە لای دەلاک
وتی پارەیان داومێ بەپیتاک
خۆم و ڕەفیقم سەرمان بتاشە
وتی هەردووکتان سێ شایی باشە؟
سێ شایی دایە و خۆی لێ بووەوە
کەرەکەی هێنا کردیە ژوورەوە

وتی ڕەفیقم ئەمەیە یالّلا
بیتاشە، دەلاک، کردی بەهەلّلا
چوونە لای پاشا دیسان بۆ شکات
پاشا ئەمەی بیست پێکەنینی هات
ئەمری کرد دەلاک بەسابوون و ئاو
سەرتاپای گوێدرێژ بتاشێ تەواو
دەلاک کورتانی کەری لێ کرا
شاکەش خەلاتی قورسی پێ درا

***

قوله ڕەش

١٩٤٢

قوله ڕەشێک بوو بەپالەوانی
کەس نەی ئەوێرا شان بات لەشانی
لە ڕۆژی شەڕا بچوایە مەیدان
تیپێک لەشکری ئەخست بەبێ گیان
بەسەر ڕۆستەمی زالا زالّ ئەبوو
دوشمن بەنەعرەی ژینی تالّ ئەبوو
بەلام خوویەکی زۆر بێ مەعنای بوو
لێیان نەدایە بۆ شەڕ نەدەچوو
ئەبوایە چل کەس لێی دایە ئەوسا
لە پاش چل کەسە قینی هەلّئەسا
ڕۆژێک قەومەکەی دوشمن دەوری دا
هیچ کەسی ساغیان نەما لە دێدا
هاواریان بۆ برد، کەوتبوو بەدەما
وتیان هەی نامەرد، وا کەسمان نەما
وتی: بێ کەلّکە، نەکەوتوومە قین
مەگەر چل دارم پیاکێشن بەتین
پیرەمێردێکی لێ چووە پێشێ
پێی وت جێی چلەی پارت ئەیەشێ

کەوتەوە بیری، پار چییان لێ کرد
خۆی گیڤ کردەوە هەستا دەستوبرد
دەستی دایە شیر ڕووی کردە دوشمن
ڕەگی زیندەگی دەرکێشان لەبن
قول قینی هەستێ دوشمن پەست ئەکا
بەلّام کەی بۆکەی گۆبەنگ خەست ئەکا(١)

....

(١) مامۆستا م.هـ دەربارەی ئەم بەیتە نووسیویە: بەڕاستی ئەوەی پیرەمێرد وتبووی، وا هاتە دی، قولە ڕەشەکانی ئەمەریکا و گەلێ شوێنی تر وا خەریکن گۆبەنگ خەست ئەکەن. بەر لەوانیش ماو ماو لە ئەفەریقادا گالّەی کرد و دوشمنانی ولّاتی دەربەدەر کرد. بەلّام من وابزانم پیرەمێرد لێرەدا لەجیاتی قول نیازی لە کورد بووە و ئەوسا نەیویستووە دەری ببڕێ.

***

ئەو چیرۆکە شیعرییانەی کە پیرەمێرد کردوونیە کوردی

چاو برسی

لەعەرەبییەوە وەرگیراوە

١٩٣٥

ڕۆژێک عارەبێکی جەبوور
ئەهاتەوە لەڕێگەی دوور
گەیشتە لای قەسری شیرین
لە مێرغوزارێکی شیرین
دابەزی قاوەلّتی ئەکرد
هەگبەی لەسەر حوشتر داگرت
نان و هێلکە و گۆشتی تیابوو
کە ڕوانی کوڕێک پەیدا بوو
سلاوی کرد لەلای دانیشت
کابرا گرژ بوو لچی داهێشت
سەری شۆڕ کرد نانی ئەخوارد
کوڕەش هەر پارووی ئەژمارد
عارەب پرسی تۆ کوێندەریت؟
وا لە شەرم و حەیا بەریت!

وتی بێگانە نیم یارم
ئەمساڵ لای ئێوە جوتیارم
ئەمجا وتی: أشلون الحال
چۆنن چاکن ماڵ و مناڵ
کوڕە وتی: بەکەیفی تۆن
شوکور هەموو بەڕەنگ و بۆن
وتی: خومەییسی کوڕم
دەشت و کێو بۆ ئەو ئەبڕم
وتی: الحمد للە تەواوە
پێگەیشتووە و بەشەرت پیاوە
وتی: دایکی چۆنە، ساغە
وتی: چاکە و بەدەماغە
وتی:ماینێکی چاکم بوو
وتی: جوانوو ماینێکی بوو
وتی: تانجییە زەردم ماوە
وتی: هەمیشە لە ڕاوە
کابرا لە خۆشیانا وەک هار
دەمی بۆ پاروو کرد بە چوار
تیکەی زلی بەیەکا دا
هیچ بەشی کوڕەی لێ نەدا
ئەوی لەبەری مایەوە
نایە هەگبە و پێچایەوە
کوڕە هێجگاری حەپەسا
دڵی تێکەڵ هات لە برسا
لەو کاتەدا ئاسکێک ڕابوورد
کابرای عارەب سەیری ئەکرد
کوڕ وتی تف لەم دنیایە
ئێستا تانجییە زەرد بمایە
نەی ئەهێشت ئەم ئاسکە بڕوا

عارەب پرسی چی لێ قەوما
کوڕە وتی: ڕۆحی سپارد
گۆشتی ماینەکەتی زۆر خوارد
وتی: ئەی ماینەکەم چی بوو؟
وتی فێی لێ هات و شێت بوو
لەقەی لە کوڕەکەت دابوو
کوڕە گیانی تیا نەمابوو
پۆلیس هاتن ماینیان کوشت
خەبەری ڕاستیم نایە مشت
زاتەن ژنەکەت نەمابوو
خانووی بەسەردا ڕووخابوو
عارەب بەگریان بۆی دەرچوو
نان و هێلکەی هەموو بیر چوو
کوڕە میراتی پێ بڕا
ئەوەندەی خوارد هەتا بچڕا
ڕۆڵە ئامۆژگاریت وابێ
وەختی نان خەڵکت لە لا بێ
بە ڕووخۆشی بڵێ فەرموون
بەوە خەڵک لێت ئەبێ مەمنوون
چاویش مەبڕەرە نانی کەس
ئەوی خوا داویە بیخۆ و بەس
سەیری بەخیل چی لێ قەوما
بۆ کوڕەی چاوبرسیشی نەما

خەیاڵ پڵاو

بیری چیرۆکەکە وەرگیراوە[١]

١٩٢٦

عابیدێ کونجی مزگەوتێکی گرت
بەشەو و بەڕۆژ عیبادەتی کرد
بەقاڵێکیش بوو دراوسێی مزگەوت
جار بەجار چاوی بەعابید ئەکەوت
وتی ئەم پیاوە کاسبی ناکا
چاوەڕێی خێرە بۆ من وا چاکە
بە خێری مردووم هەموو ئێواران
هەنگوینی بەمێ لەگەڵ دوو سێ نان
بەڵکو تێر بخوا و ببووژێتەوە
ئاگری برسێتی بکوژێتەوە
بە دڵێکی تێر بۆ شەونوێژ هەڵسێ
بە دوعای ئەو خەڵق لە خەم بڕەخسێ
بەو نیەتەوە لە ڕێی خوادا
نان و هەنگوینی بە عابد ئەدا
چەند ڕۆژێ عابد نەفسی خۆی تێرکرد
کووپەڵەی هێنا و پاشەکەوتی کرد
نانی وشکی خوارد هەنگوینی هەڵگرت
زۆری پێ نەچوو کووپەڵەی پڕ کرد
ڕۆژێ کە ڕوانی وا کاسەی پڕ بوو
نەفسی غالب بوو تەمای[٢] لێ خڕ بوو
کووپە هەنگوینی لە تاقا دانا
بۆی کەوتە خەیاڵ چاوی خۆی لێک نا
وتی ئێستا ئەم هەنگوینە جوانە
دە ڕوپیەم بەنێ هێشتا هەرزانە
واچاکە ئەمڕۆ بیبەم بیفرۆشم
بیدەم بە مەڕێ شیری بدۆشم

ساڵی ئایندە مەڕ ئەبێ بە دووان
زاووزێ ئەکەن بۆم ئەبن بە ڕان
ڕۆن و خوریان ئەکەم بەپارە
ئەیدەم بەموڵکی خوڕگە و ئاوبارە
موڵک لە دەست ئاغا و بەگزادە ئەبڕم
موڵکی مەلیکی خەیاڵیش ئەکڕم
موهەندیس دێنم لە ئەورووپاوە
بە سەرگردەکەی لای کانی (با) وە
قەسرێ[٣] ڕاکێشم خەوەر نەقداری
ناوی خۆم ئەنێم شای کوردەواری
خەیاڵ بێ و بۆر بێ، زۆر بێ باخام بێ
پیاوی خەیاڵباز ئەبێ ناکام بێ
بایدایەوە سەر خەیاڵی هەنگوین
خۆی بردە ڕیزەی شای ساحێب نگین[٤]
ناردی کچی شای عەجەمی هێنا
نەدی و بدی بوو ئاخری نەهێنا
حازر و بزر کوڕێکی لێ بوو
بۆ جێنشینی ئومێدی پێی بوو
کوڕەکەی ڕۆژی لە ڕوویا وەستا
جنێوی پێ دا، قینی لێ هەستا
دارێکی لێ دا بەدەم دارەوە
هەنگوین بەڕیشیا هاتە خوارەوە
تومەز دارەکەی کەوت لە کووپەڵە
هەنگوینەکەی بوو بەدڵۆپەی پەڵە
بەقاڵبی سابوون، ڕیشی پابوەوە
هەنگوین و خەیاڵ، لێک جیابوەوە
ئێوارەی لێ هات بەسکی برسی
لە شەونوێژەکەی پێشووی نەپرسی
قەسر و ژنەکەی کەوتەوە فیکری[٥]
ئەمجا نەیزانی بۆ کامیان بگری

به نائومێدی له نوێژی لادا
به بەنگ و بادە خەمی بە با دا
بەشوێن خەیاڵا کەوتە بەنگ کێشی
شاهی لە دەست چوو کەوتە دەروێشی
پێ هەڵخزینە وەسوەسەی ئیبلیس
ڕیشی تەماعکار بەقنگی موفلیس

---

(١) لەکاتی خۆیدا کە پیرەمێرد ئەم شیعرەی بڵاو کردۆتەوە ئاماژەی بۆ سەرچاوەکەی نەکردووە!.
(٢) تەما: تەماع
(٣) لای م.هـ نووسراوە (کۆشکێک) بەڵام لە ئەسڵەکەی پیرەمێرد (قەسرێ) نووسراوە.
(٤) وشەی (ساحێب) بووە بە(خاوەن)!
(٥) وشەی: (فیکری) لای م.هـ بووە بە(بیری).

***

بەردتاش(١)

١٩٤٢

بەردتاشێک عەشقی خوای کەوتە سەر
خوای خۆش ئەویست و لەڕا بێ خەبەر
بۆ خواپەرستی چووە کێوی (طور)
شاخەکەی تاشی بۆ خۆی کرد بەژوور
وای ئەزانی خوا وەک ئێمە وایە
دەربەستی نان و نوێژ و کەوایە
ئەیوت خوای خۆم بینایی چاوان
ڕۆژێک وەرە لام ببە بە میوان
دەست و پێت ئەشۆم بەسابوون و ئاو
ناڵچەی پێڵاوت ئەخەمە سەرچاو
ئەچم لە لای شوان شیرت بۆ دێنم
عوود و بخوردت بۆ ئەسووتێنم
ماندووی سەر خەوێک بشکێنە لە لام
ئێشکت ئەگرم، مەترسە ئازام

ئەپاڕایەوە و هەروا ئەیناڵان
بە سۆز و گریان جەرگی ئەسووتان
تا ڕۆژێ مووسا چووە کێوی طور
گوێی لە دەنگی بوو، ئەیناڵان لە دوور
چوو پێی وت کابرا: بۆچ تۆ نازانی
خوا بەشەر نییە بێت بەمیوانی
جارێک من وتم خۆتم نیشاندە
فەرمووی، نامبینی، خۆت ئەزیەت مەدە
سەنگ تەراش گریا بەدڵشکاوی
خوا فەرمووی مووسا تۆ ناتەواوی
خۆشەویستی من بۆچ ئەڕەنجێنی
ئەو دڵەی منی تیام ئەیشکێنی
ئەوی بەزبان زکری من ئەکا
هیچە، ئەم بۆ من، وا کێو کون ئەکا

---

(١) پیرەمێرد ئەم چیرۆکەی لە کتێبی (ئیسماعیل نامە)وە وەرگرتووە. کە چیرۆکێکی تیایە بەناوی (سەنگ تەراش)ەوە.

***

پەند و ئامۆژگاری بۆ بازرگان(١)

پیاوێکی کورد چوو بۆ بەسرا
سبەینان شیری ئەگێڕا
یەکاو یەک ئاوی تێ ئەکرد
قازانجی زۆری لێ ئەکرد
سەرمایەی بوو بە سەد لیرە
هەستا بێتەوە بۆ ئێرە
سواری پاپۆڕ بوو بۆ بەغدا
شەوێک لەبەر مانگە شەودا
خەریک بوو پارە بژمێرێ
خوا خراپ بۆ خراپ ئەنێرێ

مەیموونی قەپتان پەیدابوو
ئەو کیسەی لیرەکەی تیابوو
فڕانی و بەدارا هەڵگەڕا
کوردە ئارامی لێ بڕا
ڕیشی ڕنیەوە بەگریان
هاواری بردە بەر قەپتان
قەپتان هەر چەند لێی توند ئەبوو
مەیموون بەرەو ژوورتر ئەچوو
تا گەییە تەوقە سەری دار
لیرەیەکی بۆ خستە خوار
یەکێکی هاویشتە ناو ئاو
تا سەد لیرەکەی کرد تەواو
یەکێک بۆ ئاو یەکێک بۆ کورد
ئا بەم پێیە بەشی ئەکرد
کوردە شێت بوو لە تاوانا
هەستا چوو بەگژ قەپتانا
قەپتان هەر وا واقی وڕما
لەم هەرایە سەری سوڕما
بە کوردەی وت: تو خوا بەدبەخت
ئەم پارەیەت لە کوێ دەستکەوت
وتی: شیر فرۆشیم ئەکرد
بە چەند ساڵم گردەوە کرد
وتی: تێگەیشتم چییە
سووچی مەیموونی تیا نییە
نیوەی هی ئاو بوو کەوتە ئاو
تۆش بەشی خۆت وەرگرت تەواو
کاسب خۆشەویستی خوایە
حەرام بۆ کەسب ئاگر و کایە

(١) مامۆستا م.ھ دەربارەی ئەم شیعرە لەلاپەڕە ٤٢٤ی دیوانی پیرەمێرددا نووسیویە: ئەم چیرۆکە لە بێگانەوە وەرگیراوە، کابراش کورد نەبووە. بەڵام پیرەمێرد لە ڕێی ئەم چیرۆکە هۆنراوەوە ئامۆژگاری بازرگانەکانی خۆمانی کردووە کە فڕوفێڵ نەکەن.

***

مەیموون و دارتاش

«لە عەرەبییەوە وەرگیراوە»

١٩٣٧

پیاوێکی دارتاش مەیموونێکی بوو
بۆ هەموو ئیشێک لەگەڵیا ئەچوو
هۆگری بووبوو لای هەڵوەستابوو
مەیموون شاگرد بوو دارتاش وەستا بوو
کە ئەیوت تەشوێ، زوو بۆی ئەهێنا
شەقەی مشاری بۆ دائەهێنا
ڕۆژێک وەستاکەی داری ئەقڵاشت
جار جارە بەپواز لەنگەری ئەداشت
بە تەور دارەکەی ئەقڵیشاندەوە
بە پواز لەیەکی ئەڕەواندەوە
وەختی نیوەڕۆ چوو بوو بۆ سەر ئاو
مەیموون هاتە جێی وەک وەستای تەواو
خۆی قیت کردەوە لە جێی ئەو دانیشت
کلکی خۆی بەشوێن قڵیشدا داهێشت
پوازی دەرهێنا و کلکی پێوەبوو
کەوتە قیژ و هوور ئاگری تێ بەربوو
قڵیشی جێی پواز یەکدگیر بووبوو
کلکی مەیموونی تونگ تێ چەسپیبوو
مەیموونی غەشیم بوو بەفاقەوە
ئەیناڵان بەدەم واقەواقەوە
لە واقەی مەیموون خەڵک گردبوونەوە
چوونە پێشەوە، لێی ورد بوونەوە
کلکی گیرابوو، لە قڵیشی دار
ڕێگەی نەدەبوو کەوتبووە هاوار

وەستا لە تاوا سەراوی نەکرد
هاتەوە پوازی لێدا دەستوبرد
مەیموون ڕزگار بوو بە کولەمەرگی
بەڵام ژانەکەی گەیشتبووە جەرگی
مەیموون چۆن ئەبێت بە وەستای دارتاش
بولبول و قاژو(١) نابن بەیۆڵداش
ناگاتە پایە مەردی ناحساب
نان بۆ نانەوا گۆشتیش بۆ قەساب
قەت ڕێک ناکەون حوشتر و قەزازی
هەورامی و سواری، مەلا و ڕمبازی

---

(١) لای م.هـ نووسراوە (بولبول و لەقلەق).

***

شیعرە ئاینییەکانی پیرەمێرد

دڵێکم ئەوێ(١)

١

١٩٣٧

پەروەردگارا دڵێکم ئەوێ
کە ئاگری هەوا ڕێی تێ نەکەوێ
ئابڕوویەکی بێ زرق و ڕیا
تۆ، تۆ بناسێ و پادشا، گەدا
خوایە خواستی تۆ بە بەها نەیە
دەرکردنیشت بە بەهانەیە!
ئەگەر لێم پرسن، قارتێکم نییە(٢)
نایشزانم مایەی بەندەگیم چییە
ئنجا کەوابێ چۆن ئەگەمە تۆ
کەواتە بەخۆم بڵێم ڕەنجەڕۆ
دیسان من لە تۆ ناهومێد نابم
بەخوام ناسیوی هەر دەبێ چابم

ئەگەر پێم بڵێی مەیکە و پێم بکەی
دەستەڵاتی من چۆن ژوور خۆت ئەخەی(٣)
کردەوەی منت خۆت قەرار داوە
ئیتر ئارەزووی من لە کوێ ماوە
ڕۆحم بەرەزای تۆوە سروشتە
ئارەزووی نەفسم حۆری بەهەشتە
لیقای تۆ کە خۆی بەرۆح ئەنوێنێ
ئیتر ئارەزووی نەفسم نامێنێ
لە جەهەنەمدا بەیادی تۆوە
کوڵی بەهەشتت ناکەم بەبۆوە
خەڵک وا دەزانن نور عبادەتە
نازانن دادت بە عینایەتە
زۆرمان بیست عابید بەگومڕا دەرچوو
ساف دڵپەسەندی لای بارەگات بوو

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بڵاونەکراوەتەوە.
(٢) قارت: کارت. مەبەستی لەوەیە کە کردەوەی باشی ئەمەندە نییە بچێتە بەهەشت.
(٣) پیرەمێرد ئەم شیعرە ئاینییانەی خۆی ناو ناوە (ناڵەی پیری پیران).

***

پەروەردگارا تەماشا ئەکەم(١)

٢

١٩٣٧

پەروەردگارا تەماشا ئەکەم
خۆم لە کردەوەی خۆم حاشا ئەکەم
دڵ و زبانی تۆ داوتە بە من
بەهەوا و هەوەس لێم بوون بەدوژمن
ئەمەوێ دڵم تەنها تۆی تیا بێ
لە یادی غەیری تۆ تەوەللا بێ

ئەوسا زبانم زیکری تۆ دەکا
ئەتوانم ببمە بەندەی بارەگا
ئەگینە هەروا بمێنمەوە
تۆوی بەدنامی ئەچێنمەوە
چەند خۆشە نەشئەی تۆم لە دڵا بێ
شەقم لە چەند و چوونی هەڵدابێ
ئازادە سەر وەک بەرزەکی بانان
بکەومە سەودای ئارەزووی جانان
تاجی ئەدهەمی بنێمە سەر سەر
فەرمانڕەوا بم لە بەحر و لە بەڕ
یاخو پەروانەی نووری لقات بم
ڕۆحم پەروانە و خۆیشم فیدات بم
زۆر کەس پەروانەن بۆ شەم جەماڵێ
با منیش ببمە سفتەی جەماڵێ

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بلاونەکراوەتەوە.

***

ناڵەی پیری پیران

٣

١٩٣٧

پەروەردگارا وا بەرە بەرە[١]
سەودای ناسینی تۆم لەسەر سەرە
دڵم هەمیشە ڕەزای تۆی ئەوێ
گیان لەبەدەنما ساتێ ناسرەوێ
ئەگەر لە خاکم گیایە بڕوێ
بەزبانی حاڵ لە زیکرت ئەدوێ
هەر ماکینەیەک کە گوێی لێ دەگرم
ئاهەنگی زیکری تۆی لێ وەردەگرم

مەستێکم بادەی ئارەقم ناوێ
سارد نابێتەوە، دڵ بەهیچ ئاوێ
چەند خۆشە لەتوێی پەردەی نیهاندا
شەو نوور ئەبینم لە ئاسماندا
عەینی تەجەللا، ئاگری کۆی (طور)ە
ئەم نزیکترە و لە شارەزوورە
کەسێ نزیک بێ بە بەندەگی خۆی
تۆ نزیکتری لە جیسمی خۆی بۆی
خەڵکی بەعەشقی حسنی شێت ئەبن
لیقای تۆ وجود دەردێنێ لە بن
کە وجود نەما جا نۆبەی جانە[٢]
جان جێی تەجەللای جلوەی جانانە
هەرجێ کە قووتی ڕۆحی تیا نەبێ
بێ تام و کامە لایبە با نەبێ

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بلاونەکراوەتەوە.
(٢) جان: واتە گیان، ڕۆح.

***

خودای بێ نیاز[١]

٤

١٩٣٧

خودای بێ نیاز بێ خوێش و هامڕاز
بە (دوو) خەڵکی چاک بمکە سەرفراز
یەکێکیان ئەمەی غەرەزم نەبێ
لە ڕاستی هیچ کەس (عوض)م نەبێ
کەس لە کردەوەم، زیان نەبینێ
دڵم ژەنگ نەگرێ بە بوغز و کینێ
هەرچی دەربارەی من بەد ئەندێش بێ
بەتیری قەهری تۆ دڵەی ڕێش بێ

دووەم قەناعەت لە ئاز ئازاد بم
هەر چیم بدەیتێ، بەوە دڵشاد بم
کە بێ نیاز بم لە ئەهلی دنیا
هەر تۆ دەناسم بەتاقی تەنیا
ئەوسا بۆ هیچ کەس نامە تەشی ڕێس
لە هەموو ماڵێ نامە کاسەلێس
لە تۆ ناسیندا خوایە زۆر کاسم
هۆشێکم بەرێ تۆی پێ بناسم
هەر تۆ ڕەهبەری لە کاری چاکا
(بەدی)ش خۆم نەیکەم هیچ کەس پێم ناکا
ئەگەر خراپەم بەئەمری تۆ بێ
چۆن ئەبێ جەزام دیسان بەتۆ بێ
حاشا ئیسنادی زوڵم بەتۆ نادەم
نەفسم نایەڵێ لە گوناه لادەم
خوایە مەرتەبەی ڕەزام بدەرێ
لە دەوڵەمەندی و گەدایم گەڕێ
«خوایە ئەم دڵەی کە تۆ داوتمێ
نامەوێ بۆش بێ لە یادت دەمێ
ئەمەوێ گوڵێ لە گڵم دەربێ
ڕەنگ و بۆی یادی ڕای تۆی لەسەربێ
کردگار فەرمووت بیکە نەتئەهێشت
فەرمووت مەیکە، شەیتانت تێ هێشت»

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

بۆ میعراج(١)

٥

١٩٤٩

سبەی شەو، شەوی، ئەسرای میعراجە
بەهیچ (نەبی)یەک، نەدرا ئەو تاجە

مەولەوی(٢) فەرمووی بەعلم الیقین
صار رحمةً، علی العالمین
من المسجد الحرام الأنفس
الی المسجد الأقصی المقدس
ئەمە (صریح)ی (نص)ی قورئانە
ئەوی ئینکاری، کرد بێ ئیمانە
شەوە و خەڵوەتی، بەینی یارانە
جێی ڕاز و نیاز، دەردەدارانە
«شەوە و خەڵوەتە، ماڵ بێ ئەغیارە
گشت عالەم نووستوو، دۆست خەبەردارە»(٣)
-نەعتی- عصمتی بخاری- خۆشە
های های لەو عەشق و جۆش و خرۆشە

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بڵاونەکراوەتەوە.

(٢، ٣) بەسەرهاتی ئەم زیارەتەی مەولەوی بۆ لای سەید فەتاحی جەباری زۆر بڵاوە و بەچەند شێوەیەک باس کراوە. تەنانەت مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕس لە دیوانی مەولەویدا، زیارەتی مەولەوی و خوێندنەوەی تاکە شیعرەکەی (بێسارانی) بۆ لای (شێخ عەبدولڕەحمان خالصی تاڵەبانی) زانیوە!!

بەڵام ڕاستی کارەسات بەو جۆرەیە کە لە دیوانی(*) (سەید فەتاحی جەباری)دا نووسراوە: مەولەوی دەچێت بۆ لای سەید فەتاحی جەباری لە ناوچەی جەباری، لەوێ پرسیار لە ماڵی سەید فەتاح دەکات، دەڵێن چووەتە دێی تاوێربەرز مەولەوی لەگەڵ ئەوەشدا کە سەرلەئێوارە و ناوەخت ئەبێ لەوێوە ئەچێت بۆ ئەو دێیە، لەوێش دەڵێن خەڵکی ئاوایی هەموو لە (بەهارە هەوارن)، مەلایش لەگەڵیانە. مەولەوی کاتێ لە چیغ و جێگای سەید فەتاح نزیک دەبێتەوە دەبینێ بەو نیوە شەوە خەریکی خواپەرستییە، بۆیە ئەم شیعرەی بێسارانی دەخوێنێتەوە:

«شەوەن، خەڵوەتەن، ماڵ بێ ئەغیارەن
ئا لەم گرد وتەن، دوس خەبەردارەن»

مەلایش بەبێ وەستان وەڵامی دەداتەوە:

«ئیرادەم ئیدەن وەی کەلپوسەوە
شەونالێن وەشەن وەلای دوسەوە»

(*) دیوانی مەلای جەباری – عەبدولجەبار محەمەد جەباری ل١٩-٢٠ ساڵی ١٩٦٨.

***

نالەی پیری پیران(*)

٦

١٩٤٧

خوای گەورە و بزورگ پادشای ڕێی نیاز(١)
بێ هاوبەش، بێ کەس، بێ شوێن بێ هاوڕاز
تێگەیشتنت دامێ تێتبگەم
پێم لێ نا هەر تۆی، بێ زیاد و کەم
چاوم هەڵبڕی، ئاسمانم دی
وتم بێ وەستا نەهاتۆتە دی
ئەگەر کردەوەی بێ (گا)(٢) نەبوایە
ئەشیا بێ ستوون ڕانەوەستایە
دیارە هەر چەرخێ پیاو دروستی کا
کاتێکت زانی سوا و تێکشکا
چەرخی ماکنەی ئەم ڕۆژ و شەوە
بێ هەڵم و بەنزین ئەخولێتەوە
چەوری پێ ناوێ، هیچ ژەنگ ناگرێ
لێک هەڵناوەشێ دەستی تێ نابرێ
هەر لەو ڕۆژەوە، کە تێکخراوە
هێشتا جەرێکی لێ نەگۆڕاوە
هەر بەو پێوانە، کە بۆت داناوە
وا دێت و دەچێ، هیچ نەوەستاوە
بێ گورە و بڕە بێ چرپە و بێ دەنگ
تێکرا لە کاران یەک ڕەنگ یەک ئاهەنگ
تۆ نەبوویتایە چۆن تێک ئەخرا
ئەمانە لە کوێ پێکەوە ئەنرا
چۆن چەرخی گەردوون بێ دەستی وەستا
لە کارا ئەبوو هەتاکو ئێستا
ئاش بێ ئاش وەستا نانرێتەوە
(گا) بێ (هۆ)ی جوتیار ناگەڕێتەوە
سەد هەزار ئەستێرەناسان

ئەو دیو خێوەتیان نەدی بەئاسان
منیش ئەگەڕێم کە تۆ بناسم
ناتدۆزمەوە کوێر و کەساسم
چاوێکم بەرێ تۆی پێ ببینم
(أرني)(٣) بێژ نیم، کردەوە بینم
دەستم پێ گرتووی شەرمندەم مەکە
بۆ بەخشین (گونای)(٤) زۆر و کەم یەکە
هەر کردەوەیەک لە من ڕووی داوە
لەپێش کردنا، لای تۆ نووسراوە
کە لەو تەختەیەی(٥) لای تۆ نووسرا بێ
کێ ڕێ دەکەوێ بڵێ وا نابێ

....

(*) لەلاپەڕە ٣٧٦ی دیوانی پیرەمێرددا پێش ئەم شیعرە بەیتێک هەیە ئەڵێ:
«ئەگەر خوات ناسی بپارێرەوە
بەزمانی خۆت بلالێرەوە»

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا لە لاپەڕە ٣٧٦دا بڵاو کراوەتەوە.

(٢) گوایە ئەڵێن زەوی لەسەر پشتی گایە و گایەکەش لەسەر پشتی ماسییە. کە دیارە زانست لەم سەردەمەدا ئەو جۆرە خەیاڵە کۆنانەی پووچ کردۆتەوە.

(٣) أرني: ئاماژەیە بۆ واتای حەزرەتی مووسا کە داوای لە خوا کردووە خۆی نیشان بدات، خواش بەواتای «لن تراني» وەڵامی داوەتەوە.

(٤) گونا: گوناه، خەتا، تاوان.

(٥) خیام لە چوارینەیەکیدا بەیتێکی هەیە لەو واتایە دەچێ. بەیتەکە دەڵێ:
«چاکە و خراپە هەرچی کە ئەیکەم
یەک، یەک، تۆ نووسیت، من ئەکەی بەدناو»

***

جەژنی مەولوود(١)

٧

١٩٤٢

ئەمڕۆ مەولوودی پێغەمبەرمانە
ئەو پێغەمبەرەی کە ڕەهبەرمانە

خوا فەرمووی ئەگەر تۆم شک نەئەبرد
چەرخی ئەفلاکم دروست نەئەکرد
بۆیەکم ناردیە ئەم سەر زەمینە
بلێن (رحمةً للعالمین)ە
دیارە ڕەحمەتی خوا هەر وا ئەبێ
ئەم دینە پاکەی لێ پەیدا ئەبێ
هەر لە ڕۆژهەڵات، هەتا ڕۆژئاوا
چرای ئەم دینەی تیا هەڵکراوە
ئەگەر دینەکەی وا چاک نەبوایە
چۆن ئەم برەوەی ئەخستە کایە
تیفلێکی بێکەس[2] خۆی نەخوێندەوار
خودا بەو دینە، کردی بە سەردار
کاتێ موعجیزەی قورئانی نواند
ئاینی هەموو، میللەتی شێواند
ئاگر و ئاوی کرد بە هەرەمە
هەرچی بۆ بلێن، هێشتا هەر کەمە
خوا ڕێی سروشتی لە دەست خۆی ناوە
هەرچۆنێ ویستی، هەروا خوڵقاوە
بە ئایەی عەدلیی کەوا دێڕێکە
موشریکەکانی هێنایە ڕێگە
بۆچ فەخر نەکەین بەو پێغەمبەرە
کە بۆ ئەنبیا هەر ئەو سەروەرە
موسڵمان ئەبێ، کردەوەی چاک بێ
موسڵمانەتی بەقسە نابێ
کە (وای) (متی)ی ئەو ئەهاتە بەر گوێم
لە شەرمەزاری نازانم لەکوێم
حەیفە دین ئەمە و خۆمان بەدکار بین
ڕۆژی شەفاعەت لای شەرمەزار بین

با لەم ڕۆژەدا بەچاوێکی تەڕ
ڕۆحی مەولەوی بکەین بەڕابەر

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.
(٢) مەبەست لە پێغەمبەر (محەمەد)ە (ص).

***

ئەگەر[1]

٨

١٩٤٧

ئەگەر گوناهکار بیبێ ئەو هۆشە
بزانێ عەفوم چەند لە لا خۆشە
گوناه و تۆبە ئەکا بەعەمدی
تا ئارەزووی من بهێنێتە دی
هەندێکیش ئەڵێن خوا لە هەقی خۆی
خۆش ئەبێ و نایبێ هەقی من و تۆی
مەسقاڵە زەڕڕە (شراً) یەڕەیە
زۆر ورد دەنووسرا ئەم لاپەڕەیە
ڕاستەکەی وایە کە ئەم دوعایە
سزا و لێبووردن هەمووی بەخوایە
پێغەمبەری وا هەیە قاتڵە
لە (أولو العزم) کەچی داخڵە
تۆ خوا بنێرە دڵی وێرانە
مەڕوانە حیکمەت هەروا کوێرانە

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

عەشقی تۆ[1]

٩

١٩٤٨

رۆژی ئەزەل بوو سەرەتای عەدەم
من و عەشقی تۆ هاتبووینە بەرهەم
ئێستا کە بەرۆژ بێکەسم و پرغەم
بەرۆژ یادی تۆم بۆ بووە بەهاودەم
خوایە لە قاپیت شتێکم ئەوێ
دەست پادشاه و ماڵدار ناکەوێ
ئەوان خواهیشتیان بەموڵک و ماڵە
منیش بەتەنها مەیلی تۆم خەیاڵە
من هەر چیم بوێ کە تۆ نەتەوێ
دیارە بیشمرم چنگم ناکەوێ
ئەوەندەم ئەوێ کەوا بمبەخشی
چاکەیە و زەرەر لە تۆ ناکەوی

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

بانگێک لە لاهووتەوە

١٠

نوورێک ئەبینم لە ڕووی جیهاندا[1]
بە ڕووی زەمین و بە ئاسماندا
گوێم لە بانگێکە لە لاهووتەوە
تێکرا ناسووتێ پێ بزووتەوە
دوای «لا الە الا اللە» ئەڵێ
ڕەسول اللەیە محەممەد بەڵێ
ئەم محەممەدەی کە خودای گەورە
لەگەڵ فریشتەی ئاسمان بەدەورە

سەڵەواتیان دا، لە دیداری ئەو
ڕۆژی جەماڵی ئەو هەڵدێ ئەمشەو
هیلالی مەکە و بەدری مەدینە
لە مەغریب هاتە مەشرق ئەم دینە
خوا فەرمووی ئەگەر تۆم شک نەئەبرد
چەرخی ئەفلاکم دروست نەئەکرد
بۆیەکم ناردیە ئەو سەر زەمینە
بڵێن «رحمةً للعالمين»ە
دیارە ڕەحمەتی خوا هەروا ئەبێ
ئەم دینە پاکەی لێ پەیدا ئەبێ
لە ئادەمەوە دین قاڵ کراوە
ئاڵتوونی تێزاب هەر بەو دراوە
ئا ئەمە بوەتە دەلیل و ئیسپات
پێغەمبەری تر لە دوای ئەو نەهات
غلەی غایەی ئیجاد وا دەرکەوت
خاتەمی خەتمی ئەنبیای بەرکەوت
بێ باوک و دایک هەم نەخوێندەوار
خوا بەم ئاینە کردی بە سەردار
هەر موعجیزەیەک لە پێش ئەودا بوو
بە ئایەتێکی قورئان بەسەرچوو
بڕوانن ئایەی عەدلی دێرێکە
چۆن بتپەرستی هێنایە ڕێگە
ئای ئەوسایە دین چەن بەقووەت بوو
خەیبەریان ئەگرت بەیاهووی یاهوو
داخەکەم هەوڵ و قوەتمان تێکچوو
شێرە شەرزەکان ناوێرنە جوو
ئەوسایە بانگی (اللە اکبر)
(بەدر و حەنینی) ئەکرد موسەخەر
چونکو لامان دا لە خوا شوناسی
خوایش بۆیە ئێمەی خستە کەساسی

ئەگینا خوا خۆی، فەرمووی موسوڵمان
بیستیان دوو سەدە بۆ ڕۆژی مەیدان
دەوای ئەم دەردە پەشیمانییە
چارەی ڕسگاری ڕێی ڕەحمانییە
با لەم شەوەدا بەدیدەی نمناک
هانا بەرینە بەر شاهی لەولاک

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

خۆشەویستی خوا(١)

١١

١٩٤٩

پێغەمبەرەکەی خۆشەویستی خوا
فریامان کەوە توو بیت و خوا
سەرای (سبحان الذی اسرا)ی تۆ
ڕێی زیارەتی خزمەت خودای تۆ
ئێستا بەخوێنی ئیسلام گوڵگونە
(بیت المقدس) حەورای صەهیونە
قەومی نەجیبت کەوتە تەنگانە
جوولەکە کوژیان ئەکەن ئامانە
(صلاح الدین)ی کورد بەو خزمەتە
ئێمەی ڕوو سوور کرد وا بەو خزمەتە
بەم ڕەنگە کورد و عەرەبی عیراق
بۆ فیداکاری کەوتنە ئیتیفاق
تۆش لە پشتیان بە بۆ ئەم جیهادە
بەم یەکیەتییە ڕۆحی تۆیش شادە
یا عەلی خۆ تۆی (فاتح)ی خەیبەر
(ذوالفقار) لە تۆی کالان بێنە دەر

ئاخ چی بکەم ئەگەر پشتیان ناگرن
بەرگەی شەقێکی کوڕگەل ناگرن
من بەپەژارەی هاو حاڵییەوە
بە عومری هەشتا و سێ ساڵییەوە
فرمێسکم بەسەر ڕیشی سپیدا
دادەڕژێنم لە ڕووی نەبیدا
گورزی گۆدرزیان لێ بکەوێتە کار
زاتەن هەر چل شەو ئەژی سەگی هار
(بخت النصر) یان (گیو)ی گودرزە
پەیڕەوی گیوی کورد لامان فەرزە

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

خوا ئێمەی(١)

١٢

١٩٣٩

خوا ئێمەی ڕەنگ ڕەنگ سروشت پێداوە
ڕەنگی هیچ کەسی بەکەس نەداوە
ئەبینی دوو کەس بەیەک ئەشوبهێن
کەچی بەکردار لەیەکتری جوێن
یەکێ ئارەزووی بە شیرینییە
ئەوی تر مەیلی شیرینی نییە
یەکێ وەک بێزووکەر ترشی ئەوێ
نە، ناوی مەبە، ئامان نامەوێ
یەکێ سەودایی شیعری مەوزوونە
یەکێ بەتیری شیعر دڵخوونە
هیوامان هەیە بە کشە مرە
ئەڵێ پێت وتووم کشە تۆ بمرە

سا توخوا مرە و بمرە چەن دوورن
هەر چەند کولانە و گۆڕ هەر دوو ژوورن
کۆنە پیاوێکمان، بەتەقەی قەزوان
نەدینی لە لا، ماوە، نە ئیمان
مەلایەکمان بوو، ئەتوت سێ پارە
ئەهاتە وێزەت بەنیزەی یارە
ڕەحمەت لە سۆفی یارەی زرێپۆش
بۆی ڕام ئەکردین ئێستری چەموش
ئێستا دەستەیە (تۆڕی) کەم سرەوت
بە قەمچی یارەش نایبەنە سەر ڕەوت
یارە مرد لە لای نامەرد نەنێژرا
بۆ گردی یارە چەند شیعر بێژرا
خۆزگە ئەمزانی ئەم سڕە چییە
ناوی هیچ کەسی لەناوا نییە
کەچی تۆ ئەڵێی بامیەکەم ترشە
ئەم هەموو خەڵکە ڕووی لە تۆ گرژە
دە، باوکم ئێرە خۆ کەرکووک نییە
(مەلا بامیە)ی بێ بەو تووڕەییە
یا ئەگەر ترشی و ترسی خراپە
ڕووی خۆت ترش مەکە شیرین بە چاکە
ئەگینە کە تۆ مۆن و ترش ڕووی
دەمی کەس کیسە نییە بیدرووی
هی وامان هەیە کە لە خوا ئەدوێ
ڕسگاری لە خوا بۆ کێ ئەبڕێ
بۆچ پێغەمبەریان لەشار بەدوور کرد
ئیمان ناهێنرێ بەکەس دەستوبرد

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.ھ دا بلاو نەکراوەتەوە.

***

ئەو کەسەی(١)

١٣

١٩٤٨

ئەو کەسەی کەوا فەقیر نەوازە
لەگەڵ فریشتەی عەرشا هامڕازە
وەک کوێر بەڕێدا مەڕۆ وریا بە
تا نەکەویە چاڵ، بانگ کەی ئەی بابە
لەژێر سەقفێکداین کۆڵەکەی نییە
ئەگەر بڕووخێ دەسەڵات چییە
ئەم سەقفە کەوا بێ کۆڵەکەیە
نازانێ بۆ تۆ سایەی تاکەیە
کاتێک ئەزانی ئەتهاوێژنە چاڵ
یا کفنت ئەبێ، یا بێ پەشتەماڵ
ماری گۆڕ ناری دۆزەخ لەبەرە
بۆ ئەم دوو دەردە چی چارەسەرە
ئەگەر ماجوونی خواپەرستیت برد
خۆت لەو دوو ئیشە پاراست و دەرکرد
زۆر خۆت مەخەرە گێژی دنیاوە
چەند مەلەوانی تێدا خنکاوە
نەفست مارێکە پێکورەی شەیتان
گەر فرسەتت دا ئەگەزێ بەددان
خوا پێمان ئەڵێ، ڕێی چاکە بگرین
بۆ ئێمەیەتی ئەزانێ ئەمرین
ئەگینە دیارە ئەو باکی نییە
ئیحتیاجێکی پیاوچاکی نییە
باری گوناهی قورسمان کەوتە سەر
ئەبێن بەکەری شەلی بارنەبەر
سووچی خۆت لە پێش خەڵکا ببینە
حەسوود دەربارەی پیاوچاک بەقینە

به چاوبرسیەتی هەڵمەکوتەرە ناو
مورغ بۆ دانەیە ئەکەوێتە داو
کە لە کاروانا پارەت پێ نەبوو
هیچ ترست نەبێ بێ پشتێن بنوو
ئەگەر زیانت لە کەسێ دابێ
تۆش دێتەوە ڕێت ڕۆژێکت مابێ
ڕازی دەروونت مەڵێ لە لای کەس
دەم دڕاو مەبە خۆت بزانە و بەس
وریابە وەک کوێر بەرپێدا مەڕۆ
داوی شەیتان و چاڵ زۆرە بۆ تۆ
لەژێر سەقفێکدا کۆڵەکەی نییە
کە ڕووخا ڕووگیری چییە
ئەم سەقفە کۆنە بێ کۆڵەکەیە
لەگەڵ کۆڵەکەی تۆدا تاکەیە
تێبگە ڕێگەی دوورت لەبەرە
چاکە بۆ ئەولا توێشووی سەفەرە
خوا فەرموویەتی ڕێی چاکە بگرین
بۆ ئێمەیەتی کە دوایی ئەمرین
ئەگینە لەبەر پێغەمبەر نەبێ
چ ئیحتیاجی بە ئێمە ئەبێ
باری گوناهمان کە کەوتە سەرشان
ناچارین ئەبین بەکەری شەیتان

---

(١) پیرەمێرد چەند جارێک ئەم شیعرەی بڵاوکردۆتەوە: ساڵی ١٩٤٢ لە ژینی ژمارە ٦٨٢دا. ساڵی ١٩٤٦ نوسخەی دیوانی م. هـ. ساڵی ١٩٤٨ لە ژینی ژمارە ٩٢٦دا. لە نوسخەی م.هـ دا شیعرەکە ناتەواوە و بریتییە لە نۆ بەیت. بەڵام ئەوی ئێمە نووسیومانە حەڤدە بەیتە و لە زۆر جێگادا لەو جیاوازە. ئەوا لێرەدا نوسخە ناتەواوەکەی دیوانی پیرەمێردی م.هـ دەنووسینەوە کە لە لاپەڕەی ٣٨٤دا بڵاوی کردۆتەوە

«ئەو خوا پێداوەی برسی نەوازە
لەگەڵ فریشتەی عەرشا هامڕازە
بتەوێ لەگەڵ خوادا خەریک بی
ئەبێ لە پیاوی بەدکار تەریک بی

شێخ و سۆفی[١]

١٤

١٩٤٧

شێخ چاو لە دەستی سۆفی نەفامە
ئەیشزانێ ئەوەی ئەیخوا حەرامە
وەکیلی خوایە، بەهەشت ئەفرۆشێ
وەک مانگای گەڵباخ مورید ئەدۆشێ
بەڵێ مەشهورە کە سواڵ کیمیایە
بە پارەی مورید خاوەن دنیایە
ئەگەر مەردی خوای سواڵت بۆچ ئەوێ
پارێز و ترشی چۆن ڕێک ئەکەوێ
تا ئەم حاڵەمان هەروا بمێنێ
ئاواتەخوازین بەوەزعی دوێنێ

---

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

خۆشەویستی خوا[١]

١٥

١٩٤٨

پێغەمبەرەکەی خۆشەویستی خوا
هیچ کەسی ترت نەهاتووە لە دوا
دیارە هەر کارێک خوا پێی سپاردی
وات کرد کەس نەیکرد بۆیەکی ناردی
فرمانی خوای خۆت وا هێنایە دی
ناردنی کەسی دی پێویست نەدی
هەر چۆنێ ویستی تۆ وات کرد دەرکەوت
بەوە خاتەمیی خاتەمیت بەرکەوت
تۆیش خۆت چۆنت ویست سروشتت وایە
ئەمە خاتیمەی لوتفی خودایە

خۆی و فریشتەی بەدیاری تۆ
سلاواتیان دا لە دیداری تۆ
وا ئێمەیش ئەمری خوا بەجێ دێنین
سەڵەوات ئەدەین مەولوود ئەخوێنین
بەڵام تاریکە هەموو لایەکمان
وا (جوو)یش تەماعی کردۆتە لاکمان!

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

خوا کاتێ ویستی[(١)]

١٦

١٩٤٩

خوا کاتێ ویستی خوایی بنوێنێ
ئەمرۆی بۆ دانایین لە شوێنی دوێنێ
ویستی ڕووی زەمین بێ بەکارزار
نەوەی ئادەمی هێنایە ڕووی کار
دنیا بەیەکدا هاتووە و ئەژەنێ
خۆیشی لەسەردا پێی پێ ئەکەنێ
لەو میانەدا دانای هەڵبژارد
ڕێ پیشاندانی خۆی بەوان سپارد
ئنجا ئەوانەی کە خوا ئەناسن
دەستی ئەوانە ئەگرن کە کاسن
ئەیانبەن بۆ سەر ڕێی عیلم و زانین
بۆ توێشووی ڕێگای ئەولا پێک هانین
دوو ڕێیە هەردوو سەریەک ئەچنەوە
کوێرایی نەبێ لێک جوێ نابنەوە
یەکێ تەریقەت، یەکێ شەریعەت
ئاشکرا و پەنهان هەردوو حەقیقەت
حەقیقەت دەریا و شەریعەت گەمێ
تەریقەت غەرقە گەر لادا کەمێ

تەریقەت لەسەر سێ قوەت بەندە
بەو سێیە خوای خۆی ئەناسێ بەندە
یەکەمیان فەنا و دووەمیان وەفا
سێیەم لیقایە سەمەرەی جەفا
فەنا خۆ بەخۆ ڕسگار کردنە
بە کوشتنی نەفس گرەو بردنە
وەفا پەیمان و شەرت بەجێهێنان
ئنجا ئەگەیتە لای لیقای یەزدان
کە لە خۆت بڕای دۆست لات حازرە
جاو شۆرا و کوترا ئنجا گازرە
ئەوی کە ئەهلە، گشت کاری سەهلە
خودبینی پیشەی شەیتانە جلە
کە نەفست فرۆشت زیوێکی قاڵی
خۆفرۆشیت کرد دیزەی بەتاڵی
نوێژت بەقەزا ئەگەڕێتەوە
دڵی دۆست ڕەنجا ئەبڕێتەوە
مایەی خۆشبەختی قەلەندەرییە
هەرچەند لە ڕیش و سمێڵ بەرییە
کە هاتە سەر ڕێی ڕەزا و قەناعەت
پادشاهێکە بێ ڕەنج و میحنەت
دنیا هەر چۆنێ، بیگری وا ئەڕوا
کە دووی نەکەوتی ئەوت دێ لە دوا

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بڵاو نەکراوەتەوە.

***

ناڵەی کۆن

١٧

١٩٤٥

خوایە زیندەگی بدە بەدڵم
هێندە دڵ مردووم بۆ خۆم خەجڵم

من خۆم نازانم داوای چیت لێ بکەم
هەر ئەوەم ئەوێ ڕێی لای تۆ دەرکەم
شێتی وا هەیە شەق ئەوەشێنێ
عاشقە و شێوەی شێتی ئەنوێنێ
من دێوانەی تۆم بەتاقی تەنیا
وا شەق هەڵئەدەم لە هەردوو دنیا
ئەو ڕۆژەی گڵی لەشت داڕشتم
تۆزێک لە لیقای خۆتت تێ خستم
وا بەو مایەیە، گەیشتمە مەرام
تەنها تۆم ئەوێ بەهەشت پەشمە لام
ئەوەی بەماڵی دنیا باییە
چاوی لە گەنج و پادشاییە
پیشەی هەڵکردی من گەداییە
مەیلی تۆ بۆ من شادی و شاییە
ئەزانم منت بۆ خۆت دروست کرد
هەوڵ و حەسوودیت لە دڵم لابرد
تۆ بۆت دانابووم من بەشی خۆم برد
کەوابوو هیچمان زیانمان نەکرد
خۆت لە قورئانا وەهات فەرمووبوو[١]
«رضي الله عنهم ورضوا عنهُ»

---

(١) لەلاپەڕە ٣٨٢ی دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا نووسراوە: (خۆت لە قورئاندا ئاوەهات فەرموو)

***

سەرمەستی ڕووسوور

١٨

١٩٤٣

خوایە ئەم دڵەم هێزێکی بەرێ
کە غەم لەناو خۆی بکاتە دەرێ

من خۆم نازانم چی بۆ من چاکە
تۆ بەمەیلی خۆت دڵم ئاواکە
پایەی تۆ ناسین ئەگەر دەرکەوێ
ئیتر کێ دنیا و دیناری ئەوێ؟
من کە دێوانەی تۆبم بەتەنیا
شەقێک هەڵئەدەم لە هەردوو دنیا
دڵم هەمیشە یادی تۆ ئەکا
گیان لە ڕێی تۆدا جستوجۆ ئەکا
لەم خۆشیانەدا ئەگەر بێ و بمرم
بۆنی تۆی لێ دێ گیاکەی سەر قەبرم[١]
بەهەشت مەدح ئەکەن بەناو و داوێ
من لیقای خوام بێ بەهەشتم ناوێ
عاشق کە بەڕاست دەستی لە گیان شت
پەکی سەیران و گەڕانی خۆی خست
دیارە کە یاری ئەو وەفایەی دی
کامی ویسالی بۆ دێنێتە دی
خوایە ئەیزانی کە من تۆم ئەوێ
مەعشوق چە ڕایەی بەتۆ ئەکەوێ
خوایە نامەوێ تاعەتم زۆر بێ
نەوەکا نەفسم بەوە مەغروور بێ
خۆم بەگوناهکار ئەدەمە قەڵەم
تۆ خۆت فەرمووتە حەز لە عەفوەکەم

---

(١) ئەم بەیتە لە دیوانی م.هـ دا چاپ نەکرابوو.

***

بۆ مەولوود

١٩

١٩٤٥

پێغەمبەرەکەی خۆشەویستی خوا
هیچ کەسی ترت نەهاتووە لە دوا

زۆر پێغەمبەر هات بەرودوا تێکڕا
خاتەمی خاتەم، بەهیچ کەس نەبڕا
بەر لەوەی ئادەم کەوا «صفی» بوو
تۆ «مصطفی» بووی بەڵام خەفی بوو
مایەی خیلقەتی ئەفلاک «لولاک»ە
بە «الم نشرح» سەدری تۆ پاکە
«والضحی» سوێندی پڕ نووری ڕووتە
«واللیل» بۆ طوڕەی سەودای مووتە
نێرگز «مازاغ البصر» جوانی کرد
سوورمەی طوور چاوی تۆ هەرزانی کرد[1]
مانگ بەپەنجەی تۆ دوو کەرت و شەق بوو
پەروێز[2] بەنامەی تۆ جێی پێ لەق بوو
بوومەلەرزەی تۆ کەوتە دنیاوە
لەوساوە گوڵی «ساوە» هەستاوە
«سبحان الذی أسری» سەراتە
«قاب قوسی»نیش، (أدنی) جێگاتە
سوورەی «والنجم»ت ئەدرەوشێتەوە
گوڵی ئاینت ئەگەشێتەوە
«انا فتحنا»ت طورەی بەیداغە
ئایەی «مزمل» کەوای شیرداغە
خوا سڵاواتی لە دیدارت دا
ئەو نوورەی دیارە لە دیدارت دا
تۆ نەبوویتایە، بەئاگری نەمروود
نەسلی ئیبراهیم نەدەبوو مەوجوود
ئەو ئیبراهیمەی تۆ نەوەی ئەوی
لە کوردستاندا دەرکەوت برەوی[3]
باپیرە گەورەت فەخری کوردانە
مەڵبەندی ئەوە ئەم جێ و مەکانە
توخوا هەر لەبەر دڵی ئیبراهیم
دەردمان دەواکە، کە هەر تۆی حەکیم
تۆ و ئەم ڕۆژەی تۆی تیا هاتیە دنیا

چارمان کە هیوای بەتۆبە تەنیا
هەروەک (رحمة للعالمین)ی
دیارە تەنگانەی ئێمەش ئەبینی
تۆ خۆت ئەزانی کە کورد دیندارن
بە ئاینی تۆ سەلابەتدارن
خۆمان بەئەهلی ئیمان ئەناسین
کەچی کەچڕەوین بۆیە کەساسین
کە تۆ لە لای خوا خاترت ئەگیرێ
وا بکە نیفاقمان لەناو هەڵگیرێ
ئەوسا ئەبینی چە ئوممەتێکین
لە ڕێی خزمەتی ئایندە یەکین

....

(١) کە تیشکی خوا لە چیای (طور)ی داوە لە سینا. چیاکە هەمووی سووتاوە و بووە بە کل. لەبەر ئەو هۆیە لە کۆنەوە لە کوردەواریدا کل بە شتێکی پیرۆز دانراوە.

(٢) پەروێز: مەبەست لەو نامەیەیە کە پێغەمبەر بۆ (خەسرەوی پەروێز)ی شای ئێرانی نارد، هەتا موسوڵمان ببێت شاعیری مەزنی کورد (خانای قوبادی) لە کتێبی (شیرین و خەسرەو)دا باسی ئەم ڕووداوە دەکات. بڕوانە ئەو کتێبە کە بەڕێز ئەدیبی قەڵەم ڕەنگین (محەممەدی مەلا کەریم) پێشەکی بۆ نووسیوە و ساغی کردۆتەوە و لە چاپی داوە.

(٣) لە قورئاندا هاتووە دەڵێت: ما کان ابراهیم یهودیاً، ئەمە بەلای پیرەمێردەوە وەها ساغ بۆتەوە کە ئیبراهیم کورد بووە.

***

ناڵەی پیری پیران

٢٠

١٩٣٧

ئەی بەخشایندەی خاوەندی عەتا
ئەی خوداوەندی پۆشندەی خەتا
ئەی بێ نیازی تەواو نەناسراو
ئەی تەنهای ناودار هەزار و یەک ناو
ئەی دەسەڵاتدار، دەست ناگاتە تۆ
ئەی پەروەردگار، هانای گشت بەتۆ
نەشئەیەک بدە بەگیانی مردووم
ڕووناکی چاوی هەوا کوێر کردووم
خوایە نازانم چیم لە تۆ بوێ؟
هەر چیم بدەیتێ من ئەوەم ئەوێ

پەروەردگارا عوزرم پەسەندکە
لە ڕاستی گوناه جڵەوم توندکە
هەموو عومری خۆم خۆم دام بەبادا
هێشتاکو شەیتان یەخەم بەرنادا
بوون و نەبوونم لەلا یەکسان کە
لە وەختی غەمدا شادیم ئاسان کە
خوایە ئەترسم لە گوناهی خۆم
دەستم ڕاکێشە دەستەوسانی تۆم
خوایە خوماری تۆم وا لەسەردا
شیعری سوپاسی تۆم وا لەبەردا
سەر و زمانم بەفکر و سەنات
هەر وا بێڵەوە هەتا دێمە لات
نەنگی دنیایی لە لای من خۆشە
بە نەنگی لای خۆت من دامەپۆشە
سەرم بەسەودای عەشقی تۆ گێژە
خاکی ڕووزەردیم پیادا مەبێژە
خۆشەویستی تۆم هەڵبژارد بۆ خۆم
لە ڕێی ڕەزاتا هەروا بەلاجۆم
(گەمێ)یەکی نوح، بڕەخسێنە بۆم
لە گێژ سەرکەوم ئەکەومە بن گۆم
پەروەردگارا هەر چیت هەڵبژارد
خەرمانی هەستی ئەوەت دا بەباد
بەوە موفلسن خەڵک کە نیانە
من بەبوونی زۆر ماڵم وێرانە
فەزڵت بێ گران شوکرت بێ زیان
غەیری تۆ کەسم نییە لە جیهان
خوایە ئەو کەسەی کە تۆ ئەناسێ
کەسی تر ناکرێ بە لەتە داسێ
مەیلی تۆ وا بێ بچمە جەهەننەم
بەهەشتم ناوێ بەڕەزا بەندەم

خوایە دانام کە، نەک دانای بەدحاڵ
بیناییم بەرێ پێی نەکەومە چاڵ

***

ناڵەی پیری پیران

٢١

١٩٣٧

پەروەردگارا ئەگەر هەر موویێ
زبانێکم بێ شوکرانە گۆیێ
شوکری نیعمەتی تۆ تەواو ناکەم
لە چیت سروشتدام من هەر ئەو خاکەم
ئەو زبانەی من شوکری پێ ئەکەم
تۆ پێت بەخشیوم بێ زیاد و کەم
خوایە سڕی خۆم لای هەرکەسێک وت
خۆمی پێ سووتام وەک سەرەبزووت
هەر تۆی مێرووڵەیش ڕازی بەتۆبە
سووتاوی شەوقت سازی بەتۆبە
دەرگای بزورگان شەو دائەخرێ
قاپی تۆ بەشەو هانای بۆ دەبرێ
گەورەی دنیایی دەستی بچووک ئەگرن
بەو چاکەیە خەڵک لەبەریان ئەمرن
تۆ خوداوەندی کە خەڵقت کردووین
شەیتان گەورەیی تۆی لەیاد بردووین
لەگەڵ ئەوەشدا هەر تۆ بەخشندەی
نانمان نابڕێت کەرەم کوندەی
خوایە پێم خۆشە، سەرم ببڕە
پەردەی ناموسم بەخەڵک مەدڕە
خۆت ئەزانی خەڵک چەند بێ مروەتن
هەلیان بۆ هەڵکەوت چەند کەم فرسەتن

بەسکی برسی دامنێ لەسەر بەرد
بەلاَم مەمخەرە دەست پیاوی نامەرد

***

ناڵەی پیری پیران

٢٢

١٩٣٧

خوایە هاوارم تەنها بەتۆیە
تۆ نەبی عالەم بەچڵ و چۆیە
دوو باڵم بەرێ کە پێی بفڕم
باڵی دوو تەیری نەحسی پێ ببڕم
یەکەم کۆلارەی تەماعی نەگبەت
دووهەم سیسارکەکەچەڵەی شەهوەت
ئەگەر ئەم دووانەم توانی باڵ شکاند
نێچیری مەردیم لە دنیا فڕاند
خۆ ئەگەر هەروا ئەم دووانەم سوار بێ
ئەبێ ناوی من کەری ژێر بار بێ
خوایە وا من خۆم تەماعم ناوێ
فەرموو ئەو وازم لێ بێنێ تاوێ
ڕوو بکاتە شوێنێ کە ئەویان ئەوێ
شەو و ڕۆژ دڵیان بۆ ئەو نەسرەوێ
تەماع پارەیان پێ کۆ بکاتەوە
هەتا لە تۆیان دوور ئەخاتەوە
لەبەر مەرگ حاڵی دنیا ئەگۆڕێ
خۆ دیارە پارە ناچێتە گۆڕێ

***

ناڵەی پیری پیران

٢٣

ڕەهنومای گومبووی هەردەی هەوایی
ئەلەکتریکی تەلی بینایی

ڕێم لێ شێواوە و گردەنشینم
بینایم لێڵە و تۆی پێ نابینم
ڕێگام نیشان دە پادشای بزورگ
گورگی بۆزت کرد بەدەلیل بۆ تورک
(یونس)ت لەناو زگی ماسیدا
ژیان و چرای لیقای خۆت پێدا
ئەو «لا الله الا أنت»ەی گوت
بەزەییت پیا هات ڕەحمت بۆی بزووت
من لە ئەزەلدا ئەمەم کردە بەر
بۆیە باوەڕم کرد بەپێغەمبەر
نامەوێ بیشبم بەفرستادەت
تەنها سەرخۆش بم بەنەشئەی بادەت
هۆشێکت داومێ کە دنیام نەوێ
خۆشەویستی تۆم ئەگەر بەرکەوێ
با وجوود میهرت پیاو ئەسووتێنێ
کەڵکی خواردنی خۆشی نامێنێ
قەیناکا ئیتر هیچی خۆش ناخۆم
تەنها مەیلێکی خۆت بنێرە بۆم

***

ناڵەی پیری پیران

٢٤

تەنها خوایەکەی زەوی و ئاسمان
لە هەموو شوێنێ، پەیدایت و پەنهان
لە بەندەگیدا بەوە سەربەرزم
کە لە دیوانی تۆدا ئەلەرزم
ئامان چەند خۆشە کە ڕادەوەستم
جار جارە بۆ تۆ نوێژ دادەبەستم
الحمد ئەخوێنم، ڕوو لە تۆ ئەکەم
بەغائبانە حەمدت بۆ ئەکەم

کە گەیمە ئەوەی بڵێم -إیاک-ە
بەنەشئەی حزوور دڵم ڕووناکە
چونکە ئەو دەمە وام لە حزوورا
دڵم خۆی ئەشوا لە دەریای نوورا
ئەچمە لای پیاوێ کەوا گەورە بێ
بە فەیزی خوایی گەورەی دەورەبێ
خۆ ئەگەر وەک من جلی چڵکن بێ
بەڕیش و سمێڵ چارەی کوڵکن بێ
لە لای قاپیەوان هەر دەرکراوە
هەر قاپی تۆیە کە نەگیراوە
بە ئەندامێکی پڕ گوناهەوە
بۆ نوێژ ئەچینە ڕیزی شاهەوە
من کە لیقای تۆم هەرزان دەسکەوێ
لە بوردەبازی بەندەت چیم ئەوێ
خوایە وام لێ بکە ئاگام لە خۆم بێ
کە وتم (اللە) هەر لەگەڵ تۆم بێ
نەوەک بەزبان دوعا بخوێنم
لە دڵدا ڕەگی خەڵکی دەربێنم
بە ڕەزامەندی دڵم پڕ جۆش بێ
هەرچی تۆ بیکەی ئەوەم لا خۆش بێ
کە هەر چیت کرد و بەچاکم زانی
دەستم ماچ ئەکات خۆشگوزەرانی
ئەگەر شێتی بێ شێتی تەواو شێت
خاک و خار و زیخ ئەکەونە بەر پێت

***

ناڵەی پیری پیران

٢٥

١٩٣٧

خوایە بەعەقڵ ڕێم پێ نەبردی
پیرێژنانە بڕوام پێ کردی
دوای ئەوەی زانیم کەوا تۆ خوای
بۆ بێکەس کەسی و بۆ داماو پەنای
ئیتر زۆر وردی ناخوێنمەوە
گوریسی حیکمەت ناهۆنمەوە
چونکە پێغەمبەر عەقڵی کوللی بوو
لە تۆ ناسیندا عەقڵی کولی بوو
«قاب قوسین أو ادنی لدیک»
فەرمووی، « لا احصی ثناءً علیك»
نامەوێ کونهی زاتت بزانم
لە گەورەییتدا مات و حەیرانم
بەڵام ئەمەوێ بەسۆزێکی عەشق
خۆشەویستی تۆم ببێت بەسەرمەشق
سەرمەشقی عەشقی پەنهانی وابێ
کەس پێم نەزانێ و تۆم لە دڵا بێ
ئەو(سەنگ تەراشە)ی(١) لە کێوی طوور بوو
بە عەشقی تۆوە لە عالەم دوور بوو
ئەیگوت: تۆ وەرە لام بەمیوانی
ئەچوو لە لای شوان شیری ئەهانی
شوکور من ناڵێم وەک من نەوسنی
ئەیزانم دائم میوانی منی
یەعنی حازری هەمیشە لە لام
بەڵام من بۆ نەوس لە تۆ تەوەلام
تو خوا تۆ هەرچەند کە، لامەکانی
کە بۆ خانەی دڵ تەشریفت هانی

فەرمووهەچ کەسی تیایە با هەستێ
نەنگە لای ئاغا نۆکەر بوەستێ
(اذا جاء الحق زهق الباطل)
زاخاوی دڵی پێ ئەبێ حاسڵ
ئەو زەوقەی نووری مەعریفەت ئەیدا
گەنجی ڕووی زەمین پێی نابێ پەیدا
یاخوا بەبادەی عەشقت سەرخۆش بم
تا ئەچمە ژێر خاک مەست و مەدهۆش بم
من کە لە زەوقی دنیا موستەغنیم[1]
ئیتر بەلیقای مەیلی تۆ ئەژیم
کەس لە قاپی تۆ، نائومێد نابێ
با ئەم داوایەی منیش ڕەوابێ

....

(١) نیشانەیە بۆ ئەو چیرۆکە فارسییەی کە ناوی (سەنگ تەراش)ە. ئەو چیرۆکە هەڵبەستە و سەرەتاکەی ئەڵێ:

سەنگ تەراشێ بوود اندر کۆهی طور
سەنگ تەراشی کرد گفتا یا غفور

کورتەی چیرۆکەکە ئەوەیە کابرایەکی دێوانە لە بەرد قاپ و قاچاغی داتاشیوە و لە شوانەکان شیری پەیدا کردووە و زیافەتی بۆ خوا کردووە کە ببێت بەمیوانی و لەناو ئەو قاپە بەردانەدا ئەو خۆرشتانەی بۆ پەیدا کردووە کە بیخوات ئەم چیرۆکە بەشێکە لە چیرۆکەکانی ناو کتێبی (ئیسماعیل نامە) م.هـ.

(١) ئەم بەیتە لە نوسخەی م.هـ دا چاپ نەکراوە.

***

ناڵەی پیری پیران

٢٦

خوایە ئەوانەی کە بێ باوەڕن
هیچیان نەدیوە وا هەڵەوەڕن
ئەگینا سەیری باغێکی گوڵ کەن
تەماشایەکی بەعەقڵ و دڵ کەن
ئەو ڕەنگە جوانەی پەڕەی (هەرجایی)[1]
بە زەڕەبینی تیشکی بینایی

لێی ورد بینەوە کە ئەو سنعەتە
کێ دەڵێ زادەی خووی تەبیعەتە؟
گەڵای (گوڵ پەسەند)[2] کام مەقەست بڕی
(پەردە عروسی)[3] کێ پەردەی دڕی
کێ هات (لاولاوی)[4] بەدارا ئاڵان
کام دەست گەردەنی (وەنەوشە)ی شکان
ئەمانە نەیسا بڵێین بێ گیانن
مادەیەک ڕووی دا زۆر کەس ئەیزانن
ئاغای شیوەکەڵ یەکێکیان تیابوو
کە ئاغال ئاغای قادراغای ناو بوو
پێی بریندار بوو، لێی کرد بەخۆرە
ئەهاتنە سەری حەکیم بەنۆرە
ڕۆژێک (مەولەوی) حەکیمی بانە
پێی وت ڕەحمەت بێ بەم مناڵانە
ئەم دەردە پیسە ئەتەنێتەوە
پیاو ئەبێ لێیان دوور کەوێتەوە
ئاغا لە دوور دێ چووە بن دارێ
ڕاکشا و ڕوانی بۆی کشا مارێ
ئەمیش بێزار بوو چاوی لێ قووچان
تا هاتە سەرپێی خۆی هیچ نەجووڵان
هەرچەند خەڵک و خوا لە دوور پەیدابوو
تا ئەوان هاتن مار پێوەی دابوو
پێی چاک بووەوە وەک دۆخی جاردی
خۆ ناڵێین ئەمەش تەبیعەت ناردی
بەردە زلەکەی ناو ئاوی دووکان
کە بۆ ئەندازەی ئاو بووە بەنیشان
شارە مێروولەی لەناودا ئەژی
ئەویش تەبیعەت هێناویەتە دی؟
ئەم ئاسمانە کە بێ ستوونە
بۆ کردەوەی تۆ بوو بەنموونە

چەرخی مـــاکــینەی ئەم ڕۆژ و شـــەوە
بێ هەڵم و بەنزین ئەســووڕێتـــەوە
چەوری پێ ناوێ هیچ ژەنگ ناگـــرێ
لێک هەڵناوەشێ دەســتی تێ نابڕێ
ئاش بێ ئاش وەسـتـا ناسـووڕێتـەوە
گـا جـووت بێ جـوتیـار ناگـەڕێتـەوە

(٤،٣،٢،١) ئەوانە ناوی گوڵن.

***

نالەی پیران

٢٧

١٩٣٧

خـوایە فـەرمـووتە، خـۆت لە قـورئانا
لە پەرســتـــشی جن و ئینســـانا
خـەلقی جن و ئینس، بۆ عـیـبـادەتە
پەرســتنی تۆ ڕێی ســەعـــادەتە
حەدیسی قـودسـیش هەردوو یەک باسن
کـەنزی پەنهـان بووم ویسـتم بمناسن
ئەو بۆ عـیـبـادەت، ئەم بۆ ناسـینە
ئـەم دوو ئـایـەتـە بـۆ یـەک ئـایـیـنـە
(خلـقت الخـق لـكي أعــــرفُ)
بـۆ کـێ دەست ئـەدا هـەروا زوو بـەزوو
سـا مـەگـەر ڕشـتـەی هیـدایەتی تۆ
بـۆ ئـەو ڕایـەڵـە بـێـت بـە تـان و پـۆ
«ئەگـــینا بێ تۆ ئەو ڕێی ڕەحـــمـەتە
نوقـتـەی دێتـە سـەر دیارە زەحـمـەتە»(١)
تو خـوا با ڕەحـمـەت نەبێ بەزەحـمـەت
(نبی)ت بەرەحـمـەت ناردووە بۆ ئومەت

دیارە مـوحـتـاجی دوعـای عـەبدت نیت
ئەگـەر نەتناسن تۆ دەربەسـتی چیت؟
ئـەزانم بـۆچـی وا لـوتـف ئـەنـوێـنـی
دەســتـنێـــژی خـــۆتن نایانشکێنی
دیـارە ئاو خـــەلقی پەروەردگـــارە
سنعـــــەتێکی وای لێـــــوە دیارە
«ئەو دارەی کـە خـۆی هێنابێـتـیـە بەر
نوقـومی ناکـا ئەیخـاتە سـەر سـەر»(٢)
دیســان فــەرمــووتە کــە پەروەردگــار
زۆر لە لای خـۆشە عـەفـوی گوناهکار
بزانـە زەوقی عـــەفـــوی من چەندە
گـــوناهکار ئەبێ بەعـــەبدی بەندە
خــۆ من ناوێرم ئەمـــە بێنمـــە دی
ئەگـــینا منیش عـــەفـــوی تۆم ئەدی
بەڵام ئەویشـــە باســێکی جــوێیــە
ئەو پیــاوەی لەوە بگات لە کــوێیــە؟!
من لە مـــــانەم چی پیــــرێژنانە
ئەتناسم ناچمــە ســەر گــوێســەوانە
من ئەمـــەم بەســە هەتاکــو دەمــرم
زەوقـێـک لە یادی عـەشـقت وەرگـرم
خـۆش گـوزەرانی بەدڵخـۆشـیـــە
ئاڵاندنە دنیـــا فـــەرامـــۆشـیـــە
دنیـــا داوێکە کـــەوتووینە ناوی
دینمـــان ئەخـــەینە بەها و پێناوی
حـەدیسـە دنیـا و دین یەک ناگـرن
هـەر لایـەی داوێـک لـە یـەک دائـەبڕن

---

(١) پیرەمێرد ئەو شیعرەی لە مەولەوییەوە وەرگرتووە و هەر خۆی لە شوێنێکی تردا ئەو شیعرەی لە هەورامییەوە گۆڕیوە بۆ شێوەی سلێمانی بەم جۆرە:

ڕەحمەت و زەحمەت نوقتـەیان فەرق بوو
ئەو نوقتـەیە بوو کـە لەمن تەوق بوو

من لە (ز)ێی زەحمەت نوقتەم ئەکڕان
بە(ر)ی ڕەحمەتدا ئەو مێشی ئەڕیان

(٢) ئەو بەیتە بیرەکەی شیعرێکی فارسییە و وابزانم شیعری حەکیمانەی (سەعدی)یە و سەرەتای شیعرێکی کوردی خۆی دەست پێ کردووە. هەروەها (مەولانا خالدی نەقشبەندی) لە شیعرێکیدا بەفارسی دەڵێت:

«گویند چوب زاب بو دپرورش پذیر
اورا ازان خرونبرد آب خوشگوار»(*)

(*) یادی مەردان. مەلا عەبدولکەریمی مودەریس بەرگی یەکەم ل٥٢١.

***

ناڵەی پیران

٢٨

١٩٣٨

خوایە من زۆرجار دێمە سەر ئەوە
ئەوەی ئەیبینم پێی بڵێم خەوە
هەموو کردەوەی تۆ عەدالەتە
هەموو دەورێکیش زاڵم، ئالەتە!
تا یەکێک نەدەی بەکوشت بەوی تر
کەس کورسی جاهی بۆ نابێ ئیتر
تا لەقە نەدات بەدارا یەکێ
تۆو بۆ ئەوانەی ژێر دار ناتەکێ
بە دیمەن ئەمە عەدالەت نییە
بەڵام بەمەعنا کەچ دیدەنییە
ئێمە تێناگەین لە ئەسراری غەیب
هەر خۆت ئەیزانی حاکمی بێ عەیب
غەیری تۆ حاکم کێیە دائم بێ
تا ئەبەد لە شوێن خۆیدا قایم بێ
هەموو حاکمێک تابعی ئەمرن(١)
یا عەزل ئەکرێن یاخو هەر ئەمرن
کەس لەتۆ ناکا و، تۆ لە کەس ناکەی
ئەو خوداوەندە، گەورە و بێ باکەی

ئەزەلییەتت سەرەتای نییە
ئەبەدییەتت مونتەهای نییە
شوێن ئەزەل کەوتین هەر سەربەرەوژوور
گەردی ڕێگەشمان نەئەدی لە دوور
گەڕاینەوە سەر ئەبەد سەرەوخوار
لەڕێدا گوم بووین کەوتینە هاوار
داد لە دەست سڕی عیلمی ئیبتیدا
بێداد لە ڕشتەی توولی ئینتیها(٢)
کەوا بوو ئێمە ڕەخنەی چی بگرین
ئێمە نازانین خۆمان کەی ئەمرین
کە زیندەگیمان بەئەمری تۆ بێ
پیشەمان بۆچی هەر چڵ و چۆ بێ
لوتف دەربارەی خراپ بنوێنی
ماڵی هەژاری پێ بڕووخێنی
ئەگەر بێت کەسێک بڵێ: چی ئەکەی؟
بە زاڵم دەڵێی تێی هەڵدە سا دەی
ماڵ ماڵی خۆتە و بەندە بەندەی خۆت
چی دەکەی بیکە خۆ وا لواوە بۆت
(لایسأل) بووە بەقفڵی دەممان
هەڵدەکەین لەگەڵ شعووری کەممان
بەڵام خۆت سەرمان بشکێنە بە بەرد
مەمانخەرە دەست هەتیوچەی نامەرد(٣)
پیرێژن ئەڵێت: خوا خەتا پۆشە
هەرچی لای خواوە، بێ پێمان خۆشە

....

(١) لەو بەیتەدا دووجار -هەموو- نووسرابوو واتە لە نوسخەی م.هـ دا
«هەموو حاکمێک تابعی ئەمرن
یا عەزل ئەکرێن یا هەموو ئەمرن»
بەڵام ئەوی ئێمە نووسیمان ڕاستییەکەیەتی لە ژینی ژمارە ٥٤٨ی ساڵی ١٩٣٨ دا.
(٢) قافیەی ئەو بەیتە لای م.هـ بریتی بوو لە (ئیبتیدا، مونتەها) بەڵام لە ڕۆژنامەکەدا نووسرابوو، ئیبتیدا، ئینتیها.
(٣) لای م.هـ ئەو بەیتە لە شیعرەکەدا نەبوو. بەڵام لە ڕۆژنامەکەدا پیرەمێرد خۆی بڵاوی کردبووەوە.

مانگی ڕۆژوو

٢٩

مانگی ڕۆژووە بەچلەی هاوین
ئاگری جەهەننەم پێی ئەبێ، بێ تین(١)
ئەوی بەڕۆژوو ئەبوورێتەوە
دەرگای بەهەشتی بۆ ئەکرێتەوە
لێوی ڕۆژووەوان کە بەڵغ ئەگرێ
پەردەی قاپی خوای بۆ لا ئەبرێ
کە دەست و دەم و زمانت پاراست
ئەوسا ئەتوانی بڵێی ڕۆژووە و ڕاست
خۆت برسی بیت و هەژارت تێر کرد
ئەوسا بزانە ئیمانت دەربرد
ڕۆژوو پەیڕەوی ڕێی یەزدانییە
وەک نوێژ و ڕۆژوو ڕیایی تیا نییە

(١) لای م.هـ نووسرابوو ئاگری جەهەننەم پێی ئەبێ، بەتین کە دیارە ئەوە پێچەوانەی مەبەستەکەی پیرەمێردە و ڕاستییەکەی ئەوەیە کە ئێمە نووسیمان.

***

ئەو عەشقە

٣٠

١٩٤٧

ئەو عەشقەی لەگەڵ جنسی بەشەرە
بە هەوای نەفسە، دوایی بە شەڕە
خۆشەویستی خوا، کە بەگیان بەندە
وەک شەراب هەتا کۆن بێ پەسەندە
ئەو سەرمەستییەی کە لە ڕۆحا بێ
دڵ ئاوا ئەکا، هەر چەند ڕووخابێ

کە یادی خودا، هاتە دڵەوە
بەسۆز و ناڵە و جۆش و کوڵەوە
ژەنگی دڵ لەگەڵ فرمێسکی چاوا
پاک ئەکاتەوە و ئەیدا بەئاوا
دڵ پاک بێتەوە و ژەنگی نەمێنێ
عەرشی کردگار یەکسەر ئەبینێ
های لەو خۆشییە و لەو لیقای خوایە
سەڵتەنەتێکی ئەوتۆی تێدایە
شا بە سەپانی خۆی ڕاناگرێ
ئەم ڕووی زەمینە بەفلسێ ناکڕێ
ئنجا با خاوەن پایەی جیهانی
بتوانێ شانی بدا لە شانی
ئەوانەی کەوا بەمەسنەت بایین
لەگەڵ چەرخ(١)گۆڕڕا، گشت چەرخی(٢)یابین
خوایە شوکرانەی تۆ تەواو ناکەم
لە سایەی تۆوە من ئەو بێ باکەم
کە ئەم فەلەکە پێی نەڵێم وەلەک
شەکری چاییشم بووە بە(بەلەک)(٣)
هەر لە ژوورەوەم هاوین و زستان
هەرچی ئازایە بۆم بێتە مەیدان(٤)
جلی هاوینەم گۆڕی زستانە
ئەویش هی خەڵکە وا پێنجساڵانە(٥)
زۆر جل و بەرگی تازە ئەبینی
لەشی لەش پیسی تێدا نهێنی
کە مەرگ ئەو بەرگەی لێ ئەکاتەوە
تاتەشۆر لەشی پاک ئەکاتەوە

(١)چەرخ: ڕۆژگار، سەردەم.
(٢) چەرخی: جۆرە پارەیەکی کاتی دەوڵەتی عوسمانی بووە بەرامبەری بیست فلس بووە. واتا کە ڕۆژگار گۆڕاو وەرچەرخا هیچ کامیان یەک چەرخی ناهێنن.

(٣) مامۆستا م.هـ دەربارەی (بەلەک) دەنووسێت! لە شەڕی جیهانی دووەمدا فریای ئەوە نەدەکەوتن کە لە شوێنی خۆیدا شەکر بپالێون و سپی بکەن، بەڵکو هەر بەزەردی ئەیاننارد و تامی لە شیرینیی ڕەگی بەلەک ئەچوو. لای خۆمان ئەو سەردەمە تەموین ئەو جۆرە شەکرەی دابەش ئەکرد.

(٤) پیرەمێرد وەک لە زۆر شوێنی شیعر و پەخشانەکانیدا ئاماژەی بۆکردووە هەمیشە و چوار وەرزە لە ژووری قەلەندەرخانەکەیدا بووە.

(٥) مامۆستا م.هـ لەم بارەیەوە نووسیویە: لام وایە ئەو قاتە جلەی کە پیرەمێرد لەو دێڕەدا باسی ئەکات ئەو چاکەت و پانتۆڵەیە (بەهائەددین نووری) کە متصرفی سلێمانی بوو لە ساڵانی ١٩٤٢-١٩٤٣ دا پێشکەشی کردووە بەپیرەمێرد و قاتێکیش بۆ (بێکەس) بۆ تەقدیریان.

***

"ناسینەوەی شیعری چەند شاعیرێک لە شیعرەکانی پیرەمێرددا و ئەو شیعرانەی کە پیرەمێرد وەری گێڕاون"

«ئەم بەشە بریتییە لە دەستنیشان کردن و نووسینەوەی دەقی ئەو شیعرە فارسی و هەورامییانەی کە پیرەمێرد وەری گرتوون و وەری گێڕاون، لە کاتی خۆیدا پیرەمێرد ئاماژەی بۆ ناو و شیعری شاعیرەکە کردووە و مامۆستا محەممەد ڕەسول هاواریش پەیڕەوی ناوبردنەکانی پیرەمێردی کردووە. بەڵام بەداخەوە هەندێک لەو شیعرانە لە کاتی خۆیدا نە پیرەمێرد ئاماژەی بۆ ناوی شاعیر و شیعرەکە کردووە، واتە وەک شیعری خۆی بڵاوی کردوونەوە و نەمامۆستا هاواریش بۆیان گەڕاوە هەتا ناوی شاعیر و دەقەکان بدۆزێتەوە، بۆیەکا لە دیوانەکەیدا وەک بەرهەمی پیرەمێرد ناسراوە.

ئێمە پاش هەوڵ و بەشوێندا گەڕان و ماندووبوونێکی زۆر توانیمان ئەم کێشەیە ساغ بکەینەوە. هەروەها بەئەمانەتەوە ناوی ئەو بەڕێزانەمان هێناوە کە پێش ئێمە هەندێک لەو دەقانەیان دۆزیوەتەوە و لە جێگای خۆیدا دەقی کارەکانیانمان نووسیوە.

(شیعرەکانی مەولەوی)(١)

یەکەم:

هاودەمی فەرهاد(*)

١٩٣٩

هاودەمی فەرهاد، سەرکردەکەی خەم
ڕێنەکەوت خەمان، جەمکەین لەگەڵ خەم
«هیوایەکم بوو بۆم نەچووە سەر
ئەمویست بەبۆنەی بۆنکز بێ کەدەر»

«ئای بەو یادەوە ئێستەش سەرخۆشم
بەو شنۆی بایە، هێشتا مەدهۆشم»
کاتێک بەو گەردن زیوی سافەوە
وەک ئاسکی ختەن بەبۆی نافەوە
«لەو توون بۆ ئەو توون گۆمەتەی ئەبەست
عەتر ئامێز بوو ڕووی کۆ و هەرد و دەشت»
ئەو بۆنە خۆشە، شەماڵ ئەیپەخشان
دەرمانی دەردی دووری ئەگەیان
پەردەی دڵتەنگی لا ئەبردەوە
هەردەم ژیانی نوێ ئەکردەوە
درەنگت پێ چوو، چەواشەی چەپگەرد
تەسەللایەک بوو، ئەویشی لابرد
ئێستا ئەو گەنجە، ئەو لار و لەنجە
بەسەر پەنجەی زۆر دڵت کرد ڕەنجە
ئای لەش پڕ برین، دڵ بەخەریکی
دیدار بەم دووری، مەرگ بەو نزیکی
ئەلای کێ بەرین، داخوازی تەدبیر؟
هەی داد لە تەدبیر، هەی ڕۆ لە تەقدیر
خۆ ئەم بەدبەختەی خۆشی نەدیوە
بەختی ڕەشی خۆی زۆرتر ناسیوە
لەم چارەنووسەی قوربانی دولبەر
نەک جارێک چوار جار (الله اكبر)
«لە گێژی دەریای ئاشووبی زەمان
بۆ کەشتی خەلاس ئەبووە بادبان»

(١) ئەم ناسینەوە و ساغکردنەوانە پەیوەندی بەشیعرەکانی ناو دیوانی (پیرەمێردی م،هـ)وە هەیە نەک شیعرەکانی کتێبی -ڕۆحی مەولەوی- کە پیرەمێرد خۆی لە ساڵی ١٩٣٥دا چاپی کردووە.
هەروەها سەبارەت بەژیان و شیعری مەولەوی تەماشای ئەم دوو سەرچاوەیە بکە:
١- دیوانی مەولەوی: مەلا عەبدولکەریمی مودەریس ١٩٦١ی زایینی.
٢- یادی مەردان: مەلا عەبدولکەریمی مودەریس لاپەڕە ٣٦٢ (یادی مەولەوی).

(*) ئەم شیعرە وەک دەبینی چواردە بەیتە. چوار بەیتی شیعری پیرەمێردە کە تێکهەڵکێشی کردووە لەگەڵی و دەبینی گۆڕینی شیعرێکی مەولەوییە بەناوی (خاڵۆی مەنزڵ چی، سەرکردەکەی دەرد) وە لەلاپەڕە ٢١٥ی دیوانی مەولەوی مەلا عەبدولکەریمی مودەریسدا بڵاوکراوەتەوە. لە لاپەڕە ١٨٨ی دیوانی پیرەمێردی نەمری محەممەد ڕەسول هاواردا ئەم شیعرە بەشیعری پیرەمێرد دانراوە و نووسەر تەنها ئاماژەی بۆ نیوە دێڕێک کردووە کە پیرەمێرد لە مەولەوی وەرگرتووە کە نیوە دێڕی نەک جارێک چوار جار (الله اکبر)ە مامۆستا (عوسمان هەورامی) لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ٩٥ی ساڵی ١٩٨٤ ل٣٢دا ئەوەی دیاری کردووە کە ئەوە شیعری مەولەوییە و دەستنیشانی دیوانی مەولەوی و لاپەڕەکەی کردووە، بەڵام دەقی شیعرەکان و بەیتەکانی مەولەوی و پیرەمێردی جوێ نەکردۆتەوە و نەینووسیونەوە ئنجا ئەو بەیتانەی لەم دیوانەدا خراونەتە کەوانەوە شیعری پیرەمێردە ئەمەش دەقی شیعرەکەی مەولەوییە:

خاڵۆی مەنزڵچی، سەرکردەکەی دەرد
تەمام بەتۆ بی، ئای یە چێشت کەرد
وەختێ بەو گەردەن، سیم صافەوە
چون وەش غەزاڵان، وە بۆی نافەوە
دەورم دا وە پێچ، ئەو کاو و بەردە
بۆ پەخشانیش بێ، ئەی هەرد بەو هەردە
ئەو بۆ جەو تەرەف صوب نەسیم ماوەرد
هەر جە دوورەوە، زام سارێش مەکەرد
خەیلێ دێرت کەرد، ئافەرین چەپگەرد
بەو بۆ دڵشاد بیم، ئەویشت لابەرد
ئیسە ئەو گەنجە، بەو لار و لەنجە
ڕەنجە کەرد پەنجە، شی پەرێ (پەنجە)
ئێسە تەن وەی زام، دڵ وەی خەریکی
دیدار وەی دووری، مەرگ وەی نزیکی
ئەو لا کێ بەروون ئەی ڕاو تەدبیرە
ئاخ جەی تەدبیرە، داخ جەی تەقدیرە
خەیر، مەینەت زەدەی، جە گیان هەراسان
بەختە سیاکەی وێش، زووتەر ناسان
پەی فەنای ئەوهەم، جە دووری دڵبەر
نەک جارێ، چوار جار، الله اکبر

دیوانی مەولەوی – مەلا عەبدولکەریمی مودەریس لاپەڕە ١٩٥

تکایە بۆ تێگەیشتن لە واتاکانی هەر بەیتێک لە شیعرەکە تەماشای دیوانەکەی مەولەوی بکە. بەڵام ئەوی پێویست بێت سەبارەت بەموناسەبەی وتنی ئەم شیعرە، مامۆستا لە دیوانەکەی مەولەویدا وەهای باس دەکات:

لەم قەسیدەیەوە وا دەردەکەوێ کە لە لاواندنەوەی لاوێک لە شێخەکانی (پەنجە) و (پاپالە)دا وترابێ. ئەو لاوە کەوتبێتە خوار و لەشی تێکشکابێ و برابێتەوە بۆ ماڵ و لەوێ مردبێ، وە وا دەرئەکەوێ لە سەفەرێکی ڕاوا ڕووی

دابێ، وە مەولەوی بەم قەسیدەیە گلەیی لە کابرای بنەی ڕاوچییەکان بکا کە بۆچی ئاگاداری ئەو کوڕە نەبوو تا وای بەسەر هات.

هەروەها پیرەمێرد ئەم شیعرەی جارێکی تریش گۆڕیوە و لە ژینی ژمارە ٨٣٤ی ساڵی ١٩٤٦دا بڵاوی کردۆتەوە. ئەم شیعرەی لەژێر ناوی (مەولەوی)دا بڵاو کردۆتەوە. ئەوا بۆ بەراورد ئەویش دەنووسینەوە:

«شۆخی دیدەبان، سەرکردەکەی دەرد
هیوام بەتۆ بوو، ئاخ هەناسەی سەرد
وەختێ بەو گەردن سیم سافەوە
وەک ئاسکی ختەن بەبۆی نافەوە
هەزارەت ئەکرد لەسەر شاخ و بەرد
پرچت پەخش ئەبوو لەم هەرد بۆ ئەو هەرد
ئەو بۆنە خۆشە شەماڵ ئەیهێنا
هێندە نەدەما دووری لەبەینا
چەپگەرد دەردێکی هێنا دەستوبرد
بەو بۆنە شاد بووم، ئەویشی لابرد
ئێستا ئەو گەنجە، ئەو لارولەنجە
پەنجەی ڕەنجە کرد بردی بۆ پەنجە
ئێستا لەش برین دڵ بەو خەریکی
دیدار بەو دووری مەرگ بەو نزیکی
هانا بەرمە کوێ بۆ ئەم تەدبیرە
ئاخ لەم تەدبیرە داخ لەم تەقدیرە
هەر چەندە لە کەس ڕام نەپرسیوە
بەڵام بەختی خۆم زۆرتر ناسیوە
ملکەچی تیغم لە دووری دلبەر
نەک جارێ چوار جار (الله اکبر)

***

تێ چێن

لە دیوانی (ڕۆحی مەولەوی) پیرەمێردا، دەقی هەورامی ئەم چوارینەیە نەنووسراوە و پیرەمێرد ناوی ناوە (تێ چێن) واتا شیعری خۆیەتی و لەگەڵ شیعری مەولەویدا تێ چێنی کردووە. بەڵام وەک ئەبینین چوارینەکە تەواو کاریگەری مەولەوی لەسەرە!

«وام زانی ئارەق خوێناوی دڵمە
زەدەی پەیکانی موژگانی دڵمە

وتم دڵ تامی زامی بردەوە
ئاخ بای باوەشێن ساردی کردەوە»
***

بڵاوە کەوتە ناو هاوماڵانم

ئەم شیعرەی مەولەوی دەقەکەی لەلاپەڕە ٥٤٠ی (دیوانی مەولەوی مەلا عەبدولکەریمی مودەریس)دا نووسراوە. پیرەمێرد دووجار گۆڕیویەتی بۆ سەر شێوەی سلێمانی، جارێک لە لاپەڕە ٢٢٣ی دیوانی پیرەمێردی م.هـ دا بڵاوکراوەتەوە بەناوی (وا دوا بەدوا) و مامۆستا هاوار بەناوی پیرەمێردەوە بڵاوی کردۆتەوە. جارێکیش پیرەمێرد لە ژمارە ٩٥٧ی ڕۆژنامەکەیدا (ژین) لە ساڵی ١٩٤٩ دا بەجۆرێکی جیاوازتر بڵاوی کردۆتەوە. بۆ ساغکردنەوەی لێرەدا هەرسێ دەقەکە دەنووسین هەتا خوێنەر بەراوردەکەی بۆ دەرکەوێ:

شیعرەکەی مەولەوی:

یاران بەرشیەن جەی زێد و زامن
گرد تەفرەقە بین چون خەیاڵی من
گەرد کۆچشان ئانا دیارەن
دەک لێلاویت بۆ چۆنت قەرارەن
سەنگی بارهۆش، پێش بار فامت
دەواری شادی چێخی ئارامت
لوان چەنی کۆچ، خاڵۆکەی هام فەرد
ئێستە بار وستەن نەهەوارگەی هەرد
تۆ چێش مەکەری کەم هۆشی کەم فام
پەرێ عەیب و عار مەندەنی جەلام
ساچەنی ئەرواح یاوە وەیاران
باتەن بۆ وەسەنگ مەندەی هەواران

دیوانی مەولەوی ل ٥٤٠

دەقی دیوانی پیرەمێردی م.هـ

وا دوا بەدوا

وا دوا بەدوای یەک کۆچیان کرد ئاوەڵ
تەنها من ماوم پێم ڕۆچۆتە گڵ

یاران بەپەلی دەورانی دوژمن
بڵاوبوونەوە وەک خەیاڵی من
تۆزی دوای کۆچی ئەوان دیارە
بەو تۆزە چاوی دڵ بێ قەرارە
شوێن هەوارگەیان، کوچک و کەڵەکە
بەردی پڕ دەردی دەشتی فەلەکە
ئەو بەردە ڕەشەی کوچکی ئاگردان
هەم بەختی منە و یادی هام فەردان
بەوە تەسەللای دڵی خۆم ئەدەم
کەوتوومە دوایان بەماوەی زۆر کەم
ڕۆیین باشترە لە زویری و زاری
مەرگ لەگەڵ ئاوەڵ جەژنە و کەیفداری

لەو گۆڕینەی پێشوودا پیرەمێرد بیر و کەشی شیعرەکەی مەولەوی وەرگرتووە و خۆی دای ڕشتۆتەوە. بەڵام لەم گۆڕینەدا کە ساڵی ١٩٤٩ بڵاوی کردۆتەوە خۆی بەستۆتەوە بەدەقی شیعرەکەی مەولەوییەوە و (دە) بەیتی لەو دوانزە بەیتە گۆڕیوە وە لە دوای بەیتی دەیەمەوە هەتا بەیتی بیستەم واتە دە بەیتی دوایی ئەوە شیعری خۆیەتی و پەیوەندی بەدەقەکەی مەولەوییەوە نەماوە. پیرەمێرد ئەم جۆرە بۆ زیاد کردنی شیعرە گۆڕراوانەی زۆرجار پەیڕەو کردووە. دەقی گۆڕینەکەی شیعری مەولەوی و (دە) بەیتی دواییەکەی خۆی:

بڵاوە کەوتە ناو هاوماڵانم
تەفروتوونا بوون وەک خەیاڵانم
کۆچیان کرد، ها، ها، تۆزیان دیارە
هاوار من جێمام لەم شوێن هەوارە
باری قورسی هۆش، پێش باری فامم
دەواری بەخت و چیغی ئارامم
هەمووم نارد لەگەڵ کۆچی خاڵۆما
مامەوە لە تەک تەنیایی خۆما
ئەگەر زوو نەگەم بەقافڵەی یاران
ئەبم بەکوچکی، مەندەی هەواران
دەردا کە مردم لە دووری ئەوان

دەرد بۆم ئەگەڕێ وەک ماڵ دزراوان
ساقی بەجوانی من تۆم نەدیوە
بەپیریش (بیر)ی بیرم تەپیوە
کەواتە ئێستا ، لەماوەی بەرزان
جامێکم بەرێ، بەڵام بەهەرزان
تینێ بخەرە جەرگ و هەناوم
لە کاروان بڕاو زۆر بەجێماوم
های تاکەی نووستن هەڵسە درەنگە
بەنووکی قەڵەم بۆ ئێڵ بجەنگە

***

دوو بەیت لە شیعرێک

پیرەمێرد ئەم دوو بەیتەی دوایی شیعرێکی مەولەوی وەرگێڕاوە لە کاتی خۆیدا دەستنیشانی سەرچاوەکەی نەکردووە.

لێرەدا دەقی دوو شیعرەکە و گۆڕینەکە دەنووسین. وە تەواوی ئەم شیعرە لە دیوانی مەولەوی لاپەڕە ٣٣٠ بڵاوکراوەتەوە.

«خەستەی خاری خەم، خەم خەیاڵە وێم
وەکزەی دەروون، تەن زووخاڵە وێم
بێ ئەبرۆی هیلال، ئەو نیهالە وێم
نیەت نادروست عید بەتاڵە وێم

گۆڕینەکەی پیرەمێرد:

«خەستەی خاری خەم، دڵ مەلاڵە خۆم
بەکزەی دەروون، لەش زووخاڵە خۆم
بێ ئەبرۆی هیلال، ئەو نەوهاڵە خۆم
نیەت نادروست، عید بەتاڵە خۆم»

***

بەندی خاوکەر

ساڵی (١٩٣٥) کە پیرەمێرد دیوانی (ڕۆحی مەولەوی) چاپ کرد لە لاپەڕە ٣١٨-٣١٩ دا دەقی هەورامی شیعرەکە و گۆڕینەکەی خۆی بڵاوکردەوە. وە لەساڵی ١٩٤٦دا لە ژمارە ٨١٩ی (ژین)دا بەناوی بەندی خاوکەرەوە دوانزە دێڕی بڵاوکردۆتەوە کە هەر هەمان شیعرە بەڵام

ئاڵوگۆڕێکی کەمی تیادا کردووە. وە لەکاتی خۆیدا هونەرمەندی دەنگخۆش (ڕەشۆڵ) ئەم شیعرەی بەمەقامێکی خۆش دەگوت. لێرەدا دەقی شیعرەکەی مەولەوی و هەردوو گۆڕینەکە دەنووسین.

مەولەوی:

خەرامان ئاما نەتۆی پەردەوە
نیقاب جەصەفحەی جەمین کەردەوە
چیهرەی دڵەی زار خووی گەرمی پێدا
عەکس هوەیدا منمانا تێدا
باوەشێن مەکەرد ئەو صەفحەی بێ گەرد
نازکیش جەباد ئیحتیاط مەکەرد
نەتۆی ئاینەی جەمینی چون گوڵ
کەم مەکەرد نم نم خووی ڕوخساری دڵ

وەرگێڕانی یەکەم: ١٩٣٥

خەرامان دەرکەوت لە توێی پەردەوە
نیقابی لەسەر ڕووی لابردەوە
دڵەی من نیشتە سەر ئارەق وەک ئاو
عەکسی ئەوی تیا دیاری دا تەواو
هێندە نازک بوو بە بای باوەشێن
سەر کوڵمی ئاڵی پڕ ئەبوو لە خوێن
لە توێی ئاوێنەی ڕوخساری وەک گوڵ
وشک ئەبووەوە ئارەقەکەی دڵ

گۆڕینی دووەم: ١٩٤٦

بەرێکەوت دەرکەوت لە گۆشەی ڕەشماڵ
وەک مانگ لە هەورا بنوێنێ جەماڵ
کاتێ نیقابی حیجاب ئەپۆشێ
بە نیگای خەیاڵ گۆنای ئەڕووشێ
هێندە ناسک بوو بەبای باوەشێن
سەر کوڵمی ئاڵی پڕ ئەبوو لە خوێن
ئارەقی دڵم ئەمەندە سەرکەوت
ئەو شێوە جوانەی ئەوی تیا دەرکەوت

وتم: ئۆخەی، ئەم ئارەقی گوڵە
خوێناوی تیری موژگانی دڵە
وا دڵم تامی زامی بردەوە
ئاخ بای باوەشێن ساردی کردەوە!

***

له فەیزی مەولەوییەوە بۆ شێخ نووری شێخ ساڵح

م. نووری

«مامۆستای سەرئێل»

پیرەمێرد لە کاتی خۆیدا ئەم شیعرەی مەولەوی وەرگێڕاوە و لە (ڕۆحی مەولەوی)دا لە لاپەڕە ٣٣٧-٣٣٩ دا بڵاوی کردۆتەوە. هەروەها لە ژمارە ٤٣١ی (ژین)ی ساڵی ١٩٣٥دا لەژێر ناوی (لە فەیزی مەولەوییەوە بۆ شێخ نووری) بڵاوی کردۆتەوە. بەڵام ئەمجارە لەشەش بەیتەوە بوو بە هەشت بەیت، واتە پیرەمێرد دوو بەیتی خۆی تێهەڵکێش کردووە و لە چەند جێیەکدا دەستکاری دەقەکەشی کردووە. بۆ بەراورد هەرسێ دەقەکە دەنووسین و دوو بەیتەکەی پیرەمێردیش دەستنیشان دەکەین: هەروەها لە نووسینەوەی هەموو دەقە هەورامییەکاندا پشتمان بەدیوانی مەولەوی (مەلا عەبدولکەریمی مودەریس) بەستووە.

مەولەوی:

مامۆستای سەرئێل، شیرین کەلامان
تەشریفی خەیرت، باوەر وەلامان
نە شنۆی بەدکار، نەبۆی بەدوازەن
وەحشیان هەم ڕاز، تەیران دەم سازەن
شەتاوان چوون سەیل دیدەمەن جاری
پێچ مەدان چەنی زامانی کاری
تۆ نە سەرگوزەشت سزای دەردی لەیل
من نە حیکایەت ئازیزی بێ مەیل
ساتێ پەی وێما بنیشمێ وەشاد
بەو ڕازانەوە خەم بدەین وەباد
تا فەڵەک دیسان نەی ڕاگوزەردا
بوینمێ چێششی هانە ژێر سەردا

(دیوانی مەولەوی مەلا - عەبدولکەریمی مودەریس) لاپەڕە ٣٩٧

گۆڕینی یەکەم:

مامۆستای سەرئێل شیرین کەلامان
تەشریفی خێرت بێنەرە لامان
نە شنۆی بەدکار نە ڕێی بەدخواهان
وەحشیان هەمڕاز تەیران هەمراهان
شەتاو وەک لافاو دیدەی من جاری
پێچ ئەدا لەگەڵ، برینی کاری
تۆ لە سەرگوزەشت، سزای دەردی لەیل
من لە گلەیی ئازیزی بێ مەیل
ساتێ بۆ خۆمان دانیشین بەشاد
بەو وردە ڕازە، خەم بدەین بە باد
تا فەلەک دیسان لەڕێ گوزەردا
ئاخۆ چی تری وا لەژێر سەردا؟!

گۆڕینی دووەم: ئەو دوو بەیتەی خراوەتە کەوانەوە شیعری پیرەمێردە بۆ م. نووری شوباتی ١٩٣٥

مامۆستای سەرئێل شیرین کەلامان
دەمەو بەهارە، فەرمووە لامان
«وام بەگەردەکەی سۆفی یارەوە
دوورم لە یاری، دڵ ئەغیارەوە»
نەشنۆی بەدکار نەبۆی بەد خواهان
نە تانەی وەزیر، نە حوکمی شاهان
ئاوی ساف وەک سەیل دەدەی من جاری
ڕوو لە دجلەکەی، مەیل نادیاری
وەرە، هەردووکمان ببینە هام فەرد
تۆ، دڵ بەسزای لەیلت پڕ لەدەرد
«من بەئەفسانەی وەتەن خواگرتوو
بە ڕەنجەڕۆیی لە جیهان بووردوو»
ساتێ بۆ خۆمان، بنیشین بەشاد
بەهامڕازی یەک خەم بدەین بەباد

بزانین فەلەک ئەمجارە چیمان
بۆ تەرتیپ ئەدا و دێنیێتە ڕێمان

***

سەرداری زومرەی فەلاکەت کێشان
بۆ مەحموود جەودەت

پیرەمێرد دوو جار ئەم شیعرەی مەولەوی وەرگێڕاوە. جارێک لەساڵی ١٩٣٥ دا تەواوی شیعرەکەی لە (ڕۆحی مەولەوی)دا بڵاوکردەوە. وە لە ساڵی ١٩٣٧ بەهۆی لە سێدارەدانی نیشتمانپەروەر (مەحموود جەودەت)ەوە جارێکی تر بڵاوی کردەوە. بەڵام ئەمجارەیان هەتا بەیتی چواردەهەم (جگە لە بەیتی ٦-٧) وەرگێڕاوی شیعری مەولەوییە و لەوە بەدوا هەتا کۆتایی شیعرەکە شیعری پیرەمێرد خۆیەتی. وە بێ ئەوەی مامۆستا م.هـ دیاری بکات لە دیوانەکەدا بەناوی پیرەمێردەوە دایناوە. هەروەها پیرەمێرد مەبەست و مانای شیعرەکەی لە لاواندنەوەوە گۆڕیوە بۆ بیری نیشتمانیی. بەم جۆرە سێ دەقی شیعرەکە دەبێت بخەینە پێش چاو. هەورامییەکەی مەولەوی و هەردوو گۆڕینەکەی پیرەمێرد. هەروەها لەپێش ئێمەدا لە ژمارە ٩٥ی گۆڤاری (بەیان)ی ساڵی ١٩٨٤ دا مامۆستا عوسمان هەورامی ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە ئەو شیعرەی لاپەڕە ٣١٤ی دیوانی پیرەمێرد بەشێکە لە شیعرێکی مەولەوی بەڵام مامۆستا دەقی شیعرەکان و دەستکاری و تەواوکردنەکەی پیرەمێردی نووسیوە. ئێمە لێرەدا بۆ بەراورد دەینووسین.

مەولەوی:

سەردار زومرەی، مصیبەت کێشان
فەرمان فەرمای مولک، دەروون پڕ ئێشان
بادەی خەم وەردەی، مەرگ ناکامان
زام ناسۆر کەفتەی، دەروون پڕ زامان
پەردەی دڵ وەنێش، مەودای خەم پارە
چار نەبەردەی دەرد دڵەی بێچارە
وەختێ سەیل چەم دەروون پڕ خاران
تاو مەوست چوون تاو، ئەوەڵ بەهاران
بۆی کزەی کەواو، جەرگم چوون جاران
هەم، وەی، تەم مەوست، ئەو ڕووی ستاران
بۆ پرووز جەرگ، قرچەی پارچەی دڵ
بۆی هوون جۆشیای، دەروون پڕ چقڵ

ئێد چون تۆف سەخت تەم وست ئەو کووان
ئەو وێنەی لافاو، باڵای تۆ ڕەوان
هەناسەی سیای، سەرد دڵسۆزی
بەردم دا وەبەرد (برد العجوز)ی
یانێ نامەکەی، خەم ئینشا کەردە
مەرقووم قەڵەم، وە خەم شەق وەردە
شۆڵەدا وەگڕ شەرارەی نارم
دەمیا و جۆشدا دڵەی خەمبارم
من وەرجە ئامای نامەی زگاریت
زووتەر جە خەبەر کۆس دیاریت
خاترم چەند ڕۆ خەستەی خەمان بی
چەمانم چوون تاف، صاف چەمان بی
جە ئامای نامەت چەمەریم بەرز بی
شادیم شێویا شینم سەد تەرز بی
شەمع شام شووم، ماتەم هۆر گڕیا
تای تەل سەمتوور، شادی و زەوق بڕیا
شای شادیم شکیا، سوپای خەم جەم بی
بەیداخ دەماخ، شێوەی ماتەم بی
دەخیل بیم وە نوتق، خەمان لاڵ کەردەم
لالام جە خەیاڵ، خەم غارەت بەردەم
نامەرد، یەوادەی شین بێ شۆمەن
هیچ کۆسم نیەن، یەکۆس نۆمەن
سادەی، هەی پەی کەی هەریەک جەلایێ
باوەڕین ئەوساز شێوەن صەدایێ
خەیاڵ غەمگین بی، نوطق ئاما وەدەنگ
ئێد موات وە سۆز زایڵەی صەد ڕەنگ
ناکام ئەیام کامەرانیم ڕۆ
بەر نەوەردەی باغ، نەوجوانیم ڕۆ
...هتد

پیرەمێرد: گۆڕینی ساڵی ١٩٣٥ (ڕۆحی مەولەوی)

سەرداری زومرەی، فەلاکەت کێشان
فەرمان، فەرمای موڵک، دەروون پڕ ئێشان
بادەی خەم خوردەی، مەرگی ناکامان
برینی ناسۆر، دەروون پڕ زامان
پەردەی دڵ بەئێش، دەروون خەمبارە
دەردی بێ دەوای، دڵەی سەد پارە
وەختێ لافاوی، چاوی پڕ باران
جۆشا وەک تاوی، ئەوەڵ بەهاران
قرچەی کەبابی، جەرگم تەمی کرد
بەری ئەستێرەی، ئاسمانی گرت
هەناسەی ڕەشی، ساردی دڵسۆزی
بەری دا لە بەرد (برد العجوز)ی
یەعنی نامەکەی، غەم ئینشا کردوو
زادەی قەڵەمی، بەغەم شەق بردوو
شوعلەی دایە گڕ، شەرارەی نارم
بە مووشەدەمەی، دڵەی غەمبارم
من لەپێش ئەوەی، کە نامەی تۆ بێ
بەر لەو خەبەرە، کە کۆستی نۆ بێ
چەند ڕۆژێ دڵم، تەنگ و گیرا بوو
چاوم دەفڕی و گریانی تیابوو
کاغەزەکەت هات ئینجا بەیەقین
شاییم لێ گەڕا، بەچەمەری شین
چرای ئێوارەی، شادیم وەرگەڕا
تەلی سەمتووری، شەوق و زەوق بڕا
شای شادیم شکا، ڕووی کردە فیرار
بەیداخی شادیم، کەوتە نیوەی دار
دەخیل بووم بەنوتق، دەنگی لێ نەهات
هانام بردە بەر، خەیاڵ ئەویش مات

بە پڕووزی جەرگ قرچەی پارچەی دڵ
بەجۆشی خوێنی، دەروونی پڕ چڵ
ئەم وەک طەوفی سەخت، تەمی سەر کێوان
ئەو لافاو قوڕی، کرد بەقوڕ پێوان
نامرادان وادەی، شینی بێ شوومە
کەسم نەمردووە، وا کۆستی نۆمە
سا دەی شین بۆ کەی؟؟ هەریەک لەلایێ
بینێنە جونبوش، گریە و صەدایێ
خەیاڵ غەمگین بوو، نوتقم هاتە دەنگ
ئەیلاواندەوە، بەسۆزی سەد ڕەنگ
ناکامی ئەیام، کامەرانیم ڕۆ
بەر نەخواردووی باغ، زیندەگانیم ڕۆ
...هتد...

گۆڕینی سێیەم:

ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٣١٤ی (دیوانی پیرەمێردی محەممەد ڕەسول هاوار) دا بڵاوکراوەتەوە. بەڵام ئاماژەی ئەوە نەکراوە کە چوارده بەیتی جگە لەبەیتی ٦، ٧ گۆڕینی شیعرێکی مەولەوییە و هەر بەناوی شیعری پیرەمێردەوە بڵاوکراوەتە.

بۆ مەرگی مەحموود جەودەت

١٩٣٧

سەرداری زومرەی، فەلاکەت کێشان
فەرمان، فەرمای موڵک، دەروون پڕ ئێشان(١)
بادەی غەم خوردەی، مەرگی ناکامان
برینی ناسۆر، جەرگی پڕ زامان
پەردەی دڵ بەئێش، مەودای غەم پارە
دەرد لە بانی دەرد، دڵەی ئاوارە
وەختێ لافاوی، چاوم وەک باران
تەمی ئەبەستە، سەر رووی ستاران
هەناسەی سیام، لە بۆ کڕووزدا
بەردی دا بەڕۆح (برد العجوز)دا

«دەرامەتیەکەی، ئازیزم دەرکەوت
بارانی گریەی، یارانم بەرکەوت»
«خۆ من دەمێک بوو، چاوم ئەفڕی
فرمێسکی خوێنم، لە چاو ئەسڕی»
خاترم چەند ڕۆژ، خەستەی خەمان بوو
چاوانی سەرم، وەک چاوان وابوو
ئەمجا واوەیلا و، چەمەرەم بەرز بوو
ژیانم شێوا، شینم لا فەرز بوو
چرای ڕووناکیم لێ کوژایەوە
دەرگای ژیانم داخرایەوە
شای شادیم شکا، ڕووی کردە فیرار
بەیداغی شادیم هاتە نیوەی دار
بێ پەروا نالاَم، بەلاوانەوە
کەوتمە شیوەنی ناو لاوانەوە
ئەم چەند شیعرانەی ئەخوێند بەگریان
دڵی دڵبەردی، ئەکرد بەگریان
ناکامی ئەیام، کامەرانیم ڕۆ
بەر نەخواردووی باغ، زیندەگانیم ڕۆ

لێرە بەدواوە دەبێت بەشیعری پیرەمیرد:

فیدای وەتەن و دڵسۆزی میللەت
نموونەی سەخا و ئازایی و غیرەت
سەر و ماڵی خۆی، بۆ ئێمە دانا
بە، بەدنمەکی نەمانوت: دانا
ئۆف ئاگرێ لەناو جەرگا ئەگرێ
زوبانم سووتا و قسەم بۆ ناکرێ
نازانم پیشەی مەردی تەق و کەم
بەیادی چارەی جەرگی سووتاوکەم
وا من تای تاری شیعرم بڕاوە
شەوی تارم هات، نۆرەم تەواوە

دەردی مەرگمە، ڕۆینم دیارە
توخوا سا ڕەشۆڵ نۆرەی قەتارە
هەی ڕۆ ڕۆیەک بکە، بلاوێنەوە
سەنگی سەختی دڵ بتاوێنەوە
سەرسامی ماتەم، زمانی بەستووم
پەکی زایەڵەی مەرسیەی خستووم
لام ئاشکرایە، کە ئیتر ئەمرم
ئاگر بەربۆتە تۆماری شیعرم

....

(١) لای م. هـ بەهەڵە نووسراوە: فرمانی ملک دەروون پڕ ئێشان.

***

سۆزی پیرەمێرد

ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٦٤ی (دیوانی پیرەمێردی نەمری محەممەد ڕەسول هاوار)دا بەشیعری پیرەمێرد ناسراوە و هیچ شتێک لەبارەیەوە نەنووسراوە. بەڵام ئێمە ساغمان کردەوە کە لەو چواردە بەیتەی شیعرەکە هەشت بەیتی یەکەمی شیعری (ئەحمەد بەگی کۆماسی)یە. بەیتی نۆیەم شیعرێکی (مەولەوی)یە. ئەو پێنج بەیتەی دواییشی شیعری پیرەمێردە. واتا پیرەمێرد لە کاتی گۆڕینی شیعرەکەدا شیعری خۆی و مەولەوی تێکەڵ کردووە. بێ ئەوەی دەستنیشانیان بکات و بێ ئەوەی مامۆستا هاواریش لە دیوانەکەیدا ئەمەی ئاگا لێ بووبێ. ئێمە لێرەدا دەقی هەورامی شیعرەکەی کۆماسی و گۆڕینەکەی پیرەمێرد دەنووسین کە نەجمەددین مەلا لە کەشکۆڵی (حەمە ساڵح ئاغای قزڵجی)دا لە لاپەڕە ٩٦دا بۆی تۆمار کردووین.

لەلایەکی تریشەوە، شیعری دیوانەکەی م.هـ دەنووسینەوە و لە شوێنی خۆیدا ئاماژە بۆ شیعرەکانی کۆماسی و مەولەوی و پیرەمێرد دەکەین. هەروەها ئەم شیعرە (هەورامی)یەکەی لە دیوانی مەولەوی مامۆستا (مەلا عەبدولکەریمی مودەریس)دا لە تیپی (پ)دا بەشیعری مەولەوی ناسراوە و چاپ کراوە. بەڕای من کە ئوسلوبی شیعرەکە و دەستپێکردنی لە هی مەولەوی ناچێت و بە بەڵگەی دەستنووسەکەی مامۆستا نەجمەددین مەلا بەشیعری کۆماسی دەزانم. هەروەها مامۆستا (عوسمان هەورامی) لە بەیانی ژمارە ٩٥ی ساڵی ١٩٨٤دا ڕوونی کردۆتەوە کە ئەوە شیعری (کۆماسی)یە و دەقی هەورامییەکەی لەبەر دیوانی مەولەوی نووسیوەتەوە و گۆڕینەکەی پیرەمێردی نووسیوە. لە کەشکۆڵە دەستنووسەکەی (کۆماسی)دا لە لاپەڕە ٩٦دا نەجمەددین مەلا بەم شێوەیە هەردوو دەقە وەرگێڕاوەکەی نووسیوە کە دیارە گۆڕینەکە لە کاتی خۆیدا هەر پیرەمێرد خۆی بڵاوی کردۆتەوە.

***

ئەحمەد بەگی کۆماسی

ئەم شاعیرە لەتەک مەولەوی، هاو زەمانن، لەگەڵ یەک شەڕە شیعریان کردووە[1] حاجی قادری کۆیی، ئەڵێ:

دوو وەحیدن محەممەد[2] و ئەحمەد[3]
یەکی (کۆماسی)یە، یەکێ (دەربەند)

***

«پەژارەت شادیم جە بێخ ئاوەردەن[4]
دووریت ڕیشەی دڵ، خەیمە کەن کەردەن
فیراقت فەرقم، وە تووتیا کەرد
جیاییت ئازام جەهەم جیا کەرد
وەسواسەت وەی تەور، ئێش دان وە جەرگم
وە مەرگت قەسەم، ڕازیم وە مەرگم
وێت بدەر ئینساف نەو نەمام نۆ
مەردەن خاستەرەن، یاخۆ دووریی تۆ؟
مەردەن یەک ساتەن، ئەرواحەکەی وێم
دووریت هەرساتێ سەد مەرگەن پەرێم
مەر جەستەی خەستەی من جە فۆلادەن
بەند دووریت وینۆ هێمان دڵشادەن
دەک ڕەحمەت ئەو قەبر گشت وەفاداران
خسوسەن ئەو کەس، شای وەفاداران

....

(١) ویستوویە بڵێ شیعری دۆستایەتی خۆشەویستییان بۆ یەک ناردووە.
(٢، ٣) مەبەست لە حەمە ئاغای دەربەند فەقەرە و ئەحمەد بەگی کۆماسییە.
(٤) دیوانی مەولەوی مەلا عەبدولکەریمی مودەریس ل١٠٨-١٠٩.

گۆڕینەکەی پیرەمێرد:

لە حەد دەرچووە،...

دووری تۆ هێجگار لە حەد دەرچووە
پەژارەت شادی لە دڵدا نەهێشت
ڕۆحم عەزابی جەهەننەمی چێشت
فیراقت فەرقی کرد بەتووتیا
ئەعزام بەعەزاب لێک بوونەوە جیا

تیرێکی وەهات داوە لە جەرگم
بەمەرگت قەسەم ڕازیم بەمەرگم
توخوا خۆت بڵێ نەونەمامی نۆ
مردن خۆشترە یاخود دووری تۆ
ساتێکە و جارێک ئاکامی مردن
دووریت ساتێکی مەرگێکە بۆ من
بۆچ جەستەی خەستەی من لە پۆڵایە؟!
بەگورزی هیجران هیچی لێ نایە
قەبرت پڕ نووربێ شای سینە سافان
میرزا یاقووبی ئەدیبی جافان
شیعری دڵسۆزیت حەسبی حاڵمە
وێردی زوبانی بەستە و لاڵمە
چەرخی چەپ بۆ من چنیویە کەڵەک
من بەردم داوە لە شووشەی فەلەک؟!
ڕەهەندەی کردم لە ڕووی بەهانە
گاهێ (ئەسفەهان) گاهێ بۆ (بانە)
فرسەتم نادا ساتێ بتبینم
تۆزی بەرپێکەت بەچاوما بێنم
یا شەرحی شەوی دووری دووبارە
عەرزکەم بۆ تەسکین، دڵەی ئاوارە!
دووریت ئاگری بەردایە ناو جەرگ
خوایە یا ویساڵ یا تاقەت یا مەرگ

گۆڕینی دووەمی پیرەمێرد:

«هاوار تێپەڕی، هاوار تێپەڕی
دووری بالاکەت، لە حەد تێپەڕی
پەژارەت هێزی، لە ئەژنۆم بڕی
لە هێلانەی دڵ، شەوقی دڵ فڕی
فیراقت فەرقی، کرد بەکۆی مەفرەق
دڵ بەشەوقی غەم، وەک شەبەق بوو شەق

تۆ جوێ بوویتەوە و، گیان جیا بووەوە
ڕۆژی ڕووناکم، تاریک بووەوە
تیرێکی وەهات، داوە لە جەرگم
بێزارم لە ژین لام خۆشە مەرگم
تو خوا خۆت بیلێ نەونەمامی نۆ
مردن خۆشترە یاخود دووری تۆ
مردن جارێکە و زوو ئەبڕێتەوە
دووریت دەردێکە، ئەتەنێتەوە
«ڕەنگە جەستەی من، شووشەی پۆڵا بێ
هێند بیرەنجێنن، هێشتا هەر مابێ»
«چەرخی چەپ کردار خستوومیە سەما
وەک بەردم دابێ لە شووشەی سەما»
«نایەڵێ ساتێک بسرەوم بۆ خۆم
ئەمە سالێکە من چاوەڕێی تۆم
با شەوێک لەلات دەردم هەڵڕێژم
تامی شەکەری ڕازت بچێژم
ئنجا بشمرم هیچ باکم نابێ
گەرمە گۆڕمە، نان و کەبابێ
ئێستا لە داخا، هیچم پێ ناخورێ
نەوسن چۆن بەرگەی برسێتی ئەگرێ
«دوو شتە ڕێگەی ڕزگاری من بێ
یا یار هی من بێ، یا یار هێمن بێ!»

مەولەوی:

وادەی سفیدی شکۆفەی پیرین
شکۆفەی باخچەی پیری دڵگیرین
شکۆفەی باخچەی پیری سفیدەن
سەرمایەی میوەی عیرفان هەر ئێدەن
نە باخچەی سونبوڵ تار مودی تاردا
سپی شکۆفەی پیریم دیاردا

باقەی زوێری و زاری و دڵگیریم
پەی پەی زیاد کەرد پەژارەی پیریم
ئاخر ڕۆی وەهار نەوجوانیمەن
ئەوەڵ ڕۆی پایز زیندەگانیمەن
هەناسەم چون بای خەزان مەخێزۆ
پەی پەی بەرگ شاخ شادیم مەڕێزۆ
خەدەنگ بالاّم چەمان کەمان وەرد
ڕاست وە نیشانەی فەنا ڕوو ئاوەرد
کەم کەم پیری خەم، وەقامەت مدۆ
دەم دەم وەعدەی ڕۆی قیامەت مدۆ
پیری یەکسەر زۆر جەزانووم سەندەن
سەر وەگەردندا هەر وە زۆر مەندەن
ساقی پام بەستەی، زنجیر پیرین
دەسم دامانت وادەی دەسگیرین
چابووک بەو ڕەفتار بێ درەنگەوە
خەرامان بەو ناز بالاّی شەنگەوە
جامت جەم ئاسا لەبڕێز کەر جەمەی
پێم نۆش کەر وەیاد بەزم ئاراکەی
مەستی وە پیران، جوانی مدۆ
هێز دووبارەی زرانی مدۆ
پێم دەر تا پەی پێوە هەی کەروون
ڕای سەخت سارای مەحشەر طەی کەروون
هتد...

پیرەمێرد بەیتی هەشتەم و نۆیەمی ئەو شیعرەی وەرنەگێڕاوە و شیعرەکە خۆی بیست بەیتە، لەو بیست بەیتە پیرەمێرد دوانزەی وەرگێڕاوە. ئنجا شیعرە وەرگێڕاوەکە دەنووسین و سێ بەیتەکەی پیرەمێرد لەناو کەوانەدا دیاری دەکەین.

خەدەنگی بالاّم، وەک کەمان خەم بوو
ڕوو لە نیشانەی ئەو دنیایەم بوو
سامی وا پیری لێم بوو بەزنجیر
دەستم داوێنت تەنها تۆی دەستگیر

زووکە بەلەنجەی بێ درەنگەوە
بە ئاڵ و واڵای باڵای شەنگەوە
بەجامی جەمی جەمسەری سەرجەم
ڕەگی ئەندامم تێک بەستە بەهەم
وام گورج کەرەوە بەمەستی جوانی
تازە کاتەوە ئەم پیرەی فانی
پێم بدە تا پێم هێزی پێ پەی کا
بێ وچان پلەی ڕێی مەحشەر تەی کا
«ئاخ ڕەشۆڵ سا تۆش بەقەتارەوە
تا دەمرم خۆتم لێ مەشارەوە»

***

گیانە دڵەکەم

١٩٤٣

پیرەمێرد ئەم شیعرەی مەولەوی دووجار وەرگێڕاوە. گۆڕینی یەکەم زۆر لە دەقەوە نزیکە و ئەوەی دووەم هەندێ دەستکاری تێدا کردووە. لێرەدا هەردوو وەرگێڕانەکە و دەقی شیعرەکەی مەولەوی دەنووسین.

هەروەها مامۆستا محەممەد ڕەسول هاواریش لە لاپەڕە ١٩٧ی دیوانی پیرەمێرددا هەردوو وەرگێڕانەکە و دەقەکەی مەولەوی نووسیوە. بەڵام لەبەر ئەوەی لە دەقی هەورامییەکەدا هەندێ هەڵەی تێدا هەیە، بۆ ئەمەش پەنامان بردە بەر دیوانی (مەولەوی) مامۆستا (عەبدولکەریمی مودەڕیس) ل٥٤.

مەولەوی:

ئازیز وە مەرگت، دڵ نەخرۆشەن
ئارەزووی خەدەنگ، پەنجەکەی تۆشەن
خەیلێوەن ئامان نیرەکەت، ئامان
ئامان وەسەر وەخت، بیمار زامان
وەختەن ساکن بۆ، قوربان ساتیرێ
دەماخش بەرزن، دەخیل زنجیرێ
نەواجە حیکمەت بەر بشۆ وە بەر
جار جار وە تیرێ دڵ نەواییش کەر

وەش وەش تای توغرای وێت بنمانە پێش
با هەر ناسۆر بۆ، زوو نەبۆ ساڕێش

گۆڕینی یەکەمی پیرەمێرد:

ئازیز دڵەکەم کڵۆکۆیەتی
ئارەزووی تیری پەنجەی تۆیەتی
دەمێکە تیری تۆی لێ بڕاوە
برینی کۆن بوو، ئێشی نەماوە
لووتی زۆر بەرزە، سا قوربان تیرێ
پەل ئەبزێوێ ئامان زنجیرێ
بە تایەکی زوڵف زوو مەهارێکە
بەتیرێکی تر کۆڵەوارێکە
تا تووڕەی زوڵفت بکە بەدامی
با ساڕێژ نەبێ، ناسۆر بێ زامی

گۆڕینی دووەم:

گیانە، دڵەکەم، کۆڵوکۆیەتی
ئارەزووی تیری پەنجەی تۆیەتی
دەمێکە گیڤەی تیرەکەت نایە
چی بکەم ژیر نابێ بەلایە لایە
بەستوومەتەوە بەهەوا بەنێ
بەملاو بەو لادا، هەروا مل ئەنێ
من وام ئەزانی کە دڵ پیر ئەبێ
ئەگەڕێتەوە، لای من ژیر ئەبێ
کەچی ناسرەوێ سا قوربان تیرێ
زۆر سەرەڕۆیە ئامان زنجیرێ
تاو تاو تووڕەی تای پیشاندە تار تار
لووتی زۆر بەرزە بۆی بکە بەمەهار

***

ئەپرسی چۆنن

ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٧٦، ١٧٧ی دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا بڵاوکراوەتەوە

بەشیعری پیرەمێرد دانراوە.

شیعرەکە چوار بەیتە. بەڵام لە (کەشکۆڵی قزڵجی مامۆستا نەجمەددین مەلا)دا لە لاپەڕە (٨٨)ی بەشی شیعرەکانی مەولەویدا، بەشیعری مەولەوی دانراوە. مامۆستا تەنها ڕۆحەکەی نووسیوە، واتە گۆڕینەکەی پیرەمێرد. هەورامییەکەی مەولەوی نەنووسیوە، دیارە شارەزایەکی وەک نەجمەددین مەلا هەروا لە خۆیەوە ئەم شیعرەی بەشیعری مەولەوی دانەناوە و ئێمەش کە تەماشای شێوە و ڕێبازی شیعرەکەمان کرد ڕاست بۆ ئەوە چووین کە شیعری مەولەوییە، ئێمە گۆڕینەکەی پیرەمێرد لە ڕۆشنایی دەستنووسەکەی مامۆستا نەجمەددین مەلادا دەنووسینەوە هەتا دەقەکەی مەولەویمان دەست دەکەوێت، وە چەند جیاوازییەک لە نێوان شیعرەکەی لای نەجمەددین مەلا و دیوانەکەی پیرەمێردی مامۆستا (هاوار)دا هەیە. هەردوو دەقەکە دەنووسین:

ئەپرسی چۆنن

مامۆستا (نەجمەددین مەلا) شیعرەکەی لەژێر ناوی (خەیاڵێکی ورد)دا نووسیوە:

«ئەپرسی، چۆنن، لەش و دیدە و دڵ
دڵ، ژێر بڕۆتی کردووە بەمەنزڵ
تو خوا لێی گەڕێن، لە سۆز و تابدا
زاری پەسەندە، لەژێر میحرابدا
فرمێسکی دیدەش، بەسەر بەدەندا
هاژەی کرد، لافاو، دەستی پێ بەردا
گڕ، هاژەی دڵت، داچڵەکێنێ
هەرەس، زۆر سەنگی، سەخت ئەجوولێنێ

شیعرەکە -لەدیوانی پیرەمێردی م.هـ دا:

«ئەپرسی، چۆنن، لەش و دیدە و دڵ
دڵ، ژێر بڕۆتی کردووە بەمەنزڵ
تو خوا لێی گەڕێ، لە سۆز و تابدا
دوعا، گیرایە، لە ژێر میحرابدا
چاویش لافاوی، فرمێسک زۆری سەند
پێڵووی گلێنەی، لە ڕیشە هەڵکەند
هاژەی ئەو، دڵت، دائەلەرزێنێ
هەرەس زۆر بەردی، قورس ئەجوولێنێ

***

ناسینەوەی شیعرەکانی وەلی دێوانە لە شیعرەکانی پیرەمێرددا

١- هەی نائومێدی:

ئەم شیعرەی وەلی دێوانە و هەردوو گۆڕینەکەی پیرەمێردمان لەم دیوانەدا نووسیوە و بەراوردمان کردووە لەبەر ئەوە بەپێویستمان نەزانی دووبارە لێرەدا بینووسینەوە.

٢- بایەقوش ناڵان:

ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا لەلاپەڕە ٢٠٣، ٢٠٤ دا بڵاوکراوەتەوە تەواوی شیعرەکە بەشیعری پیرەمێرد دانراوە و بەناوی (تاق تاق کەرە)وە چاپ کراوە. بەڵام لەڕاستیدا شیعرەکە دوانزە بەیتە و دوو بەشە. بەشێکیان شیعری پیرەمێردە و بەشێکی گۆڕینی چەند بەیتێکی شیعری (بایەقوش ناڵان)ی وەلی دێوانەیە.

بەیتی یەکەم و دووەم و سێیەم و حەوتەم و نۆیەم و دەیەم و یانزە و دوانزە واتە هەشت بەیتی پیرەمێردە. بەیتی چوارەم و پێنجەم و شەشەم و هەشتەم شیعری وەلی دێوانەیە. واتە چوار بەیتی وەلی دێوانەیە.

لێرەدا ئەو چوار بەیتەی شیعرەکەی (وەلی) بەشێوەی خۆی دەنووسینەوە و تەواوی دوانزە بەیتەکەی شیعری دیوانەکەی پیرەمێردیش بەرانبەری دەنووسین هەتا خوێنەر وەرگرتنەکەی تەواو بۆ ساغ بێتەوە. پێویستە بڵێین ئەم دێڕانەمان لە دیوانی (وەلی – عوسمان هەورامی) وەرگرتووە و بەڕێزیان لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ٩٥ دا ئاماژەیان بۆ ئەم وەرگرتنە کردووە.

«من خێڵ شادیم شەخسێ کەرد تاڵان
تۆ چێش پێت ئامان، هامدەرد ساڵان!
من پەروانەی شەوق، شەم جەماڵێکم
کوشتەی نیگای ناز، سۆسەن خاڵێکم
ناڵەم جە سوکن، سەودای ئەو یارەن
دڵم جە دووری ئەو بێ قەرارەن
من سفتەی سۆزان شۆڵەی ئەو نوورم
بەڕۆ هەراسان بەشەو دەیجوورم»

دیوانی وەلی دێوانە ئامادەکردنی عوسمان هەورامی ل ٢٩ ساڵی ١٩٧٦

***

تاق تاق کەرە

١٩٤٥

تاق تاق کەرەکەی، سەرداری کانی
بۆچ ئەناڵێنی، هەتا بەیانی
هیچ کەس ناتوانێ، تا ڕۆژ بناڵێ
مەگەر عاشقی، سەودایی خاڵێ
ئەوا من دیارە، بۆ یار ئەناڵم
تۆ پەیجۆری کێی، هاوار بەماڵم
«من گەنجی شادیم جەردەیەک بردی
تۆ چیت لێ قەوما، کێ وای لێ کردی»
«من ڕوخسارێکی وێنەی شەمم دی
دەردی پەروانەم لێ هاتۆتە دی»
«ناڵەی من لە شەوق ئەو ڕوخسارەیە
ئاهم لە دووری ئەو دیدارەیە»
تۆ کێ دەروونی وا هەڵقرچاندووی
کام کافر[1] وا بەم دەردەی گەیاندووی
«من سووتاوی ئەو، شوعلەو ئەو نوورەم
دێوانەی جەزبەی، ئەو کێوی (طوور)ەم»
موسا (أرنی)ی وت، کەوتە تکا
بە (لن ترانی) ئابڕووی تکا
منیش تەمەنای، دیدارم ئەکرد
لە جیاتی دیدار، ئەم عەشقەم وەرگرت
دیارە من و تۆ هەردوو هام فەردین
هەردووکمان وەک یەک، تووشی یەک دەردین
وەرە هەردووکمان، ناڵەمان یەک خەین
بەڵکو بەم عەشقە، نیشتمان سەرخەین

....

(١) لای م.هـ نووسرابوو (کام بەفر وا بەم دەردەی گەیاندووی) کە دیارە وشەی بەفر هەڵەیە و -کافر ڕاستە.

***

٣- هەروەها پیرەمێرد لە شیعرەکانیدا گەلێ جار بەیت یاخود نیوە بەیتی وەلی دێوانەی

بەکارهێناوە یاخود بیری عەشقی ڕۆحی لێ وەرگرتووە و لە شیعری خۆیدا وەستایانە تواندوویەتیەوە.

***

شیرین ناوی شەم

پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە ڕۆژنامەی ژینی ژمارە (٦٠٧)ی ئابی ساڵی ١٩٤٠دا بەناوی (دەباشانیەوە) بڵاوکردۆتەوە. بەڵام لە ڕاستیدا بریتییە لە وەرگێڕانی شیعری (بارک الله شەم)ی وەلی دێوانە. هەندێ ئاڵوگۆڕی تێدا کردووە و لە دواییشدا چوار بەیتی خۆی لە کۆتایی شیعرەکەوە بۆ زیاد دەکات و لە ماناشدا ئەو بەیتانە لە ڕەوتی مانای شیعرەکەی وەلی دوور دەکەوێتەوە و لە دڵدارییەوە دەچێت بۆ نیشتمانی. دەقی شیعرە هەورامییەکەی (وەلی) و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد دەنووسین. ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا بڵاونەکراوەتەوە.

بارک الله شەم[1]

بنازوون بەو زات، خوڵقنایش چون شەم
نەقاش قودرەت، کێشانیش ڕەقەم
جەی سەر زەمینە، وێنە و میسلت کەم
جە شەوق پێشان، نوور سوبحدەم
قەوس ئاسمان، پێچ وەردەن چون خەم
ئەبرۆت چون کەمان، خالق ئەعزەم
خەدەنگ مەشانۆ، نە دڵەی پڕ خەم
دڵت چون ئاهو، مودبر ماس ڕەم
نیم نیگات ئەفسوون جادووی هاڕوت کەم
خەدەنگ موژگان چنگ پێکان جەستەم
بێ پەروا پێکۆ بەجەور و ستەم
زوڵفت پۆشنا ئافتاب چون تەم
وێنەی زێبایی مەسیحای مەریەم
ڕوخسار بەوێنەی مانگ چاردەهەم
دەهەن چون حوقە، سەرچەشمەی زەمزەم
سی و دوو دندانت مرواری سەرجەم
لەب یاقوتت پیاڵەی عەجەم

خاڵت سولەیمان کەردش بە خاتەم
دوو قەندیل نوور پێش مەواچان چەم
دوو سیب سینەت، نەورەس گوڵ بەدەم
بیللا وێنەشان تاجە بەهەشت کەم
خوداوەند بەی تەور تۆش ئاردی فەرهەم
ساهەر بەی تەرزە نامش نیای شەم
بەنامت دنیا ڕەوشەنەن سەرجەم
نوتقت گیان بەخشەن، جە خواوە مەرهەم

....

(١) ئەم دەقە لە دیوانی وەلی دێوانەی عوسمان هەورامییەوە وەرگیراوە.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد ١٩٤٠

شیرین ناوی شەم

چەند خۆشە دایکی، ناوی ناوە شەم
ناوی خۆش مولهەم، لە لەوح و قەڵەم
دەستی قودرەتی، خوا کردی بە شەم
تا خوا سورەتی خەڵک ئەکا ڕەقەم
لە نەقشی خودا، وێنەی ئەو زۆر کەم
شەوقی تەوێڵی، نووری سوبحەدەم
قەوس و قەزەحی جەمین خەم بەخەم
کەوانی برۆی سەریان داوە هەم
دڵێ سەوداکارتر لە ترس و خەم
چاو وەک ئەو ئاسکەی بەناز ئەکا ڕەم
برووسکەی ڕۆژی من ئەخاتە تەم
برژانگ وەک تیری ئاو دراو بە سەم
جەرگی عاشقان، ئەبڕن بە ستەم
زوڵفی بەعەتری گەردنی پڕ نەم
لووتی دەستکردی پرگار و قەڵەم
سەر گۆنای وێنەی مانگی چواردەهەم
قوتووی لەعلی ئاڵ، ناویان ناوە دەم

سی و دوو مرواری لەدەمدا سەرجەم
لە پووکی کاڵا چەسپیوە مەحکەم
واتەی گیان بەخش وەک عیسای مریەم
موعجیزەیەکە، خوا کردی کەرەم
فەرمانڕەوایە لای شاهی عەجەم
خاڵی لای لێوی نوقتەی ڕووی خاتەم
لە سینەی دوو سێو تازەی گوڵ بەدەم
(مەم) کوژە، بۆیە، ناویان ناوە مەم
شیرین و بێ شیر، شیرین بۆی، سەنەم
هێشتا هیچ کەسێ نەیناوەتە دەم
باڵا نەمامی نەو توولی ئیرەم
نەمامی عەرعەر لە سوجدەی داخەم
بە خەیاڵ ناف ئاو دەزێتە دەم
بەڵام بەشێوەی ئەدەب نامەحرەم
ئەم سەراپایە، مەدحێکە زۆر کەم
لەمە بەو لاوە، نەیتوانی قەڵەم

....

«من وەسڵم ناوێ، عەشقم دەبێ کەم
ئەو ناوی شەمە، من دەورەی ئەدەم
جا وەک پەروانە بۆ بێتە بەرهەم
بسووتێم بەگڕ گیانم فیداکەم
بوو بە بەدەخشان دەباشان سەرجەم
بردی، بوو بە لەعل شیعری مولهەم
بەڵام ئاخ قەدری نازانن چی بکەم
ئاخ ولاتەکەم، داخ ولاتەکەم»

***

یاران نەو بەهار(*)

پیرەمێرد دووجار ئەم شیعرەی وەرگێڕاوە. جارێک لە ژینی ژمارە ٥٦٩ی حوزەیرانی ١٩٣٩ دا و جارێکیش لە ژمارە ٨٦٣ی مارتی ١٩٤٧ دا هەردوو جارەکە دەستنیشانی کردووە کە شیعری

(وەلی دێوانە)یە بەڵام لە گۆڕینەکەی ١٩٤٧ دا زۆری لە شیعرەکە لاداوە و گەلێ بەیت و مەبەستی شیعریی خۆی تێکەڵ کردووە. بۆ بەراورد هەر سێ دەقەکە دەنووسین:

«یاران نەو وەهار[١]،...
ئەمساڵ وە بەختم، بێ فەڕ نەو وەهار
ئاماوە دامان، کۆچ تەڵمیت بار
هەرچەند نیگام کەرد، نەدیم کۆچ یار
خێڵان گشت ئامان وە ڕیز دامان
پەخش بین وە دامان بارگەی ئیمامان
نە کۆچ یار بی، نە دەنگ یاران
وەهار وە نەم بی، وەژار ماران
هەر گوڵ بەڕەنگێ بەر ئامانە خاک
ئەوان گوڵخەندان، من دیدە نەمناک
هەر خونجێ وەنەم بی وە پەیکانێ
هەر گوڵێ وەنێش خار هیجرانێ
هەر لالێ داخین، وە سەد هەزار داخ
داخ منیان وە دڵ، حەسرەتکێشم ئاخ
سونبوڵ چون نیشتەر نێش مەدۆم نە دڵ
تێشتەرەن جەخار نە پام بەگ گوڵ
نەرگس مەوینۆ، ئەندووم بەرز مەبۆ
ئاهر وە جەستەم، قەقنەس تەرز مەبۆ
سۆسەنان زوان تانە کێشان لێم
جە داخ دووری دوور وەڵات وێم
سەیر چەمەن پێم چون ژار مارەن
هەر ئێد مەژنەون قاچان وەهارەن
پەی چیش! جەدووری شای (شەم) جەمینم
هاوەختەن بەرشو، گیان شیرینم
یاران، هامسەران، ساچۆن مەبۆ چوون
من(طەبەس)جامەن، شەم کۆت ئەو سەر توون

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی وەلی دێوانەی عوسمان هەورامییەوە وەرگیراوە.

* ئەم شیعر و وەرگێڕانە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاونەکراوەتەوە.

وەرگێڕانی ١٩٤٧

یاران نەو بەهار
ئەمساڵ وە بەختم، بێ فەڕ نەوبەهار
زەوقی زیندەگیم بوو بە ژاری مار
دنیا جەدیدەم چۆڵ و تەنگ و تار
هەر گوڵ بەڕەنگێ، سەرکێشا لە خاک
ئەوان گوڵ خەندان دیدەی من نمناک
هەر خونچە بۆ من، بوو بەپەیکانێ
پەڕەی هەر گوڵێ، خاری هیجرانێ
هەر لالە داخێ بەسەد هەزار داخ
داخی نا لە دڵ حەسرەتکێشم ئاخ
گوڵی نەورۆز و لالە و گەزیزە
سووریان بەخوێن جەرگی ئازیزە
من ئەمساڵ بەهار شادیم ناشادە
نەورۆزم ناوێ ڕەنجم بە بادە
ڕۆڵەی شیرین و گشت هاوەڵانم
تەفر و توونا بوون وەک خەیاڵانم
بەهاری وەی تەور ئێڵم لێ دووربێ
لەناو جەرگمدا گڕی تەندوور بێ
سەد خۆزگەم بەساڵ نەو بەهار پار
لەگەڵ گەل و خوێش سەیرانی گوڵزار
بەهاری ئەمساڵ جەستەم پەشێوە
چەوتە کارەکەم، نایێ لە ڕێوە

وەرگێڕانی ساڵی ١٩٣٩

یاران نەوبەهار،...
ئەمساڵ لە بەختم، بێ شەوقە بەهار
هاتنە خوارەوە، کۆچی بارگەدار
هەر چەندە ڕوانیم نەمدی کۆچی یار

خێلان هاتنەوە گەیینە گەرمیان
بەزین لە دەوری دوانزە ئیمامان
نە کۆچی شەم بوو نە شێوەی ئەو یار
عەیشی بەهارم بوو بەژاری مار
گوڵ سەری کێشا لە توێی پەردەی خاک
گشت گوڵێ خەندان دیدەی من نمناک
هەر گوڵ خونچەیە بۆ من پەیکانێ
هەر پەڕەی گوڵێ دڕکی هیجرانێ
هەر گوڵاڵەیەک داخێ بۆ دڵم
هەر هەورێ بەرقێ لە ڕووی مەنزڵم
نەرگس ئەبینم چاوم کوێر ئەبێ
حەڵوای گوڵە زەرد لەلام سوێر ئەبێ
سەوسەن زبانی تانە ئەکێشێ
بەبۆنی سونبول سەرم دەئێشێ
سەیری چیمەن لێم وەک نەقسی مارە
هێندە ئەزانم ئەڵێن بەهارە
چونکو لە دووری شای شەم جەمینم
هەر وەختە دەرچێ گیانی شیرینم
وێنەی پەژارەی مەبعوسی مەئیووس
بەگریانەوە کەوتمە هەردەی طووس
هیوامان کەوتە بەهارێکی تر
زستان دەست ئەژنۆ، نیشتەی گوێ ئاگر
هەر ئەوەی چاکە بەئومێد ئەژین
ئومێد نەمێنێ ئێمەش وا نابین

***

نازداری جافان

پیرەمێرد لە ساڵی ١٩٤٧دا ئەم شیعرەی وەلی دێوانەی وەرگێڕاوە. چوار بەیتی دوایی شیعرەکە هی پیرەمێردە. هەندێ جیاوازیش لە نێوان شیعرەکە و وەرگێڕانەکەدا هەیە. جگە لەوەی کە پیرەمێرد ناوی وەلی دێوانەی نەنووسیوە و شیعرەکەی بەناوی (هەڕەمە)وە بڵاوکردۆتەوە.

ئەمەش دەقی شیعرەکە و وەرگێڕانەکەیەتی.

مەحبووب جافان[١]......

مەحبووب بێ عەیب، تایفەی جافان
سەر قەتار ڕەم، عەنبەر بۆ نافان
سەرکێش ڕەوێڵ، موشکین کڵافان
ناهووی مود برماس، مەکان نە هەردە
چووزەی سونبول چەر، نەسا سڵ کەردە
خاوێر و خاڵدار (خەتا و خوتەن) ماڵ
تەتار (تایف)، شۆخ شیرین خاڵ
وەتەن نەزامەن، سەر بەرز لەیلاخ
سەیر سەر کوان، سەیادان وە داخ
چەرخ و چەم سیا، جوست و چالاک پەڕ
شەیدای شکار دۆز، چنگ وە هوناو تەڕ
لاچین شەش دانگ سەحەر جەلات خێز
شەمقاڕ تیژ باڵ تەیر توند گورێز
شەمع شاپەسەند گشت سیا یانان
نام تۆن نەبەزم خوسرەوان، خانان
بە شەوق جەمین (شەم) ڕوخسارەوە
کێت نەدا وەدەم گڕەی نارەوە
بەو قاش قەتران دڵ پێ ئێشاوە
ستوون یانەی کێت نەکێشاوە
بەو دیدەی سیای سورمەسای سێوەنگ
موژانت وەهوون کێ نەکەردەن ڕەنگ
بەو نیم نیگای ناز بەو لەنجەولارە
ئاخر جەرگ کێت، نەکەردەن پارە
بەو نیم نیگای ناز پێوار نە پەردە
ئاخر کێت نەکەرد وە ئازیز مەردە
بەو باڵای ئەو توول وە نەو ڕەستەوە
بەو کۆکۆی کڵاف دەستە دەستەوە

واچە دڵی کـێت نەسـتانان وە زوور
ئاخـر یانەی کـێت نە کـەردەن خـاپوور
مـن دێوانـە بیـم، جـــە داخ تـۆوە
داخ نیـــای وەبان دەمــاخ جـە نۆوە

....

(١) دەقی ئەم شیعرە لە دیوانی وەلی دێوانەی عوسمان هەورامییەوە وەرگیراوە.

***

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد: ١٩٤٧

نازداری جافان....

نەوەی نەو خـالان، سـەر ئێـڵی جـافـان
سـەر جـەڵەی ڕەوەی عـەنبـەرین تافان
شـەوقی پێـشـانی شـیـرین کـلافـان
بەو چاوە ڕەشـەی دڵ پێی ئێـشـاوە
سـتـوونی ڕەشـماڵ، کـێت نەکـێشاوە
بەنیـم نیـگای ئاز، قـــەدرت پەروەردە
ئازیـز کـێت نەکـــەرد بەئازیـز مــەردە
بە شـێـوەی شـیـرین شـەم ڕوخسـارەوە
کـــێت نەدا بـەدەم، گــــڕەی نـارەوە
بەو تیـری دیدەی سورمەسـای سیـوەنگ
پەیکانت بەخوێن کێ نەکرد گوڵ ڕەنگ
بەو لارولـەنجــەی خــەرامـــانەوە
کـــێت نەدایە خـــاک بەزامـــانەوە

....

«من نەمـزانیـبـوو، تۆ وا کـوشندەی
ڕیشـەی جـەرگ و داو زوڵفان کـەشندەی
بۆ خـۆم ئەڕۆیم، بەڕێگای خـۆمـا
لە پڕ تیشکێ هات، کێشای بەڕووما
بــەدەم دەردەوە، دڵـم ڕاچـەنـی
ئاوڕی دایـەوە و تێــر پێم پێکـەنی

تومـەز دەسـتی خـۆی لێ وەشـاندبووم
دڵـی بەزامی تیـر ئێـشـاندبووم»

***

کوچکی هەواران

١٩٤٨

پیرەمێرد ساڵی **١٩٤٨** ئەم شیعرەی وەلی وەرگێڕاوە. بەڵام شەش بەیتی خۆی تێهەڵکێش کردووە و لە شوێنی خۆیدا خستوومانە کەوانەوە. پیرەمێرد لەم شیعرەدا ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە شیعری وەلی دێوانەیە و ئەم چەند دێڕەی لە پێشەکییەکەیدا نووسیوە:

«ڕەنگە جارێکی تریش من ئەم ناڵەی بەسۆزەی وەلی دێوانەم نووسیبێتەوە، بەڵام چونکو خۆیشم وەک ئەو داخی پشێوی ئێلی جافم لە دڵدایە هەموو ساڵێ وادەی خێڵە و خواری ماڵە گەورە ئەم شیوەنە بۆ خۆم ئەنووسمەوە. هەر منیش ماوم بۆیان بگریم».

شیعرەکەی وەلی دەنووسین و ئنجا وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

سەنگ هەواران[١]، ...
سـەنگ سیـاسـەنگ، سفـتـەی هەواران
مـەلوول مـاتـم، پەس مـەندەی یاران
چون من هام شـــەریک، دەرد پەژاران
تـۆ ســــەنگ، یـەکــــام هـەوارەن
یە پەی کێ ڕەنگت، ئازیەت بارەن؟!
سفتەی سەودای عەشق کامین نەو هاڵی
بێ دەنگ و بەدڕەنگ، مات و مەلاڵی
تۆ جـەداخ کێ سـفـتـە و سـۆزانی؟
پەس مـەندەی هەوار کـامین هۆزانی؟
ڕاس واچە هجران، کێت نە دڵ داخەن؟
جـە هجـران کێ بەرکت قـەڵاخـەن!
سەنگ وات سیا، بەخت ستەمکێش خەم
پەروانەی پەشێو، دوور کەفتەی پای شەم
مـەر نەزانی، لێـلاویت لێـڵـەن
یە ئەی جامەسکەن گوزەرگای خێڵەن
یۆرت و چراگــای خـێڵ جـافـانەن
جای عەیش و نیشات عەنبەر نافانەن

هەوارگەی ڕەوێڵ خێڵ مورادین
ماوای شەوق و زەوق زومرەی دڵشادین
من هەوار شەم شای پەروانانم
خان خاڵخاسان، سیا یانانم
پایز کۆچ خێڵ مەیان وە دامان
تەشریف ماوەران وەی زێد و زامان
من سفتەی ئەو شەوق شۆڵەی شەم چارەم
داخین ئەو نوور سەحەر ستارەم
ئێد کەواتش پێم، سەنگ هەواران
من جە ئەو بەتەر لاڵ بیم جە زوان
زانام سفتەی شەوق ئەو شەم ڕوخسارەن
داخدار داخمای دەست ئەو یارەن
منیچ نە هیجران شای شەم ڕوخساران
هابیم وە هامڕەنگ سەنگ هەواران
تەن چوون سیاسەنگ هەواران من
پادشای خەمکێش، خەمداران من

....

(١)دەقی ئەم شیعرە لە دیوانی وەلی دێوانەی عوسمان هەورامی وەرگیراوە.

***

وەرگێڕانەکە:

کوچکی هەواران(١)

سەختی بەخت ڕەش، شوفتەی هەواران
مەلوولی ماتەم دوور کەوتەی یاران
وەک من هام شەریک خەم و پەژاران
تو خوا کوچکی کێی، لە کام هەواری
وا بەدوودی ئاه، سیاه خەمباری
تۆ لە داخی کێ، سووتاوی سۆزی
جێماوی ماوای، کام خێڵ و هۆزی
ڕاست بڵێ داخی کێ لە دڵتایە
بۆ لەیلی کام ئێڵ بەرگت سیایە

وتی سیا بەخت، ستەمکێشی خەم
پەروانەی پەشێو، دوورکەوتووی ڕووی شەم
بۆچی نازانیت، لێڵاییت لێڵە
ئەم شوێنە ماوا و گوزەرگای خێڵە
شوێن ماڵە گەورەی ئێڵی جافانە
هەوارگەی پەری زوڵف گوڵانە
پاز کەم کۆچیان دێتە دوو ئاوان
دێنە لەنجە و لار نازداری باوان
«شەوقی جەماڵیان ئەدا لە ڕووی ئاو
پەری ئاسمان ئەکشێنە ژێر داو»
«کە سەر دەردێنن لە گۆشەی ڕەشماڵ
وەک مانگ لە هەورا ئەنوێنن جەماڵ(٢)»
«چەم و هەوارگە پڕ ئەکەن لە نوور
هەر چراخانە لە نزیک و دوور»
«هێشتا نەیدیوە دیدەی ئەم دەورە
زەمزەمەی عەیش و سەفا بەم (طەور)ە»
«ئەترسم (کەچ)یی چەرخی ڕۆژگار
چاوێکی پیسیان لێ بخاتە کار»
بە زبانی حاڵ بەردی بێ زبان
ئەمەی گوت منی هێنایە گریان
زانیم کە ئەویش یار و هاودەمە
وەک من پەروانەی دیداری شەمە
هەردوو بەردێکین سفتەی دڵ سەردین
هەردوو گرفتار ئێشی یەک دەردین
«پیرێکی تریش ماندەی ئەو دەورە
گشت ساڵێ ئەگری بۆ ماڵە گەورە

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.ه دا بڵاو نەکراوەتەوە.
(٢) پیرەمێرد ئەم بەیتەی لە شیعرێکی تریشدا بەکار هێناوە و سەرەتای شیعری (بەندی خاوکەری) بەو بەیتە دەست پێکردووە و دەچێتەوە سەر بەیتێکی مەولەوی.

بێزاری هۆزان

پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە ساڵی ١٩٣٧دا وەرگێڕاوە.

دەقی شیعرە هەورامییەکەی (وەلی) بیست و دوو بەیتە. ئەم کردوویە بەشانزە بەیت و بەیت و نیوە بەیتی خۆشی تێکەڵ کردووە لێرەدا بۆ بەراورد دەقی شیعرەکە و گۆڕینەکە دەنووسین.

وەلی:

بێزیای هۆزان[1]

ها بیم وە مەجنون، بێزیای هۆزان
ئەگەر وە دۆزام، بەیان دڵسۆزان
مەگەر نە هەردەی نەجدم بدۆزان
ئەریاران یەکێ ئەو یادم ئاران
یا هام جەهەردان یا جە کۆساران
هەر جایە مەقام ماوای مەجنون بۆ
مەنزڵگەی مەجنون، مات و مەحزوون بۆ
ئەو مەنزڵ مەقام، ئەو مەنزڵ جامەن
ئەو ماوا و مەکان یۆرت و ماوامەن
هەر جایە خاک زەمین پەڕنەم بۆ
جە هەر کۆکۆمای وەحشیان جەم بۆ
ئەوجا ، جای سەیلات گریان منەن
ئەو کۆ ماکۆ مای دیوان منەن
هەر سنگێ چەگیر دەس یارم بۆ
یاران هەر کەس یار خەم گوسارم بۆ
ئامانەت هەواڵ من بپەرسان چێش
مەر ئەو بواچۆ حاڵ وێڵیم پێش
ئەر بەی نیشانان نیشانەم نەبۆ
ئاسارێ جە یۆرت وێرانەم نەبۆ
تاقی بزانان بێ شەرت و شوونم
بێ سەودا جە فیکر سەودای مەجنوونم

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی وەلی دێوانەی عوسمان هەورامییەوە وەرگیراوە.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

بێزاری هۆزان

وا بووم بەشێتی بێزاری هۆزان
بێنە پێ و شوێنم خوێش و دڵسۆزان
مەگەر لە هەردەی نەجدم بدۆزان
ئەگەر یادم کەن دۆست و خەمخواران
یاوام لە هەردان یا لە کۆساران
هەر جێیە خاکی زەمینی تەڕ بێ
هەر گردێ (کەڵی) وەحشی لەسەر بێ
ئەویان نمناکی گریانی منە
ئەمیان کۆمەڵی دیوانی منە
ئەگەر بەم ڕەنگە نیشانەم نەبێ
نموونەی یانەی وێرانەم نەبێ
ئنجا بزانن بێ سەر و شوێنم
گەردن ئازاد بێ شەمم لە خوێنم
هەر ئۆباڵی من بە ئەستۆی ئەو بێ
بەختی من هەر شەو ئەو ماهی نەو بێ

***

یاشا لە نوێوە

پیرەمێرد ئەم شیعرەی وەلی دێوانەی لە ساڵی ١٩٣٧دا وەرگێڕاوە. دەقەکەی ٢٤ بەیتە. گۆڕینەکەی پیرەمێردیش هەر بیست و چوار بەیتە. وەک شیعرەکانی پێشوو هەندێ جار لە بەیت و واتا و نیوە بەیتدا لە شیعرەکە دوور کەوتۆتەوە. دەقی هەورامی ئەم شیعرەم لە کەشکۆڵی (مەحموود پاشای جاف)ەوە وەرگرت، کە بەڕێز (عەلی بەگی حسێن بەگی جاف) خستیە بەردەستمان و نەک هەر ئەم شیعرەی وەلی بەڵکە بۆ زۆر دەقی هەورامی ئەو شیعرانەی پیرەمێرد وەری گێڕاون سوودمان لێ وەرگرت. وەهەر دەقێک لە کەشکۆڵەکەی پاشای (لای عەلی بەگ)ەوە وەرمان گرتبێ ئاماژەی بۆ دەکەین و بەڕاستی ئەو جۆرە پیاوە دڵسۆزانەی وەک عەلی بەگ شایانی هەموو ڕێزێکن.

یاشا جە نۆوە

یاشا جە نۆوە،...
یاشا نەو پایز باوەر جە نۆوە

طۆف تەڕ ئەنگێز پەیدا ببۆوە
نەو نم باران بۆ وەسارا و کۆوە
بوارۆ قەترەی نەونم نە سەردا
وەکۆ کۆی کلاف پڕ نە عەنبەردا
بوارۆ سەردیی نەو پایز جەنۆ
سپی تەم پۆشۆ ساراو کەژ و کۆ
بشێونۆ زەوق شادی لەیلاخان
نە بورج لەیلاخ ئێلان بۆ داخان
وەرنە گشت ئێلێ، ئێڵ مرادی
بەیان وەدامان وە زەوق و شادی
ڕەم ڕەم ڕەوێلان تەلمیت دار جاف
پۆل پۆل قەتاران کۆی کەوتوون کلاف
بەیان وە دامان قیبلەم جە نیشان
شادبان وە مەکان قەدیم جای وێشان
تا منیچ وەدین شای شەم جەمینم
ڕۆشن بۆ دیدەی دنیا پێ وینم
یاشا وەحاجەت شای دوڵدوڵ سوار
حاسڵ کەی مراد پەروانەی هەژار
زوو بەیۆ هەوای پایز جە نۆوە
تا دیدەم وە دین شەم شاد ببۆوە
ئەوان شاد وەزەوق، من شاد وەشەم بام
تا ساکن بەخەیر چەرخ هەفتەم بام

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

یاشا لە نوێوە،...

پایزێکی نوێ، بێنە لە نوێوە
بیکا بەتۆف و ڕەهێڵەی باران
لافاو هەڵسێنێ لە کۆهساران
باران بباریێ بەخوڕ لە سەردا
بە تۆی کلافەی پڕ لە عەنبەردا

کەژ و کۆ و سارا، بیبەستێ سەهۆڵ
نازدار کۆڵوانە، ببەستێتە کۆڵ
بشێوێ شادی و خۆشی لەیلاخان
شەم و باوانی بگرین لەداخان
ئێڵی مرادی خورپەی تێ کەوێ
لە تاوی سەرما هیچ کەس نەسرەوێ
بار و بارخانەی ڕەوێلانی جاف
پۆلی پەری گەل، گشت سورمە کلاف
بێنە خوارەوە لە هەموو سەردا
بکەونە شادی و قیبلەم لە تەکدا
سا بەڵکو منیش شای شەم جەبینم
بە دیدەی دنیای ڕەوشەن ببینم
یاشا بەحاجەت شای دوڵدوڵ سوار
ڕەواکەی نیاز پەروانەی هەژار
جا بەم ڕەنگە زوو پایز بنێرە
با دیسان شەمم ببینم لێرە
هەموو ئێڵی جاف شاد بێ هەر کەسە
من تەنها نووری شەمی خۆم بەسە

***

قیبلەکەم هەی شەم

پیرەمێرد لە ساڵی ١٩٤٩دا ئەم شیعرەی وەلی وەرگێڕاوە. دەقی شیعرەکەی وەلی ١٣ بەیتە. لای پیرەمێرد بووە بە ١٨ بەیت. واتە پێنج بەیت یاخود دە دێڕی لێ زیاد کردووە. هەردوو دەقەکە دەنووسین. هەروەها وەک پێشتر نووسیمان ساڵی ١٩٤٠ دیسان ئەم شیعرەی گۆڕیوە و ناوی ناوە (شیرین ناوی شەم). تکایە بڕوانە وەرگێڕانەکەی لاپەڕە(٩٠).

بارک الله شەم،...

بنازون بەو زات خولقنایش چون شەم
نەقاش قودرەت، کێشانیش ڕەقەم
جەی سەر زەمینە، وێنە و میسلت کەم
جە شەوق پێشان نوور سوبحدەم
قەوس ئاسمان پێچ وەردەن چون خەم

ئەبرۆت چون کەمان خالق ئەعزەم
خەدەنگ مە شانۆ نە دڵەی پڕ خەم
دڵت چوون ئاهوو مودبر ماس ڕەم
نیم نیگات ئەفسوون جادووی هاڕووت کەم
خە دەنگ موژگان چنگ پێکان جەستەم
بێ پەروا پێکۆ بەجەور و ستەم
زوڵفت پۆشنا ئافتاب چوون تەم
وێنەی زێبایی مەسیحای مەریەم
ڕووخسار بەوێنەی مانگ چاردەهەم
دەهەن چون حوقە ، سەر چەشمەی زەمزەم
سی و دوو دندانت مرواری سەرجەم
لەب یاقووتت پیاڵەی عەجەم
خاڵت سولەیمان کەردش بەخاتەم
دوو قەندیل نوور پێش مەواچان چەم
دوو سیب سینەت نەوڕەس گوڵ بەدەم
بیللا وێنەشان تاجە بەهەشت کەم
خوداوەند بەی تەور تۆش ئاردی فەرهەم
سا هەر بەی تەرزە نامش نیای شەم
بە نامت دنیا ڕەوشەنەن سەرجەم
نوتقت گیان بەخشەن جە خواوە مەرهەم

وەرگێڕانەکە:

قیبلەکەم هەی شەم
خۆت بەشێوەی شەم ناوەکەیشت شەم
نەقاشی سروشت تا کێشای ڕەقەم
نەقشی وا نییە بۆ بێ نێشی کەم
جەبینت فەجری سپی سوبحدەم
قەوس و قەزەحی لە سەردا بۆ خەم
برۆت دوو قەوسە هەردوو سەریەهەم
دڵ و دەروونم پڕ لە خەم و هەم

دیدەت دیدەی ئاسک سڵ کردووی بەڕەم
پێچی پرچەکەت بەپێچ وەک ئەرقەم
برژانگت وەک تیر ئاودراو بە سەم
لە ئەنگاوتندا پڕ زۆر و ستەم
ئەگریجەت زوڵمات بەحەیات پڕ تەم
لووتت بەپرگار درا لە قەڵەم
گۆنات دوو مانگن حەوت حەوت چواردەهەم
دەمت نوقتەی وەهم پڕ ئاوی زەمزەم
سی و دوو ددانت جەواهیری جەم
شاباشی جلوەی موڵکی جەم سەرجەم
دەنگت ڕۆح ئەدا وەک عیسای مریەم
خوا ئەو موعجزەی پێ کردووی کەرەم
لێوت یاقووتی کانی سەر ئادەم
بۆ زامی دڵی عاشقان مەرهەم
لە ڕاستی ڕازت سەد سوبحان ئەبکەم
هەر چەند تەعریفی بکەم هێشتا کەم
خاڵت بۆ سەجعی سلێمان خاتەم
وا سلێمانت خستە ژێر قەدەم
دوو سێوی سەردەشت تازەی گوڵ بەدەم
لەسەر سنگتایە ناویان ناون مەم
سەرگەردی مەمت خاتوو زینی مەم
وەلی دێوانەت داگیر کرد لە شەم
بالآت بەئاڵ و والآ وەک عەلەم
گا لەرزان، گا لار، گا ڕاست و گا خەم
سەراپات شێوەی ڕۆژێکی بێ تەم
بە تەمی عالەم ئەخاتە ماتەم
بنازم بەسونع خەلاقی عالەم
شەمی هەڵگیرساند ناویشی نا (شەم)

***

یاران تاریکە

وەلی(١):

هامسەران تارەن،...
ئەمساڵ نەو وەهار نە دیدەم تارەن
زەوق زیندەگیم، چون ژار مارەن
دنیا نەدیدەم (وادی القهار)ەن
گشت عالەم نە وەخت فەسڵ نەو وەهار
شاد مەبۆ وەزەوق گوڵان گوڵزار
من ئەمساڵ وەهار شادیم ناشادبی
پەرێشان جەگشت، ڕەنجم وەباد بی
بڵبڵ شاد وەگوڵ، من ڕەنجەڕۆ بیم
ڕەنجەڕۆ جە زەوق وەهار نۆ بیم
ئەمساڵ نەو وەهار فیشتەر جە ساڵان
ڕازانش ڕەونەق ڕەنگ گوڵاڵان
هەردان هەڵەتان، ساران، هەواران
خەیە گوڵ پۆشان خاستەر نە جاران
من هەر کا وێوە نە دیدەم خار بی
هەر سەوزێ وەنەم وە ژار مار بی
هەر چەمەن سەودای جوانیم چاخ کەرۆ
هەر لالێ سەردا، دەروون داخ کەرۆ
هەر شکۆفێ شەوق شێوەی (شەم) پێش بی
مدیە و نە پێشدا خاترم ڕێش بی
وەهارێ وەی تەور، ئەو جەلام دوور بی
چمان نەدیدەم نیش زەنبوور بی
من وەشلەیم وە ساڵ نەو وەهار پار
هەر ڕۆسوب سەحەر مەدیام باڵای یار
وەهار ئەمساڵ پەشێو جەستەنان
دوور جە دنیا و دین ئاوات وەستەنان

(١) دەقی شیعرەکەی (وەلی)مان لە دیوانی وەلی دیوانەی عوسمان هەورامییەوە وەرگرت.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

یاران تاریکە، یاران تاریکە
ئیمساڵ بینایم، لێڵ و تاریکە
ڕوشتەی زیندەگیم خاو و باریکە
دڵ لە شەپۆلی خەمدا خەریکە
عالەم بەشەوقی فەسڵی نەوبەهار
کەوتۆتە سەیران چیمەن و گوڵزار
من لە بەهاردا شادیم ناشاد بوو
کز و نائومێد ڕەنجم بە باد بوو
بولبول شاد بەگوڵ من ڕەنجەڕۆ بووم
ناکامی ژین و بەهاری نۆ بووم
ئیمساڵ نەو بەهار خۆشتر لە ساڵان
ڕازاندوویەوە ڕەنگی گوڵاڵان
هەردوو هەڵەت و لوتکەی هەواران
سەوز و سوور پۆشن باشتر لە جاران
من گوڵ و گوڵزار لە چاوما خار بوو
سەوزەی نەورۆزی لام ژەهری مار بوو
تەڵێ وەنەوشەم، لا سەرنگوون بوو
گوڵاڵەم لەلا داخی دەروون بوو
پەلکی یاسەمەن شێوەی شەمی بوو
ئەمدی بەحەسرەت دیدەم تەمی بوو
بەهار هات و شەم لەلای من دوور بوو
وەک پەروانەی کوێر دیدەم بێ نوور بوو
سەد خۆزگە و حەسرەت بە بەهاری یار
هەموو بەیانیان ئەمدی باڵای یار
ئیمساڵ نووری شەم نەیدا لە چاوم
دوور لە دنیا و دین نائومێد ماوم

***

هەر من ناشادم[١]

وەلی:

هەر من ناشادم،...
گشت عالەم شادن، هەر من نا شادم
هەر من نەیاوان وەلای هەق دادم
هەر من ناموراد قاپی مورادم
هەر من بازی باز، نەردەن نە بارەم
هەر من ڕای شەش دەر، بەندەن نەچارەم
هەر من ناسازەن، فەڵەک وەبەختم
هەر من گیرۆدەی ئازار سەختم
هەر من چەرخ چەپ چەنیم وەقینەن
هەر من تاڵەم پەست خاک زەمینەن
هەر من ستارەم سیابی نەسەر
هەر من فریشتەم، کەفتەن دەربەدەر
هەر من ئیقباڵم خاوێر و خەفتەن
هەر من نەڕووی ئەرز ڕای ڕاسم چەفتەن
هەر من خەمیدەی، دەور گەردوونم
هەر من جورعەنۆش جام مەجنوونم
هەر من پەروانەی پەشێو حاڵ جەستەم
هەر من پەڕ سفتەی خەمناک و خەستەم
هەر من چون بڵبڵ یەک فەسڵم وەسڵەن
هەر من سێ فەسڵ عەمرم بێ ئەسڵەن
هەر من ڕۆی ڕەوشەن وەدیدەم تارەن
هەر من زیندەگیم چون ژار مارەن
هەر من گرفتار جەور عازاوم
هەر من پەرەی دۆست دیدە لێڵاوم
هەر من سزاکێش دوود داخانم
هەر من چەمەرای ڕای لەیلا خانم
هەر من پەرەی دۆست لەیلاخ نشینم

ها وەختەن بەرشۆ گیان شیرینم
تا ئەوڕۆ کە خێڵ مەیان وەدامان
من هام نەسزا و جەور بێ سامان
هەر موشکل گوشاد بدۆم مرادم
وەرنە تا مەردەن خاتر ناشادم

---

(١) دیوانی وەلی دێوانە، عوسمان هەورامی - لاپەڕە ٧٩ .

***

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

هەر من ناشادم، هەر من ناشادم
هەموو کەس شادە، هەر من ناشادم
هەر من ناگاتە لای خوا دادم
هەر من نائومێد قاپی مرادم
هەر من یارەکەی بەختم تۆراوە
هەر من شەش دەری نەردم گیراوە
هەر من وا چەوتە فەلەک بە بەختم
هەر من گیرۆدەی عەزابی سەختم
هەر من چەرخی چەپ وا لێم بەقینە
هەر من ناڵە سەخت جێگەم زەمینە
هەر من ئەستێرەم ڕەشە سەربەسەر
هەر من فریشتەم وێڵە دەربەدەر
هەر من ئیقبالم شوێن نەهات کەوتە
هەر من سەرگەردان ڕێی ڕاستم چەوتە
هەر من گەرد و خول ڕێی توونا و توونم
هەر من بادەنۆش جامی مەجنوونم
هەر من وەک بولبول وەسڵم یەک فەسڵە
هەر من سێ فەسڵەی عومرم بێ ئەسڵە
هەر من هەراسان پای هەردە و توونم
هەر من لە یاری خەم سەرنگوونم

هەر من بەپەرداخ وێڵی داخانم
هەر من چاوەڕوان ڕێی ئێلاخانم
هەر من بەبێ دۆست ئێلاخ نوشینم
نزیکە دەرچێت، گیانی شیرینم
تا ئەو ڕۆژەی خێڵ ئەگەڕێتەوە
من دەرگای شادیم لێ ناکرێتەوە
مەگەر خوداوەند بدات مرادم
ئەگینا هەتا مەحشەر ناشادم

***

هەی شەمی شەوان(١)

وەلی:

هەی شەمی شەوان،...
هەی شەم پڕ شەوق، چل چرای شەوان
هەی زیندەگی من، هەی ڕۆح ڕەوان
هەی مەردومەک دیدە بێ خەوان
هەی ئاهووی مودبر نە سایە سڵکەر
هەی هەوای بەرز لەیلاخان نە سەر
هەی عەنبەرین خاڵ سۆسەن کلاڵف
هەی ڕۆشنایی سیامال جاف
هەی من پەروانەی پەڕ نە تاو تۆ
هەی من گیرۆدەی زوڵف خاو تۆ
تۆ جارێ نامای وە سەر وەخت من
گۆش نەدای بەئاه، زام سەخت من
نە پەرسای داخۆ من پەی تۆ چوونم
بێ باک بای جەتین قرچەی دەروونم
هەوای لەیلاخان دەماخ کەردی شاد
بەخوا حەیفت کەرد منت شی جە یاد
بێ مروەتیت کەرد ئەی شەم دەربارەم
من پەی تۆ قەیس سیا ستارەم

وادەی من و تۆ دیوان خوا بۆ
مەر من جەو دیوان دادم ڕەوا بۆ
وەرنە هائیسە تۆم بەسلامەت
با ئەی هەق مانۆ تا ڕۆی قیامەت

....

(١) دیوانی وەلی دێوانە، عوسمان هەورامی لاپەڕە ٨٣ .

وەگێڕانەکەی پیرەمێرد:

هەی شەمی شەوان، هەی شەمی شەوان
هەی شەمی بەشەوق چل چرای شەوان
هەی زیندەگی من، هەی ڕۆحی ڕەوان
هەی گلێنەکەی دیدەی بێ خەوان
هەی وەک بەختی من سەرگەشتەی سارا
هەی زوڵف پڕ لە بۆن عەنبەرین سارا
هەی ئاسکی سرکی لە سێبەر سڵکەر
هەی هەوای بەرزی ئێلاخان لەسەر
هەی عەنبەرین خاڵ سۆسەنی کلاڵف
هەی ڕووناکایی ڕەشماڵانی جاف
هەی من پەروانەی پەڕسووتاوی تۆ
هەی من گیرۆدەی زوڵفی خاوی تۆ
تۆ جارێک نایەی بەسەر وەختی من
گوێ ناگری لە ئاه، زامی سەختی من
ناپرسی ئاخۆ، من بێ تۆ چۆنم
بێ باکی لە تین قرچەی دەروونم
هەوای کوێستانت وا بۆ بووەوە
حەیفت کرد منت لەبیر چووەوە
بێ مروەتیت کرد ئەی شەم دەربارەم
من بۆ تۆ قەیسی سیاه ستارەم
وەعدی من و تۆ دیوانی خوا بێت
مەگەر ئەو ڕۆژە دادم ڕەوا بێت

ئەگینا ئێستا تۆ بەسەلامەت
وا ئەم هەقەی من کەوتە قیامەت

***

یاران لە جەرگم

لە دەقی هەورامی شیعرەکەی وەلی دێوانەدا شیعری (یاران لە جەرگم و یاران وەسیەتم ئەمە بێ لاتان)، یەک شیعرە. بەڵام بەهۆی نەشارەزاییەوە لە دیوانی وەلی دێوانەی (مەحمود خاکی و.س.ع. شادمان)دا کراوە بەدوو شیعر. لێرەدا دەقی ڕاستی شیعرەکە و گۆڕینەکەی پیرەمێردیش دەنووسینەوە.

یاران نە جەرگم[١]

یاران نە جەرگم،......
تیر (شەم) ئەمشەو دریا نە جەرگم
بەو خەدەنگ ئاما، ئاکام مەرگم
شەهیدم کەفەن مەکەن وە بەرگم
شەهید وەبێ غەسل، بێ کەفەن خاسەن
هەر کەس شەهیدەن، هون بێ قەساسەن
تەنیا بەهون زام جەرگەوە
بسپاردێم وە خاک هون وە بەرگەوە
با بەو ئەندام گوڵ ڕەنگیمەوە
پەروانە ئاسا بێ دەنگیمەوە
شوشتەن نەگێڵنو هون زامانم
بەی تەور پەسەند گشت شەهیدانم
بەڵام وەسیەتم ئێدەن جەلاتان
هەر چەند کەفتەنان دوور وەڵاتان
با گڵکۆم تەنیا، جە ڕای خێڵان بۆ
نزیک هەوارگەی سەر ڕەوێڵان بۆ
میلێ بەئەنداز، بەژن و باڵای شەم
بنیەن جە فەرقم، بەبێ زیاد و کەم
تاقێ بەوێنەی، تاق برۆی ئەو
کە سوجدەگاه گیانم بۆ بەشەو

بنویسن بەهون جەرگ سەر کەردەم
کەمن بەتیر شەست شەم مەردەم
پەی چێش ئەو شەمە تاتار چینەن
جە زێد بێزارەن، جەبەڵ نشینەن
بەڵکم ئەو قیبلەم جە ڕاگوزارێ
ڕاش گنۆ، وە سەر گڵکۆی من جارێ
بزانۆ زەدەی شەست وێشەنان
داخ وە گڵ بەردە، حەسرەتکێشەنان

....

(١) ئەم دەقە لە دیوانی وەلی دێوانەی عوسمان هەورامییەوە وەرگیراوە.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

یاران لە جەرگم، یاران لە جەرگم
تیری شەم ئەمشەو، درا لە جەرگم
بەو تیرە گەییمە ئاکامی مەرگم
شەهیدم کفن مەکەن بەبەرگم
من ئەو شەهیدەم بوومە پێناوێ
ئەوی شەهیدە کفنی پێ ناوێ
هەروا بەخوێنی زامی جەرگەوە
بمنێنە ژێر خاک، خوێن بەبەرگەوە
با بەو ئەندامەی گوڵ ڕەنگیمەوە
پەروانە ئاسای بێ دەنگیمەوە
شتن نەیگۆڕێ خوێنی زامانم
بەوە پەسەندی ناو شەهیدانم
بەڵام وەسیەتم ئەمە بێت لاتان
هەر چەند کەوتوومە دوورە وڵاتان
تەنیا گۆڕەکەم لە ڕێی خێڵان بێ
نزیک هەوارگەی سەر ڕەوێڵان بێ
کێلێکی بەرزیش بەقەت باڵای شەم
لە ژوور سەرم بێت بێ زیاد و بێ کەم

تاقــێکیش وێنەی تاقی ئەبرۆی ئەو
کە سوجدەگاهی گیانم بێت بەشەو
بنووسن بەخوێن جەرگی سڕ کردووم
کە من بەتیری دەستی شەم مردووم
چونکە ئەو شەمە تاتاری چینە
لە دەشت بێزارە هەوار نشینە
بەڵکو هەڵکەوێ لە ڕێ گوزارێ
ڕێگەی بخاتە سەر گۆڕم جارێ
بزانێ کوشتەی دەستی خۆیەتی
لە خاکا مەیلی ڕەنگ و بۆیەتی
جوابی سوئالی گۆڕیشم وایە(١)
دیاری مەحشەرم شۆڕی لەیلایە

(١) ئەم بەیتە لە دەقی شیعرەکەی (وەلی)دا نییە. دیارە کە شیعری (پیرەمێرد)ە.

***

یاران مەجنوونم(١)

یاران مەجنوونم،...
دێوانە، واریس قەومی مەجنوونم
ئاخکێش زۆخ نۆش زام نە دەروونم
وێنەی مەجنوون وێڵ ئاوارەی توونم
ئەوڕۆکە مەجنوون زۆخ زام قنیات
جورعەی ئەجەل چەشت، شی نەرۆی مەمات
من کەرد بەوارس، خاس و کەست وێش
گشت وە من سپەرد، هەرچی ئاما پێش
خەم چەنی هجران، پەژارە و خەیاڵ
ئاخ و داخ و دەرد، دڵگیری مەلاڵ
وێڵی و چوڵ گەردی و سەرگەردان سەر
سەودا و سیاسەت یەک جە یەک بەتەر

بێ خوردی ڕۆوان، بێ خاوی شەوان
ڕەفیق زومرەی دەیری سەر کوان
شین و واوەیلا و زام پەڕ نەسۆ
فەریاد نەبەرد، ئێش کۆنە و نۆ
یەک یەک جەم کەردم، تەمام سەراسەر
ئەو وەهون دڵ، نویشت وە دەفتەر
وات من مەجنوونم، تۆ دێوانە بە
هامڕای وەحشیان بیدیانە بە
ئاڵەم گشت تەمام یەکسەر مزانۆ
کەس نە بیش تاقەن جای ئەو بسانۆ
من کەردم حەرام جە وێم خورد و خەو
هابیم وە وارس، نیشتام نەجای ئەو
بەڵێ خەمم هەن ئەی دنیای فانی
هەم فانی کەرۆ مەجنوون سانی
فرۆزان دەور دنیا پامال بۆ
وەبێ من یاگەی مەجنون بەتاڵ بۆ

(١)ئەم شیعرەی وەلی چواردە بەیتە. بەڵام لە وەرگێڕانەکەی پیرەمێرددا بووە بەهەژدە بەیت، دیارە کە چوار بەیتی لێ زیاد کردووە و هەندێ جیاوازی لە نێوانیاندا هەیە. هەروەها دەقی هەورامییەکە لە دیوانی وەلی دێوانەی عوسمان هەورامییەوە وەرگیراوە.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

یاران مەجنوونم

یاران مەجنوونم، یاران مەجنوونم
دێوانە و واریس، قەومی مەجنوونم
ئاخکێشی زووخ نۆش زامی دەروونم
وەک مەجنوون وێڵ و ئاوارەی توونم
مەجنوون خەفەتی، کرد بوو بەقنیات
پیاڵەی مەرگی چەشت کەوتە ڕووی مەمات
شێتی و خەمباری و مەحروومی ویساڵ
دای بەمن بەئیرس کردی بەهاوحاڵ

خەم و هیجران و پەژارە و مەلالّ
ئاخ و داخ و دەرد، پەشێوی خەیالّ
وێلّ و چۆلّگەردی و بەلاّی ئێخەگر
سەودای سیاسەت یەک لەیەک بەدتر(١)
ئادابی مەینەت جەفای ڕۆژگار
کزە و سۆزە و تاو دلّەی بێ قەرار
برسێتی ڕۆژان، بێ خەوی شەوان
فرمێسکی دیدەی وەک ئاوی ڕەوان
شین و واوەیلای زامی هاتووە سۆ
هاواری ئازار زامی کۆنە و نۆ
گردی کردەوە یەک یەک سەراسەر
بە خوێنی دلّی نووسییە دەفتەر
دای بە من وتی، جێنشینم بە
لەسەر ئەم ئیرسە تۆ ئەمینم بە
ئێستا مەجنوون مرد من لە جێی ماوم
زۆری عەشقی خۆم ئەمەی پێ داوم
زۆرکەس هەولّی دا، کەس لایەق نەبوو
هیچ کەس بەدلّیی پاک عاشق نەبوو
خەو و خۆراکم لە خۆم حەرام کرد
لەگەلّ چەپگەردی چەرخا دەرم برد
تاکو ئەم فیزەم لەوەوە دەست کەوت
قابیلیەتی، جنوونم بەرکەوت
ئای مەجنوون ڕۆحت بەجەنتەت شاد بێ
چاکەی تۆم تا مەرگ ئەبێ لەیاد بێ
بەلاّم ئەترسم ئەم دنیای فانی
هێندە نەژێنێ مەجنوونی سانی
سەدای جنوونی پەی دەربەدەر بێ
جگەر گۆشەکەم، ئاە دەربەدەر بێ

....

(١) لەو نیوە بەیتەدا بەئاشکرا دیارە کە چۆن پیرەمێرد ویستوویەتی بەهۆی شیعری دلّداری وەلییەوە مەبەستی سیاسی خۆی دەربڕێت.

***

ئۆف بریندارە

بەلای منەوە ئەم شیعرە، ئەوەندە ئوسلوب و واتای پیرەمێردی تیایە ڕەنگە شیعری پیرەمێرد بێت و لاسایی وەلی دیوانەی کردبێتەوە. جگە لەوەی لە هیچ لایەکەوە دەقی هەورامییەکەی ئەم شیعرەی وەلی چنگ ناکەوێت و تەنها ئەوەی پیرەمێرد تا ئێستا لە ئارادایە.

ئۆف بریندارە

ئۆف بریندارە، ئۆف بریندارە
تۆی جەرگی منە، وا بریندارە
هەر چاوی منە، لە خەو بێزارە
هەر دلّی منە پڕ لە هاوارە
هەر ئاهی منە سەمای گرتووە
سەقفی گەردوونی کون کون کردووە
هەر نالّەی منە دنیای بێزران
ناقووسی دێری بەشیوەن زڕان
شیوەنی منە بەکەژ و کۆوە
دەم بە هاواری لەیل و ڕۆڕۆوە
تا ئەو ڕۆژەی خێلّ دێتە خوارەوە
ڕووی شەم ئەبینم لە کەنارەوە
هەروا سەرشێت و خوێنینە بەرگم
لە هیجرانی شەم حەسرەت بە مەرگم

***

چۆلّ نشینە خۆم(١)

وەلی:

چۆلّ نشین وێم،......
چون قەیس مەجنوون، چۆلّ نشین وێم

بەخت سیا و شووم، دڵ خەمین وێم
مەحرووم دیدار، دنیا و دین وێم
ئەرامەندەی دەور، بێ ویانە وێم
ڕەفیق وەحشی، وێران یانە وێم
پابەست زنجیر، مەکر لێوە وێم
سەرسام و سادار زەدەی دێوە وێم
دوورکەفتەی وەتەن هەراسان وێم
مەحرووم مەجلس گشت خاسان وێم
سەرتاپا سفتەی گڕەی نار وێم
دڵ پارەی قولاپ نێش یار وێم
قامەت خەمزەدە، ڕسوای عام وێم
شەیدای بێ هۆش و عەقڵ و فام وێم
وەتیر تانەی ناکەسان وێم
دۆساخ هەردەی کوردەستان وێم
مەحبووس زنجیر خەیاڵان وێم
ڕووزەرد دیوان هامسەران وێم
گیرۆدەی مەینەت دڵگران وێم
بێ قەدر و قیمەت جە لای ناس وێم
تەن لوخت عوریان بێ کراس وێم
گیرۆدەی فەرەنگ تازە دیل وێم
کەشتی شکستەی بەحر نیل وێم
مایە لاو بەردە، بێ هاوماڵ وێم
دڵ سیا قەقنەس، کۆی زوخاڵ وێم
شەرمەندەی عەشرەت سەر ئەڤگەندە وێم
ڕووسیای دەرماڵ خودا و بەندە وێم

---

(١) ئەم دەقە لە دیوانی وەلی دێوانەی عوسمان هەورامییەوە وەرگیراوە.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

چۆڵ نشینە خۆم، چۆڵ نشینە خۆم
چون قەیسی مەجنوون چۆڵ نشینە خۆم
بەختی سیا و شووم دڵ خەمینە خۆم
مەحروومی دیدار دنیا و دینە خۆم
ئارەمندەی دوور بێ دیانە خۆم
ڕەفیقی وەحشی وێران یانە خۆم
سەرسامی سادار زەدەی دێوە خۆم
پابەستی زنجیر مەکر و ڕێوە خۆم
دوور کەفتەن وەتەن هەراسانە خۆم
مەحروومی مەجلیس گشت خاسانە خۆم
سەرتاپا سفتەی گڕەی نارە خۆم
دڵ پارەی قولاپ نێشی پارە خۆم
قامەت خەم زەدە ڕیسوای عامە خۆم
شەیدای بێهۆشی عەقڵ و فامە خۆم
وە تیری تانەی ناکەسانە خۆم
دەستاخی هەردەی کوردستانە خۆم
مەحبووسی زنجیر، خەیاڵانە خۆم
مایەی فیکر و هۆش وە تاڵانە خۆم
ڕووزەردی دیوان هام سەرانە خۆم
گیرۆدەی مەینەت دڵ گرانە خۆم
بێ قەدر و قیمەت جەلای ناسە خۆم
تەن لوختی عوریان بێ کراسە خۆم
گیرۆدەی فەرەنگ تازە دیلە خۆم
کەشتی شکستەی بەحر نیلە خۆم
مایەی لاوبردە بێ هاوماڵە خۆم
دڵ سیا قەقنەس کۆی زوخاڵە خۆم
شەرمەندەی عەشرەت سەر ئەڤگندە خۆم
ڕووسیای دەرماڵ خودا و بەندە خۆم

پەری ڕەشماڵان

ناونیشانی دەقی ئەم شیعرەی وەلی (شای سیا یانان)ە. لە وەرگێڕانەکەی (پیرەمێرد)دا بووە بە (پەری ڕەشماڵان) شیعرەکەی وەلی دە بەیتە و وەرگێڕاوەکە نۆ بەیتە.

شای سیا یانان[1]

شـای سـیـا یانان، شـای سـیـا یانان
شۆخ شـیـرین شەوق، شای سـیـا یانان
(شەم) شـیـفـا بەخش، شـادی پەروانان
سـەرکـێش ڕەوێڵ، دیدە قـەترانان
تـەتـار (طایف)، تـایـفـە تـەتـار
سپی مـاس سڵ، سـوب نەسـەر قـەتار
ڕاز ڕێـزەی نـەبـات، ڕەنـد ڕەوێـڵان
ناز و نەزاکـەت، نـازدار خـێـڵان
جـەیران چەڕیدە وەردەیی لـەیلاخ
دڵگـیـران وەدەرد سـەیادان جـەداخ
ئاهوی گەرمەسێر، هەردە و هەڵەت دەیر
شـاهین شـەش دانگ، شـۆخ دیدە تەیر
داخێ تۆ نیـای وە ڕیشـەی جـەرگم
سـارێش نمە بۆ تاوەڕۆی مـەرگم
من ناشی سـەیاد، تۆ صـەید قـۆچاخ
بەرشیت جەدەستم، سەد جار ئاخ و داخ
مـەرهەم خـوداوەند کـەرامـات بێ شـۆ
ئەم جـار شـاد کـەرۆ دیدەی من بەتۆ
وەرنە من صـەیاد سەرگەشتەی سارام
جـەداخت تا مـەرگ جـەهجـران دارام

---

(١) دیوانی وەلی دێوانە، عوسمان هەورامی لاپەڕە ٥٦

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

پەری ڕەشـمـاڵان، پەری ڕەشـمـاڵان
ئەسـتـێـرەی گـەشی بورجی ڕەشـمـاڵان

شـەمی شـیـفـا بەخش شـایی پەریان
دەلیـلەی قـەتـار، دیدە قـەترانان
ڕاز وێـنـەی نـەبـات ڕەنـدی ڕەوێـڵان
ناز و نەزاکـەت، نازداری خـێـڵان
حـەیرانی هەردەی پەروەردەی ئێـلاخ
عـاشـقـانت پڕ دەرد، ڕاوکـەران بەداخ
ئاسکەکەی گەرمیان هەردە و هەڵات سەیر
شاهێنی شەش دانگ، شۆخی دیدە تەیر
داخێ تۆ ناوتە لە ڕیشـەی جـەرگم
سـارێژ نابێت تا سـەر وادەی مـەرگم
من خـەشـیم ڕاوکـەر تۆ چاکی نێـچـیر
هەر چەند هەوڵم دا بۆم نەهاتـیـە گـیـر
مـەر ئەو خـوایەی بەخـشـندەی کـەرەم
هەرخـۆی من و تۆ دڵشـاد کـا بەهەم
ئەگـینا وا من شـوێنم سـەحـرایە
تا ئەمـرم پـیـشـەم هەر واوەیلایە

***

بە کۆی زوخاڵ بێت

دەقی شیعرەکەی وەلی هەشت بەیتە، لە وەرگێڕانەکەی پیرەمێرددا بۆتە دە بەیت.

وەلی:

قـیـبلەم زوخـاڵ بۆ،[1]...
یانەی باوانت، وە کـۆی زوخـاڵ بۆ
دایـەت نـابـیـنـا، زوانـش لاڵ بـۆ
باوە مـەدەبای، شـادیت بـەتاڵ بۆ
هانام بەو خـودای، بێ تەناف مـاڵەن
ئەرجـە من سـەردی مـەیلت خـەیاڵەن
دوور جـە باڵای تۆ باوانت چۆڵ بۆ
چون قـەیس ئاسا و کـەڵپۆس نەکۆڵ بۆ
بەی تەور بێ کـەس، بای کـەست نەمانۆ

بایەقوش نەشۆن باوانت وانۆ
تا نەکەی هەوای بورج لەیلاخان
چون من خەمین بای دڵ پڕ نەداخان
وەرنە تۆ بەو بورج بەو دەماخەوە
بەو بورج دەماخ پای لەیلاخەوە
دەردینێ چون من دێوانەی ناشاد
جە ئاستانەی تۆ کەی مەگنۆ وەیاد

(١) دیوانی وەلی دێوانە، عوسمان هەورامی لاپەڕە -٦٤-

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

بە کۆی زوخاڵ بێت، بە کۆی زوخاڵ بێت
ماڵی باوکەکەت بە کۆی زوخاڵ بێت
دایکت نابینا، زوبانی لاڵ بێت
باوک مردوو بیت، خۆشیتان تاڵ بێت
بەو خوایە قەستەم، ماڵ بێ تەنافە
ئەگەر لەگەڵ من، مەیلت خیلافە
دوور لە باڵای خۆت، باوانت چۆڵ بێت
خزمان وێنەی قەیس پۆستیان لەکۆڵ بێت
خێڵی خوێشانت، تووشی تاڵان بن
بە پەنگی عیبرەت کورد و گۆران بن
بێ کەس دامێنی، کەست نەمێنێ
بایەقوش لە شوێن ماڵتان بخوێنێ
بشزانی ئەوە بە دوعای منە
وا بێ کەس ماوی خۆشیت لێ ونە
ئەگینا تۆ بەو شا دەماخەوە
بە بورجی ئێلاخ پای لەیلاخەوە
تۆ چۆن ئەبینی دێوانەی نا شاد
لەوێ چۆن منت ئەکەوێتە یاد
چۆن ڕازی ئەبی بەمنی دێوانە
واریسی مەجنوون قەیسی زەمانە

شیعرەکانی (بێسارانی) لە (دیوانی پیرەمێردی نەمر)دا و ئەو شیعرانەی بێسارانی کە پیرەمێرد وەری گێڕاون

ئای تیری تانە

پیرەمێرد لە ساڵی ١٩٤٨دا لە ژمارە ٩٣١ی ڕۆژنامەکەیدا ئەم شیعرەی بڵاوکردۆتەوە. بەڵام نەی نووسیوە کە شیعری (بێسارانی)یە. ئێمە دەقی هەورامی شیعرەکەمان دۆزییەوە و شیعری (بێسارانی)یە. لێرەدا شیعرەکەی بێسارانی و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد بڵاو دەکەینەوە. شیعرەکە شەش بەیتە. پیرەمێرد چوار بەیتی خۆی بۆ زیاد کردووە و لە مەبەستی بنەڕەتی شیعرەکە لای داوە. شیعرەکە سکاڵایەکی دڵدارییە و ئەم کردوویە بەباسێکی سیاسی.

هەروەها بەهەڵە ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٥٧ی دیوانی وەلی دێوانەی (مەحموود خاکی)دا - چاپی دووەم بەشیعری (وەلی) دانراوە.

هەروەها بۆ بەڵگەی ڕاستی بیروڕای ئێمە مامۆستای شارەزا (عوسمان هەورامی) لە لاپەڕە (٥)ی دیوانی وەلی دێوانەدا ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە ئەو شیعرە، شیعری بێسارانییە نەک وەلی دێوانە.

نەداروو تانە...
نەداروو تاقەت تەوانای تانە
بە وێنەی مەجنوون وێڵ و دێوانە
مەشوون وە چۆڵدا مەسازوو یانە
بەرگی تەت جە وەڵگ درەختانی چۆڵ
پەی وێم مەورازووت، مەگیر و و نە کۆڵ
یەک سیاسەنگی منیە و نە باڵین
تەک مدە و پێوە پەرەی شەونالین
پەی دێم مەگێلوو، سەرووش نەکاوان
مەر مەلان مەردەن بیدیشان ماوان!!
خاوم بەڕاحەت، گەشتم بەدڵ واز
نە نەزان ڕەفیق، نە ڕەقیب دەمساز!(*)

(*) عوسمان هەورامی، دیوانی بێسارانی -دەسنووس-.

١٩٤٨

ئای تیری تانە،......(١)

تاقەتم تاق بوو، لە تیری تانە
مەگەر وەک مەجنوون وێڵ و دێوانە
ڕوو بکەمە سەحرا، دەرچم ئازانە
لە ئاوەدانی، دەرچم بچمە چۆڵ
سەر ڕووت پێ خاوس، لۆنگ بگرمە کۆڵ
«لەگەر دوو خولی دەور بێ خەبەر بم
بێ خەم و خەیاڵ، ئازادە سەربم»
شەو تەنیا سەنگێ بکەم بەباڵین
لەگەڵ مورغاندا دەست بکەم بەناڵین
کە ڕۆژم لێ هات ڕوو بکەمە کێوان
ڕێم ئەکەوێتە، گوزەرگەی دێوان
«لە تەک دێواندا ببم بەهامڕاز
نەک لەگەڵ پیاوی دوو ڕووی حیلەباز»
«ئێستا هاودەرد و خەمخوار نەماوە
درۆ و دەلەسە و جاسووسی باوە»
«نازانم تاکەی ئەبن ئەمانە
وا دەردەکەوێ ئاخر زەمانە»
«یا هادی مەهدی بنێرە زووکە
(خوو)یەکیش لەناو کۆمەڵی (جوو)کە!»

(١) ئەو بەیتانەی لە کەوانەدان شیعری پیرەمێرد-ن.

***

لەناو ڕەزانا

لە لاپەڕە ١٥٠ی دیوانی پیرەمێردی مامۆستا (هاوار)دا شیعرێک بڵاوکراوەتەوە بەناوی (لەناو ڕەزانا)، بەبێ ئەوەی ئاماژە بکرێت بۆ ساڵی نووسینی شیعرەکە و خاوەنی شیعرەکە!. واتە هەر بەشیعری پیرەمێرد دانراوە!. بەڵام لە ڕاستیدا شیعری (چراغ وەڕەزان)ی

(بێسارانی)یە. پیرەمێرد بیر و شێوەی شیعرەکەی وەرگرتووە و لە سێبەریا ئەو شیعرەی نووسیوە. وە لە ژمارە ٥٨٥ی ساڵی ١٩٣٩ی ڕۆژنامەکەیدا بڵاوی کردۆتەوە. هەروەها جارێکی تریش لە ژمارە ٨٨٧ی ساڵی ١٩٤٧ی ڕۆژنامەکەیدا شەش دێڕی لەو شیعرە وەرگێڕاوە و شەش دێڕی خۆی بۆ زیاد کردووە!. شیعرەکەی بێسارانی هەژدە دێڕە واتە نۆ بەیتە. وەرگێڕانی یەکەمی پیرەمێرد بریتییە لە چل دێڕ واتە بیست بەیت. وەرگێڕانی دووەمی بریتییە لە دوانزە دێڕ واتە شەش بەیت. ئێمە هەر سێ دەقەکە دەخەینە پێش چاوی خوێنەر.

چراخ وەڕەزان(١)

چراخ وەڕەزان،......
ئارۆ ڕاگەم کەفت، شیام وەڕەزان
بە زوان حاڵ پەرسام ئەی خەزان
تەن بیەن مەجروح چوون ماران گەزان
واتم ئەی خەزان، ڕەزیدەی چەمەن
ئوستاد نەقاش پەلڕەم یەمەن
سەبەب جە چێشەن ڕەنگ زگارەنی
سەرتاپا هوونین دڵ ئەفگارەنی
واتش ئەی بێ مەیل ناگا جە ڕوێ
دیم ئاما ویەرد زوڵف ئەشەد بوێ
خەرامان ویەرد بەسەد نازەوە
بە دیدەی سێوەنگ سرمە سازەوە
مەودای موژانش نیشتەن نە جەرگم
بە هوون ئەوەن ڕەژیان بەرگم
سامن زایفیم جە بۆنەی لەیلەن
عامیان مەواچان ڕەشتەی سوەیلەن
ئێمەیچ چوون ئەوان هوون دڵ وەردیم
جە دووری یاران داخ وەگڵ بەردیم

(١) دیوانی بێسارانی - عوسمان هەورامی - دەسنووس.

پیرەمێرد:

لەناو ڕەزانا، لەناو ڕەزانا
ئەگەڕام بەناو، ڕستی مێوانا

مێوم دی لە توێی، شێوەی عوریانا
گرژ بووبوو لەناو گەڵا ڕێزانا
وەختی بەوەرزی تەرزی خۆش تەرزی
سەری بەرز ئەکرد بەبەرگی سەوزی
هێشووی مرواری گەردنی بەرزی
بەبای غروری شۆخی ئەلەرزی
تیف تیفەی ئەدا نم نمەی باران
بۆ تامە تامەی گرۆی مەی خۆران
گەڵای بۆ خەنەی زوڵفی نازداران
ترێکەی ئەبوو بەدیاری یاران
ئێستا بێ بەر و بێ سەر و سامان
ڕەنگ زەردی وەرەم سەر تا بەدامان
بە شنۆی خەزان وێنەی نەمامان
ئەلەرزێتەوە ئامان سەد ئامان
پرسیم: ئەی هەڵەم، دانەت بێ هەڵەم
بۆ چ زەرد هەڵگەڕای بەدەردی وەرەم؟؟
شەراب لە میوەی تۆ دێتە بەرهەم
ئەبێ بەشفای پەژارە و ئەلەم
تو خوا پێم بڵێ، چییە ئەم دەردە؟
ئەم پەشێویە و ئەم ڕەنگە زەردە؟
ئەم بێ ڕەنگییە. بەم قەوزەی سەردە؟
ئەم مەلوولیە چوون ئازیز مەردە
وتی: لێم گەڕێ، دەروون لە غەم کەیل
منیش هەر وەک تۆ کەوتمە سەودای لەیل
عاشق بووم بەڕووی ئەستێرەی سیوەیل
شۆڕی کەوتبووە دڵەکەی پڕ مەیل
پرشنگی جلوەی هەڵی قرچاندم
سەودای دڵداری جەرگی سووتاندم
دوایی بێ مەیلی خۆی پێ نواندم
بای بێ وەفایی هەڵی وەراندم

وەسیەتی من بێ جوانت خۆش نەوێ
کێ دیویە وەفا لای جوان دەسکەوێ
گیرۆدەت ئەکا بەتەنها شەوێ
لەپڕ وەک ئاسکی سڵ لێت ئەڕەوێ
ئێستا وەک جوانان ڕۆڵەی زەمانە
کەمەندت ئەکەن بەگیانە گیانە
بۆ ئیش پێلاوت لەسەر چاوانە
کە ئیشیان نەما ئێسکت گرانە

وەرگێڕانی دووەم:

ڕێم کەوتە باخێ،......
چۆڵ و بێ پەرژین، لە پەنای شاخێ
ناگا، چاوم کەوت، بەگوڵە باخێ
پەل و پۆ شکاو دەروون پڕ داخێ
گەڵای زەرد بوو بوو، ڕژابووە خوارێ
سەری هەڵدابوو لە جەرگی خارێ
«خار لە شوێنی گوڵ، دڵ پڕ جەخارێ
دەک فەلەک یاخوا، بەردت لێ بارێ»
گوڵخونچە لە دەست، گوڵێن ئەسێنی
ڕۆڵەی ئازیزی دایکان ئەمرێنی
چیغ و دەواری کورد ئەڕووخێنی!
پێم بڵێ، تۆڵەی چییە؟! ئەیسێنی؟!

***

دڵەی بێ تەدبیر

ئەم شیعرەی (بێسارانی) لە ژمارە ٩٦٨ی ساڵی ١٩٤٩ی ڕۆژنامەی (ژین)دا پیرەمێرد بڵاوی کردۆتەوە و نەینووسیوە کە شیعری (بێسارانی)یە. هەروەها وەری گێڕاوە بۆ سەر شێوەی سلێمانی و لە دوای شیعرەکەی بێسارانییەوە بیست و دوو دێڕی خۆی بۆ شیعرەکە زیاد کردووە، کە شیعرەکە خۆی دە دێڕە.

دڵەی کەمتەر ویر[١]

دڵەی کەمتەر ویر،...
دڵەی کەم خەیاڵ، کەم فام و کەم ویر

شۆ جانفیدایی جە پەروانە گیر
پەروا نەدارۆ، جە شۆڵەی ئاییر
وێنەی پەروانە، پەڕ مەیل و وەفا
پەرەی وەسڵی دۆس بکێشە جەفا
تا بەئێری عەشق دڵ بەند نە سۆزۆ
کەی ساکن مەبۆ، دۆسەش مەیۆزۆ
وێت دەربە ئاییر وێنەی پەروانان
تا جە تایفەی مەجنوونت وانان

---

(١) دیوانی بێسارانی (عوسمان هەورامی) دەسنووس.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

دڵەی بێ تەدبیر،...
دڵەی کەم خەیاڵ، کەم هۆش و کەم بیر
«پیریش بووی هەمدیس بی بەینەت و پیر
نایەیتە سەربار، بە شیر و بە تیر»(١)
هیچ نەبێ لەڕێی دڵا بەشەوق بە
وێنەی پەروانە، بەعەشق و زەوق بە
پەروانە بۆ لای دۆست بێ پەروایە
بۆ ئەجری جانان هێند بەبڕوایە
گڕگڕ بەدەوری گڕا ئەگەڕێ
ئەڵێن ئەسووتێی، ئەڵێ لێم گەڕێ
گیانێ بۆ گیانان نەیەتە خەیاڵ
لێی گەڕێ یاخوا بێ بەکۆی زوخاڵ
هونەر ئەوەیە، ئەسووتێ بێ دەنگ
هاواری نییە، بێ ناڵە و ئاهەنگ
ئێمە بەعەشقی جوان دڵ گەرم ئەبین(٢)
هێند هاوار ئەکەین کە بێ شەرم ئەبین
کە تۆ بۆ عەشقی هەق تێ ئەکۆشی
لەوی وەرگرە، شێوەی خامۆشی

ئەو بێ دەنگییە و سۆزی پەروانە
لە دەرسی عەشقا بوو بەئەفسانە
دڵە، کە نیتە عەشقی پەروانە
سەرت هەڵگرە و بچۆرە وێرانە
هەتا ئەتوانی لەوێ هاوار کە
لەگەڵ گەل مەبە، تەرکی هاوار کە
تۆ کە پیرێکی وا کۆنەساڵی
هێشتا لە سەودای ئەگریجە و خاڵی
برینی کۆنت تازە کەرەوە
لە دڕۆزنەکان گەرەو بەرەوە
بە پیری تیرێ وەرگرە لەیار
بۆ ڕۆژی حەشرت بێ بەیادگار
بێ زەخمی خەدەنگ موژەی ماه پەیکەر
عارەبە دەشتی مەحشەردا گوزەر
بێ زەخمی خەدەنگ موژەی ماه ڕووان
نەنگەن وەسەحرای قیامەت لوان

---

(١) ئەو بەیتە شیعری پیرەمێردە.
(٢) لێرە بەدواوە شیعری پیرەمێردە.

گیانە ئەو ڕۆژەی

ئەم شیعرەی (بێسارانی) دەقەکەی چوار بەیتە، لە وەرگێڕانی پیرەمێرددا بۆتە نۆ بەیت. بەیتی یەکەم و دووەم و سێیەم شیعرەکەی وەرگێڕاوە و وازی لە بەیتی چوارەم هێناوە. لێرەدا تەنها بەیتەکانی بێسارانی دەخەینە کەوانەوە.

پیرەمێرد ساڵی ١٩٤٩ لە ژمارە ٩٦٩ی ڕۆژنامەکەیدا لەژێر ناوی (بێسارانی)دا ئەم شیعرەی بڵاو کردۆتەوە.

***

چراغ ئەرساتێ(١)

چراغ ئەرساتێ دوور گنون جەتۆ
نەمانون شەڵڵا، بوینون ئەورۆ

خیاڵ چون نیشتەر، دڵ مەکا و نۆ
دڵ جە دیدەم سەیل، زۆخ مەتاو نۆ
دیدەم بیناوی، تیش نمەمانۆ
پەڕوباڵ نەدەور، زوڵمات مەشانۆ
بەشقی شای شاهان، هەر بەر گۆزیدە
بیناییم تۆنی، بۆ شۆم وە دیدە

---

(١) دیوانی (بێسارانی کیومرث) لاپەڕە ٨٢

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

«گیانە ئەو ڕۆژەی تۆی تیا نابینم
خوا بکا نەیبینم بڕ نەکا ژینم»
«خەیاڵ ئەو ڕۆژە، دێنێ بەدڵدا
وەک هەڵبچەقێ چقل بەگوڵدا»
گڕێک ئەخاتە ناو جەرگمەوە
وەختە پاڵ بدا بەمەرگمەوە
زبانم نابێ لەگەڵ کەس بدووم
هەولی هەواڵی نەفەس یەک و دووم
«چاوم بینایی، تێدا نامێنێ
هۆشم نازانێ، ئەمڕۆیە یا دوێ»
خۆ دیارە وا تۆیش کەوتیە بێ مەیلی
لە وەفا و مەیلا تۆش هاوتای لەیلی
کەواتە با من تەفر و تونا بم
تەنها شتێک ما کە بەتەما بم
تو خوا دوای مەرگم بەڕاگوزارێ
پێ بنێ بەسەر خاکمدا جارێ
گوێ بگرە لە دەنگ نەشیدەی عەشقم
بزانە بۆ عەشقی پاک من سەرمەشقم

***

یاران حاڵی دەرد

پیرەمێرد ئەم شیعرەی بەناوی (بێسارانی)یەوە لە ژمارە ٩٩٠ی ساڵی ١٩٤٩ی ڕۆژنامەکەیدا بڵاوکردۆتەوە. ئێمە دەقی هەورامی ئەم شیعرەمان لە دیوانی بێسارانیدا دۆزییەوە. شیعرەکە و گۆڕینەکە هەر یەک پێنج بەیتە. بەڵام لە دوا بەیتی شیعرەکەدا پیرەمێرد ماناکەی بەپێچەوانەوە تێگەییوە. بێسارانی دەڵێت (خواجە ئەبێ نازی غوڵامی بکێشێت) پیرەمێرد نووسیویە: ئاغا ناکێشێ نازی غوڵامان.

بێسارانی:

چراغ حاڵی دەرد(١)،...
بێ خەبەر جە دەرد، نەزان حاڵی دەرد
جەڕووی نازەوە، ئەر من نازم کەرد
خاس نیەن جەوناز، خاتر گێرۆت گەرد
کردەی گۆستاخیم، جە ڕووی نازەوەن
نازم هەر بەو ڕەنج، بێ ئەندازەوەن
ئەگەر نمەبی، وەیا گەی نازم
کەی ناز مەکەروون، هەی ئاوات وازم
ئەی سوخەن پەندەن، جەقەدیم ئامان
(خواجان) مەکێشان، ناز غوڵامان

---

(١) دیوانی بێسارانی (کیومرث) لاپەڕە/ ٨٥

پیرەمێرد:

یاران حاڵی دەرد،...
لە کۆی بەزمی، بێ خەم حاڵی دەرد
لە ڕووی زەرد و لە هەناسەی سەرد
نازانم بۆچی دڵت گرتی گەرد
من دەردی دووری بەبێ ئەندازە
هێنامیە سەر ئەم وردە ڕازە
ئەگینە توخوا بەکێ ئەنازم
پەنای من هەر تۆی ئاواتەخوازم
پەندی پێشینان پەسەندە لامان
ئاغا ناکێشێ نازی غوڵامان

مەیلت کۆن نابێ

پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە ژمارە ٧٨٧ی ساڵی ١٩٤٥ی ڕۆژنامەکەیدا لەژێر ناوی (بێسارانی)دا بڵاو کردۆتەوە. ئێمە دەقی شیعرەکەمان لە دیوانی بێسارانیدا دۆزییەوە. لەو دەقەدا شەش بەیتە، پیرەمێرد بەیتێکی خۆی بۆ زیاد کردووە و بووە بەحەوت. ئەمەش هەردوو دەقەکە.

چراخم جەویر(١)

چراخم جەویر،...

جە دمای مەردەن نمەشیم جەویر
ئەگەر وەگڵکۆم ڕات گنۆ تەقدیر
خاک ئەلحەدم مەبووت دامان گیر
زەنهار وە گڵکۆم پانەکەری کەم
ڕۆح ڕەوانم مەدارۆت وە چەم
نەواچی مەردەن، ها نە ژێر گڵ
هێمای مەیل تۆم بەرنەشیەن جە دڵ
ئەورۆ جە ئەلحەد سەر مارووە وەبەر
وە مەیل تۆوە مەشوون وە مەحشەر
جە بۆنەی تۆوە بەهەشت مەدان پێم
وەرنە چ کارەم، کێ زانۆ من کێم

(١) دیوانی بێسارانی، عوسمان هەورامی – دەسنووس.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

مەیلت کۆن نابێ بەسەد ساڵ پیریی
بیشمرم لەولا هەر تۆم لە بیری
لە شیرە خۆری هەتاکو ژیری
مەیلم لای تۆیە، بەبێ زویری
دوای مەرگم ئەگەر بێیتە سەر گۆڕم
زیندوو ئەبمەوە کفن ئەگۆڕم
نەڵێی مردووە کەوتۆتە ژێر گڵ
گیان دەرچوو، مەیلت، دەرناچێ لە دڵ

ئەو ڕۆژەی ئەچمە سەحرای قیامەت
قەد و قامەتە، بۆ من قەد قامەت
بە عەشقی تۆوە بەهەشت ئەدەن پێم
ئەگینە من چیم؟! کێ ئەزانێ کێم
باوجود ئەگەر دۆزەخ بێ جێگام
بەیادی تۆوە بەهەشتە لەلام

***

لە هێلانەی دڵ

ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٦٦ی دیوانی پیرەمێردی مامۆستا (هاوار)دا بڵاو کراوەتەوە. وە ئاماژەی بۆ کراوە کە شیعری پیرەمێردە و بەناوی بێسارانییەوە نووسراوە. بەڵام مامۆستا هاوار کەوتۆتە دوو هەڵەوە کە لێرەدا ڕاستیان دەکەینەوە.

لە سەرەتای شیعرەکەدا نووسیویە: «ئەم هەڵبەستەی خوارەوەش لە کاتی خۆیدا پیرەمێرد بەناوی بێسارانییەوە بڵاوی کردۆتەوە، بەڵام هی خۆیەتی، تەنها دێڕی چوارەم هی مەولەوییە و تێهەڵکێشی کردووە. لەگەڵ ئەو دێڕانەی تردا».

یەکەم: وەک لێرەدا دەبینین، وە دەقی هەورامی شیعرەکە دەنووسین شیعرەکە شیعری بێسارانییە و پیرەمێرد وەری گێڕاوە و خۆشی هەر بەناوی بێسارانییەوە بڵاوی کردۆتەوە.

دووەم: لەبەر ئەوەی ئەو بەیتەی کە مامۆستا هاوار دەڵێت شیعری مەولەوییە، هەر خۆی لە دەقە هەورامییەکەی بێسارانیدا هەیە وە بێسارانی پێش مەولەوی بووە ئیتر چۆن ئەگونجێ شیعری ئەو لەناو شیعری خۆیدا دانێت. بەڵکو بەپێچەوانەوە مەولەوی گەلێ جار ناوی بێسارانی لە شیعری خۆیدا هانیوە و شیعری ئەوی هێناوەتە ناو شیعری خۆیەوە. وە ناگونجێ بڵێین پیرەمێرد ئەو بەیتەی لەناو شیعرەکەی بێسارانیدا دانابێت چونکە وەک وتمان لە دەقی شیعرەکە خۆیدا ئەو بەیتە هەیە. هەروەها پیرەمێرد ئەو شیعرە وەرگێڕاوەی لە ڕۆژنامەکەیدا بڵاو کردۆتەوە. بڕوانە ژینی ژمارە ٥٥٩ی ساڵی ١٩٣٩. شیعرەکەی بێسارانی بریتییە لە حەوت بەیت، پیرەمێرد پێنج بەیتی لێ وەرگێڕاوە. لە بری دوو بەیتەکەی دوایی شیعرەکە دوو بەیتی خۆی لە جێ داناوە.

چراخم نە دڵ(١)

چراخم نەدڵ،...

دڵ پەڕ ئاهرەن، بۆ، وەس شۆم نە دڵ
نازکەرەنی تۆ جە پەڕەی گوڵ
نەداری تاقەت زوڵف شاخ سونبوڵ

دڵ ئاه مەکێشۆ گڕ مەیۆ وەبەر
نەبا ، نەیشەڵڵا پێت یاوۆ زەرەر
تێدا مەنیشە ، هەی بەرگوزیدە
بۆ باجات کەروت، وە بانی دیدە
مژەم هەم برۆم، کەروت وەپەرچین
تا پێت نەیاۆ و ناواکسی بەدبین
ئەوسا تەماشای سەرجۆی ڕەوان کەر
باڵات وێنەی نەی دەستە نیشان کەر
عەجەب یا گەتەن نەمامی وا یەم
پایە بڵندبای پەرێ سەر سایەم

(١) دیوانی بێسارانی، عوسمان هەورامی، دەسنووس.

پیرەمێرد:

لە هێلانەی دڵ، لە هێلانەی دڵ
شابازی گیانی، لە هێلانەی دڵ
ئەو لەشە جوانەی ناسکتر لە گوڵ
لە ئاهی گەرمی دڵەی پڕ سکڵ
کەوابێ باری ئەی بەرگوزیدە
بگوێزەرەوە گلێنەی دیدە
برژانگەکانم ئەبێ بەپەرژین
ڕێ گوزەر نادا بەدیدەی بەدبین
«بە هەر چوار دەورا لە ئاوی دیدەم
جزیرەیەکت بۆ دێنمە بەرهەم»
لەوێ وەک پەری جزیرەی واق واق
چونکە تاقانەی دانیشە بەتاق»

***

گەڵای درەختان

پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە (بێسارانی)یەوە، وەرگرتووە، ئەگەرچی دەقاوەدەق شیعرەکەی وەرنەگێڕاوە، بەڵام وەرگرتنەکە بەئاشکرا دیارە. هەروەها چەند بەیتی خۆشی تێکەڵ کردووە، وەک

لە شیعرەکانی پێشوودا کردبووی. ئەمەش دەقی شیعرەکەی بێسارانی و ئەوی پیرەمێردە. وەتەنها ئەم حەوت بەیتە پەیوەندی بەوەرگێڕان و وەرگرتنەکەوە هەیە.

پارە پارەش کەرد، وڵگی جامەی دار[1]
ڕێزە ڕێزە بی گرد ئاما بەوار
ستونان مەندن، سەرتاپا سیا
وێنەی غولامان جە حەبەش زیا
منیچ چون تەوان، دەروون سفتە نان
بە یادێ غەزەب سەد جار کەفتە نان
پەل پەل خەزانان مەڕێزان بەخاک
مەکەران بەنیش پەردەی دڵ چاک چاک
دڵ جەزامێ گاز پەردەی جەستەی وێش
قەترە قەترە هوون جیا مەبۆ لێش
مەیۆنە دەوران دیدەی پڕ خۆمار
مەوارۆ ڕووی زەرد خەزانێ خەمبار
هەر خەزان وەڵگێ زار مەرزیۆ
دڵ دەرووش بەدین ئەو مەخێزیۆ»

(١) دیوانی بێسارانی کیومرث، لاپەڕە -٥٠-

پیرەمێرد:

گەڵای درەختان هەڵوەریە سەر خاک
من بۆیان ئەگریم بە دیدەی غەمناک
بە جارێ سوتا جەرگ و هەناوم
تک تک وەک فرمێسک خوێن دێ لە چاوم
چونکو منیش وەک، گەڵای ئەو دارە
بەندی جگەرم کەوت، بریندارە
دۆستی هاوماڵم، لێ بوو بەدوشمن
بەختمان وەرگەڕا هەردوو سەر و بن
تەفرەی شەیتانە قابیل و هابیل
شەڕی دوو برا دەردێکە، هایل

من هیواداری شوان بووم، کەچی شوان
ئەو لە پێش گورگا دامیە بەر گۆچان
یارەب بەحاجەت سای سەرەواڵە
نوشست نەیەنێ ئەم بنەماڵە
ئەمجارە برا لە پشت برا بوو
بەڵام بڵێم چی قەزای خودا بوو

***

گیانە وەنەوشە و چنوور لەگەڵ گوڵ

ئەم شیعرەی بێسارانی لە لاپەڕە ١٥٧ی دیوانی پیرەمێردی نەمردا بەناوی پیرەمێردەوە بڵاو کراوەتەوە و مامۆستا هاوار لە پێشەکییەکەیدا نووسیویە:

لە کاتی خۆیدا ئەم هەڵبەستەی (واتە پیرەمێرد) بەناوی بێسارانییەوە لە ڕۆژنامەکەیدا بڵاو کردۆتەوە. بەڵام لە ڕاستیدا زادەی هەست و بیری خۆیەتی».

لێرەدا مامۆستا (هاوار) کەوتۆتە چەند هەڵەیەکەوە.

١- شیعرەکە شیعری بێسارانییە نەک پیرەمێرد. وە دەقاودەق پیرەمێرد وەری گێڕاوە بۆ سەر شێوەی سلێمانی.

٢- شیعرەکە بەناونیشانی (دیاری)یەوە بڵاو کراوەتەوە بەڵام لە ڕاستیدا پیرەمێرد خۆی نووسیویە (بۆ بانوی جاف).

٣- بەیتی سێیەمی وەرگێڕانەکەی پیرەمێردی نەنووسیوە و چۆتە سەر بەیتی چوارەم. ئەمەش بەیتی سێیەمە.

هەر سێکیان تێکڕا گفتوگۆیانە
هەوڵی هاتنی خزمەت تۆیانە

«دەقی شیعرە هەورامییەکە لە گۆڤاری بەیاندا ژمارە (٧٩) لاپەڕە ٤٣، لە نووسینی عوسمان هەورامی وەرگیراوە».

چراخ وەنەوشە و چنوور چەنی گوڵ
عەزمی ڕای ویصاڵ تۆشان ها نە دڵ
چنوور جە سەرکۆ، وەنەوشە جە چەم
گوڵ جە گوڵستان وەهەم بییەن جەم
واتشان بەمن، بەندەی فڵانی
چوون حاڵزنەنی بەحاڵ مزانی
بونە ڕای ئەڵڵا بکەرە کارێ
بیاومێ وەلای ئەو دولبەر جارێ

چراخ ها هەرسێم بەستەن بەدەستە
چ دەستە، دەستەی زوگاران بەستە
هەرسێم ها ئاوەرد چوون خاکەساران
هەر یۆ مایەی وێ وەچەم مداران
چنوور پەی زوڵفت پەشێو حاڵشەن
وەنەوشە سەودای خاڵ خیاڵشەن
گوڵ پەی جەمینت مەسوچو چون شەم
جە دووریت نیشتەن نە ڕووش خاری خەم
ساحێب مایەنی بڵند بۆ پایەت
باوایە گێڕان، هەر یۆ جە سایەت

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

گیانە وەنەوشە و چنوور لەگەڵ گوڵ
سەودای دیدەنی تۆیان کەوتە دڵ
چنوور لە کێوان، وەنەوشە لە چەم
گوڵ لە گوڵستان یەکیان گرت سەرجەم
هەر سێکیان تێکڕا گفتوگۆیانە
هەوڵی هاتنی خزمەت تۆیانە
هاتنە لام وتیان: تۆ ڕابەرمانبە
ئەمەمان بۆ بکە و تاجی سەرمانبە
ئەوا هەرسێکم بەستن بەدەستە
هاتنە خزمەتت بەدەستی بەستە
هەر یەک بەڕەنگێ مەرامی پێتە
بۆ نیازی خۆی خاکی بەر پێتە[١]
چنوور بۆ زولفت، لوول و پەشێوە
وەنەوشە، ملکەچ، خاڵی لای لێوە
گوڵ کە نازکی گۆنای تۆی دیوە
چقڵی خۆی لەژێر پێی هەڵچەقیوە
تۆ سایە بەرزی شای شیرین ئەندام
با لە سایەتا بگەن بە مەرام

(١) لە نوسخەی لای ئێمەدا نووسرابوو «گیانیان بەدیاری خاکی بەر پێتە».

لێرەدا پێویستە ئەوە ڕوون بکەینەوە کە مامۆستا (عوسمان هەورامی) لە گۆڤاری بەیانی ژمارە ٧٩ی ساڵی ١٩٨٢دا سێ هۆنراوەی بێسارانی و هۆنراوەیەکی فخر العلمای کوردستانیی (مەردۆخی) ساغ کردبووەوە. شیعرەکانی بێسارانی بریتی بوون لە (چراغ وەنەوشەو چنوور چەنی گوڵ، وەی من دەردەدار، چراغم شەهید). هەروەها شیعری (نازک سارا و دەشت)ی فخر العلمای ساغ کردۆتەوە. ئێمە لێرەدا دەقی شیعری (وەی من دەردەدار)ی بێسارانی و (نازک سارا و دەشت)ی فخر العلمای مەردۆخیمان لە نووسینەکەی مامۆستا عوسمان هەورامییەوە وەرگرت کە لەو ژمارەیەی (بەیان)دا بڵاوی کردبۆوە.

***

وەک من دەردەدار

ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٦٠ی دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا بڵاوکراوەتەوە. ئەگەرچی نووسراوە (بەناوی بێسارانی)یەوە بڵاوی کردۆتەوە بەڵام نووسەر بەشیعری پیرەمێردی داناوە.

لە ڕاستیدا ئەو شیعرە پیرەمێرد لە شیعرێکی بێسارانییەوە وەری گێڕاوە و لە ڕۆژنامەی (ژین)ی ژمارە ٥٦٥ی ساڵی ١٩٣٩دا بڵاوی کردۆتەوە. دەقی شیعرەکە و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد دەنووسین هەتا بۆ بەراورد نزیکی و دووری وەرگێڕانەکە لە دەقەکەوە دیار بێت:

وەی من دەردەدار،...(١)
وەی من سا بەیای کەسێو دەردەدار
بدیا بەشێوەی نەقشی نەو وەهار
هورگرتا مایەی دەرد و خەم هەزار
جەنەو گوڵان ڕەنگ، جە نەورۆزان ئاخ
جە شەونم ئەسرین، جە دوود تەم و ئاخ
جە وەنەوشە خەم، جە نەرگس خومار
جە گوڵاڵان هون، دیدەی شەو بێدار
جە خونچە پەیکان، جە سۆسەن خارێ
خارێ نەدڵ بۆ، جە زەخمی یارێ
جە باڵای نەمام، تیری خاری جەرگ
جە گوڵگون هووناو، گوڵ گوڵ گەردەن بەرگ
جە دەردەداران هەر منە نان وەس
مدیە و مەوینو و هەنێ نیەن کەس

تەن وە داخ و دەرد خەمان مەسپاروون
چەنی بێ دەردان هیچ کار نەداروون

....

(١) گۆڤاری بەیان ژمارە ٧٩ ساڵی ١٩٨٢ عوسمان هەورامی.

پیرەمێرد:

وەک من دەردەدار، وەک من دەردەدار
ئای بۆ یارێکی، وەک من دەردەدار(١)
سەیری بەهار کەن، دیارە و دیار
گوڵان ببینن، ڕەنگ ڕەنگ بەقەتار
لە هەر ڕەنگێکیان، خەمێ وەرگرین
بە هەر غەمێکی تێر و پڕ بگرین
لە وەنەوشە شین، لە نێرگس خومار
گوڵاڵە خوێنی، دیدەی شەو بێدار
لە غونچە پەیکان، لە سۆسەن گوڵ خار(٢)
لە نەورۆز(٣) بۆ دڵ زامی پڕ ئازار
چنوور وەک پێوەند، چنار سێدارە
هەمیشە بەهار، وەک وەرەمدارە
ڕیحانە پەلکی شینی ماتەم بێ
مینا مینای غەم با نەشئەی کەم بێ
بەڵام هەر تەنها خۆم دەردەدار بم
هەر غەم بەباری غەمان غەمبار بم

....

(١) دێڕی دووەم و چوارەم بەهەڵە لای م.ه پاش و پێش کەوتبوو لەبەر نوسخەی ڕۆژنامەکە ڕاستمان کردەوە.
(٢) لای م. ه نووسرابوو: لە گوڵ سۆسەن خار.
(٣) نەورۆز: گوڵە نەورۆز، مەبەست لە جۆرە گوڵێکە کە پێی ئەڵێن (نەورۆز) لێرەدا مەبەست لە جەژنی نەورۆز نییە.

***

گیانە ئەژمێرم

لە لاپەڕە ١٦٦ی دیوانی پیرەمێردی م. ه دا ئەم شیعرە بەشیعری پیرەمێرد دانراوە. بەڵام لە ڕاستیدا شیعری بێسارانییە و پیرەمێرد وەری گرتووە و خۆی دایڕشتۆتەوە و لە هەندێ شوێندا بەیت و نیوە بەیتی وەک خۆی گۆڕیوە. لە دەقەکەدا شیعرەکە دە دێڕە، لای پیرەمێرد بووە بە شانزە

دێڕ. دیارە کە خۆی چەندی لێ زیاد کردووە؟!.

چراغم شەهید[1]

چراغم شەهید، چراغم شەهید
وەختێ وەنیگات مە کەریم شەهید
بۆ بەشقی خودای حەمید و مەجید
جە زوڵفی سیات یەک تایی وەحید
بوزەم نە گەردەن بەوێنەی زوننار
بەو زوننارەوە بشوو وە مەزار
تا ئەرمەلەکان بەیانێم وەسەر
وینان بەزوننار تۆم بەستەن کەمەر
شەرمی زوڵفی دێز، سیات کەرانێ
عەزابی دۆزەخ، پێم نە دەزانێ

....

(١) گۆڤاری بەیان ژمارە ٧٩ی ساڵی ١٩٨٢، عوسمان هەورامی

وەرگێڕان و دارِشتنەوەکەی پیرەمێرد:

گیانە ئەژمێرم، گیانە ئەژمێرم
بۆ ئاکامی مەرگ، نەفەس ئەژمێرم
کاتێ بەنیگای، تۆ گیان ئەسپێرم
تیپی فریشتە گشت دێنە سەیرم
خۆم بە شەهیدی عەشق ئەژمێرم
مەقبولی مزگەوت پەسەندی دێرم
تاوێک لەو زوڵفەی سەودای زەرەتار
لە گەردنما بێت بەوێنەی زەننار
قەباڵەی عیسا و ئەحمەدی موختار
پارێزگارم بن لە دوو توێی مەزار
ئەوسا فریشتە دێنە سەرینم
تا لێم بپرسن ڕێگای ئایینم
شەرمی تای زوڵفی لوولی وەک زەننار
فریشتەکانم لێ ئەکا بە یار

هیچ کەس ناتوانێ بڵێ کوڕی کێیە
یا خەڵکی کام دێی؟ یا لە کوێوە دێیە

نازک سارا و دەشت

ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٧١ی دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا بڵاو کراوەتەوە. بەشیعری پیرەمێرد دانراوە. لێرەدا سەبارەت بەم شیعرە سەرنج و تێبینی خۆمان بەچەند خاڵێک ڕوون دەکەینەوە.

١- شیعرەکە شیعری پیرەمێرد نییە و شیعری (فخر العلمای مەردۆخی) شاعیرە کە نازناوەکەی حەیران بووە. وەک مامۆستا عوسمان هەورامی لەو ژمارەیەی گۆڤاری بەیاندا نووسیویە، شیعرەکە بەشێوەی تایبەتی ناوچەی سنە نووسراوە.

٢- پیرەمێرد سێ جار ئەم شیعرەی وەرگێڕاوە، وە لەڕۆژنامەکەیدا بڵاوی کردۆتەوە. لە هەر سێ جارەکەدا ئاڵوگۆڕی لە شێوەی وەرگێڕانەکەدا کردووە و بەئارەزووی خۆی، چۆنی بۆ هاتووە بەیتی خۆی تیادا داناوە و بەیتی لە دەقەکە فڕێداوە و بەیتی مەولەوی بەبێ ئاماژە بۆکردن تیادا داناوە. بەڵام هەر لە یەکەم وەرگێڕانەوە نووسیویە کە ئەوە وەرگێڕانی شیعری فخر العلمایە. ئەمەش ئەو جارانەیە کە بڵاوی کردۆتەوە.

ا- ژیان - ژمارە ٥٦٧ ساڵی ١٩٣٩.

ب- ژین - ژمارە ٦٢٧ ساڵی ١٩٤١.

ج- ژین - ژمارە ٩٥٤ ساڵی ١٩٤٩.

٣- مەولەوی شیعرێکی هەیە بەم جۆرە دەست پێ دەکات:

نازک تەدارەک، فەسڵ وەهاران
شیرین ئارایيش هەردە و کۆساران

جۆرە نزیکییەک هەیە لە نێوان ئەم شیعرە و ئەوی (فخر العلما)دا. کە شاعیر چەند بەیتێکی مەولەوی لە شیعرەکەی خۆیدا داناوە. وە لە کاتی خۆیدا پیرەمێرد ئەو شیعرەی مەولەوی وەرگێڕاوە بۆ سەر شێوەی سلێمانی و بەشێوەکەی خۆی دەستکاری شیعرەکەی کردووە لە کاتی وەرگێڕاندا لە بابەتی وەسف و عەشقی دڵداری مەولەوییەوە بردوویەتە سەر باسی نیشتمانی و سکاڵای دڵی خۆی. نوسخەیەکی ئەم وەرگێڕانەمان لە کەشکۆڵی نەجمەددین مەلاوە وەرگرت، کە بەخەتی خۆی لە لاپەڕە ٤٤دا نووسیویەتیەوە. وە کەشکۆڵەکەی پێشکەش بە (حەمە ساڵح ئاغای قزڵجی) کردووە. هەروەها جارێکی تریش لە ڕۆحی مەولەویدا وەری گێڕاوە و ئەمەیان زۆر نزیکە لە دەقەکەوە.

٤- بەپێی ئەم ساغکردنەوانە ئێستا ئێمە ئەم دەقانەمان لەبەر دەستدایە و بۆ بەراورد و

ئەمانەتی ئەدەبی هەمووی دەخەینە پێش چاوی خوێنەران.

١- دەقی شیعرەکەی (فخر العلما) و هەرسێ وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد.

٢- دەقی شیعرەکەی مەولەوی و هەردوو وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد. وە لە بەشی شیعرە وەرگێڕاوەکانی مەولەویدا ئەم دوو وەرگێڕانەی پیرەمێردمان نەنووسی، بەو مەبەستەی لێرەدا بینووسین و خوێنەر باشتر لە نزیکی و جیاوازییەکان بگات.

هەروەها ئەو بەیتانەی لە کەوانەدا دامناون شیعری مەولەوین.

بەم جۆرە بۆ مەبەستێکی ئەدەبی و بەراوردی زانستی، دەربارەی ساغکردنەوەی یەک شیعر حەوت دەقمان خستە بەر چاوی خوێنەر.

دەقی شیعرەکەی شاعیر (فخر العلمای مەردۆخی).

نازک سارا و دەشت، شیرین کۆسارێ(١)
سەفای بەهەشتی، تێدا دەبارێ
«گوڵ شیوەی ڕوخسار، ئازیز دەنوێنێ
بولبول وە ڕوویدا، چون من دەخوێنێ»
لالە کەم چاو، وەڵاو دەکاتۆ
دەوێژی مەستە و شەراو دەخواتۆ
شەتاو، وەک فرمێسک چاوم ئەدا جۆش
سەیلاو هەروەک خوێن دڵ هاتۆ خرۆش
هەر پاڵی بەردێ، هەر ڕووی قەدپاڵێ
پەی سەفای خاتر سەیرکەر دەناڵێ
ئاخ بۆ دڵخۆشێ ئازاری نەوێ
غوصەی بێ مەیلی، ئازاری نەوێ
دەستی یەک بگرن هەردوو لەگەڵ یار
سەیری وەهار کەن دیارە و دیار
نەک وەک من هەر یەند خەم لێم بیەن کۆ
گوڵ فێشتەر زامم تێرێ وە ستۆ
«سا نەیچی، دەی نەی، سا دەروێش دەفێ
قەزای پەنجەتان، لە ئەعزام کەفێ»
«تۆ بەو سەدای دەف، ئەو بەو ناڵەی نەی
جەرگم لەت لەت کەن، ڕیشەی دڵ کەن پەی»

بەڵ وەها کەمێ زامم ساکن بۆ
ساتێکیچ دنیا وەکامی من بۆ
نەموت بێشەی عەشق خاری شێر گێرەن
چڵەی چنگۆڵی قوولاپەی شێرەن
چڵەی لەناو دڵ هەر کەس مەحکەم کرد
دەستی هەڵنەگرت، ڕیشەی دەرهاورد

(١) گۆڤاری بەیان ژمارە ٧٩ ساڵی (١٩٨٢) عوسمان هەورامی.

وەرگێڕانی یەکەم: ساڵی **١٩٣٩** نوسخەی دیوانی پیرەمێردی م. ه.

نازک تەدارەک، فەسڵی بەهارە
زەریف ئارایش، هەردە و کۆسارە
گوڵ شێوەی ڕوخسار ئازیز ئەنوێنێ
بولبول بەڕوویا وەک من ئەخوێنێ
گوڵاڵە شەونم سەرمەستی ئەکا
دەڵێ ڕووی یارم بەدمەستی ئەکا
فرمێسکی چاوم شەتاو ئەدا جۆش
وەنەوشە لەتاو دەردی من شین پۆش
ئای بۆ دڵخۆشێ کە زاریی نەبێ
غوصەی بێ مەیلی دلداری نەبێ
بدا بەقیبلەم عەرزەی زەلیلیم
باش تێی گەیێنێ لە هەردە گێلیم
بەڵکو ڕێک کەوین ڕۆژێک لەگەڵ یار
سەیری بەهار کەین دیارە و دیار
«سا نەیچی دەی نەی های دروێش دەفێ
قەزای پەنجەتان لە گیانم کەفێ»
تۆ بەسەدای دەف ئەو بەنەوای نەی
جەرگم لەت لەت کەن ڕیشەی دڵ کەن پەی
ئای بۆ ساقیە چواردە ساڵە بێ
بینی شەرابی پڕ پیاڵە بێ

بەڵام شەرابی كۆن و چل ساڵە
بەڵكو ڕزگار بم لە دەست ئەم حاڵە
ئەموت پیشەی عەشق خاری شێر گیرە
چنگی چنگ نییە قولاپی شێرە
پەنجەی لەناو جەرگ هەر كەسێک گیركرد
ئامانی نادا ڕیشەی دەرهاورد

وەرگێڕانی دووەمی: ١٩٤١

نازک تەدارەک، فەسڵی بەهارە
زەریف ئارایش، هەردە و كۆهسارە
گوڵ شێوەی ڕوخسار دڵبەر ئەنوێنێ
بولبول بەڕوویدا، وەک من ئەخوێنێ
گولاڵە چاوی، بلاو كردەوە
لە شەونم بادەی عەشقی خواردەوە
شەتاو وەک فرمێسک، چاوم هاتە جۆش
گولاو وەک خوێنی، دڵ كەوتە خرۆش
بە شنۆی نەسیم، چنوور ئەلەرزێ
ئەمدیوە و دیویە، هەر تەڵێ تەرزێ
ئای بۆ دڵسۆزێ، قەراری نەبێ
دەردێ بێ، میسلی دڵداری نەبێ
بدا بەقیبلەم نامەی زەلیلیم
بیگەێنێتێ، شەرحی مەلوولیم
دەستی یەک بگرین هەردوو لەگەڵ یار
سەیری بەهاركەین دیارە و دیار
بە بادەی مەستی، هەستیی، بستێنین
بەڵكو چەند ڕۆژێ دڵشاد بمێنین
با وجوود دنیا ، لە ڕاحەت دوورە
ئەوی لێی دوورە، ئەو ڕەنگی سوورە

وەرگێڕانی سێیەم: ١٩٤٩

نازک تەدارەک، فەسڵی بەهارە
شیرین ئارایشت، هەردە و كۆهسارە

گوڵ شێوەی، ڕوخسار ئازیز ئەنوێنێ
بولبول بەڕوویدا، وەک من ئەخوێنێ
گولاڵە ورد ورد، چاو ئەكاتەوە
بە بادەی شەونم مەی ئەخواتەوە
بە شنۆی شەماڵ چنوور ئەلەرزێ
ئەم دیوە و دیویە هەر تای بەتەرزێ
شەتاو وەک فرمێسک چاوم خرۆشا
گولاو وەک كوڵی دڵی من جۆشا
گوڵشەن بەرگی سەوز پۆشا لەنوێوە
هەر چڵی گوڵێ، بولبولێ پێوە
بە ڕەزا بەو چین توغرای تاو تاوە
كەوتوەتە لەنجە بەم لا و بەو لاوە
ئای بۆ دڵسۆزێ قەراری نەبێ
خەمی بێ مەیلی دڵداری نەبێ
دەستی یەک بگرین هەردوو لە گوڵزار
سەیری بەهار كەین، دیارە و دیار
پێكەوە خەمی دڵ بدەین بە باد
ساتێ لە قەیدی جیهان سەر ئازاد
نەک وەک ئێستای من كز و ڕەنجەڕۆ
سەیری گوڵ زامم دێنێتەوە سۆ
«ساقی مەی، موتریب نەی دەروێش دەفێ
قەزای پەنجەتان لە گیانم كەوێ
مەی و نەی و هەی، كەف و دەف و زەف
هەر شەش لە دەوربن لە هەر شەش تەرەف
سا بەڵكو كەمێ، دڵم ساكن بێ
ساتێكیش دنیا بەكامی من بێ
ئەموت پیشەی عەشق خاری شێرگیرە
چنگی چنگ نییە ، قولاپی شێرە
پەنجەی بۆ جەرگی هەر كەس ڕاكێشا
ئامانی نەدا، ڕیشەی دەركێشا

مەولەوی:

نازک تەدارەک فەسڵ وەهاران[١]
شیرین ئارایش هەردە و کۆساران
گوڵ چون ڕووی ئازیز نەزاکەت پۆشان
وە فراوان چون سەیل دیدەی من جۆشان
مدیان گولاڵان نەپای دەربەندان
ئەو یەکتەر وێنەی ئارەزوومەندان
چ خاس خاس شنێو نە ئێواراندا
سەوزە وە ڕووی خاک جەرگەی یاراندا
بوین ڕەعشەی وەجد دڵەی پاکشان
عەیان نەشنیای سەوزەی خاکشان
جەی گۆشە خاستەر نیەن مەسکەنێ
ساقی گیان ئامان خومار ئەشکەنێ
هۆرێزە، سوبحەن، دڵ تازە خاوەن
شنۆی پای کاوەن، گۆشەی سەراوەن
سەوزەی خاک پاک یاران هام فەرد
فرەمان وە فەرش بەزم وێمان کەرد
کەو سەوزەی ئێمەیچ نەکام هەردێ بۆ؟
وەفەرش مەجلیس کام هام فەردێ بۆ؟

....

(١) دیوانی مەولەوی –مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس – ل ٤٣١ .

وەرگێڕانی یەکەم **١٩٣٥**

نازک تەدارەک فەسڵی بەهارە
زەریف ئارایش هەردە و کۆسارە
گوڵ وەک ڕووی ئازیز نەزاکەت پۆشە
بەفراو وەک لافاو دیدەم بەجۆشە
سەیرکەن گولاڵان لە پای دەربەندان
پێکەوەن وێنەی ئارەزوومەندان
چەند جوان ئەشنێ لە ئێوارانداا
سەوزە بەڕووی خاک گەلی یاراندا

بڕوانە ڕەعشەی دەروونی پاکیان
دیارە لە جلوەی سەوزایی خاکیان
هەڵسە بەیانە دڵ تازە خاوە
شنۆی بەرکاوە، گۆشەی سەراوە
لەم گۆشە خۆشتر نییە سکەنێ
دەخیل هەی ساقی: خومار شکەنێ
سەوزەی خاکی پاک یارانی هام فەرد
چەند جارمان بەفەرش بەزمی خۆمان کرد
کەی سەوزەی ئێمەش لەکام هەردێ بێ
فەرشی مەجلسی کام هام فەردێ بێ

وەرگێڕانی دووەم **١٩٣٦**

نازک تەدارەک فەسڵی بەهارە[١]
شیرین ئارایش هەردە و کۆسارە
گوڵ وەک ڕووی بولبول نەزاکەت پۆشا
بە فراوان چون سەیل دیدەی من جۆشا
شاخەی شەتاوان، بۆی عەتری شەوبۆ
خەیمەی گولاڵان لە داوێنی کۆ
پرچی بەڕەزا لە سایەی دەربەندان
دەست لەملانن وەک حەسرەت مەندان
گوڵ بەسەرمەستی خەندە بەلێوە
هەر چڵی گوڵێ بولبولێ پێوە
لە ورشەی شەونم لەتۆی پەردەوە
نێرگس بەمەستی چاوی کردەوە
لاوان بەعەشقی نیشتمان سەرمەست
بۆ جەژنی نەورۆز ڕوویان کردە دەشت
هەڵسن بەیانە دڵ تازە خاوە
شنۆی بای کاوە گۆشەی سەراوە
لەم گۆشە خۆشتر نییە مەسکەنێ
ساقی گیان قوربان خومار شکەنێ

توخوا گوێندە، تۆش قەتارەکەت
سەدای سوب سەحەر پای کۆسارەکەت
بەڵکو بێنە جۆش نەوجەوانانمان
بێنە ڕێی خزمەت بۆ خانمانمان

(١) کەشکۆڵی نەجمەددین مەلا ل. ٤٤ دەستنووسەکە لای مامۆستا عبدالرقیب یوسف پارێزراوە.

***

گیانە لە پرخەی خەوی خاومدا

ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا بڵاونەکراوەتەوە. بەڵام پیرەمێرد ساڵی **١٩٣٩** وەرگێڕانی ئەم شیعرەی بڵاو کردۆتەوە. وەرگێڕانەکەی ئەوەندە شاعیرانە بوو کە شیعرەکە لەناو کۆڕ و کۆمەڵانی ئەدیب و ئەدەب پەروەراندا هەمیشە بەسەر زارەوە بوو و دەگوترایەوە. لەم دواییەشدا هونەرمەندی دەنگخۆش کەریم کابان بەناوی خەنەبەندانەوە ئاوازی بۆ دانا و کردیە گۆرانییەکی خۆش.

چراخ داجاریٚ(١)

چراخ داجاریٚ بۆ وەخاومدا
پا بنیە وە بان هەردوو چاومدا
مەواچە مۆژەت تێشتەرەن جە خار
بای گوڵ ئەندامم مدەرۆ ئازار
من بەی مۆژەی خار یەخەیلێ وەختەن
بە جارو کاری نەرای تۆم جەختەن
شەو و ڕۆ نەرات پەرەی ئەی سەودا
یەک یەک بێێنێ شکستە مەودا
بۆ وە بێ ئەندێش، پا بنیە لێشان
بدیە بینایی، هیچ مەندەن تێشان؟
ئەگەر تێشان بۆ، غەیر جەهون فێشتەر
هیجرانت فێشتەر، لێش مەدۆ نێشتەر
سەحەر مەزانی، باڵا زەڕ ستوون
پات وێنەی حەنا ڕژیا بو بەهوون

(١) عوسمان هەورمی – دیوانی بێسارانی – دەسنووس.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

گیانە لە پرخەی خەوی خاومدا
پێ بنێ وەبان هەردوو چاومدا
مەڵێ برژانگت تیژە وەک چقڵ
ئەچەقێتە پێی نازکی وەک گوڵ
بە برژانگی تیژ بۆیە خۆشحاڵم
خاکی بەر دەرگای تۆی پێ ئەماڵم
هەر چەند تیژیش بێ بۆ پێی تۆ نەرمە
بۆ تێ هەڵسوونی بەرپێت دڵ گەرمە
سا فەرموو پێیە بنێ سەر دیدەم
ئەو دیدەی بێ تۆ هیچ کەس نەدیدەم
ئەگەر نەقشێکی غەیری تۆی تیابێ
توخوا کوێری کە با نابینا بێ
کە پێت هەڵبڕی سەیرکە چەند جوانە
بە خوێنی دیدەم خەنەبەندانە

***

یاری پەرچەم لوول

(یاری پەرچەم لوول) ناونیشانی ئەو شیعرەیە کە پیرەمێرد وەری گێڕاوە و لە لاپەڕە ٢١٠ی مێژووی ئەدەبی کوردی مامۆستا (علاءالدین سجادی)دا بەناونیشانی (شیرین زوڵف لوول) نووسراوە. لێرەدا دەقی هەورامی شیعرەکە و وەرگێڕانەکە دەنووسین. دەقەکە یانزە بەیتە وەرگێڕانەکە پێنج بەیتە.

«شیرین زوڵف لوول،...(١)
فیدای زوڵفت بام، گا گرژەن گا لوول
گا چوون سیامار پەشێوەن مەلوول
گا وێنەی لۆلاو مەپێچێۆنە توول
گا گا پەخش مەبو نە دەوری جەمین
گا لوول وەردەن چین وە بانی چین
گا گا جەم وەردەن چوون چەمەرەی چین
گا پەی جەمینت بییەن وە پەرچین

گاهێ پەشێوەن گاهێ گرنجەن
گا گا ملمانە نە دەوری زنجەن
گا تاتان نە دەس گەردشی شەماڵ
گا خەفتەن ساکن نە دەورانی خاڵ
دیدەم چێش مەبۆ تایێ جەو زوڵفە
جەو زوڵف وەشبۆ لوولی سەر کوڵفە
وزیم نەگەردەن، عەمری ویەردەم
تەجدید بو پەی دەفع هووناوان وەردەم
شای شیرین پەیکەر جەمین جامی ساف
بکیانە پەڕێم تایێ جەو کلاڵف
بدان بەدەستم ئەی بەرگوزیدەم
چوون تەوافچیان مالووش نەدیدەم
بمالووش نەچەم ساکن بو جە دەرد
دڵ بیی بەزوخاڵ، با نەبوو بەگەرد

(١) دیوانی بێسارانی – عوسمان هەورامی – دەسنووس.

پیرەمێرد:

یاری پەرچەم لوول،...
فیدای پرچت بم گا گرژە گا لوول
گا وەک سیامار پەشێوە و مەلوول
گەه وێنەی لاولاو بە پێچ و بە توول
گاهێ خەم بووە وەک چەمەرەی چین
گاه لە دەوری ڕووت بووە بەپەرژین
گاهێ پەشێوە لە دەستی شەماڵ
گاهێ خەوتووە لە دەورانی خاڵ
شای شیرین پەیکەر جەبین جامی ساف
چی ئەبێ گیانە تایێ لەو کلاڵف

***

های لە بەیاندا

لە دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا لاپەڕەی ٢٨٦ ئەم شیعرەی بێسارانی و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد نووسراوە. بەڵام لە کەشکۆڵی کەلەپووری کوردی مامۆستا (محەممەد عەلی قەرەداغی)دا لاپەڕەی ٢٢١ ئەم شیعرە بەشیعری (حەسەن کەنۆش) دانراوە و لە پەراوێزدا نووسراوە. ئەم پارچە لە کەشکۆڵی (مەلا عەزیزی ڕێشاوی) وەرگیراوە. ئێمە پشتمان بەدیوانی بێسارانی مامۆستا عوسمان هەورامی بەستووە لێرەدا. وە هەردوو دەقەکە و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد دەنووسین. هەردوو دەقەکە هەر یەک چوار بەیتە. لای پیرەمێرد بووە بە شەش بەیت!.

بێسارانی:

جە بەیانەوە،...
حالێ پێم یاوان جە بەیانەوە
خالێ دیم جە بەین دوو بەیانەوە
مەدرەوشۆ چوون نەجم وە بەیانەوە
حەیان لوول وەردەن وە بەیانەوە
وەبان بەیدا مە شنیانەوە
حەکاکان دەور گرد بەیانەوە
کێ دیەن مەغریب وە بەیانەوە
مستەفا(١) هەتا سەر نیانەوە
هەر ها وەحەسرەت ئەو بەیانەوە

(١) مستەفا: مصطفی، مەلا مستەفای بێسارانی

حەسەن کەنۆش:

جە بەیانەوە، جە بەیانەوە
حالێ پێم یاوا، جە بەیانەوە
خالێ دیم نەبەین دوو بەیانەوە
چون نەجم مدرەوشۆ وە بەیانەوە
حەکاکان دەور گشت بەیانەوە
کێ دیەن مەغریب وە بەیانەوە؟
تا (حەسەن) وە خاک سەر منیانەوە
هەروام وە حەسرەت ئەو بەیانەوە

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

های لە بەیاندا، های لە بەیاندا
های ئەو بەیانەی، دیم لە بەیاندا
خاڵێ لە مابەین جووتە بەیاندا
ئەستێرەی بەیان لە توێی بەیاندا
دوو مار بە حەلقە دەوری بەیان دا
تا ڕێی بەی نەبێ دز لە بەیاندا
کێ توانی ئەمە شەرح و بەیان دا
ڕەشە ئێوارە لە دەم بەیاندا
ماری لای بەیان بۆیە نیهان دا
هەر کەس دەس بەرێ ماری لێ هان دا
ئەمەوێ لە خوا مەرگم نیشان دا
سەر لە بەیاندا سەر لە بەیاندا

***

دڵە داخی نۆ

ئەم شیعرە لە دیوانی وەلی دێوانەی (خاکی و، س.ع. شادمان)دا بەشیعری وەلی دانراوە. وەک زۆربەی ناتەواوییەکانی ئەو دیوانە کە لە ژمارە نایەن. بەتایبەتی چاپی دووەمی ۱۹۸۳ دەقی هەورامی شیعرەکە نەنووسراوە. لەوەش دڵنیا نیم ئاخۆ پیرەمێرد وەری گێڕاوەتە سەر شێوەی سلێمانی یاخود کەسێکی تر. بەڵام مامۆستا عوسمان هەورامی کە شارەزاییەکی تەواوی هەیە لەناسین و ڕاستی و ناڕاستی نووسینەوە و شێوەی دەقی شیعرە هەورامییەکاندا (کە بەگشتی شێوەی کرمانجی سەروو)ی پێ دەڵێن لە لاپەڕە پێنجی دیوانەکەیدا (دیوانی وەلی دێوانە)، ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە، کە ئەو شیعرە بەهەڵە کەوتۆتە دیوانی (وەلی، خاکی)یەوە و شیعری بێسارانییە. هەروەها لە ژمارە ۹۵۸ی ساڵی ۱۹۴۹ی ڕۆژنامەکەیدا، پیرەمێرد دەقێکی جیاوازی ئەم شیعرەی بەشێوەی سلێمانی بڵاوکردۆتەوە و نووسیویە شیعری بێسارانییە وە یەکەم دێڕی بەم جۆرە دەست پێ دەکات:

«دڵە داخی نۆ، دڵە داخی نۆ»

دڵە داخی نۆ

دڵە داخی نۆ، دڵە داخی نۆ
چەند هاوارم کرد، شەوان تا بەرۆ

بەرێی ناڕەفتە و چەوتیدا مەڕۆ
برینی جەرگت هێنامەوە سۆ
ئاخ بۆ بەختی من، داخ دڵە بۆ تۆ
بە دەردی تۆ وە، زامداری خەمم
گیرۆدەی داوی، جەور و ستەمم
چاو نەبیناوی تەمی ماتەمم
چاوەڕێی دەستی، دۆست و مەرهەمم
تۆ وا لە سەودای زوڵفی عەنبەر بۆ
ئاخ بۆ بەختی من، داخ دڵە بۆ تۆ
چەندم وت دڵە، هۆشت بێ ئامان
لادە لە بەڵای باڵا نەمامان
ژورنالی دووری فتنە و نەمامان
هێند لە کارایە، بێ حەد و سامان
تۆ تووش ئەبی و من ئەکەومە ڕۆڕۆ
ئاخ بۆ بەختی من، داخ دڵە بۆ تۆ
چارت ئەوەیە شەو هەستە لە خەو
خوا لە لای خۆشە ناڵەی نیوەشەو
بە سۆزی دەروون هاورکەرە ئەو
کەرەمکار ئەوە هیوادار بە لەو
بەڵکو بێیتەوە حاڵی خۆت لە نۆ
ئاخ بۆ بەختی من، داخ دڵە بۆ تۆ

دەقی دیوانی وەلی:

دڵە زامی نۆ

دڵە زامی نۆ، دڵە زامی نۆ
بێ زار و زاری کەردم زامی نۆ
تیری زامی تۆ کۆ کۆ بوو وەک کۆ
ئاخ بۆ بەختی خۆم، دڵە داخ بۆ تۆ
حەکیمان کە دێن، ئەبینن سزام
دڵیان ئەسووتێ بۆ بەختی سیام

سا بگری، بگره دەست بەزامەوە
بە زامی تیری نەونەمامەوە
کەوتوومە داوی، زوڵفی عەنبەر بۆ
ئاخ بۆ بەختی خۆم، دڵە داخ بۆ تۆ
بێ یار بێ یاوەر، بێ جێگا بێ وەر
وەک ماران گەستەی زامی پڕ خەتەر
حەکیمێ نییە بێت بۆ دەوای زام
خەمخۆرێک نییە دانیشێ لەلام

دەقی هەورامی شیعرەکەی بێسارانی:

دڵە زامی نۆ، دڵە زامی نۆ[1]
زایف و زەبوون، زەدەی زامی نۆ
چەند تیری کاریت، نە دڵ گرتەن کۆ
ئاخ پەی بەختی وێم، دڵە داخ پەی تۆ؛...
من زار و خەمناک، زەدەی تیری خار
پێکیای پەیکان، تایفەی کوففار
دەروون سیاداخ، سۆچیای خەمان
بێ زەوق و کەم چاخ، خاری ستەمان
کەردات وەسەر مەشق، زەمانەی بێ شۆ
ئاخ پەی بەختی وێم، دڵە داخ پەی تۆ،...
فرەم وات دڵە، مروەتت ئامان
بۆ، مەوزەم نەگێچ بەحری بێ سامان
هەر یەند تاوی عەشق نەدەروون خزیای
تاوە شۆڵەی شەم چراخان گڕیای
تەن بێ بەزوخاڵ، سیا سفتەی کۆ
ئاخ پەی بەختی دێم، دڵە داخ پەی تۆ،...
ئایری دووریت سەرکەردەن نە دڵ
جەرگم چوون کەباب پێکیان وە چڵ
نازاران خەشم و غەزەب گرتەن لێم
بێ وەرمی شەوان بییەن بەخدێم

جە تاوی زوڵفان سیای عەنبەر بۆ
ئاخ پەی بەختی وێم، دڵە داخ پەی تۆ،...
حەکیمان مەیان، مەوینان سزام
شادەت ماوەران وەسفتەی سیام
ئیسە بگێرە دەس وە زامەوە
بە زامی خەدەنگ نەونەمامەوە
هەر یەند کێشە ئاە شەوان تا بەڕۆ
ئاخ پەی بەختی وێم، دڵە داخ پەی تۆ

....

(١) ئەم شیعرەمان بەهۆی مامۆستا عوسمان هەورامییەوە دەست کەوت کە بەڕێزیان لە ڕێکەوتی ١٤/٩/١٩٨٧دا بەدەستخەتی خۆی بۆی نووسینەوە.

***

دووری پڕ دەردە

پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە ژمارە **٩٤٣**ی ساڵی **١٩٤٨**ی ڕۆژنامەکەیدا لەژێر ناوی (بێسارانی)دا بڵاو کردۆتەوە. دەقی هەورامی ئەم شیعرەمان دەست نەکەوت.

دووری پڕ دەردە،...

لە داخی دووری دەروون پڕ دەردە
ڕەنگم وەک گەڵای پایزان زەردە
نەبەردی بەختە بەبگرە و بەردە
تەمی ماتەمم، دنیای تاریک کرد
کوێرەوەری خەم، قەدمی باریک کرد
«هیجران لە جەرگم، هێندەی کردووە کار
مات و بێ دەنگم، وەک نەخشی دیوار»[1]
ناڵەی ئینتیزار ئەکێشم وەک نەی
چاوم بەفرمێسک بووە پیاڵەی مەی
لەت لەتی جەرگم کردووە بەکەباب
ئەمە نەی و مەی کەباب و شەراب
«سا توخوا فەرموو، سەوڵی خەرامان
قەدەم ڕەنجەکە، مروەتە ئامان»[2]

ئاخ نەمردمایە تا وەکو جارێ
ڕێکەوتی تالع ئەیکردە کارێ
دابنیشتمایە لەگەڵ تۆ شەوێ
بێ ئەوەی دەستم لە دەستت کەوێ
من بەسۆزی عەشق تۆ بەشیرین ڕاز
گاهێ لە تۆ ناز، گاه لەمن نیاز
تێر سەرم دانێم، لە خاکی پێتا
بە شاد مەرگی بمرم لە ڕێتا
ئەوسا پێم ئەڵێن شەهیدی عەشقە
بۆ عەشقی بەڕاست ئەمە سەرمەشقە

....

(١، ٢) ئەو دوو بەیتەی لە کەوانەدان شیعری (بێسارانی)ن بەڵام تەواوی شیعرەکەمان دەست نەکەوت.

***

پیرەمێرد و شیعرەکانی مەلا وڵەوخان (مەلا ولدخان)

ئەوەندەی من ئاگادار بم پیرەمێرد چوار شیعری ئەم شاعیرەی وەرگێڕاوە. دەقی هەورامی هەر چوار شیعرەکەمان دۆزییەوە و بۆ بەراورد و نیشاندانی شێوەی وەرگێڕانەکە هەریەک لە شوێنی خۆیدا دەنووسین.

دەربارەی ژیان و بەسەرهاتی ئەم شاعیرە شتێکی ئەوتۆمان بەدەستەوە نییە، جگە لە چەند دێڕێک نەبێ کە نەجمەددین مەلا لە کەشکۆڵی (مینای شکستە)و کەشکۆڵی (حەمە ساڵح ئاغای قزڵجی)دا نووسیوە.

لە یەکەمدا دەڵێت: «ئەم زاتە لەگەڵ مەولەوی (سەید عەبدولڕەحیم)دا هاوعەسر – هاوچاخن، شیعرەکانی زۆر ورد و ئاهەنگدارە. لەسەر ئوسلوب و شێوەی مەولەوی شیعری وتووە. ل ٢٠٠».

دووەم: «ئەم شاعیرە لەگەڵ مەولەوی (سەید عەبدولڕەحیم) هاووەختن، شیعرەکانی زۆری لە شیعری مەولەوی ئەچێ، پڕ مەعنایە. ل ٩٥».

شیرین بەنازە

پیرەمێرد لە ژمارە ٨٩٢ی ساڵی ١٩٤٧ی ڕۆژنامەکەیدا ئەم شیعرەی (مەلا وڵەوخان)ی بەناوی (یاری خوا نەناس)ەوە بڵاو کردۆتەوە، بەبێ ئەوەی ناوی شاعیرەکە بنووسێ. بەڵام ئێمە دۆزیمانەوە کە شیعری پیرەمێرد نییە و شیعری مەلا وڵەوخان و لە لاپەڕە ١٠١ی بەشی یەکەمی کتێبی کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی مامۆستا (محەممەد عەلی قەرەداغی)دا دەقی

هەورامی شیعرەکە بڵاو کراوەتەوە. شیعرەکە بیست و هەشت دێڕە و لای پیرەمێرد شانزە دێڕە و تەنها ئەو دێڕانە دەنووسین کە پەیوەندی بە وەرگێڕانەکەوە هەیە.

شیرین نیگاتەن، شیرین نیگاتەن
چەند وەختەن چون باز شێروان نیگاتەن
مەعلومەن عیصمەت نە پێشمی پاتەن
نەزانام پەی حاڵ کێ تەمەنناتەن
حەیفەن تۆ وە تەخت بڵند جاییوە
تەن وە تۆی خەفتان تورمەی شاهێوە
دەس کۆتا بکە، یەڕەفتار نییە
ئامشۆی وەگەرم صوب ئێوار نییە
میرشکارت کێن؟ کێ فامت بەردەن؟
مەعلوومەن هەوای شکارت کەردەن
ڕاسەن سەودای عەشق جە ئەزەل بیەن
(مەڵلا) هام مەقەڕ هام وەزنت نیەن

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

شیرین بەنازە،...
ڕوانینی نیگای، شیروانی بازە
ناز لەسەر ڕێیدا وەک سەراندازە
نازانم (صید)ی کێی لا نیازە
بەم شێوەیە خۆی (صید) نێچیر ئەکا
هەزاران شەیدای عەشق زنجیر ئەکا
کاری تەسخیری شەخس و پیر ئەکا
کەچی خۆی لە لای پیر ئەسیر ئەکا
گیانە حەیف بۆ تۆ کە بڵند جاهی
بۆ ناو دڵبەران لە ڕیزە و شاهی
گەردن کەچی تۆن لە ماه تا ماهی
نازانم کێ تۆی خستە گومڕاهی
لادە لەم ڕێیە کەچ ڕەفتارییە
دوایی نەتیجەی کەفتەکارییە

عالەم لە عەشقی تۆ هاوارییە
تۆ بۆ کێتە ئەم شین و زارییە

***

سەوزەڵەی چاوڕەش

لە دیوانی (پیرەمێردی نەمر)ی مامۆستا هاواردا لاپەڕەی ١٦٩ شیعرێک بڵاو کراوەتەوە بەناوی (سەوزەڵەی چاوڕەش)وە بەشیعری پیرەمێرد دانراوە و هیچی لەبارەوە نەنووسراوە. بەڵام ئەو شیعرە شیعری (سەوزەی سیاچەم)ی (مەلا وڵەوخانە)و لە لاپەڕە ١١١ی کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی مامۆستا محەممەد عەلی قەرەداغیدا دەقەکەی بڵاو کراوەتەوە. دەقەکە حەڤدە بەیتە و وەرگێڕانەکە چوارده بەیتە. ئێمە دوو دەقی وەرگێڕاوی ئەم شیعرەمان لایە. یەکێکیان لە دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاوار دایە و ئەوی تریان بەدەستخەتی پیرەمێرد خۆیەتی کە وێنەکەی لێرەدا نیشان دەدەین و شیعرەکەش دەنووسینەوە.

سەوزەی سیاچەم،...
من داخین کەردەن سەوزەی سیاچەم
وەختێ زوڵف و پرچ لوول مەدەی وەهەم
عالەم بەدحاڵەن، وەخاڵت قەسەم
پرچت لوول مەکەر، عالەم پەشێوەن
لێوت مەنمانە مەڵلا پێش لێوەن
بەو دیدەت وە کەیل سورمەی بێن مەکەر
پرچت وە پەرچین ڕووی جەمین مەکەر
دەس ماوەر وەزولف سیا زوخاڵدا
پرچت لوول مەکەر وەڕووی دەسماڵدا
پرچت لوول مەکەر گل مەلوولتەن
مەلوولیم وێنەی پرچ لوولتەن
وێنەی داخیان دڵ داخین مەکەر
(مەڵلا) داخی زوڵف قازاخی مەکەر
هەنی دەسەن ناز ئیشارەی چاوان
ئاخر زەرەرت وە (مەڵلا) باوان
سەوزەی سیاچەم، پرچ لوولی، چاومەست
پرچی لوولی تۆ من کوشتەن وە قەست

ئیشارەی دیدەت وە من منمانی
مەگەر وە ئەنقەست گیانم مستانی
(مەڵلا) مکێشۆ نازت وە ئەنداز
پرچ لوول تۆ من کوشتەن وە ناز
هەر هام وەو حاڵات پەشێو حاڵەوە
وەس تەمەنناکەر نە دەرماڵەوە
جەرگ و دڵم دای وە پەیکانەوە
وەس تەمەنناکەر نە ئەیوانەوە
سەوزە ناز مەکەر، ناز کێشت کیەن
نازکێشت مەڵلان، مەلا شێت بیەن
بەو قورئان قەسەم، شای شەکەر ڕازان
هەر کفن مەندەن، پەرێم بدرازان
نەپای ئامشۆ، نەڕای دڵ نیەن
مەڵلا ئینتیزار سەوزەی پرچ لویلەن
هانای هامسەران وییەردەم نەگشت
سەوزەی پرچ لوول وەڵلا مەڵلاش کوشت

وەرگێڕانی یەکەم:

سەوزەڵەی چاوڕەش، سەوزەڵەی چاوڕەش
ڕۆژی ڕەش کردم، سەوزەڵەی چاوڕەش
وەختێ زوڵف و پرچ، لێت ئەبن بەنەخش
عەقڵ و هۆشی من، هەردوو ئەبن پەخش
پرچت لوول مەکە، حاڵم پەشێوە
کێ ناشێوێنێ ئەو طورە و شێوە؟
(روح القدس)ە سرپی ئەو لێوە
هەر تای زوڵفێکت دڵێکی پێوە
ڕەشی بەختی من کلی چاوتە
ڕشتەی حەیاتم زوڵفی خاوتە
ئەم چەند ڕۆژەیە، کەوا باوتە
دڵم مەشکێنە کە پێناوتە

کوشتەی نازی خۆت زۆر مەدە ئازار
زوڵفت نەبێتە پەرژینی ڕوخسار
با ڕۆژ نەگیرێ و نەکەومە هاوار
عاشق لە ئازار زوو دەبێ بێزار
پرچت لوول مەکە، دڵەم مەلوولە
شێوەی مەلوولیم وەک پرچی لوولە
تۆماری شەرحی دەردم بەتوولە
تەریبی وەسڵ و بەختم شەفتوولە
بەسم بکوژە بەتیری غەمزە
غەمزەت ئەندامی هێنامە لەرزە
قەتڵی دڵدارت لە لای تۆ فەرزە
سەوزەی بێ بەینەت ئاخ داخت سەوزە
ئیشارەی دیدەت بەمن ئەنوێنی
خەریکی ئەوەی گیانم بستێنی
وا گیانم دایتێ هەر تۆ بمێنی
بەشەرتێ لەسەر قەبرم بخوێنی(١)

(١) لای م.هـ نووسراوە (بەمەرجێ لەسەر قەبرم بخوێنی). واتە وشەی (شەرت)ی گۆڕیوە بەمەرج.

***

وەرگێڕانی دووەمی پیرەمێرد، کە شاعیرانەتر و نزیکترە لە دەقەکەوە: وەک لە فۆتۆی دەستخەتەکەیدا دەیبینی لە ژێر ناونیشانی (مەلا وەڵەوخان)ی ڕاستەقینەدا وەری گێڕاوە.

سەوزەی سیاچەم، سەوزەی سیاچەم
ئاخ داخت زۆرە، سەوزەی سیاچەم
کاتێ زوڵف و پرچ لوول ئەدەی وەهەم
حاڵم بەدحاڵە، بەخاڵت قەسەم
پرچت لوول مەکە، حاڵم پەشێوە
لێو مەنێ سەر لێو، گیان لەسەر لێوە
ئەو دیدە سیات سوورمەبێن مەکە
پرچت پڕ چینی، ڕووی جەبین مەکە

دەست مەبەرە سەر، زوڵفی زوخاڵدا؟
پرچت لوول مەکە، دڵەم مەلوولە
مەلوولیم وێنەی، ئەگریجەی لوولە
بەسیەتی نازی ئیشارەی چاوان
مەلا(١) مەکوژە، بێ گونا (٢) و تاوان
سەوزەی سیاچەم، پرچ لوولی چاومەست
بۆ پێوەندیی من، لوولیەکەی بەقەست
کاتێ تیلای چاو، بەمن ئەنوێنی
تیر ئەدەی لەدڵ، گیانم ئەسێنی
هەر چەند ئەو تیرە، بەشێوەی نازە
بەڵام نازیش بێ، ناز، بەئەندازە
مردم بەم حاڵەی، پەشێو حاڵەوە
هەر گەرد و خوڵمە، لە دەرماڵەوە
جەرگت لەت کردم بەپەیکانەوە
خۆتم بۆ دەرخە لە ئەیوانەوە
سەوزە، ناز مەکە، ئیتر بۆ کێتە؟
ناز بۆ (مەلا) بوو، وا، ئەویش شێتە!
سوێندم بەقورئان، هێندە کوشتەی تۆم
هەر کفن ماوە، کە بیدروون بۆم
نەپێی ئاموشۆ، نەڕێی دەلیلە
مەلا لە دووریت کەفتە و زەلیلە
هاوارم بەرن بۆ برای هاوپشت
سەوزەی سیاچەم، براکەتی کوشت
با ئەویش شوێن خوێن برای خۆی کەوێ
بەڵکو تیرێکی غەمزەی بەر کەوێ

(١) مەلا: مەبەست خۆیەتی - مەلا وڵەوخان
(٢) گونا: گوناه-

***

شای وەڵەد چاوان

پیرەمێرد لە ژمارە ٥٧٢ی ساڵی ١٩٣٩ی ڕۆژنامەکەیدا ئەم شیعرەی (مەلا وڵەوخان)ی وەرگێڕاوە. دەقی شیعرەکە بیست بەیتە. وەرگێڕانەکە شانزە بەیتە. هەروەها دەقی هەورامی شیعرەکەمان لە کتێبی (کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی) مامۆستا (محەممەد عەلی قەرداغی)یەوە وەرگرت. لاپەڕەی ١٠٩ .

«شای وەڵەد چاوان، شای وەڵەد چاوان
غەزاڵەی خوتەن، شای وەڵەد چاوان
شێوەت مەر (شیرین) ئەرمەنی باوان
نیم نیگات (فەرهاد) کوشت وەبێ تاوان
ئەو شەرت و ئیقرار، شیرین ئەو یاد کەر
عیشق و دڵداریت، دانگێ زیاد کەر
ئارەزووی دیدار، دین (فەرهاد) کەر
(شەودێز) نە حەلقەی کەمەند ئازاد کەر
وێت پپۆش وە ڕەخت شەو ڕەنگ شەتاوان
نیم نیگات فەرهاد، کوشت بەبێ تاوان
شەودێزت زین کەرد وە تفاقەوە
وەو ڕەخت و ڕەشمەی تەمتەراقەوە
دەماخت وە بورج کۆی ئافاقەوە
بێ خەوف نەرزەنگیی نەو سەرتاقەوە
شەماڵ بۆی عەترت وە (کۆکەن) یاوان
نیم نیگات فەرهاد کوشت وە بێ تاوان
چون شیرین نەبورج پەنجەرەی جامرێز
وەس کەر نیگای ناز عەین ئاهو و بێز
وەس دەرستێزەی (شێرۆ)ی شەڕەنگێز
با نەوەرۆ هون خوسرەو پەروێز
شێرۆ پەرێت جەرگ خوسرەو شکاوان
نیم نیگات فەرهاد کوشت وەبێ تاوان
شێوەی مەحبووبیت ها وەخاڵەوە
ڕەسمت مەنشوورەن نەی مەحاڵەوە

قەتارەی گوڵەنگ لاڵ و باڵەوە
تەشریف بەر وەزێد (چەمچەماڵ)ەوە
چەمچەماڵ نە شاه سەندت نە باوان
نیم نیگات فەرهاد کوشت وەبێ تاوان
شێوەی مەحبوبیت وەشیرینەوە
قەدەم ڕەنجەکەر نە (هەرسین)ەوە
تەشریف بەر وەکاو بێستوینەوە
وە مەیل وەرین فەرهاد وینەوە
وە ناز نازەوە چەرخنای چاوان
نیم نیگات فەرهاد کوشت وەبێ تاوان
حەیفەن پەی شەخسێ ساحیب جەمین بۆ
وە قامەت لەیلێ وە ڕەنگ شیرین بۆ
عیشق و دڵداریش وە خەشم و قین بۆ
چون شیرین قاتڵ فەرهاد چین بۆ
حسابت ئێدەن نە پای حساوان
نیم نیگات فەرهاد کوشت وە بێ تاوان

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

شای وەڵەد چاوان، شای وەڵەد چاوان
غەزالەی خوتەن، شای وەڵەد چاوان
شێوەت وەک شیرین، ئەرمەنی باوان
غەمزەت فەرهادی کوشت بەبێ تاوان
دڵسۆزی و شەرتی شیرین بەیادکە
شەودێز لەڕەشمە و پێوەند ئازادکە
بەرگێ بپۆشە، ڕەنگی شەتاوان
عیشوەت فەرهادی کوشت بەبێ تاوان
شەودێزت زین کە بەتفاقەوە
بەڕەخت و ڕەشمەی تەمتراقەوە
دەماخت بە بورج کۆی ئافاقەوە
بێ خۆف لە زەنگی بانی تاقەوە

شەماڵ بۆنی تۆی لەفەرهاد پژان
نازت فەرهادی کوشت بەبێ تاوان
وەک شیرین لە بورج پەنجەرەی جامرێز
بەس بچەرخێنە چاوی ئاهو و بیز
بەس بدە هانەی شێرۆی شەڕانگیز
با نەرژێ خوێنی خەسرەوی پەرویز
شێرۆ خەسرەوی بۆت خستە ئامان
عەشقت فەرهادی کوشت بەبێ تاوان
شێوەی شیرینت وا بەخاڵەوە
ناوت مەشهوورە لەم مەحاڵەوە
بە باڵی باهووی لەعلی ئاڵەوە
بنیشە بەسەر (چەمچەماڵ)ەوە
چەمچەماڵ بۆ تۆ جیازی باوان
نیگات فەرهادی کوشت بەبێ تاوان
حەیفە بۆ کەسێ خاوەند جەبین بێ
بە قامەت لەیلی بەڕەنگ شیرین بێ
لەگەڵ عاشقان بەخەشم و قین بێ
بە عەشق کوشندەی فەرهادی چین بێ
وا ناوت کەوتە ریزەی بەدناوان
عەشقت فەرهادی کوشت بەبێ تاوان

***

بادی لێلاخان (بادی لەیلاخان)

ئەم شیعرە کە پیرەمێرد دووجار وەرگێڕانەکەی بڵاوکردۆتەوە بەهۆی سێ سەرچاوەوە سێ بیروڕام لەلا دروست بوو.

سەرچاوەی یەکەم بریتییە لە کەشکۆڵی نەجمەددین مەلا کە بۆ حەمە ساڵح ئاغای قزڵجی نووسیوە و لە بەشی (ئەسڵ و ڕۆحی) مەولەویدا بەشیعری مەولەوی داناوە و دەقی هەورامی و وەرگێڕانەکەی پیرەمێردی نووسیوە. بڕوانە ل٣٨، ل٣٩ بەیادی مەلا ولدخان.

سەرچاوەی دووەم، دیوانی مەلای جەبارییە، کە لە لاپەڕەی ٣٩دا ئەو شیعرە بەهەندێ جیاوازییەوە، بەناوی (بادی لەیلاخان)ەوە بەشیعری (مەلا فەتاحی جەباری) دانراوە و لە

پەراوێزیا نووسراوە «مەلا فەتاح لە کاتێکدا ئەم پارچە هەڵبەستەی بۆ دۆستەکەی (لەیلا خان) نووسیوەتەوە خۆی لە وڵاتی ڕۆم بووە و بیری نیشتمان و دۆست و ئەغیارانی کردووە».

سەرچاوەی سێیەم، دوو ژمارەی ڕۆژنامەکەی پیرەمێرد خۆیەتی، یەکەم، ژمارە ٣٨٤ی ساڵی ١٩٣٣، دووەم ژمارە ٨٦٤ی ساڵی ١٩٤٧، کە لە هەریەک لەو ژمارانەدا ئەو شیعرەی (مەلا ولدخان)ی بڵاو کردۆتەوە. لە نوسخەی ٣٨٤دا شەش بەیتی یەکەمی وەک خۆی هێشتۆتەوە و وەری نەگێڕاوە و لەوێوە کە دەڵێت «ئاخ زۆر دەمێکە دوورکەوتەی لەیلم» وەری گێڕاوەتە سەر شێوەی سلێمانی.

وە لەپێشەکیدا نووسیویە «ئەمەش بەیادی مەلا ولدخان » ئیتر نەینووسیوە کە ئەمە شیعری مەولەوییە یان نا؟ بەو پێیە دەبێ شیعری مەلا ولدخان بێت، چونکە لە شیعرەکەشدا دیارە کە شاعیر باسی خۆی دەکات و ناوی مەلا ولدخان دەهێنێت. بۆ ئەوەش کە ڕەنگە شیعری مەولەوی نەبێت، لە دیوانی مەولەوی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕسدا ئەو شیعرە بەرچاو ناکەوێ و لە دیوانی مەولەوی و ڕۆحی مەولەوی پیرەمێردیشدا ئەو شیعرە نابینرێ. بەهەر حاڵ ئێمە بەناوی مەلا ولدخانەوە بڵاوی دەکەینەوە هەتا لە داهاتوودا خۆمان یا برایەکی ئەدیب بەبەڵگەیێ لەم بەڵگانەی ئێستای من باشتر ئەم باسە دەسەلمێنێت. هەروەها لەوە دەچێت کە نەجمەددین مەلا ئەو شیعرەی لە نوسخەی ژمارە ٣٨٤ی ڕۆژنامەکەوە ڕاگوێستبێتە کەشکۆڵەکەوە!.

لێرەدا دەقی شیعرەکەی مەلا ولدخان و مەلا فەتاحی جەباری دەنووسین و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد کە لەدەقی هەورامی ناو کەشکۆڵەکەی نەجمەددین مەلاوە وەری گرتووە بڵاو دەکەینەوە.

مەلا ولدخان:

بادی لەیلاخان، بادی لەیلاخان
بادی عەنبەر بۆی، بورجی لەیلاخان
مەشاطەی چهرەی بڵند دەماخان
شانەزەن وە زوڵف بەرازەی شاخان
شنیایی گێسووی چنووری زاخان
تەسکین دڵەی زامداری داخان
پێشدادی نەفخەی نەو خونچەی باخان
ڕەهبەر و شقەی شەوبۆی ئیلاخان
دەقاق شەهید سۆنە و کولاخان
جاروکەش وە گرد نەو حجلە و کاخان
یە خەیلێ وەختەن دوور کەفتەی لەیلم
ئاوارەی وەتەن، وێڵی دوجەیلم

گومکردەی یاران سەرگەشتەی بیدم
غەیر نەتۆ کەس نیەن ئومیدم
نامەیی نە شەرح دڵەی پڕ دەردم
سۆزێ نەهجران هەناسەی سەردم
نویسام وەهون زامانی کاریم
بە ڕەش پەی یاران تو وە دیاریم
بورە بگریاش وە هوزانەوە
بدەرەش وەدەست دڵسۆزانەوە
هەر کەس جەو دەمدا سۆزەش تە دڵ بو
دیکی دەروونش پەی من وە کوڵ بو
مگروان ماچان لێلاّیم لێلّەن
یە نامەی مەڵلاّن جە هەردان وێلّەن
دەخیلّە شەماڵ نە ڕووی دڵشادی
باوەرە نامەی گەردن ئازادی
ئەر زانوی چەنیم ها وەراوە
ئاردی ورودی پەیکێ جەلاوە
کێ زانو چون بو ئەی دنیای یادی
با ببوت نەبەین گەردن ئازادی
نەک ئەجەل دەردم وەترست زانو
دینی یارانم وەحەسرەت مانو

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

بادی لەیلا خان، بادی لەیلا خان
بادی عەنبەر بۆی بورجی لەیلا خان
مەشاطەی چهرەی بڵند دەماخان
شا زەن بەزوڵف بەڕەزای شاخان
شینیای گێسووی چنووری زاخان
مەرهەمی دڵەی زامداری داخان
لەرەی ڕێشووی خاو تارای بەیداخان
لەرزەی زنجیرەی ئاوی شتاخان

پێشدادی نەفخەی، نەو خونچەی باخان
ڕەهبەری شقەی شەوبۆی ئێلاخان
دەقاقی شاپەڕ سەقر و کلاّخان
جاروکش وەکرد نەو حجلە و کاخان
ئاخ زۆر دەمێکە دوورکەوتەی لەیلم
ئارەزووی دیار وێڵی دوجەیلم
یاران لێم گوم بوو سەرگوشتەی بەیدم
تەنها بۆ تۆیە هیوا و ئومێدم
نامەیە لە شەرح دڵەی پڕ دەردم
سۆزی لە هیجران هەناسەی سەردم
نووسیومە بەخوێن برینی کاریم
بیبە بۆ یارم لەبری دیاریم
بیگێڕە ماڵ ماڵ بەهۆزانەوە
بە قەوم و قیلە و دڵسۆزانەوە
هەرچی دەبینی کە سۆز لە دڵە
بۆ سەرگەردانیم جەرگی بەکوڵە
بە گریان دەڵێ لێلاّییم لێلّە
نامەی مەلاکەی لە هەردان کەیلە
بیدەرە دەستی بڵێ وەسێتە
(مەلا ولدخان) ڕەنجەڕۆ و شێتە
سەرەتای زووخاو نە جەرگش سەردان
بکەونە فریاش یاران هام فەردان
دەخیلە شەماڵ لە ڕووی دڵشادی
بۆم بێنە نامەی گەردن ئازادی
ئەگەر بزانی چەن چاوەڕێی تۆم
زوو هەواڵێکی لەیلا دێنی بۆم
وا چەرخ لەگەڵ من کەوتۆتە ساردی
با لە بەینا بێ گەردن ئازادی
نەک ئەجەل لێمان ببینێ فرسەت
دیدەنی یاران بخاتە حەسرەت

دەقی شیعرەکەی مەلای جەباری[1]

بادی لەیلا خان، بادی لەیلا خان
بادی عەنبەر باد، بورج لەیلا خان
مشنیای تای ڕیز بەڕەزای شاخان
مەشاتەی گیسوی بڵند دەماخان
نەسیم مەحرووم مابەین یاران
شارەزای شوقەی شەوبو نەوهالان
نامەیەک نە شەرح دڵەی پڕ دەردم
شەرحێ نە سەودای هەناسەی سەردم
یەخەیلێ وەختەن دوور کەفتەی زێدم
غەیر جە تۆ وە کەس نییەن ئومێدم
نوسنانم وە زوخ زامان کاری
بەرەش وە زامن تون وە دیاری
نامەم بگێلان وە هوزانەوە
بدەروش وە دەس دڵسۆزانەوە
وەو سوز سینەی دڵ خەراشەوە
هامسەران یەک یەک بواناشەوە
هەر کەس دڵسۆز بوو سوزێش نە دڵ بوو
دیک دەروونش پەی من وەکوڵ بوو
بگرەوان باچان لێلاییم لێلەن
بەنامەی مەڵلان ئەزانی وێلەن
شەماڵ دەخیلە تو وە دڵشادی
باوەڕ نامەیەک گەردن ئازادی
ئەوە من ڕۆییم وەلای (ڕۆمەوە)
مەر دوعای خویشان باوەرۆمەوە
سەرنیام وەپای مولک ڕۆمەوە
هەر دوعای خاسان باوەرۆمەوە

....

(١) بڕوانە دیوانی مەلای جەباری، ئامادەکردنی (عەبدولجەبار محەممەد جەباری). ل ٣٩ .

***

پیرەمێرد و شیعرەکانی میرزا شەفیع

پیرەمێرد چەند شیعرێکی (میرزا شەفیع)ی وەرگێڕاوە و لە ڕۆژنامەکەیدا بڵاو کردۆتەوە. ئەوەندەی من ئاگادار بم چوار شیعری ئەم شاعیرەی وەرگێڕاوەتە سەر شێوەی سلێمانی و بڵاوی کردۆتەوە.

١- ڕەعنای دڵ پەیکەر.
٢- شیرین پێی داوە.
٣- میرزام زامی حەی.
٤- سیوەیل وەختیەتی.

هەریەک لە شیعری دووەم و سێیەمی چەند جارێک وەرگێڕاوە.

سەبارەت بەژیان و بەرهەمی ئەم شاعیرە برای ئەدیب (ئومێدی کاکەڕەش) لە هاوکاری ژمارە ٨٤٤ی ١٩/٦/١٩٨٦دا نووسیویە.

«ئەم شاعیرە لە ساڵی ١٧٨٥ی[1] زاینیدا لە ناوچەی ئێلاخ هاتۆتە دنیاوە و بوێژێکی بەناوبانگی هەورامانە. خاوەنی زانست و ئەدەبێکی بەرز بووە شیعری بەکوردی و فارسی هەیە، برای (ئەڵماس خان)ی شاعیرە، لە ساڵی ١٨٣٥ی زاینیدا کۆچی دوایی کردووە، پەنجا ساڵ ژیاوە».

....

(١) لە ڕۆژنامەکەدا نووسرابوو ١٧٨٥ - ١٨٣٥ی کۆچی. کە دیارە هەڵەیە و ساڵەکان ساڵی زاینین.

***

یاری دڵ پەیکەر

لە دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا لاپەڕەی ١٧٥، شیعرێک لەژێر ناوی (یاری دڵ پەیکەر)دا بڵاو کراوەتەوە، وە بەشیعری پیرەمێرد دانراوە و هیچی لە بارەوە نەنووسراوە. بەڵام لە ڕاستیدا شیعری (میرزا شەفیع)ە و پیرەمێرد وەری گێڕاوە. شیعرەکەی شەفیع بیست و شەش بەیتە و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد بیست و یەک بەیتە.

شەفیع:

ڕەعنای دڵ پەیکەر[1]...

ڕەعنای دڵ فریب، ڕیشەی دڵ پەیکەر
زوڵف وە هەفت لەشکر، ڕای دەشت ڕەی کەر
یانەی دەردینان وە خاک نەی کەر
حەرفێ مواچوو وە نەت نەیۆ قار

بگێرەش نە گۆش، پەرێ ڕۆزگار
دەقیقێ جەم کەر تەفرەقەی هۆشت
باپەند (شەفیع) بەیۆ نە گۆشت
عومرم عەزیزم نوور دیدە و دڵ
هەرچی مەعشووقەن، نمانۆ چون گوڵ
هەر کەس کەرۆ بۆش بەر تەرەف مەبۆ
ژاکیای بێ عەتر، بێ شەرەف مەبۆ
ئەر سەد جەی فێشتەر پڕ هۆش و فامی
یەک تەن قوبووڵ کەر پەرێ غولامی
ئەویچ یەکێ بۆ جیهان دیدە بۆ
سڕ پۆش خامۆش ئارامیدە بۆ
بزانۆ بەقەدر دیدەی خومارت
نەوانۆ پەی کەس تۆمار کارت
مەبۆ تۆ ڕەنجش مەغدوور بداری
تاکە ڕۆت وە شەوق خزمەت گوزاری
ڕۆ جە ڕۆبێشتەر مەیل تۆ پێش بۆ
دڵ بەند قوڵلاب غولامیی ویش بۆ
ئامانەت مەرزەن دەینت وە گەردەن
بە تاڵ کەر خەیاڵ فرەکەس کەردەن
بایەک بەدەن بۆ ڕۆحت چەنی دۆست
بە وێنەی بادام دوو مەغز و یەک پۆست
چون مەیۆ مەفتوول پێچیان وەهەم
زەرڕەیێ مەیلتان جەهەم نە بۆ کەم
حەیفەن فرەکەس بوینۆ ڕەنگت
دووربا دوور جەتۆ مەزڕیۆ زەنگت
هەرزەی هەرزەکار هەرجایێ مەبی
داخڵ وە مەیدان ڕسوایی مەبی
ئینتهای ئاخر هەمسەران وێت
تیرتانەی تاڵ موازان پەرێت

خاترشاد مەکەر وەهەرزەکاران
مەکەرۆت وە پووڵ نارەوای شاران
وێت مەدەر وەدەست فرەکەس خەیلێ
با وەرە وەیاد مەجنوون و لەیلێ
شەرت و وەفاشان تا ڕۆی مەردەن بی
فیکر و زیکرشان زاری کەردەن بی
هەزار مەشایخ نەتیجەی عەرەب
ساحێب شەوق و زەوق تەرانەی تەرەب
ساق گەردەنشان چون بلوور ساف
جە دوور مەدرەوشان بێ لاف و گەزاف
پەی چێش کە لەیلێ کەس نەبی چەنی
تەمەننا نەکەرد ئەو شەخسێ هەنی
مەجنوون لۆنگێ داشت عەسا و کەشکۆڵێ
مەگرتش مەکان نەهەردەی چۆڵێ
لەیلێ هەزار کەس تەمەنا مکەردش
هەر مەواتش قەیس تا گیان سپەردش
(شەفیع) ئەی ڕەنجە پەرێ تۆش بەردەن
نەسیحەت خاس پەرێ تۆش کەردەن

(١) دەقی ئەم شیعرە لە کەشکۆڵی (مەحموود پاشای جاف)ەوە وەرگیراوە.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

یاری دڵ پەیکەر، یاری دڵ پەیکەر
یاری دڵفریب، ریشەی دڵ پەیکەر
نموونەی نەخشی خودای بانی سەر
شێوەی شیرینت خوسرەو شەیدا کەر
سیای زوڵفانت ڕێی تاری زوڵمات
دەمت لەناویا سەرچاوەی حەیات
حەوت گورزی پرچت حەوت لەشکری ڕەی
بازوو شکێنی سەد کاوسی کەی

سێوت نارنجی زولەیخای پەست کرد
ڕۆژی ڕووت مانگی کەنعانی مەست کرد
جەمالت مەجال بێ نوقتە ئەکا
جەلای جەلالت دڵ پوختە ئەکا
ئەمەت پێ ئەڵێم بەدڵسۆزانە
تووڕەیی نەبێ و تۆڕ و بەهانە(١)
قینت هەڵنەستێ گوێ بگرە لە من
پابەندی من بی نەک بەندی دوشمن
گوڵەکەم، ناوت لای عاشقان گوڵە
ناوی لای بەندەت وەک بەندی دڵە
گوڵ کەوتە دەستی خراپ و چاکێ
بۆنی نامێنێ ئیتر ئەژاکێ
گوڵ بۆ کەسێکە قەدری بزانێ
بیدا لەسەر وەک چقەی سوڵتانێ
هەندێ سەرسەری دوای جوان ئەکەوێ
گوڵی بۆ بۆنی سەعاتێک ئەوێ
دوای ئەوە کەوتە دەستی و بۆنی کرد
هەڵیەپچوڕکێنێ وەک شێت دەستوبرد
بەنای نارەوا ناوی ئەزڕێ
پەردەی عیسمەت و جوانی ئەدڕێ
تۆ خۆت مەدە دەست هەرزەی هەرزەکار
دوور با نەبیتە پەندی ڕۆژگار
دۆستی یەکێک بە، دانا و سڕ پۆش بێ
هەرچی ببینێ مات و خامۆش بێ
تۆماری شۆخیت نەخوێنێتەوە
وەک بەندەت تاسەر بمێنێتەوە
ڕۆژ لە ڕۆژ پێشتر عەشقی زیاد بێ
هەمیشە مەیلی ئێوەی لەیاد بێ
یەک بەدەن یەک ڕۆح یەک نەفەس یەک دۆست
ببنە بادامی دوو مەغز و یەک پۆست

تەنها مەجنوونێک لێوەی لۆنگ بەشان
نەک لووتو پووتی نارەوای شاهان
خۆ ئەگەر سالی ژوور سێ بست کەوێ
چاو باشقاڵ نابێ تەنها تۆی ئەوێ

(١) لای م. هـ ئەم نیوە بەیتە بەهەڵە نووسرابوو -تووڕەیی ئەبێ و تۆڕە بەهانە-.

***

شیرین پێی داوە

پیرەمێرد سێ جار وەرگێڕانی ئەم شیعرەی بڵاو کردۆتەوە یەکەم جار لە ژمارە ٥٦٨ی ڕۆژنامەکەیدا ساڵی ١٩٣٩ . دووەم جار لە ژمارە ٧٦٠ی ڕۆژنامەکەیدا ساڵی ١٩٤٤ ئەمجارە دەستکاری دەقەکەی کردووە و لێی زیاد کردووە. سێیەم جار لەگەلاوێژ.

ئەوی جاری دووەم و سێیەم وەک یەکە لەبەر ئەوە دوو وەرگێڕانی بڵاو دەکەینەوە. هەروەها لە کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی مامۆستا (محەممەد عەلی قەرەداغی)دا تەنها وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد بڵاو کراوەتەوە. بڕوانە بەرگی دووەمی ل ١٣٣ . ئەوەش هەمان وەرگێڕانی ژمارە ٥٦٨ی ڕۆژنامەی (ژین)ە.

وەرگێڕانی یەکەم:

شیرین پێی داوە، شیرین پێی داوە
ئەو جووتە سێوەی کە خوا پێی داوە
سەد سەنعان لە دین بۆی وەرگەڕاوە
شاهان شعووریان ناوە بەلاوە
سێو لەسەر سینەی نەمام ڕواوە
ئەو سێوە ڕیشەی دڵی کێشاوە
دوو شەکرە سێوی تازەی گوڵ بەدەم
پێست تەنک ناسک نموونەی ئیرەم
لە توێی کراسی کەتانی عەجەم
ئەدرەوشێن وێنەی ئەستێرەی ناوتەم
دەوریان بەدوگمەی زیوین تەنراوە
ئەو سێوە ڕیشەی دڵی کێشاوە
نەقشی سێو وەک لەوح بەهزادی ئەرژەنگ
کالای سەر بالای ئالای شۆخ و شەنگ

بنازم بەسوونع نیگارندەی ڕەنگ
مەحکی کرد بەسێو سیوەیلی سێوەنگ
تەلای دەست ئەوشار باوی نەماوە
ئەو سێوەی ڕیشەی جەرگی کێشاوە
سێوی شارراوەی ژێر سوخمەی ئەتڵەس
عالەم بۆ مردووی بۆن نەکردووی کەس
بالا تووڵ نەی پڕ هەواو هەوەس
سێو لەرزی بەبای هەناسەی نەفەس
بێد موشک لای ئەو بۆنی نەماوە
ئەو سێوە ڕیشەی ڕۆحی کێشاوە
وەک قەندیلی زیو هەڵاوەسراوە
بەچڵی گوڵی داری تویاوە
کە زانی پەنجەی بۆ ڕاکێشراوە
ئەتوێتەوە وەک شەکر بە چاوە
لای شاعیر توخمەی تفاحی ناوە
ئەو سێوە ڕیشەی دڵی کێشاوە
گوڵ لە شەرمی ئەو کەوتۆتە عەرەق
وەک سێوی بەهەشت پڕ نوور و ڕەونەق
سەر گوڵ پەمەیی وەک ڕەنگی شەق
قەیتانی دەوری ڕشتەی لیقای هەق
شکڵی دوو ماری لە دەور کێشاوە
ئەو سێوە ڕیشەی دڵی کێشاوە

وەرگێڕانی دووەم:

لاسایی توحفەی تفاح

ئەو کچە جوانەی کە بە(س)ی ناوە(۱)
لە سینی سینەی، کە، زیوی خاوە
دوو سێوی تازەی تیا دانراوە
لە کردەوەی خوا سەرم سوڕماوە

لە قاڵبی دوڕ سێو دارێژراوە
ڕیشەی جەرگمی پێ ڕاکێشراوە
شێوەی سێو لەوحی بەهزادی ئەرژەنگ
سیحری حەڵاڵە گیانداره و بێ دەنگ
جلوەی لە ئیعجاز (ید بیضا)وە
ئەو نوورە گیانی منی کێشاوە(۲)
هەر لە دەست تۆ دێ فەردی فریاد ڕەس
توحفەیەکی وا لوکس و ئەنفەس
لە دوور ئەڕوشێ بەشنۆی نەفەس
کەچی نەژاکێ بەسەر پەنجەی کەس
داماوم لە ڕووی سنعی خوداوە
ئەو سێوە گیانی منی کێشاوە
نەمامی (سەرو)ە و سێو موتوربەیە
مەڵێن ئەو سێوە هاوڕەنگی بەیە
بەهێی ڕووزەرد چۆن ڕایەی ئەوەیە
تامی (نۆشداڕو)ی (کاوس)ی (کەی)یە
چی بکەم مار حەلقەی لە دەوری داوە
ڕێی دەست درێژیی دەستم بڕاوە
ئەڵێن بەهەشتیش سێوی وای تیایە
من تەنیا ئەمەم ئەوێ لەو خوایە
ئەو سێوەم باتێ هەر لەم دنیایە
حازر بەقەرزدان لام ناڕەوایە
هاوار زۆر ئاخ و داخم کێشاوە
تاسەی ئەو سێوە گیانمی کێشاوە

....

(۱) پیرەمێرد دیارە لەم وەرگێڕانەدا ویستوویە لاسایی شێوەی شیعر دانانەکەی (شەفیع) بکاتەوە. بۆیە لە دەقەکە دوور کەوتۆتەوە و ئەو جارەش کە لە گۆڤاری گەلاوێژدا بڵاوی کردۆتەوە. ناوی (میرزا شەفیع)ی نەهێناوە!!.
(۲) لەو پارچەیەدا شیعرەکە بووە بەدوو بەیت، کە دەبوا سێ بەیت بوایە.

***

میرزام زامی حەی

لە شێوەی (گۆران)دا کەوا باوە پێی ئەڵێن شێوەی (هەورامی) سێ دەقی ئەم شیعرە هەیە، ئەگەرچی لە ناوەڕۆک و باسەکاندا جیاوازییان هەیە بەڵام هەر بەهەمان شێوە و جۆری قافیە وتراون و لەوە دەچێ یەک لاسایی ئەوی تری کردبێتەوە. پیرەمێرد لە ژمارە ٦٩١ی ڕۆژنامەکەیدا ساڵی (١٩٤٢) دەقە هەورامییەکەی بڵاو کردۆتەوە نووسیویە (بەندێکی میرزا شەفیع بەزبانی خۆی). وە لەژمارە ٩٨٦ی ساڵی ١٩٤٨دا وەری گێڕاوە بۆ سەر شێوەی سلێمانی و پیرەمێرد دەقەکەی لە کەشکۆڵی مەحموود پاشای جافەوە وەرگرتووە.

دەقێکی کەی ئەم شیعرە لە کەشکۆڵی کەلەپووری کوردی (محەممەد عەلی قەرەداغی) ل ١٣٨ بەناوی (غولام شاخان)ەوە بڵاو کراوەتەوە. وە ئاماژە بۆ ئەوە کراوە کە ئەم شیعرە و ئەوی (شەفیع) زۆر لە یەک نزیکن وە لە هاوکاری ڕۆژی ١٥/١/١٩٨١دا کاک (محەممەد صالح عەبدولکەریم) جۆرێکی تری ئەم شیعرەی بەناوی (پارچە شیعرێکی بڵاو نەکراوەی ئەڵماس خان)ەوە بڵاو کردۆتەوە.

لێرەدا دەقی شیعرەکەی (میرزا شەفیع) لەبەر کەشکۆڵی (مەحموود پاشای جاف) دەنووسینەوە و وەرگێڕانەکەی پیرەمێردیش کە لە ساڵی ١٩٤٩دا بڵاوی کردۆتەوە دەنووسین.

«میرزام زام حەی،...

کەس نیەن چون من، زەدەی زامی حەی
تیپی حەی چون تیپ، هەفت لەشکەری ڕەی
پێنج ڕیشەی نەخل عومرم کەردەن پەی
ساڵی حەی وە حوکم سەرنویشت حەی
دمای شەهریوەر نەهەنگامەی دەی
مەعلووم بۆ جەلات دڵ بێ هۆش خەی
من زامم جەحەی کەی ئاوەردەن کەی
دڵەی کۆسەڵ کۆس کەفتەی وەی بەوەی
ئاوەرد نەخەیاڵ سەیر باخچەی بەی
دوو بەی دیم نە شاخ عەرعەر ئاسای نەی
نە فەوق نەمام جفتێ سیاحەی
مەئموورەن وە ئەمر موستەحفیز بەی
دڵ وات هەی دەردین مدارا تاکەی
من وە فتوای دڵ دەس بەردم پەی بەی
بەی نەخۆف دەس شی نەپەنای حەی

حەی شنیاپەی دەس وەفەرموودەی نەی
دڵ کەفت نە قوللاب تورک سیاحەی
لەرزم ستێزام شیم نە بەحر خۆی
کەلیمەی تەوحید وانام پەیاپەی
هانام کەرد هەی دۆس هەی دڵسۆزان هەی
دڵ چێش کەرد بەوێش نە تەماشای بەی
ئێستە نەهیجران حەی و بەی و نەی
دڵ مشۆ نەهۆش هەردەم پەیا پەی
پەی دەرمان دڵ کەوتەی وەی بەوەی
پۆشام لۆنگ پۆس دنیا کەردم تەی
قەدیم حەکیمان وەدەرد بەردەن پەی
پەنەم واتشان هەی بێ خەبەر هەی
ئەگەر ئەفلاتوون جەنە و مەبۆ حەی
نۆش داردوش نەگەنج خوسرەوان کەی
مەڕێزۆت نە حەڵق هەردەم پەیاپەی
زام ئەفعی یان تەک پەروەردەی نەی
ئالوورەی عەرەق عەتر زەردەیی بەی
سارێش نمە بۆ کێ کەردەن کێ کەی
مەزانی (شەفیع) دڵ بێ هۆش خوەی
کەی مبۆ سارێش زەردەی زام حەی
کۆ بۆوە باڵات خاک وە بەرزی نەی
تا فەسڵ دیوان مەحشەر مەبۆ طەی

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

میرزام زامی حەی
کەس نییە وەک من گەستەی زامی حەی
تیپی حەی وەک تیپ حەوت لەشکری ڕەی
ڕیشەی نەمامی عومری کردم تەی
حوکمی حەی بەحوکم سەرنویشتی حەی
لە دوای مانگی لە هەنگامەی دەی

دڵەم زامار و وا کەوتە وەی وەی
هەر بەداخەوەم کەی بێ بکرێ کەی
دڵەی کۆست کەوتەم بەئاوازی نەی
کەوتە خەیاڵی سەیری باخچەی بەی
دوو بەی لە لقی عەر عەر ئاسای نەی
پاسەوانیانە جووتێ سیا حەی
مەئموورن بەئەمر کردگاری حەی
ناتوانی بەیان بەشەویش دەرکەی
من بەتەفرەی دڵ دەستم برد بۆ بەی
بەی بەوەی وەی خۆی خستە پەنای حەی
حەی گەستی دەست و گەرمی هەناسەی
کۆڵەواری کرد کولی کرد پەنجەی
دەست لەرزی و دەستی بەردا لە یەخەی
کەوتمە کەلیمەی شادە بەحەی حەی
وا هەر چەند ئەکەم بۆم ناکرێ چارەی
هەر هاواریە بەرزە چریکەی
دەڵێم گۆڕت بێ بگری تۆ وادەی
مەگەر بەشیری مەمان دەوای کەی

***

بەهاری نوێ ڕەنگ

لە دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا لاپەڕەی ٢٣٦ شیعرێک بڵاو کراوەتەوە بەناوی (بەهار، بەهار تازە ڕەنگ) وەهیچی لەبارەوە نەنووسراوە و بەشیعری پیرەمێرد دانراوە. بەڵام ئێمە دەقی هەورامی ئەو شیعرەمان لە کەشکۆڵی (مەحموود پاشای جاف)دا دۆزیبیەوە. پیرەمێرد دووجاری جیاواز لە یەکتر ئەو شیعرەی وەرگێڕاوە و بڵاو کردۆتەوە. جارێک لە ساڵی (١٩٤٢)دا و جارێک لە ساڵی (١٩٤٩)دا. سەبارەت بەژیانی ئەم (میرزا موسا)یە، هەر ئەوەندە زانراوە کە نازناوی (بیمار) بووە و خەڵکی زەردیاوای قەرەداغ بووە.

وەهار جە نۆ ڕەنگ،
دیسان نەو وەهار هەم نمانا ڕەنگ

تەرز تەموورەی تاف وەش ئاهەنگ
لالە بەراما چون لاڵ جە ڕووی سەنگ
شکۆفەی باخان وەرەق شکاو کەرد
هەر چڵێ جەلێ، منمانۆ وە فەرد
هەر گوڵ موبنی بێدارەن جە خاو
چەمەنان کەیلەن جە بۆی نافەی ناو
وەنەوشەی وەنەوش ئەسرین نەسرین
بیەن وەزینەت سەحن بەساتین
نەورۆزی گوڵان خەیمەی سێ ستوون
پەی بەزم ئارایی هۆردانە هاموون
ما باقی گوڵان دیدەی نیم خەو
چون مەستان جە بەزم بادەی کەیخوسرەو
گشت تورمەی قرمز عەرەق چین وەسەر
لەب ئالوودەی مەی عەقیق ئەحمەر
بولبوڵ وە نەغمەی هونین (ماهوور)(١)
چون شیرین نەپای خوسرەو گرتەن (موور)(٢)
تەئسیر ناڵەی مورغان چەمەن
ئایرەن پەی دڵ دوور کەفتەی وەتەن
کەیف و سەرمەستی فەسڵ نەو وەهار
گشتان نەدەشتان سەیر سەوزەدار
پەی کەسێ وەشەن دڵ وە ئومێد بۆ
نەک چوون من غەریب دوور کەفتەی زێد بۆ

---

(١) ماهوور مەقامێکی مۆسیقای ئارام بەخشە.
(٢) شیوەن کە بۆ مردوو ئەکرێ.

وەرگێڕانی یەکەم: ١٩٤٢

بەهار تازە ڕەنگ، بەهار تازە ڕەنگ
دیسان نواندی بەهار تازە ڕەنگ
وێنەی تەموورە تاڤگەی خۆش ئاهەنگ
لالەی ئاڵ دەرهات وەک لال لە ڕووی سەنگ

گوپکەی درەختان ئاوس بەگەڵان
با ئەیکاتەوە بۆ نەشئەی دڵان
گوڵان خەواڵوو لە خەو هەڵساون
بۆ ژەنگی دڵان وەک نەرمە ساون
وەنەوشە بەنۆش ئەسرینی نەسرین
سەرخۆشە و گەردن کەچە بۆ ئایین
بولبول بەنەغمەی شۆڕی پەهلەوی
(قەتاری ڕەشۆل) بەنیوە شەوی
تەئسیری ناڵەی مورغانی چەمەن
ئاگرە بۆ دڵ دوورکەوتەی وەتەن
کەیف و سەرمەستی[1] فەسڵی نەوبەهار
سەیری سەبزەزار دیارە و دیار
بۆ کەسێ خۆشە دڵ بەئومێد بێ
نە وەک من غەمبار ئاوارەی زێد بێ

....

(١) سەرمەستی، بەهەڵە نووسراوە سەربەستی

وەرگێڕانی دووەمی:

بەهاری نوێ ڕەنگ
دیسان نەوبەهار، ئەنوێنێ ڕەنگ ڕەنگ
تاف بەخوڕەی ساف سازی خۆش ئاهەنگ
لالە ئەڕەقسێ لەسەر سەحنەی سەنگ
درەختی باخان وا گۆپکەی دەرکرد
هەر چڵێ جلی تازەی لەبەر کرد
کۆرپەی گوڵ تازە هەڵئەسن لە خەو
دەم و چاو ئەشۆن بەئاونگی شەو
وەنەوشە لەبەر ئەسرینی نەسرین
گەردن کەچ ئەکا ماتەمین سەرشین
لەولاوە خونچە پێی پێ دەکەنێ
لەنجەی قەهقەهەیش شۆخی ئەنوێنێ

تیپی گوڵانی چەمەن نیوە خەو
دەچن بۆ بەزمی شیرینی خەسرەو
تەئسیری ناڵەی مورغانی چەمەن
گڕی دڵە بۆ شێویای وەتەن
کەیف و سەرمەستی فەسڵی نەوبەهار
گەشتی دەشت لەگەڵ دەستی دۆست و یار
بۆ کەسێ خۆشە دڵ بەهیوا بێ
نەک بەبەردی دەرد لانەی شێواو بێ

***

لەخەو هەستابووم

لە دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا لەلاپەڕەی ٢٢١دا شیعرێک بەناوی (قەمبەر عەلی)یەوە بڵاو کراوەتەوە. لەوێدا نووسراوە کە ئەوە شیعری پیرەمێردە و بەناوی قەمبەر عەلییەوە وتوویە. بەڵام لە ڕاستیدا قەمبەر عەلی یەکێکە لە شاعیرەکانی شێوەی گۆران و ئەو شیعرە شیعری ئەوە و پیرەمێرد وەری گێڕاوە. وەمامۆستا هاوار بەمەی نەزانیوە و هەر بەشیعری پیرەمێردی داناوە. وە ئەم شاعیرە بە (قەمبەر عەلی ڕەوانی) ناوبانگی هەیە. پیرەمێرد لە (ژین)ی ژمارە ٥٧٧ی ساڵی ١٩٣٩دا، وەرگێڕانی ئەم شیعرەی بڵاوکردۆتەوە.

هەروەها جاری دووەم لە ژینی ٩٨١ی ساڵی ١٩٤٩دا بڵاوی کردۆتەوە. ئەمە شیعرەکەی (قەمبەر عەلی)یە وەک لە کەشکۆڵی (مەحموود پاشای جاف)دا نووسراوە.

«بێدار کەردەوە،...

ئیمشەو باد بەختم بێدار کەردەوە
شەو شەقەی شەرم جەوێش بەردەوە
صوب لەب وەخەندەی شەفەق زەردەوە
بەرق پێش خانەی شەو صوب ستێزا
سوپای ستاران لەرزاو گورێزا
جەسەر مناران بلّند بێ نەدەر
خێزا بانگ بەرز (الله اکبر)
بولّبولّ وە نەغمەی خۆش ئاواز بەرز
وەندەوە جەبام سەر مەفتول طەرز
جیهان دیدەگان، جیهان ئافەرین
گرد کەوتن ئەو شۆن فکر دنیا و دین

کەسێ داوای تەخت پادشاهیشەن
کەسێ فکری ویر بێ نەواییشەن
کەسێ وەخەرمەن جەواهێر دارۆ
کەسێ ستارەش سەنگ لێش مەوارۆ
شێخ نەفکری ویر کەشف و کەرامات
موتریبان ئەو پای نەغمە و مەقامات
بت پەرستان گرد کلێسایانە
مەی نۆشان سەرمەست کونج مەیخانە
عاشقان بێ هۆش پا جەسەر نەناس
ڕەقیبان ڕا چەفت ڕەهەند وە ناخاس
بەدکار ئەوپای بەد خێر ئەندێش ئەو خەیر
حاجییان ئەو حەج دەیری یان ئەو دەیر
گەردوون وەهەرکەس کارێ سپەردەن
بەگشت سەرنویشت ڕووی پەشتی پەردەن
من شووم ستارەی سەر زەمینانم
کەس نمەزانۆ جە کامینانم!؟

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

لەخەو هەستابووم، لەخەو هەستابووم
بەر لە بەیان بوو، لە خەو هەستابووم
شعوور لە کەللەی خاڵی پەستابووم
گوێم ڕاگرتبوو، بۆ بانگ وەستابووم
شەوشەق، کراسی خومی خۆی داکەند(۱)
ئوفوق بەشەفەق کەوتە شەکەر خەند
بەرقی پێشخانەی سەحەر ستێزا
سوپای ئەستێران لە ڕۆژ گوریزا
لەسەر منارە سەربەرزی بێ دەر
بڵند بوو بانگی (الله اکبر)
بولبول بەنەغمەی خۆش ئاوازی بەرز
ئەیخوێند لەسەر چڵ بەناڵەی سەد تەرز

ئافەریدەگان هەریەک بەڕەنگێ
بۆ کرد و کۆشی دەنگ و ئاهەنگێ
یەکێ ئەکەوتە شوێن خولیای شایی
یەکێ ئەگریا لە بێ نەوایی
یەکێ هەستابوو پارەی ئەژمارد
یەکێ دامابوو بۆ نیو هۆقە ئارد
شێخ لە ڕابیتەی کەشف و کەرامات
گۆرانی بێژیش شەیدای مەقامات
بت پەرست هەوڵی کلیسایانە
عەرەق خۆرەکان مەستی مەیخانە
بەد کار شوێن بەدی و خێرەومەند بۆ خێر
حاجی بۆ کەعبە ڕاهبان بۆ دێر
هەر کەس کارێکی پێ سپێرراوە
لە ڕۆژی ئەزەل خوا بۆی داناوە
هەر من بێ کارم وەک کابرای پیرەم
خۆشم نازانم کە لە کام تیرەم؟!

....

(۱) لای م. ھ ئەم بەیتە بەم جۆرە دەستکاری کراوە:
شەو شەوکراسی خومی خۆی داکەند
ئاسۆ بەشەفەق کەوتە شەکەر خەند

وەرگێڕانی دووەمی پیرەمێرد: **١٩٤٩**

بێداری کردم،...
بای سەختی بەختم بێداری کردم
زەنگی شەوەزەنگ وشیاری کردم
تووشی خەیاڵی دڵداری کردم
شەوی تاریک و دەردی دووری یار
لە بارەگای هەق خستمیە هاوار
پەردەی لێڵی شەو هەڵپێچرایەوە
دەرگای ڕەحمەتی خوا کرایەوە

بەرقی پێشخانەی سەحەر ستێزا
سوپای ستارە لەرزا و گوریزا
لەسەر منارەی بڵندی بێ سەر
بەرز بوو ئاوازەی (الله اکبر)
بولبول بەنەغمەی عەشقی گوڵەوە
جۆشی ئەخستە کەللە و دڵەوە
بەجارێ ئەهلی جیهان خرۆشا
هەر کەس بۆ ڕۆژی خۆی تێدەکۆشا
دەوڵەمەند سوودی لێک ئەدایەوە
فەقیر بۆ نانێک ئەسووڕایەوە
عابد بەناڵەی (یاهوو، یا من هوو)
موترب بۆ بەزمی مەیخۆران ئەچوو
بت پەرست لەپای بتدا سەر بەخاک
زیکری دەروێشان ئەگەییە ئەفلاک
حاجی بۆ حەج و دز بۆ جەردەیی
کارخانەیش کاریان بەبێ پەردەیی
هەر کەس کارێکی پێ سپێررابوو
گەردوون وەک ڕۆژان هەر لە دەورا بوو
هەر چیت ئەڕوانی ئەیزانی چییە
هەر منم شوێنی مەعلوومم نییە
خۆیشم نازانم کە چیم و لە کوێم
دەنگی دۆستی ڕاست نەهاتۆتە گوێم
«یا دۆست نەماوە یا من نەمدیوە(١)
فڕان فڕانە لەم دیوە و دیوە
کڵاوم نییە دەستی پیابگرم
ئەیشزانم کەوا بێ کفن ئەمرم
تەن تەن و تەنە خەڵک ئەیفرۆشێ
هی وایشمان هەیە نێریش ئەدۆشێ»

(١) شیعرەکە خۆی لەوێدا تەواو دەبێ و ئەوسێ بەیتە شیعری پیرەمێردە.

هەروەها پیرەمێرد ئەم شیعرە وەرگێڕاوەی (میرزا موسا)ی لە ژمارە ٧٤٦ی (ژین)ی ساڵی ١٩٤٤دا بڵاو کردۆتەوە.

دیدەم تۆ خودات بەهەق ناسیوە
تۆی سازاند بەبێ مانەند و شێوە
تۆی کرد بەسەرمەشق گوڵی بەهاران
بە سەرقافڵەی تیپی نازداران
شوکرانەی جوانیت شەوی چواردەی مانگ
وەرە ماڵەکەم بەیانی پێش بانگ
تا بەکامی دڵ سوجدەت بۆ بەرم
پێڵاو و نازت بخەمە سەر سەرم
من ڕۆژی ئەوەڵ کە تۆم دی بەچاو
تیرێکم درا لە جەرگ و هەناو
بەداو و دەرمان سارێشی نایێ
مەگەر تۆ چارەی بکەی بەنیگایێ
ڕەشی بەختی من لە خاڵی تۆیە
ڕەنگ زەردیم لیمۆی ڕەنگ کاڵی تۆیە
زەعیفیم وێنەی گەڵای پایزە
خەم و مەینەت و هیجران بەڕێزە
هێناومیانەتە کاتی گیانەڵڵا
یاخوا باڵای تۆ دوور بێ لە بەڵا
تایێ لە تورەی زوڵفی موشکینت
لەو کڵافەی خاو بۆ عەنبەرینت
پێم بدە نەزری بەرزی باڵات بێ
زەکاتی حوسنی خاڵی ئاڵات بێ
ئەوسایە هیچت لەسەر نامێنێ
خوا خوێنی منیش لە تۆ ناسێنێ

***

های قوربان تاکەی

پیرەمێرد لە ژمارە ٦٩١ی ساڵی ١٩٤٢ی ڕۆژنامەکەیدا شیعرێکی وەرگێڕاوە و ناوی

شاعیرەکەشی نووسیوە بەم جۆرە «شاعیرێ هەیە کە (صرعی) ناوە، ئەمە هی ئەوە، بۆ ئەو بێژراوە». ئێمە لە کەشکۆڵی مەحموود پاشای جافدا، دەقی هەورامی ئەو شیعرەمان دۆزییەوە. بەڵام سەبارەت بەژیان و بەرهەمی ئەم شاعیرە هیچمان دەست نەکەوت. ئەمە دەقی شیعرەکە و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد.

های قوربان تاکەی ئەی ئینتیزاری
تای تاقەت بڕیان کەی تەشریف ماری
فیدات بام سادەی بۆ نەی سەردەمدا
خەفەت بەر وە جەرگ بەزمەکەی جەمدا
خەیلێوەن دیدەی هەراسانەکەت
مەحرومەن جەگەرد بەر ئاسانەکەت
بخرامە وەناز ئەی بەرگوزیدەم
پا بنیەر وەبان بینایی دیدەم
بەڵ جە مەیمەنەت گەری پالاکەت
ڕەوشەن بۆ پەی دین بەژن بالاکەت
ئەر باری تەشریف شەمعەکەی دینم
هاوەختەن ئەجەل بۆ وەسەرینم
ئەو مەکێشای جەور هیجرانەکەی وێت
مزانای وە حاڵ دێوانەکەی وێت
ئیسە چون هیجران دووریت نەوەردەن
سەر مەودای پەیکان نە دڵ نەویەردەن
ئیتر نیت وە تەنگ بێ قەراریی من
وەی زایەڵەی بەرز شین و زاریی من
ها وەختەن جەیو من هیجرانەکەی وێت
سەر سلامەتیی من بوازان لێت
ئەمجار جەو دما چێش مەکەی جە دەست
فەریادی (صرعی)و عەهدەکەی ئەلەست

وەرگێڕانەکەی:

های قوربان تاکەی وا چاوەڕێ بم
تای تاقەت بڕا وەختە بەڕێ بم

فیدات بم سادەی شەوێ لەناکا
لە شێوەی جلوەی مانگی ڕووناکا
بەڕووی شەماڵا بکە بەماڵا
مل لە دەسماڵا، پێ لە خڕخاڵا
بەلارولەنجە هەی بەرگوزیدە
دیدەکەم پێیە بنێ سەر دیدە
بە سەرگەردت بم با گەردی کەوشت
چاو ڕوون کا بۆ دین باڵای بێ خەوشت
هێندە بزانە ئەگەر بێ و نەیەی
بە زۆر ئەمکوژی و ئەبیە پیاوکوژ پێی
ئاخ چی بکەم خۆزگە تۆیش عاشق ئەبووی
ئەوسا بۆ پرسەی عاشقی خۆت ئەچی
ئێستا نازانی سەودای عەشق چییە
هەزار هاوار کەم تۆ باکت نییە
زۆری نەماوە ئەمرم و ئەمبەن
دیارە سەرخۆشیی من لە تۆ ئەکەن
ئەوا من ڕۆییم تۆ بە سەلامەت
چۆنی لە ترسی پرسی قیامەت

***

پیرەمێرد و مەجذووبی شاعیر

(مەجذووب) شاعیرێکی شێوەی (گۆران) هەورامییە. شیعرێکی هەیە بەناوی (قیبلەم مەلاڵ بۆ) کە پیرەمێرد سێ جار وەری گێڕاوە، جارێک لە دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا لە لاپەڕەی ١٧٠دا بلاو کراوەتەوە بەناوی (وەک ژەهر تاڵ بێ) نووسراوە بەناوی مەجذووبەوە بڵاوی کردۆتەوە. واتە بەلای مامۆستا هاوارەوە شیعری پیرەمێردە و بەناوی ئەو شاعیرەوە نووسیویە. بەڵام وەک لێرەدا دەقی هەورامییەکەی دەنووسین شیعری مەجذووبە و پیرەمێرد وەری گێڕاوە. جاری دووەم پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە ڕۆژنامەکەیدا ژمارە ٥٨٠ی ساڵی ١٩٣٩دا بلاو کردۆتەوە. جاری سێیەم لە ژینی ژمارە ٧٤٠ی ساڵی ١٩٤٤دا بلاوی کردۆتەوە. ئێمە وەرگێڕانی دیوانەکە و ئەوی سێیەم جار دەنووسین.

مەجذووب

قیبلەم مەلاڵ بۆ،...[1]

دڵێ غەیر جە خەم خاڵت مەلاڵ بۆ
ئەو دڵ ئەردانەی شەو چرای لاڵ بۆ
تو خودا بازەش یا وەزوخاڵ بۆ
دیدێ دایما نەدینۆ باڵات
هەردەم نە ڕەژێو وە گەردی پاڵات
ئەو دیدە دیدەی جەیر توند خێز بۆ
تو خودا بازەش باسۆما بێز بۆ
سەرێ وەرسەری کەمان بۆ هەر ڕۆ
شەوان سەر نەدۆ وە ئاستانەی تۆ
ئەو سەر ئەر سەردار دەوران دوون بۆ
تو خودا بازەش با سەرنگوون بۆ
دەستێ دەس نەدوت نەکەمەر پەیوەس
نەشۆت وەگەردەن پەیا پەی، دەس دەس
ئەو دەستە ئەردەس جەلاد بەور بۆ
تو خودا بازەش با بەستەی جەور بۆ
پایێ پەی پەیڕەو تۆ نەبۆ، وە پا
وەڕای یانەی تۆ نەشۆ وە ڕاڕا
ئەو پا ئەر پای پاک بەدر مونیر بۆ
تو خودا بازەش با نەزنجیر بۆ
قیبلەم با دەسم جە دامانت بۆ
(مەجذووب) نە زومرەی غوڵامانت بۆ

(١) ئەم شیعرە بەهەڵە لە دیوانی وەلی دێوانەی مامۆستا عوسمان هەورامیدا بەشیعری وەلی دانراوە. بەڵام مامۆستا عوسمان هەورامی خۆی لە گۆڤاری (بەیان)دا ژمارە ٩٥ی ساڵی ١٩٨٤دا ڕوونی کردۆتەوە کە ئەو شیعرە، شیعری مەجذووبە و بەهەڵە لەوێدا دانراوە.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

وەک ژەهر تاڵ بێ، وەک ژەهر تاڵ بێ
تامی زبانم با هەر وا تاڵ بێ

دڵێ بێ غەمی خاڵت مەلاڵ بێ
ئەو دڵە دانەی شەوچرای لاڵ بێ
با گەوهەری تاج ڕۆستەمی زاڵ بێ
تو خوا لێی گەڕێ با بەزووخاڵ بێ
سەرێ سەربەرز بێت بۆ بارەگای تۆ
بە شەو سەر نەدا لە بارەگای تۆ
ئەو سەرە سەردار دەورانی دوون بێ
تو خوا لێی گەڕێ با سەرنگوون بێ
دیدەم دیدەیەک نەبینێ چاوت
چاو نەڕێژێ بەگەردی پێڵاوت
ئەو دیدە دیدەی ئاهووی تەنیا بێ
تو خوا لێی گەڕێ با نابینا بێ
دەستێ پڕ نووری یدی بیضا بێ
ئەگەر لە دەستەی زوڵفت جودابێ
هەر چەند فرعەونی پێ پڕ ئازابێ
ئەو دەستە با هەر بەستەی قەزابێ
پەی پەی پەیجورت نەبێ پەیاپەی
وەک سێبەر ڕێگات نەپیوی پەی پەی
ئەو پایە پایەی عەرشی ڕەحمان بێ
یاخوا پا بەستەی کۆتی زیندان بێ

وەرگێڕانی سێیەمی پیرەمێرد ساڵی ١٩٤٤

دڵێ مەلال بێ
دڵێ لە خاڵت، خاڵی مەلال بێ
تو خوا لێی گەڕێ با بەزووخاڵ بێ
ئەو دڵە دانەی شەوچرای لاڵ بێ
سەر، سەرمەست نەبێ بەمەی مەیخانەت
بە شەو سەر نەدا لە ئاستانەت
ئەو سەرە سەری سەرداری چەرخ بێ
لەسەر بڕیندا وەک سەری بەرخ بێ

دیدەم دیدەیەک نەبینێ بالآت
دائم نەڕێژرێ بەگەردی بالآت
ئەو چاوە ئەگەر چاوی شایی بێ
یاخوا هەر کوێر و بێ بینایی بێ
دەستێ کە دەستی تۆ نەنێتە دەست
بۆ خزمەتی تۆ نەجوولێ پەیوەست
ئەو دەستە ئەگەر (یدی بیضا) بێ
یاخوا ئەو دەستە هەر بەسزا بێ
پێیەک کە لە ڕێی تۆدا دیل نەبێ
وەک قەیسی دوجەیل ئارا گێڵ نەبێ
ئەو پێیە ئەگەر پێی فریشتە بێ
لە خشتە چووبێ و هەر شکستە بێ
(مەجذووب) لە زومرەی غولآمانت بێ
دەستی بەندەگی بەدامانت بێ

***

پیرەمێرد و (داخی) شاعیر

لە دیوانی (پیرەمێردی نەمری مامۆستا هاوار)دا لاپەڕەی ٢٤٤ شیعرێک بڵاو کراوەتەوە بەناوی (دڵە با بەس بێ) وە بەشیعری پیرەمێرد دانراوە. بەڵآم لە ڕاستیدا ئەو شیعرە شیعری (داخی) شاعیرە. وە پیرەمێرد دووجار ئەو شیعرەی وەرگێڕاوە و لە ڕۆژنامەکەیدا بڵاوی کردۆتەوە.

جاری یەکەم: ژین ژمارە ٨١٢ ساڵی ١٩٤٥.

جاری دووەم: ژین ژمارە ٩٣٠ ساڵی ١٩٤٨.

جاری دووەم نووسیویە شیعری (داخی بەڕاست) واتە شیعری داخییە و بەناوی داخییەوە هەڵنەبەستراوە و نەنووسراوە.

لێرەدا پێویستە ئەوەندەی کە بەدەستمانەوەیە سەبارەت بەداخی و ژیان و بەرهەمی بخەینە پێش چاوی خوێنەران:

١- لە کتێبی (یادی مەردان)ی مامۆستای پایەبەرز (مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس)دا بەرگی دووهەم لاپەڕەی ٤١٢ ، ٤١٣دا سەبارەت بەداخی و ئەو شیعرە نووسراوە:

«دۆستێکی تری مەولەوی (شێخ عبداللەی داخی)یە کە شاعیرێکی بەرز بووە و هەر چەند

بەباشی بۆم ساغ نەبووەتەوە کێیە ، بەهەندێ نیشانەدا وا دیارە شێخ عبداللەی مراد وەیسی خاڵۆزای مەولەوی بێ. بەنیشانەی ئەوەشا کە مەولەوی گەلێ پارچە شیعری خۆی بۆ ئەم نووسیوە، ئەبێ ئەمیش شیعری زۆری بۆ ئەو نووسیبێ» . هەروەها سەبارەت بەو شیعرەی لێرەدا مەبەستمانە و دەق و وەرگێڕانەکەی دەنووسین لە لاپەڕە -٤١٤-دا مامۆستا دەفەرموێ «ئێمە وای بۆ ئەچین داخی ئەم پارچە شیعرەی بەبۆنەی کۆچی دوایی مەولەوییەوە و بۆ لاواندنەوەی وتبێ» .

هەروەها مامۆستا عوسمان هەورامی لە گۆڤاری (بەیان)ی ژمارە ٩٥ی ساڵی ١٩٨٤دا لەم بارەیەوە نووسیویە «ئەم شاعیرەمان هاوچەرخ و هاودەمی مەولەوی بووە و نامە و هۆنراوەشیان بۆ یەکتر ناردووە. لە دیوانی مەولەویدا لاپەڕە ١٠٢ ، ١٠٥ هۆنراوەیەکی مەولەوی تۆمار کراوە کە بۆ ئەم شاعیرەی نووسیوە، لەبەر ئەوەی زۆر پەیوەندی بەم بەشەوە هەیە، بەپێویستم زانی لێرەدا بینووسمەوە: مەولەوی ئەم پارچە هەڵبەستەی لە وەرامی شێخ عەبدوڵڵای داخییا نووسیوە، کە شاعیرێکی بەرز بووە، وە زۆر جار نامەی بەهەڵبەست بۆ مەولەوی ناردووە و ئەویش وەرامی داوەتەوە. جارێکیان مەولەوی لە وەرامدانەوەدا دوا ئەکەوێ. داخییش غەزەلێکی بۆ ئەنێرێ وە لە غەزەلەکەیا گلەیی ئەکا بەرامبەر بەدواکەوتنەکەی» .

هەروەها مامۆستا عوسمان دەنووسێت «لەم هۆنراوەیەدا نۆ بەیت شیعری مەولەوی بەر چاو ئەکەون، نەک تاقە شیعرێک داخی بۆ خۆی ئاماژەی هەموو هۆنراوەکانی مەولەوی ئەکات» .

لێرەدا دەقی هۆنراوەکەی (داخی) دەنووسین، وەک مامۆستا عوسمان نووسیویە و لە پاڵ ئەویشدا مەبەستی خۆمان کە هەردوو وەرگێڕانەکەی پیرەمێردە دەنووسین:

«دڵە باوەس بو، دڵە باوەس بو[١]
هوشیار بەر وادەی مەستیت باوەس بوو
زیمامت باوەس وەدەس هەوەس بوو
وەس فامت نە فیکرکەردەی عەبەس بوو
باوەس خەیاڵت خەیاڵی خاڵ بوو
وەس حاڵت پەی زوڵف زوخاڵ بەد حاڵ بوو
وەس وەتەمای وەسڵ نازک نەوهاڵان
سەرمایەی عومرت بدەر وە تاڵان
بدیە هامدەردان، هام فەردی هام مەشق
نازک خەیاڵان دەروون دەریای عەشق
گردین وە خەیاڵ نازک کەردەوە
وە باری فیراق ئەندۆی دەردەوە

هەریەک وە خەیاڵ نەوهاڵێکەوە
وە پەژارەی خەم بووم لاڵێکەوە
مەزەی بادەی ناب حەقیقی چەشتەن
نەی وارگەی پەڕشۆڕ وە ناکام وەشتەن
خاڵی بی یاگەی نازک خەیاڵان
بێ مەدداح مەندەن نەو نوختەی خاڵان
مەیخانە خاڵی، مەیخواران بێ شەوق
بادەکەش ماتەم بادەنۆش بێ زەوق
زیاد جە گردین شای سینە سافان
مەخدوومی (مەعدووم)(مەولەوی)(٢)جافان
جاداری ڕەویەی (بێسارانی) بی
ساحێب تەریکەی هادی و ثانی بی
ئەشعاری (یوسف) (ئەبیاتی) خانا
جە خەیاڵ خاسیش وەهیچ مەنمانا
فەردی وەش مەزموون (مەلا) کەی گۆران
ئەبیاتی تەرکەی مەدداحی بۆران
واتای واجیوەند (خانا)ی دڵ خەمین
فەرموودەی (شەفیع) دەروون ماتەمین
ئەفکارا بەکار (صالح)ی کەردە
ئەبیاتی نەبات -نەجەف- پەروەردە
بێ نموون جە فیکر خەیاڵ خاسیش بین
بێ وجوود جەلای خاسان خاسیش بین
وادەی موناجات (قاضي الحاجات)
وە کزەی دەروون صەددەق دڵ هەرسات
ئەی دانەی نەفیس شەفافتەر جەلاڵ
مەسفت وە قەڵەم سەرنووکی خەیاڵ
«یا جە گۆنای من کەرەم ئاوانتەر
ڕەحمت جە تاوان من فراوانتەر»
«تۆم هەنی وەتاک دانا و توانا
تۆم هەنی، هەنێ وەکێم بوو هانا»

نەفەسڵی فیراق وەسەد زاری و دەرد
ئەی لاڵە نە گەنج خاتر بەر ماوەرد
«تاقەت بی وەهون جە سەختی زامان
تک تک چەنی هەرس ڕێزا وە دامان»
نە وەختی هیجران خاتر نا شادی
وەی چەند بەیت مەوات گەردەن ئازادی
«من شەوێ ناڵەم جۆش ئاوەردە بوو
سەگی ئاسانەت بێدار کەردە بوو»
چوون وادەی هەوەس بادەی حەقیقی
ماماش وە خاتر جیلوەی تەحقیقی
تەنخوای وەجهی مەی مەیخانەی باقی
ئەی دانە مدا شاباش وە ساقی
«یاران ویەردن نۆ بەمەن وەی دەی
ئیسە وە کارەن ساقی نەشئەی مەی»
وادەی ئارەزووی دیدەی جەمین گوڵ
چوون واز کەر قفڵ سندووقخانەی دڵ
ئەی لولوی نەخت پەسەندەی خاسان
پەیدا کەردەی سەعی بێ شۆی غەواسان
مەوست ئەو سەحرا پەرەی حەکاکان
تا بوو وە زینەت جەرگەی دڵپاکان
«باڵەخانەی چەم دێوانەکەی توو
پا نەنا وەو گڵ ئاسانەکەی توو»
«تکەش عاجز کەرد خەیاڵت تێشدا
ئازیز بۆ جارێ پا بنیەر پێشدا»
تەعریفی تفەنگ خاڵۆی هیجرانبار
وەی فەردە مەکەرد نە عالەم ئیظهار
«خاراوی خانان، طاق قووڵ، لوول وەردە
چوون نیگای دڵبەر هەزارە کەردە»
«دروستی و هەڵمەت قەضا خەیاڵ طەور
نار و ناڵە و دوود ڕەعد و بەرق و هەور»

بدیە (مەولەوی) بەو خەیاڵەوە
وەی گشت جەواهیر دانەی لاڵەوە
غەیوری مەعشوق حەقیقی حازر
وەنیم تەجەللا نەصورەی ظاهر
دیت چەنی کوورەی دەروونش کەرد سەرد
چوون پای خەیاڵان نازک گەردش بەرد
ئینصافەن وەسەن هەرزەی بێ مایە
وەس عومرت وەی طەور بدەر وەزایە
بێ بەدەڵەن عومر، خاسش هەر پاسەن
باختش پەی مەعشووق بێ بەدەل خاسەن

....

(١) ئەم شیعرە بریتییە لە چل و یەک بەیت، لە نوسخەی کەشکۆڵی مەحموود پاشای جافدا سی و حەوت -٣٧- بەیت بوو.

(٢) ئەو ناوانەی لە نێوان دوو کەوانە نووسراون هەمووی ناوی شاعیرن وە ئەو بەیتانەی لەناو کەوانەی بچووکدان بەیتی (مەولەوی)ن.

وەرگێڕانی یەکەمی:

دڵە با بەس بێ، دڵە با بەس بێ
هۆشت بێ ئیتر مەستیت با بەس بێ
هەوسارت با بەس بەدەس هەوەس بێ
بەس هاونشینت لەگەڵ ناکەس بێ
با بەس خەیاڵت بەدحاڵی خاڵ بێ
بەس مەئالی عومر پامالّی ماڵ بێ
بەس ئارەزووی وەسڵ نەوبەر نەمامان
بتخاتە قوڕا و سەرتا بەدامان
سەیرکە هام فەردان هام دەرس و هام مەشق
نازک خەیاڵان دەروون دەریای عەشق
هەمموو بەناڵە و ئاهی سەردەوە
بە سۆزی دووری و کزەی دەردەوە
هەر کەس بەمەیلی نەو خاڵێکەوە
بە پەژارەی خاڵ چاو کاڵێکەوە

بە نابەکامی بادەی مەرگیان چێشت
هەوارگەی پڕ شۆڕ جیهانیان جێ هێشت
شوێنیشیان گوم و نازک خەیاڵان
دەورەیان چۆڵ بوو پیرۆزە خاڵان
مەیخانە خاڵی مەیخواران بێ شەوق
ساقی ناباقی خاڵ خاسان بێ زەوق
کۆچی دوایی کرد شای سینە سافان
مەخدوومی (مەعدووم) مەولەوی جافان
(بێسارانی) بوو، شێخی بێساران
زەمزەمەی ئەبیات نەما وەک جاران
ئەشعاری (یوسف) شعاری(خانا)
لە ڕێی ئەدەبدا گورج و تەوانا
واتەی (وەڵەوخان) خانی شاعیران
فەرموودەی (شەفیع) پیری ماهران
ئەبکار ئەفکار (صالح)ی کوردە
نەباتی ئەبیات (نەجەف) پەروەردە
سۆزی دەروونی (دێوانەکەی شەم)
کفتەی (ڕەنجووری) دەروون دەریای خەم
شاعیری بەرزی کوردمان زۆر بوون
لە ڕێی ئەدەبدا بەزات و زۆر بوون
پەی دەرپەی کەوتنە ڕێی ئەو دنیاوە
وەک تاق تاق کەرە هەر (داخی) ماوە
داخەکەم ئەویش کە پیرەمێردە
لە داخی ئەوان بەئاه و دەردە
ڕووی وا لەقاپی (قاضي الحاجات)
بە ناڵەی شەوان کەوتە موناجات
ئەپاڕێتەوە بۆ زێد و مەڵبەند
گیرۆدەی جەهلن، ڕزگار بن لە بەند
ئەڵێ ئەی خودای موڵک و ئینس و جان
بمانپارێزە لە تەفرەی شەیتان

بەژانی زامان خۆشی لێم بێزرا
پیاڵەی عەیشم وەرگەڕا و ڕێژرا
تاقەت بوو بەخوێن لە ئێشی زامان
لەگەڵ فرمێسکا، ڕژایە دامان
بە ئاهی سارد و بەفرمێسکی گەرم
بە ڕیشی سپی کە لێی ئەکرێ شەرم
نۆرەی بەزەیی و ڕەحمی تۆمانە
ئەگینە ڕۆ ڕۆی دوایی ڕۆمانە

وەرگێڕانی دووەمی: کە لە دیوانی پیرەمێردی م. هـ دا بڵاو کراوەتەوە:

دڵە با بەس بێ، دڵە با بەس بێ
وەرەوە هۆش خۆت دڵە با بەس بێ
جڵەوت با بەس بەدەس هەوەس بێ
بە گڕی سەودا دڵت قەقنەس بێ
با بەس خەیاڵت خەیاڵی خاڵ بێ
بە پیری عەقڵت وڕکی مناڵ بێ
تاکەی پەیجووری دیدەی بازانی
تاکەی گیرۆدەی گەردن قازانی
سەیرکە هام فەردان هام دەرد و هام مەشق
نازک خەیاڵان ماسی دەریای عەشق
هەریەکە بەداخ لەیلێکی بێ مەیل
دەردی پڕ میحنەت دڵ لە هیجران کەیل
بەرەو دوا چوونە هەوارگەی ژێر خاک
ناوی ون کردن، دەورانی بێ باک
خاڵییە شوێنی نازک خەیاڵان
نەما گۆرانی ئەگریجە و خاڵان
لە هەموان پێشتر شای سینە سافان
مەخدوومی (مەعدووم) مەولەوی جافان
جێنشینی ئەو (بێسارانی) بوو
خاوەن تەریکەی هادی ثانی بوو

ئەبیاتی (یوسف)، دیوانی (خانا)
(مەلاکەی گۆران) شاعیری دانا
ئەشعاری ڕەنگین (دێوانەکەی شەم)
واتەی (ڕەنجووری) دەروون پڕ لە خەم
من کە لە شیعردا ناگەمە ئەوان
هاوار ئەبەمە بارەگای یەزدان
هانام بەتۆبە ئەی خودای بێچوون
عەفوت لە تاوان بەندەگان ئەفزوون
منیش دوای ئەوان ئەڕۆم بەنۆبە
لە گوناه تۆبە، بەخشندەش، تۆ، بە

ئەو شاعیرانەی مەلا عەبدوڵڵای داخی ناوی هێناون ئەمانەن: مەولەوی، بێسارانی، یوسف، خانا، مەلاکەی گۆران، وەلی دێوانە، ڕەنجووری، شەفیع، مەلا ولدخان، نەجەف، صالح.

***

پیرەمێرد و شیعرێکی (پیر میکائیل)

پیرەمێرد لە ڕۆژنامەکەیدا[١] شیعرێکی ئەم شاعیرەی شێوەی (گۆران)ی وەرگێڕاوە و پێشەکییەکی کورتی بۆ شیعرەکە نووسیوە، بەم جۆرە:

«ئێمە پیر میکایلێکمان بووە کە ئەم ئێلی جافە لە تەنگانەدا هاواری ئەکەنێ، ئەم زاتە وەکو لە ویلایەتدا کەرامەتدارە، لە شیعریشا بەشدارە. جار جار هەندێ شیعری ئەو ئەنووسم، هیممەت و بەرەکەتی حازر بێ ئەمەتە»[٢].

هەروەها مامۆستا محەممەد عەلی قەرەداغی نووسیویە «دەربارەی ئەم شاعیرەیش شتێکی ئەوتۆم دەست نەکەوت. ئەم شیعرانەیش کە لێرەدا دەیاننووسم لە کەشکۆڵی مەلا عەزیزی ڕێشاوی وەرگیراون و بەڕوونی ناوی (مەلا میکایل)یان لەسەر نووسراوە»[٣].

ئنجا مامۆستا نۆ پارچە شیعری ئەو شاعیرەی هەر بەشێوەکەی خۆی نووسیوە بەڵام ئێمە لە دیوانی تەواوی بێسارانیدا کە مامۆستا عوسمان هەورامی ئامادەی کردووە و دەسنووسە، دەقی ئەم شیعرە دەنووسینەوە.

مەولام گوڵخونچێ ساوا و نەشکوفتە
سەودای چەند بڵبڵ تێدا نەهوفتە
هێمای نەبریان نامش بەگوڵێ
نەژنەوان بەگۆش ناڵەی بڵبڵێ

بە نیم نیگای وێش هیچ نمە زانۆ
چەند شێخ سەنعان ئیمان مەستانۆ
ئەر بڵبڵ نە ڕووش نەغمە بوانوو
دین دینداران باتڵ مەمانوو
ئانە کە سێوەن نەشکوفتە ساوا
داخۆ یانەی کێ پێش مەبوو ئاوا

(١، ٢) بڕوانە ژین ژمارە ٨٦٦ ساڵی ١٩٤٧ .
(٣) کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی محەممەد عەلی قەرەداغی ل ٢٢٧ .

وەرگێڕانەکەی:

مەولام گوڵخونچەی ساوای نەشکوفتە
وە بۆن عەترش یانەی دڵ ڕوفتە
سەودای چەند بولبول تێشدا نوهوفتە
نەرگس شەوبێدار ئەو هێمان خوفتە
ناوی نانرێ هێشتا بەگوڵێ
نەکەوتۆتە گوێی ناڵەی بولبولێ
بای بەیان کە ئەو لە خەو هەستێنێ
لە شێخی سەنعان ئیمان ئەستێنێ
دەردەدار لەسەر نەوشکوفتەی وا
بە بۆنی عەتری خەم ئەدەن بە با
گوڵ خونچەیەکە نەشکۆفتەی ساوا
ئاخۆ ماڵی کێی پێ دەبێ ئاوا

***

پیرەمێرد و شیعرێکی حەسەن ئەفەندی مامی

پیرەمێرد چەند جارێک باسی ئەم حەسەن ئەفەندی مامەی کردووە کە شاعیر بووە و بەڵام شیعرەکانی فەوتاون، لە یەکێ لە ژمارەکانی ڕۆژنامەکەیدا[1]. بەناوی (یادی ڕابووردوو)ەوە باسێکی کورت و شیعرێکی مامی نووسیوە: «دراوسێیەکمان بوو، (حەمەی قالە بەنا)ی ناو

بوو، دەنگی زۆر خۆش بوو حەسەن ئەفەندی مامم خووی دابوویە فێری مەقامات و شیعری خۆشی کردبوو. بەعادەتی ئەوسایە دوو ژنی هەبوو هەردووکیشیان جوان بوون، ڕۆژێ قینی هەڵدەسێ بەجارێ هەردووکیان تەڵاق ئەدا، شەوی بەسەرا دێ کەسیانی لا نییە، ئاگری تێ بەرئەبێ، دەست ئەکا بەشیوەن، گۆرانییەکی (حەسەب حاڵی) خۆی نازانێ، دێتە لای مامم چەند شیعرێکی بەشێوەی شیوەن بۆ ئەنووسێ ئنجا بەسۆزەوە ئەیگوت، زۆر تەئسیری بوو هەندێکم لە بیر ماوە، ئەمە بوو:

بە دوو تیر دڵ بریندارم، ڕەوانە خوێن لە دامانم
لەناو فرمێسکی خۆما غەرقە، سەر تا بە دامانم
وەسێتە دووژنەی دوودڵ، دڵ ئاسوودە نییە یەک دەم
منیش ئەو دوو دڵەی وێرانە ماڵ بووم وا پەشێمانم
خودا تا دای بە من، وای دا بەجارێ وەسڵی دوو دولبەر
دە سەیری چی بەسەر هێنام فەلەک چۆن کردی تاڵانم
ئەمیشم چوو، ئەویشم چوو، وەکو کوردی لە جەژنان بوو
بینای ژین و ژیان تێکچوو بەجارێ ماڵی وێرانم

---

(١) بڕوانە ژین ژمارە ٨٤٤ ئابی ١٩٤٧

***

نەو بەهار ڕەشە[1]

١٩٣٩

پیرەمێرد وەرگێڕانی ئەم شیعرەی (بێسارانی) لە ڕۆژنامەکەیدا بڵاو کردۆتەوە و خۆی نووسیویە کە شیعری (بێسارانی)یە، ئێمە دەقی هەورامی شیعرەکەمان لە دیوانی بێسارانی مامۆستا عوسمان هەورامیدا دۆزیبیەوە و بۆ بەراورد دەینووسین.

«نەو بەهار ڕەشە، نەو بەهار ڕەشە
لە پێش چاوی من، نەو بەهار ڕەشە
هەوری ماتەم ڕەنگ ڕوو لە گەردشە
من بەسەر گوڵدا، گریانم بەشە
نووری بینایيم لە جێدا نەما
ئەستێرەی بەختم وا لەناو تەما
پێی شادیم کوورە لە داوی خەما
ڕەنگم بەهێیە، لە دەست وەرەما

مەحموود پاشای جاف

نەجمەددین مەلا
لە نەورۆزی سلێمانیدا

هەر چەند ئەبینم پەڕەی خـونچـەی گـوڵ
وێنەی ئەو گــوڵـە، لەت لەت ئەبێ دڵ
مـــاتەمی و بەهار دەردێکە مـــشکڵ
بولبــول، مـەخـوێنە، پـتـر لەسـەر چڵ
هەر گـوڵ ناسـۆرێ هەر سـۆسـەن خـارێ
هەر گـوڵشـەن زامـان هەر لاولاو مـارێ
هەر ڕۆژێ شـەوێ، هەر شـەوێ تارێ
بە دەست دنیـاوە، لە گـیـان بێـزارێ

....

(١) بڕوانە ژین٥٦١ ساڵی ١٩٣٩ .

دەقی شیعرەکە:

نەو وەهار سیان،...
ئەمـــســـاڵ وە تاڵـەم نەو وەهار ســیـــان
نـوور بـیـنـایـی جـــە دیدەم جــیـــان
بە هـیـچ ڕەنـگـێــــدا مــــەتـاو و دیان
من هـەر یەند مــــەگنوم چەم بەدین گــــوڵ
چوون خـونچـەی نەوخـێـز لەت لەت مــەبو دڵ
هەرگـوڵ نەشـتـەرێ، هەر سـۆسـەن خـارێ
هەر چەمــــەن زیندان، هەر شـــەتاو مــــارێ
وە بـەخــــتـم بدیە تـەور شــــێـــویـان
ســــپــــای مـــەینەتان وەنەم دێـویان

***

لەیل بەجەماڵ

١٩٤٤

ئەم شیعرە بەئاشکرا دیارە کە شیعری یەکێ لە شاعیرانی شێوەی (گۆران – هەورامی)یە و پیرەمێرد وەری گێڕاوە، بەڵام وەک گەلێ پارچە شیعری تر کە لەبەر دەستماندایە، پیرەمێرد ناوی کەسی لەسەر شیعرەکە نەنووسیوە؟!. گەلێ گەڕاین و ماندوو بووین دەقی هەورامییەکەیان نەدۆزییەوە!.

لەیل بەجەماڵ، لەیل بەجەماڵ[١]
دەرکەوت لە ڕوویدا، جلوەی زوڵف و خاڵ
دڵی بەند ئەکرد بەڕیشووی دەسماڵ
نیم نیگای شێخی ئەخستە خەیاڵ
ئەگریجەی جەرگی ئەکرد بەزووخاڵ
پێکەنینێکی بۆ خەم و مەلال
جارێک بۆ یەکجار هەر وەک مشت و ماڵ
هەزار ڕۆستەمی ئەخستە ناو چاڵ
لەگەڵ درەختان ئەیسمی شغاڵ
گوڵاو ئەفشانی گوڵی گۆنای ئاڵ
پێی بەبۆن ئەکەوت ئەمرد دایکی ئاڵ[٢]
تیری برژانگی وەک خەدەنگی زاڵ
عاشقانی خۆی ئەخست لاڵ و پاڵ
پرشنگی چاوی بەخوماری کاڵ
سەرانەی ئەسەند لە دیدەی غەزاڵ
واتەی ئەو دەمە و بەدوو لێوی ئاڵ
لوقمانی پەک خست لە ئەقڵ و کەماڵ
(حجر الأسود) بۆی بوو بوو بەخاڵ
حاجی تەوافی خۆی ئەکرد بەتاڵ
مینای گەردنی بەجلوەی جەلال
قوربانی پیاویی بۆ دەبوو حەڵاڵ
لە دوگمەی سوخمە و کوزمەی بەیی کاڵ
عەتری شەمامەی ئەبا بای شەماڵ
مێخەک بەند لەسەر سینەی زیوی قاڵ
خرنگەی دێ لەگەڵ پاوانە و خرخاڵ
شیرینی ئەرمەن کەوتە گڕوگاڵ
بەلایەلایەی بانوی چەمچەماڵ
خۆی نواند وەک مانگ لە بورجی ڕەشماڵ
کوردستان پڕ بوو لە شەوق و جەماڵ

بە قەڵەمی سوور بەپەنجەی شمشاڵ
فتوای مەرگی دام وەک ئایەی قتال

....

(١) بڕوانە ژین ژمارە ٧٦٦ ساڵی ١٩٤٤

(٢) لە کاتی خۆیدا کە منداڵی ساوا ئەمرد و وەک ئێستا دکتۆر و دەرمان نەبوو دەیانگوت (شەوە) یاخود (ئاڵ) گرتوویەتی. ئەمانە شتێکی ئەفسانەیی بوون.

***

زیللەی زایەڵە[١]

پیرەمێرد دووجار ئەم شیعرەی شاعیر (کلاشی)ی، وەرگێڕاوە، جارێک لە ساڵی **١٩٣٧**دا و جارێکیش ساڵی ١٩٤٥ . لە کەشکۆڵی مەحموود پاشای جافدا شیعرێک هەیە بەناوی (نەوبەر نەمامێ) لەسەریەوە نووسراوە (شیعر مەلا مستەفای کلاشی)، تارمایی و کاریگەری ئەو شیعرە لە شیعرەکەی پیرەمێرددا دیارە. بەڵام سێ بەیتی دوای شیعرەکەی پیرەمێرد پەیوەندی بەو دەقەوە نییە.

زیللەی زایەڵەی لەرزانە و لاگیر
پۆیلە و تاسەسەر بەن لەرزی و سێ تیر
زڕەی قەتارە و لارەی ژێر گەردن
چەند کەسی خستە چەڵەمەی مردن
بە شەوقی سینە و بۆنی مێخەکبەند
شێخی کرد بەپەند، سۆفی کرد پابەند
هاوارم بەخوا لە لارولەنجە
پەنام بەیەزدان لە غەمزە و خەنجە
ڕەگی گیانی بەست بەدەست و پەنجە
چاو هەڵئەخلیسکێ بۆ سەر ئەو گەنجە
بەتای داوی زوڵف کەمەندی گورگیر
دڵی چەند کەسی کردووە بەنێچیر
بەشیری بڕۆی وەک گوناهکاران
لەت لەتی کردووە جگەری یاران
بۆ بەدبەختی سەخت بەدئیقبالی من
بۆ ڕەنجەڕۆیی و وێرانماڵیی من

له ڕێی گوزەرێک ڕۆژێ تووشی بووم
وەک برووسکەی هەور شەوقی دا لە ڕووم
تیری برژانگی کێشایە ناو دەست
نایە کەوانی سەختی برۆی مەست
گۆشا و گۆش کێشای پەنجەی لێ بەردا
وەک گیڤەی شمقارِ کشا لەسەردا
دای لە پەڕەی دڵ جێگاکەی خەتەر
لە گازی پشتم نووکی چووە دەر
دەستی زەلیلیم گرت بەزامەوە
بەلنگە فرتێ بۆی تلامەوە
ئێستاش برینم کەوتۆتە ناسۆر
لە گیانەلادام وا بەدەستی زۆر
دکتۆرێ نییە بێت بۆ دەوای زام
خەمخوارێ نییە دانیشێ لە لام
بێ یار بێ ڕەفیق بێ ماوا و بێ دەر
وەک ماران گەستەی زامی پڕ خەتەر
«لێفە شڕەکەم ئەدەم بەسەردا
بە خەیاڵ ئەویش دێنم لە دەردا
چی بکەم جێگاکەم ڕێ بەو ناکەوێ
بیکەم بەمیوان بۆ تاقە شەوێ
توخوا لێی گەڕێ با هەر خەیاڵ بێ
نامەوێ عەشقم کزی ویساڵ بێ»

(١) بڕوانە ژین ژمارە ٧٧٣ ساڵی ١٩٤٥ .

***

بەندی ئای ئای[١]

پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە شێوەی (گۆران)ەوە وەرگێڕاوە بۆ سەر شێوەی سلێمانی. بەڵام وەک خۆی نووسیویە خاوەنەکەی نەزانراوە کێیە. ئێمە دۆزیمانەوە کە شیعری بێسارانییە[٢]. پیرەمێرد نووسیویە «بەکوڕێنی، بەندێکی ئای ئای-م، لە ئای ئای بێژەکانی وەک، مچە نۆڕەیی، و باوە زەینەڵ، بیستبوو، ئێستایش نازانم هی کێیە؟! وا ئەوەندەی کە لە بەرم ماوە، بەشێوەی خۆمان

ئەینووسمەوە، خۆزگە یەکێک بۆی ئەدۆزیمەوە هی کێیە؟!».

ئەمشەو گڕێکی وام کەوتە دەروون
بڵێسەی گەییبە تۆی سەقفی گەردوون
لە کڵپەی ئاگر، کە زۆری هانی
هاوارم ئەکرد هەی ئاوەدانی
ئای خێرەومەندێ ئەهلی ڕەحمەتێ
گۆزەیە ئاوم بگەیەنێتێ
بە هاوارمەوە هات نەوهاڵەیی
شیرین ئەندامی چواردە ساڵەیی
چوست و چالاکی بەگورجی و بەتاو
پەلاماری برد بۆ گۆزەیی ئاو
گۆزەی هەڵبڕی و کردیە سەرما زوو
وەیزانی ئاوە، تومەز نەوت بوو
من لە دوورەوە بۆنی نەوتم کرد
بەڵام ئەو ڕشتی پێما دەستوبرد
بە دەست و زبان ئەلالامەوە
نەوتم پیا مەکە ئەپاڕامەوە
لەبەر بەختی من، نەهاتیی ئەجەل
هاوارمی نەبیست لەبەر پەلەپەل
کە نەوت نزیکی ئاگر کەوتەوە
ئاگر سەرلەنوێ گڕی بەستەوە
ئێستاش سووتاوی ئەو ئاگری عەشقەم
لە ڕاو و ڕەسما پوختەی ئەو مەشقەم
لافی عاشقی بێ سەرەنجامە
تا، وا نەسووتێ ناپوختە و خامە

(١) بڕوانە ژین ژمارە ٨٨٥ ساڵی ١٩٤٧ .

(٢) ئەم شیعرەمان لە دیوانی بێسارانی مامۆستا عوسمان هەورامی وەرگرتووە.

دەقی شیعرەکەی بێسارانی بریتییە لە نۆ بەیت، وەک لە دیوانی دەستنووسی مامۆستا عوسمان هەورامیدا نووسراوە، بەڵام لای پیرەمێرد بووە بەدوانزە بەیت. واتا سێ بەیتی لێ زیاد کردووە.

هەردوو دەقەکەمان خستە پێش چاوی خوێنەران.

ئەمشەو ئایرێ گڕ بەست نە دەروون
بڵێسەش یاوا وەسەقفی گەردوون
جە کورەی ئایر، جە بڵێسەی نار
ستێزام چوون بەرق، ئاو کەردم هاوار
جە هاوار هاوار شفا و لاڵەی من
جەهەی ئاو هەی ئاو شین و زاڵەی من
تمەز مژ نەوۆ یەک خودا تەرسێ
مسڵمان سیفەت ڕاگەی هەق پەرسێ
ماوەرۆ گۆزەی نەفت (بیت المال)
مە شانۆ وەڕووی گڕ بەستەی شەماڵ
پێسە مەزانو یەگۆزەی ئاوەن
تمەز یەخۆ نەفت تەوەن پێ تاوەن
گۆزەی نەفتش کەرد وەبڵێسەمدا
قرچەی گۆزەی نەفت یەند ستێزەمدا
هەر تا سەحەر بی هەر سۆزام بەسۆز
سەحەر سفتەی کۆم باد بەردش چوون تۆز
هەر کەس وێنەی من ئیقباڵش چەفتەن
مەوا چوهەی ئاو نەسیسش نەفتەن

***

پیرەمێرد و شیعرێکی یوسف بەگی ئیمامی

پیرەمێرد لە ڕۆژنامەکەیدا لەژێر ناوی شاعیرێکی نەناسراودا شیعرێکی وەرگێڕاوە. شیعرەکە خۆی یانزە بەیتە، پیرەمێرد سیانزە بەیتی لێ زیاد کردووە و بۆتە بیست و چوار بەیت، ئێمە نیشانەمان لە نێوانیاندا داناوە.

دەقی شیعرە هەورامییەکەمان دەست نەکەوتووە، بەڵام لەهەر لایەک کە بڵاوکراوەتەوە بەشێوەی سلێمانی هەر یانزە بەیتە.

سەبارەت بەژیانی ئەم شاعیرە ئەوەندەمان دەست کەوت کە لێرەدا دەینووسین: «یوسف بەگی ئیمامی لە تیرەی ئیمامییە کە یەکێکە لە ئێلی جاف لە دەوری محەممەد پاشای کوڕی کەیخوسرەو بەگدا ژیاوە پیاوێکی بەجەرگ بووە، جارێک برایەکی لە چیا دەبێ پڵنگ دەیکوژێ،

بۆ ڕۆژی دوایی یوسف بەگ ئەچێتە هەمان شوێن و لەوێ پڵنگەکە دەکوژێ و بەو بۆنەیەوە شیعرێ دەڵێ»[١].

....

(١) بڕوانە هاوکاری ژمارە-٨٤٤- ١٩٨٦/٦/١٩ چەند سەرنجێک لە کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی – ئومێد کاکە ڕەش.

***

کەوتە ئارایش[١]

کەوتە ئارایش، کەوتە ئارایش
نازداری جافان کەوتە ئارایش
لە پاش ئارایش هاتە فەرمایش
تەڵمیت بەندانە بۆ لای دیزیایش
خۆی خستە بەرگی سەفەرییەوە
بە لارولەنجەی دلبەرییەوە
تافتەی ئاڵ و تاقەی هندی زەرد
پۆشای بەباڵای عەرعەری بێ گەرد
تاجی لە سورمەی کشمیری سەد ڕەنگ
لە وێنەی نەخشی بەهزادی ئەرژەنگ
شەدە و سرکەیی کێشا بەدەورا
ڕۆژ شیرینتر بوو لە هالەی هەورا
دەسماڵی شیلەی عەنکەبووتی ڕەنگ
کێشای بەدووشا شاهانە ئەو ڕەنگ
بەو ئاڵ و واڵای شۆخی شیرین تەرز
دڵی شێردڵی ئەهێنایە لەرز
ڕیشەی جگەری ئەپساند بەپێوە
برژانگی گیانی ئەبرد لە جێوە
ئاسکی شیروانە چاو بەنیگاوە
گاگا لە ڕووی ناز ئاوڕی ئەداوە
قەد و قامەتی بوو بەقەدقامەت: (قدقامت)
کە هەستا، هەستا شۆڕی قیامەت

....

بەو گرشمەو ناز خەرامانەوە
کەوتە ڕێ لە ڕێی دواوانەوە
پێی نایە رکاب سوار بوو دەستوبرد
پەری ئاسمانی ئاوزەنگی بۆ گرت
خۆی خورشیدی بوو بارەیشی شیرێ
بوراقی میعراج، بەخوای ئەسپێرێ
شێر و خورشیدی شیعاری ئێران
لەو شێوەیەوە هاتۆتە مەیدان
کەلی شاکەلی پڕ کردبوو لە نوور
دەشتی گەرمیان بوو بەوادی (طور)
بەپێ خاوسی چووم بەرەو پیری
نەمتوانی ڕاکەم داد لە دەست پیری
ئەو بە سەیادی هەڵوەستایەوە
کەوانی برۆی توند کێشایەوە
تیری برژانگی هات دڵمی پێکا
دڵ و دەروونمی هەڵدرووپێکا
ئێستایش زامی تیر نا دیاریمە
یادی ئەو تیرەی یادگاریمە
ئاخ دەستی چەرخ و تیرە بارانی
نە ئەو ئێڵەی هێشت نە نازدارانی
شوێن ماڵە گەورەی کۆهگای چاومەستان
بوو بە مەکۆگای جەردە و خارستان
دەک فەلەک بەقین، کوێرابیت دایە
بۆچ وا بەزەییت بەکەسا نایە
لە جێی بەگزادە و شیرین سواران
پڕ لە چەقەڵ و گورگە هەواران

(١) لە کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی مامۆستا محەممەد عەلی قەرەداغیدا ل ١١٩ ئەم شیعرە بەناوی عبداللە بەگی ئیسماعیل بەگەوە نووسراوەتەوە.

***

یار شێوەی چۆنە؟!

پیرەمێرد دوو جار ئەم شیعرەی لە ڕۆژنامەکەیدا بڵاو کردۆتەوە. لە جاری یەکەمدا کە بڵاوی کردۆتەوە ساڵی ١٩٤٣، ناوی شاعیرەکەی نەنووسیوە. جاری دووەم کە ساڵی ١٩٤٩ بڵاوی کردۆتەوە ناوی شاعیرەکەی نووسیوە وتوویە «شاعیری نەخوێندەوار حەسەن کەنۆش» لە ڕاستیدا بەوەرگێڕانەکەدا دیارە کە (حەسەن کەنۆش)ی خاوەنی ئەو شیعرە، هەر چەندە نەخوێندەوار بووە، بەڵام شیعرەکەی زۆر جوان و شاعیرانەیە. شتێکی ئەوتۆ سەبارەت بەژیانی ئەم شاعیرە بەدەستەوە نییە. یاخود ڕەنگە هەبێ و ئێمە دەستمان پێدا نەگەیشتبێ. بەداخەوە دەقە هەورامییەکەی ئەم شیعرە جوانەمان دەست نەکەوت.

لە لایەکی تریشەوە مامۆستا محەممەد ڕەسول هاوار لە دیوانی پیرەمێردی نەمردا لاپەڕەی ١٧٣، شیعرەکەی بە هی پیرەمێرد داناوە و ئاگاداری ئەوە نەبووە کە ئەوە شیعری پیرەمێرد نییە. هەروەها پەراوێزی بۆ شیعرەکە کردووە و باسی ئەوەی کردووە کە پیرەمێرد نەیویستووە لە وەسفەکەیدا لەخوار سنگی ئافرەتەکەوە باس بکات!!.

***

یار شێوەی چۆنە(*)

وەرگێڕانی یەکەمی ساڵی ١٩٤٣

یار شێوەی چۆنە، یار شێوەی چۆنە
بێ چاوێنی بێ، یار شێوەی چۆنە
برۆی ماڵی جیم، چاو خانەی نونە
گوڵنکەی پووشین کلابتوونە
کارخانەی دەستی خودای سروشتە
لە بەشەر ناکا حۆری بەهەشتە
هەر چەند لە نەسلی دایکە حەوایە
بەڵام نموونەی نەقشی خوایە
ئافەریدە سونع، بێ هاوتای ئیزەد
دووربێ لە حوکمی چاوەزاری بەد
جلوەی جەدوەلی چاوی سوورمەڕێژ
چاوی ئاسکی کردووە گێژ و وێژ
برژانگ سیافام بەسوورمەی کۆی (طور)
بە تیری نیگای دڵ خانەی زەنبوور

ڕووی سفیدەی سوبح، بەشەفەق قرمز
شیرینتر لە ڕووی شیرینی هورمز
لووت تەلای خسرەو قالی نەوجەلا
زمڕووتبەند بووە لە گۆشەی تەلا
هەناسەی دەوای دڵەی پڕ خەمە
بە ئەموستیلە ناوی مریەمە
دوو پەڕەی گولنار ناوی ناوە لێو
ماچێکی لێوی شێخ ئەخاتە کێو
سی و دوو ددانی دانەی مرواری
لە قوتووی لەعلا جلوەی دیاری
هەر چوار تەرەفی یاقووت تەنیویە
یاقووت یاقووتی گیانە کێ دیویە
چەناگەی زیوی سپی قاڵ بێ خاڵ
کۆی غەبغەب مینای پاکتاوی زوڵاڵ
گەردن گەردنی ئاسکی خوتەن گێڵ
یا گەردنی قاز دەلیلەی ڕەوێڵ
سونعی شیرینی دەستی سروشتە
وێنەی جەمالی حۆری بەهەشتە
کێ ئەڵێ نەسلی جنسی حەوایە
ئافەریدەی دەست زاتی خوایە
های لەو وەستایەی چەند سنعەت سازە
سەیر کەن ئەو شێوە و گرشمە و نازە
سەیری جەدوەلی دیدەی سوورمەڕێژ
لە چاویا چاوی غەزال گێژ و وێژ
برژانگ ڕێژراوە بەکلی کۆی (طور)
دڵ کون کون ئەکەن وەک شانەی زەنبوور
سەر گۆنای سپی ئالوودەی قرمز
داخی نایە دڵ شیرینی هورمز
لووتی تەلای قاڵ جەلادراوە
زومڕووتی لەسەر تەلا داناوە

هەناسەی دەوای سەرعی و سەرسەری
سلێمان مۆری نایە سەر سەری
چاڵی تینوێتی ئاوی حەیاتە
قەترەی ئارەقی دەوای مەماتە
قۆڵ بە بازیبەند دانەی لاڵەوە
پەنجە بەڕەنگی خەنەی ئاڵەوە
سنگ تەختەی عاجی شەترەنجی شاهان
شاماتی شاهان ئەخاتە ئامان
دوو سێو لەو سنگە تەلیسم بەندە
کەس نەیزانیوە بەهای سێو چەندە
لەوە بەرەو خوار بۆ کەس نەبینرا
پەردەی ئەدەبی بەسەرا کێشرا

(*) پیرەمێرد جاری سێیەم لە ژمارە ٦٣١ی ژینی ساڵی ١٩٤١دا ئەم شیعرەی بڵاو کردۆتەوە.

وەرگێڕانی دووەمی ١٩٤٩

جەماڵی چۆنە، جەماڵی چۆنە
تبارک اللە، جەماڵی چۆنە
برۆی سەری جیم چاو ماڵی نوونە
جن دەستی وەشاند، بەشم جنوونە
دوو پەڕەی گوڵنار ناوی ناوە لێو
پەری سەرقافی بۆ کەوتۆتە کێو
سی و دوو ددانی لولوی گەوهەرە
بەزەردەخەنە گیان و دڵبەرە
دەوری بەحەلقەی یاقووت تەنراوە
(طلسم)ە و لەدەو زەمزەم بەستراوە
چەناگەی گۆی زیو کەمێکی چاڵە
خاڵێکی تیایە هاوار لەو خاڵە
گەردن گەردوونەی ئاهوی خوتەن کێڵ
گەردنکەچیەتی سەد شیرین و لەیل

چاڵی تینویەتی چەشمەی حەیاتە
لە شیرینی دا ئاوی نەباتە
قۆڵ بە بازبەند دانەی لاڵەوە
حەلقەی زولف بەسەر لیمۆی کاڵەوە
دەست دەستەوانەی زەردوویی تێدا
مریەم خۆی دەستی هێناوە پێدا
گوارەی گوێی کاتێ ئەلەرێتەوە
ڕەگی گیان بەناز ئەکێشێتەوە
سنگ بلووری ساف ئاوێنەی زیوە
مانگ عەکسی شێوەی خۆی تێدا دیوە
با شاعیریشی (حەسەن کەنۆش) بێ
لەوەلا، ئەشێ هەر پەردەپۆش بێ
خوایە سنعەتی خۆت بپارێزە
مەیدە بەنائەهل گیانی عەزیزە
ئەسپەردەت بارگەی دوانزە ئیمام بێ
تا قەرنی دوایی دنیای بەکام بێ

***

لەسەر دیارێ

پیرەمێرد ئەم شیعرەی وەرگێڕاوە و لە ڕۆژنامەکەیدا[١] بڵاوی کردۆتەوە بەبێ ئەوەی ناوی شاعیرەکە بنووسێت، یاخود باسی ئەوە بکات کە شیعرەکە وەرگێڕراوە!. ئێمە لە ئەنجامی گەڕان و پشکنینی دەقی هەورامی ئەو شیعرە و خاوەنەکەیمان دۆزییەوە کە شیعری شاعیر (ئەحمەد پریسی)یە و (پریس) دێیەکە لە نزیک هەڵەبجە. ئەم شاعیرە هاوچەرخی مەولەوی بووە. واتا (مەجذووب)ی شاعیرە.

مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس دەفەرموێ «ئەحمەد پریسی کوڕی خەسرەو چاوەش و لە خێڵی میکایڵی جافە و لە دێی پریس لەناو هۆزی نەورۆڵیدا دانیشتووە»[٢]. هەروەها مامۆستا لە کتێبە بەنرخەکەیدا (یادی مەردان) بەشی دووەم لاپەڕەی ٤٩١ هەتا ٤٩٧، شەش پارچە شیعری ئەم شاعیرەی بڵاو کردۆتەوە. لە دوا لاپەڕەیدا نووسیویە:

«ساڵی لەدایکبوون و مردنی ئەحمەد پریسی نازانم، ئەحمەد پریسی لە دێی پریس دانیشتووە و هەر لەوێش کۆچی دوایی کردووە. لە گۆڕستانەکەی (ملەی مزیار) لە ژوور دێی

پریسەوە لەلای ڕاستی ئەو ڕێگاوە کە لەپریسەوە ئەڕۆیت (بۆ نەورۆڵی پارچە) بەخاک سپێرراوە».

نەسەر دیارێ، نەسەر دیارێ
ئارۆ شەخسێ دیم نەسەر دیارێ
چون چەشمەی حەیات خاڵ زەنەخ دارێ
چەرخ چەم چون باز کەوتوون مەی تارێ
شەونم نە ڕووی بەرگ گوڵ باغ بەهارێ
صەیادی صەیدان چون من هەزارێ
جە صەفحەی جەبین ساکار سامانێ
مەکتوب بی وە ئەمر شای لامەکانێ
سەرئێڵی ڕەوێڵ زوڵف کلافانێ
شەم شێوە شیرین نەسل جافانێ
دیم دەس وەسەرسەر کەمان گرت مەحکەم
کێشا تا سەر سەر کێش سەردان وەهەم
خەمیا و هەوادا عەلەم کەرد قامەت
شەصتی نەوکەمان پەی کەردەی زامەت
سەراسەر سارای تەن وە هووناو وەرد
پەڕە پەڕەی جەرگ پەڕان پەڕان کەرد
تا چەرخی چەپگەرد مدران وە پاوە
گل مدەون وە زام ناسۆر نماوە
(مەجذووب)م جەزەڵ، هەر دوور نەشادیم
کوشتەی سەر ڕەوێڵ ئێڵ مرادیم

....

(١) بڕوانە ژین ژمارە ٩٦٦ ساڵی ١٩٤٩ .

(٢) بڕوانە یادی مەردان، مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، بەشی دووەم لاپەڕەی ٤٨٨ .

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

لەسەر دیارێ،...
ئەمڕۆ یارم دی لەسەر دیارێ
دەم کانی حەیات گەردن خاڵدارێ
دیدەی دیدەی باز دڵان شکارێ

صیادی نێچیر وەک من هەژاریٚ
شێوەی لاهووتی تەرلان تەواریٚ
سەر ڕەوێڵی ئێل زوڵف کلافانیٚ
شەم شێوەی شیرین نەسلی جافانیٚ
دیم بەلەنجەولار لە ڕاگوزاریٚ
بۆ گیان کێشانی من هاتە خواریٚ
کەوانی برۆی کێشا بەهەودا
تیری برژانگی هاویشت لەسەردا
گڤەی کرد و هات درا لە جەرگم
بەخوێناوی دڵ گوڵگون بوو بەرگم
شەهیدی عەشقم کفنم پیٚ ناویٚ
پایە بڵندم بەناو و داویٚ

پیرەمێرد و چەند شیعرێکی (حەمە ئاغای دەربەند فەقەرە) و (ئەحمەد بەگی کۆماسی)

حەمە ئاغای دەربەند فەقەرە (تالعی) ١٧٣٢ - ١٧٦٥ی زاینی. پیرەمێرد لەکاتی خۆیدا، چەند جارێک (گڵکۆی تازەی لەیل)ی بەناوی (حەمە ئاغای دەربەند فەقەرە)وە وەرگێڕاوە.

یەکەم جار لە تورکیا لە ژمارە ١٢ی ساڵی ١٣٣٥ی ڕۆمی کە دەکاتە ساڵی ١٩١٩ی زاینی هەر بەشێوەی خۆی شیعرەکەی بڵاو کردۆتەوە و دێڕ بەدێڕ بەرانبەری کردوویە بەتورکی. وە پێشەکییەکی کورتی بۆ نووسیوە بەتورکی تیایدا باسی شاعیرە نەخوێندەوارەکانی کورد دەکات کە بەو حاڵەشەوە زیرەک بوون و شیعری جوانیان داناوە. وەنووسیویە ئەو دەقە هەموو شیعرەکە نییە و ئەو هەر ئەوەندەی لە یادە. کە هاتووشەتەوە بۆ سلێمانی چەند جارێک هەر بەناوی حەمە ئاغاوە گڵکۆی تازەی لەیلی بڵاوکردۆتەوە. بەڵام لەم دواییەدا چەند نووسەر و شاعیرێک کەوتنە سۆراغی خاوەنی ڕاستەقینەی و هەردوو دەقی (گڵکۆی تازەی لەیل)ی ئەحمەد بەگی کۆماسی و (گڵکۆی تازەی یار)ی حەمە ئاغایان بەشێوەی خۆیان بڵاو کردەوە. لەو مامۆستا بەڕێزانە (ئەبوبەکر هەوری) لە کتێبی (شیعری کۆن و نویٚ)دا کە ساڵی ١٩٧٥ دەرچووە باسی ژیان و بەسەرهاتی هەر یەک لەو دوو شاعیرەی کردووە، وە ئێمە سەرنجی خوێنەر بۆ ئەو کتێبە ڕادەکێشین و نامانەویٚ لێرەدا دووبارەی بکەینەوە و تکایە بڕواننە لاپەڕەکانی ئەو کتێبە. تەنیا سەرنجێک کە من سەبارەت بەو کارەی خوا لێخۆشبوو هەمە ئەوەیە کە مافی پیرەمێرد لە وەرگێڕانەکەدا خوراوە. چونکە هەموو ئەو دەقە وەرگێڕاوانەی شیعرەکە بۆ سەر شێوەی سلێمانی لە لایەن پیرەمێردەوە بووە.

هەروەها (س. ع . شادمان) چەند جارێک لە گۆڤار و ڕۆژنامە کوردییەکاندا ئەم باسەی

کردۆتەوە و بیروڕای نویٚ و شیاوی قسە لەسەرکردنی دەربڕیوە لە گۆڤاری (بەیان)یشدا لەم ساڵانەی دواییدا هەریەک لە مامۆستایان مستەفا نەریمان و مەحموود زامدار لێکۆڵینەوە و ساغکردنەوەیان لەم بارەیەوە نووسیوە. بڕوانە ژمارەکانی ١٠١، ١٠٦، ١١١ی بەیان. هەروەها مامۆستا عوسمان هەورامی لە (ڕۆشنبیری نویٚ)ی ژمارە ٤٥ی ساڵی ١٩٧٥دا دەقی تەواوی شیعری (گڵکۆ)ی ئەحمەد بەگی کۆماسی بڵاو کردەوە. لەبەر دوور و درێژی شیعرەکە تەنها وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد بڵاو دەکەینەوە.

پیرەمێرد جگە لە پێشەکی و شیعرەکەی گۆڤاری (ژین)ی ئەستەموڵ کە نووسیویە و وەری گێڕاوە بۆ تورکی، لەم ژمارانەی ڕۆژنامەکەیدا ئەم باسەی هێناوەتە پێشیٚ.

١- ژیان ژمارە ٤٦٧ ی ساڵی ١٩٣٦

٢- ژین ژمارە ٦١٣ ی ساڵی ١٩٤٠

ئەوا ئێستا شیعرەکەی (ئەحمەد بەگی کۆماسی) کە پیرەمێرد بەشیعری (حەمە ئاغای دەربەند فەقەرە)ی زانیوە و وەری گێڕاوەتە سەر شێوەی سلێمانی دەنووسین، لە نوسخەکەی (ژیان)ی ساڵی ١٩٣٦دا شیعرەکەی بەناتەواوی وەرگێڕاوە، بەڵام لە کتێبەکەی مامۆستا (هەوری)دا بەتەواوی بڵاو کراوەتەوە.

گڵکۆی تازەی لەیل،...

ڕۆژێک چوومە سەر گڵکۆی تازەی لەیل
چوومە سەر قەبری لەیلەکەی پڕ مەیل
لە دیدەم باری فرمێسک وێنەی سەیل
چوومە سەرینی بەدڵەی پڕ جۆش
کێلی مەزاریم ماچ کرد بەپەرۆش
وتم ئەی ئازیز ئەڵماسی ناو خۆڵ
موبارەکت بیٚ یانەی تەنیای چۆڵ
سەرێک هەڵبڕە سەوڵی خەرامان
وا مەجنوونەکەت هات بەقوڕ پێوان
کۆچی بیٚ وادەت کارێکی وای کرد
دێوانەی کردم هۆشی لە دەس برد
بڵێسەی عەشق و دووری باڵای تۆ
گڕی خستۆتە لاشە و تان و پۆ
وەختە وەک قەقنەس لەش بیٚ بەزوخاڵ
شاد بیٚ بەتۆزی لاشەکەم شەماڵ

یا وەکو مەجنوون شێتی لۆنگ بەکۆڵ
لەش بێ بەخۆراک وەحشییانی چۆڵ
سوێند ئەخۆم ئەی لەیل بەیادی پیرۆز
بەو ئەگریجانەی ژاکاوی ئاڵۆز
بەو دانە خاڵەی پیرۆزە ڕەنگەت
بەو جێ تاریکەی کش و بێ دەنگەت
بە یادی جوانی لە دەس دەرچووم
بە جێگەی لەیلی تازە کۆچ کردووم
لەو ساوە چەرخی چەپی بێ ئامان
تۆوی جوانی تۆی لە خاکا ڕوان
لەو ساوە کە تۆی بەزۆر لێ سەندم
ڕەگ و ریشەی دڵ جەرگی هەڵکەندم
تۆی برد بۆ خانووی تازەی ناو مەزار
منی هێشتەوە بۆ جەوری ڕۆژگار
بە وێنەی مەجنوون دەروون لە غەم کەیل
هەر لەیل لەیلمە لە هەردەی دوجەیل
وێنەی بێ گەردت هامڕازی رامە
لەگەڵ جەفا و جەور دایم سەودامە
دڵ پڕ لە خەم و دەروون زوخاڵم
کافر بەزەیی دێتۆ بەحاڵم
شەوان زاری و شین ڕۆژان ڕۆ ڕۆمە
یەکجار لە دووری باڵاکەی تۆمە
ماڵ وێرانیم و بەختی شێواوم
وەک ئاهوی سەحرا لە ڕەو جێماوم
جێی حەسانەوەم چیا و دەشت و هەرد
خۆراک و ئاوم چەرمەسەرێ و دەرد
حاڵی تۆ چۆنە شای وەفاداران
کێ هاوڕازتە سویح و ئێواران
لەو جێ تاریکە تۆ بەپەنهانی
لەگەڵ کێ ئەکەیت ڕازی نیهانی

لەباتی قۆڵی قەیسی غەمگینت
کام بەردی ئەلحەد وا لە سەرینت
داخم ئەو داخە لەیلی خاتر نەنگ
بۆ زوڵفی ڕەشی شێواوی ژێر سەنگ
بە دەمی شانە کە دات ئەهێنا
ئەتکرد بەپەرژین بەڕووی جەبینا
ئەو چاوە ڕەشەی ئاهو بێزی تۆ
ئەو قەوسی ئەبرۆی شەو ئەنگێزی تۆ
ئێستە بەدەستی چەرخی نیلی ڕەنگ
بێ ڕەونەق بووە وەک نەقشی ڕووی سەنگ
ئیتر بۆ سۆمای دیدەم تار نەبێ
زیندەگی لەلام زەهری مار نەبێ
ئەو لاشە جوانەی نازکتر لە گوڵ
ببێ بەخۆراک مار و مێرووی گڵ
منیش سەرسام و هەڵۆ خواردوو بم
بەلاشە مردووی بەگیان زیندوو بم
تۆ بەو زامەوە مەزار جێگەت بێ
من بەم نازەوە کۆسار ڕێگەم بێ
خولاسە هەر چەند شین و زاریم کرد
خۆم تلانەوە و بێ قەراریم کرد
خۆڵی قەبرەکەم ئەکرد بەسەرما
بەنینۆک جلم ئەدڕی لە بەرما
نە جوابێکم بیست نە ڕاز نە دەنگێ
نە خشەی پووشێ نە لەرەی سەنگێ
بەدەس ئەم ماڵی بەڕووی جەبینما
خۆڵم تێکەڵ کرد لەگەڵ ئەسرینما
هیچ کەڵکی نەبوو شین و گریە و ڕۆ
لێی پاڕامەوە دیسان سەرلەنۆ
وتم ئەی نازدار، لەیلەکەی دڵسۆز
حەکیمی دەرمان دەردی مەجنوون دۆز

لەبەر چی مەیلم لە لات سارد بووە؟!
پەیمانی پێشووت لەیاد دەرچووە؟!
من بەم دڵەی خاو بێ قەرارەوە
بە برینەکەی ئێستە و پارەوە
وا لە ژوور سەرت ئەگریم ئەناڵم
خاکی قەبرەکەت بەلێو ئەماڵم
تۆ هیچ دەربەست نیت بەبێ قەراریم
بە قوڕپێوان و شیوەن و زاریم
زۆر پاڕامەوە بەدڵەی مەحزوون
هەتا بلێسەم گەیشتە گەردوون
دیم وا دەنگێ هات لەژێر خاکەوە
لەو قەبری تاریک حەسرەتناکەوە
وا هاتە بەرگوێم وەک ڕازی جاران
وتی ئەی مەجنوون وێڵی کۆساران
سوێند بەو یەزدانە بێ هاوتا و تەنیا
کە باڵای منی لە تۆ کردووە جیا
ئەوەندە خاکم لە جەستە بارە
نەڕێگەی وەڵام نەڕێی گوفتارە
وام لەژێر خاک و هەوای ساردی سەنگ
ئیتر من چی بکەم کە نەتگاتێ دەنگ
لەناو خانووی خۆڵ ئەسیر کراوم
بەتای زوڵفی خۆم زنجیر کراوم
نازانم بۆچی وام لێ کراوە
مل و قاچ و دەس زنجیر کراوە
نازانم بۆچی ئێستە بەم ڕەنگە
لەش جنراوی ژێر تەرافەی سەنگە
گوناهم چی بوو لە دنیای فانی
غەیری دڵداری بەبێ پەنهانی
بۆچی ئەم دنیا وابێ وەفایە
لەجیاتی وەفا بەشی جەفایە

بەڵێ تۆ هەرچەند کە ئەکەی زاری
شاران ئەگەڕێی بەبێ قەراری
بەس کەڵکی چییە؟ سوودێ نادا پێت
بچۆ بگری بۆ بەختی ڕەشی خۆت
لەو دنیا هیچ کەس بەئاوات ناگا
لێرەشا هیچ کەس بەفریات ناگا
هەرکەس لە دایک ببێ یا بووبێت
بۆ شاری ئێمە ئاخری هەردێت
هەر چەند تۆ ئێستا زۆر بێ قەراری
لە گیانی خۆت و دنیا بێزاری
کاتی تۆش هەردێ ڕۆژێ لە ڕۆژان
لە شاری ئێمە ئەبی بەمیوان
ئیتر ئەی ئەحمەد بۆ کۆچی شاژن
ئەبێ شیوەن کەی تا ڕۆژی مردن

***

پیرەمێرد و شیعرێکی طالعی

"حەمە ئاغای دەربەند فەقەرە"

پیرەمێرد لە ساڵی ١٩٤٧دا ئەم شیعرەی بڵاو کردۆتەوە و نازناوی (طالع) یا (طالعی) لە کۆتایی شیعرەکەدا هاتووە کە دیارە شیعری حەمە ئاغای دەربەند فەقەرەیە. بەڵام پیرەمێرد لەم وەرگێڕانەدا زۆر لە دەقی شیعرەکە دوور کەوتۆتەوە!.

«قیبلەم ئیتیفاق،...
قیبلەم ئەر مەبۆت چەنیم ئیتیفاق
ئەر دەواکەری دەردانی فیراق
مەبوون وەسەرگەرد خاڵانی طاق طاق
بینایی دیدەم، گوزیدەی ئافاق
دڵ بەتۆن مایل هەم بەتۆن عوشاق
تایێ جە تاتای گێسووی پڕ نیفاق
یا بۆبێ نە عەکس خاڵان ئەرزاق
عەلاکەر وە حاڵ جەستەی ئینحیراق

باعیثەن پەی کەیف دڵ مدان مەذاق
تاکەی هەر دەنگت بەرز بۆ جە ئافاق
هەر طاق طاقمەن چوون طەیری طاق طاق
(طالیع) تا زیندەی دەوری ئافاقەن
چون طەیری طاق طاق ویردش هەر طاقەن

وەرگێڕانەکەی:

ئازیز موشتاقە،......
دڵ بۆ تەوافی کەعبەت موشتاقە
سەبرم نەماوە، تاقەتم تاقە
وەک تاق تاقکەرە وێردم تاق تاقە
لەشم سووتاوی ئاگری فیراقە
گیرۆدەی عەزاب دەوری ئافاقە
قوربان زانیومە بەئیتیفاقە
هەر چەند تەکلیفی (ما لایطاق)ە
لە دەستی زوڵفت هەر تایێ تاقە
هەودای بەقیەی زام دڵەی عوشاقە
بەتاقی برۆت کە تای سەرتاقە
سوجدەگای ڕاستی زومرەی عوشاقە
تا طالع(١) زیندووی جەور و موشاقە
موشتاقی زوڵفی بێگەردی تاقە

(١) طالع یاخود طالعی: نازناوی شیعری (حەمە ئاغای دەربەند فەقەرە) بووە.

***

دیسان، پیرەمێرد و شیعرێکی شەفیع

پیرەمێرد ساڵی ١٩٤٧ ئەم شیعرەی وەرگێڕاوە، بەڵام ناوی شاعیر و سەرچاوەکەی نەنووسیوە، ئێمە لە کەشکۆڵی (مەحموود پاشای جاف)دا دەقی شیعرەکەمان دۆزییەوە، کە شیعری (میرزا شەفیع)ە و پێشتریش هەر لەم دیوانەدا چەند شیعرێکی وەرگێڕاوی شەفیعمان لەلایەن پیرەمێردەوە نووسی.

«سووەیل جەختشەن،......
ڕوێ نەو سووەیل جەهد و جەختشەن

خرید کالای زەڕڕین ڕەختشەن
ڕەزا ئینتزار وادەی وەختشەن
گرەی یەراقش لوا وەشاران
پەی پۆشاکی بەرگ عەرعەر چناران
صوف جە شام ئاوەرد، بەکرەس جە (باکۆ)
تورمە جە کشمیر، تەخت هۆلاکۆ
موقەددەم جە میسر، لۆی جە لەنگاهوور
دێبا جە دەککەن، ئەکسون جە لاهوور
ئەطلەس جە فەڕەنگ، سووتی جە طەبەس
جەمەڵتان قەڵەم خەت زەدەی سەد ڕەس
خارا جە جواڕەرخ مەخمەڵ جە قزلەر
ئەو ڕەنگ باف جە ئەسڵ بەحرەین بەندەر
جە کاخت ماهوون، ئەڵماس نیلی
جە سماقی کەتوون، ئالای خەلیلی
جە کاشان زەڕباف، زەمین طەلایی
جە ئەسراب ئاوەرد نەقش دووتایی(١)

(١) شیعرەکە دوورو درێژە و تەنها ئەوەندەمان لێ نووسیوە.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

سیوەیل وەختیەتی،...
سیوەیلی پایز، جەهد و جەختیەتی
فریدی پارچە زرین ڕەختیەتی
گەڵاڕێزانە وەریزان بەختیەتی
جارِ درا قوماش بێنن لە شاران
بپۆشن بەرگی عەرعەر چناران
ئاوریشم لە شام نیللی لە باکۆ
تورمە لە کشمیر تەختی هۆلاکۆ
زربەفت لە میسر لونگ لە لنگاهوور
دیبا لە (دەکا) ئاسووت لە لاهوور

ئەتلەس لە فەرەنگ گەرمەسوت لەتەس
لە ملتان قەڵەم خەت زەدەی نەوڕەس
خارا لە خوارزم مەخمەڵ لە قزلەر
ئەوڕەنگ باف لە ئەسڵ بەحرەین بەندەر
لە کاخت ماهوت پو، ئەڵماسی فەیلی
لەشماخ کەتان ئاڵای خەلیلی
لە کاشان زەربەفت زەمین تەڵایی
لە اسراباد جاو بەری دووشایی
لە شیروان پارچەی کوبەکچی ئابی
لە بەسرە جانفیس توحفەی عەننابی
لە تەورێز قوماش قوتنی وەزیری
لە موسڵ شاڵی ڕیسی جزیری
خەتایی لە موڵک خاقانی فەغفوور
لە بابل قەسەب شاهانە دەستوور
متبەق لە موور ئەحرامیش لەبەن
لە جیهان ئاباد پشت لیفی گوڵکەن
کیخوا لە مەعرەز بازاڕی سەردەشت
زنجیرەی زەریف لە کارخانەی ڕەشت
ئەسفەهان دیبای نیمچە مەداخڵ
لە کرمان شاڵی ئاڵای هەزار گوڵ

***

بیدی مەجنوونی[١]

ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٢٩٤ی دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا بڵاو کراوەتەوە و نووسراوە (بەناوی بێسارانییەوە وتوویە) واتا شیعری پیرەمێردە و بەناوی بێسارانییەوە بڵاوی کردۆتەوە. بەڵام ئێمە دەقی هەورامی شیعرەکەی (بێسارانی)مان[٢] دۆزییەوە و پیرەمێرد لەگەڵ هەندێ دەستکاریدا شیعرەکەی وەرگێڕاوە.

بیدی مەجنوونی، بیدی مەجنوونی
باڵا بەرز و نەرم، زار و زەبوونی
بە لارولەنجە، لەیلا نموونی
بەڵام لە داخی دڵ سەرنگوونی

ئاوارە و لەرزان بەگوێ تافەوە
پەخشان بەشنۆی هەوای سافەوە
عەنبەربار بەبۆی مسکی نافەوە
ڕەخشان بەپەلکی زەڕکلافەوە
بە دەنگی تاڤگەی ساز و سەمتووری
ئەینۆشی بادەی ئاوی بلووری
سایە بانی بان تەختی گەنجووری
بەڵام تامت تاڵ بەدەردی دووری
وتم: شۆڕەبی، دەستنیشانی دۆست
سێبەر دەوای (تا)[٣] سەلفات و زینک[٤] پۆست
درەختان سەربەرز بەبێ قۆرت بێ سۆست
بۆچ سەرت شۆڕە وێنەی کەفتەکۆست[٥]
جوابی دایەوە بەزبانی حاڵ
بۆچ تۆ نازانی پیری کۆنەساڵ
من سەربەرزێک بووم شیرین پەڕ و باڵ
سوجدەم بردە بەر باڵای سۆسەن خاڵ[٦]

....

(١) بیدی مەجنوونی: شۆڕەبی
(٢) ژین ژمارە ٨٤٧ ساڵی ١٩٤٦ .
(٣) وا بەناوبانگە کە سێبەری درەختی (بی) بۆ (تادار) باشە و کە بچێتە ژێری (تا)کەی لە کۆڵ ئەکەوێ.
(٤) سەلفات و زینک: حەبێکی زەردم کە دەدرێت بە تا لێهاتوو.
(٥) کەفتە کۆست: کۆست کەوتوو.
(٦) شیعرەکە تەواو نەبووە و پیرەمێرد ئەوەندەی لێ وەرگێڕاوە.

شیعرەکەی بێسارانی:(١)

تەرز بید تار،...
تەرز بید چوون زوڵف، مەلەرز و بەتار
بە هەوای پرشنگ تاف بێ قەرار
نەپای بالوول کۆ سەخت وەرنسار
وەڵگ بید زایف، تەرز تووڵ زەبوون
زەبوونتەر جە تەرز تای گوڵاو توون

مەلەرز و بەباد سەرد سەبایی
نە ڕووی گوڵ سۆز ساق مینایی
پەرسام ئەرهەی بید دەسنیشان دەست
تەرک تەڕ ئەندام سای سەهەند پەیوەست
چێشەن درەختان ڕووشان نە باڵان
تۆ سەر سەراویز ڕووی زەمین ماڵان
بید ئاما جواب بەزوان لاڵ
چوون پەرسات حاڵم بوا چوون هەواڵ
منیچ نەو نەمام نازک نەو ئاو بیم
سەر تەرز لەرزان تاف سەراو بیم
ناگا پەی تەقدیر دیدە سیاوێ
خاو ئالوودێ سوب خێزا جە خاوێ
ئامانە سایەم مەخسەڵ دا خاڵان
کۆکۆ، کۆی خەرمەن خەمان دا تاڵان
جەو ساوە جۆیای ئەو نازارەنان
پۆچی سەراوێز بێ قەرارەنان

(١) دیوانی بێسارانی، عوسمان هەورامی، دەسنووس.

***

خودایە، بەهار

پیرەمێرد ئەم شیعرەی بەناوی (بێسارانی)یەوە وتووە، لەوەش دەچێ کە شیعری بێسارانی بێت، مامۆستا م.ه نووسیویە کە پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە بەهاری دوای شەشی ئەیلوولدا وتووە. لە کاتێکدا شیعرەکە ساڵی ١٩٣٩ بڵاو کراوەتەوە. تەنها بەڵگەش ئەوەیە کە سروشتی شیعرەکەی بێسارانی بۆ کۆست کەوتن و ماتەمە و نیوە دێڕی دواییشی کە دەڵێت «بەهار خەزانی حوزنی ئەیلوولە» لە واتای پیرەمێرد دەچێت.

خودایە بەهار، خودایە بەهار
بگەڕێتەوە بۆ زستان بەهار
وەک هەوری بەهار بۆ خۆی بگری زار
ڕۆژی ڕووناکی بێتە شەوی تار

وەنەوشەی شین پۆش مل کەچ نگوون سار
سۆسەن کون کون بێ، بەنینۆکی خار
دەنگی کەو ببڕێ لە دەوری کۆسار
سروەی با نەبێ لەسەر پەلکی دار
ئەستێرەی سیوەیل وێنەی تازێدار
ڕەشپۆش بێ شەوقی نەبینێ دیار
حەوتەوانە لێک ببڕێن، تارومار
لەیلا بەئاهی مەجنوونی هەژار
لە ئاسماندا بۆی نەبێ قەرار
زراوی زوهرە[1] بتۆقێ بەقار
دجلە کەف چێن و لێڵ دێوانەوار
پێ لە زنجیردا بناڵێنێ زار
قیبلەکەم ڕۆیی دڵم مەلوولە
بەهار خەزانی حوزنی ئەیلوولە

(١) زوهرە: مەبەست لە ئەستێرەی زوهرەیە.

***

پیرەمێرد و شیعرەکەی مەحموود پاشای جاف

لە لاپەڕە ٣٣٨ی دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا، شیعرێک بڵاو کراوەتەوە بەناونیشانی (یادی مەحموود پاشای جاف) وە مامۆستا هاوار وەهای زانیوە کە شیعری پیرەمێردە و بۆ یادی مەحموود پاشای وتووە، بەڵام لە ڕاستیدا ئەو شیعرە شیعری مەحموود پاشا خۆیەتی و لە لاواندنەوە و شینی شەش برایدا وتوویە، کە مەحموود پاشا مەرگی هەر شەشیانی بینیوە، ئەو شەش برایەشی بریتین لە: وەسمان پاشا، حەسەن بەگ، حەمە عەلی بەگ، سلێمان بەگ، فەتاح بەگ، قادر بەگ، وە ئەم قادر بەگە ئەوە نییە کە مەولەوی شیعرێکی شین و لاواندنەوەی زۆر بەرزی لە کارەساتی کۆچکردنیدا وتووە، بەڵکو ئەمیان برای مەحموود پاشا بووە و قادر بەگی، لای مەولەوی مامی مەحموود پاشا بووە. بەم پێیە دەبێت، مەحموود پاشا شیعری تریشی هەبێت، ئنجا یاخود ئێمە دەستمان نەکەوتوون، یاخود لە کاتی خۆیدا ون بوون!.

ئەوا لێرەدا دەقی شیعرەکەی مەحموود پاشا و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد دەنووسین.

هەروەها دەقی هەورامی ئەم شیعرەمان لە کەشکۆڵەکەی (مەحموود پاشای جاف) خۆیەوە وەرگرت، کە مامۆستای دڵسۆز و بەڕێز (عەلی بەگی حسێن بەگی جاف) خستیە بەردەستمان

هەتا سوودی لێ وەرگرین.

وادەی خێڵە و خوار

وادەی خێڵە و خوار ئێلاخ بێزانەن
وادەی گەرمەسێر سەحرای شیروانەن
براکانم هیچ کەسیان نیەن دیار
وەک جاران سوار بن بۆ ڕاووشکار
هانا هاسێ بەور، سێ نامدارم ڕۆ
سێ پڵەنگ هیممەت شێر کردارم ڕۆ
سێ شاهێن، سێ باز، شیروان ماوام ڕۆ
سێ پڵەنگ نەهیب، وەقت داوام ڕۆ
سێ (سەعد وەقاص) سەر ئاوردەم ڕۆ
سێ ڕۆ نەزوڵفان داخان بەردەم ڕۆ
ئیللا (سولەیمان) ئەو بێ ئەندێشە
ئەو جەهد و غیرەت عەداوەت کێشە
ئەو شمقاڕ شۆخ نەریمان شیمە
ئەو مەرد مەیدان بێ خەوف و بیمە
ئەو شۆڕە سوارە گورجی نەزینە
ئەو حاتەم هیممەت سەرحەد نشینە
هاڕەی یەدەکان نیهاش وە تاوبی
سەرزەمین بەعەشق هات هات ڕاوبی
ئیستە نادیار ڕووی سەر بیساتەن
تاڵعش نە گێچ نەرد ناهاتەن
نە نە فەتاح بەگ ئەو ڕوستەم ڕەنگە
ئەو پیلەتەن تەن بورز و نەهەنگە
ئەو هەڵۆ هیممەت قەهار قینە
ئەو دەست و بازووی شۆخ ڕەنگینە
سەرتاپا تەیار وێنەی فلامەرز
جە سەهمش ماتەن زەوارەی گۆدەرز
ئیستە نادیار دەشت شیروانەن

داخ ئەو سەرمەشق کول دەورانەن
نە نە حەسەن بەگ ئەو نەوجوانە
ئەو شێوەی شیرین، ئەو میهرەبانە
ئەو میر مەزن ئەو تووڵ لاوە
ئەو باهوو بەدەن، ئەو چەرخ و چاوە
ئەو فەغفور نەژاد مەنشووری جەعام
دنیای پڕ مەینەت وەنەش نەدا کام
نە نە قادر بەگ ئەو تەیار شەختە
ئەو کەس بێکەس یانەش دەربەستە
خانمان خەریک نەهاتیی دەردەن
ئێش فەتاح بەگ عەلاوەی دەردەن
جە زوبان لاڵ بم کەچەن کارتان
مەندەن وە بێ سەر دەستەی سوارتان
فەڵەک هانە فیکر سەودای مەکر و فەن
خاک وەبێ زنجیر شێر مکەرۆ بەن(١)
دەی لێ بۆ جە ڕەنگ سایە نیشانتان
هۆردارۆ ماردم ئاتەش ئەفشانتان
وەڵڵا ئەر فەلەک برایێش مەرد
یا چون تو، ئاه سەرد مکەرد
ئەویش سیفتەی جەرگ وێش مشنەفتەوە
تا ئەبەد جە مەرگ دوور مکەفتەوە
برا، چون فەلەک کەسش نەمەردەن
مەرگ جوانان وەعادەت کەردەن

(١) بەن: بەند، زنجیر.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

وادەی خێڵە و خوار، ئێڵی جافانەن
دەمی گەرمەسێر دەشتی شیروانەن
لە براکانم کەسیان نیەن دیار
وەک جاران سوار بن بۆ ڕاو و شکار

هانا، برایان شــــوێن نادیارم ڕۆ
سێ پڵنگ هەیبەت شێر شکارم ڕۆ
سێ شاهێن سێ باز شیروانی ماوا
فەلەک لە زۆریان کەوتبووە داوا
ئای سلێمان بەگ عەدالەت پیشە
لە دێوی کێوی قاف بێ ئەندێشە
ئەو شۆڕە سوارە زینەتی زینە
ئەو حاتەم هیممەت سەرحەد نشینە
چابووک سواری بەناو و داو بوو
لە شیروانەدا هات هاتی ڕاو بوو
ئێستا نادیار سەر رووی بیساتە
لە دوای ئەو عەشرەت ڕووی لە نەهاتە
هێجگار فەتاح بەگ ئەو ڕۆستەم ڕەنگە
ئەو پیلەتەنەی شێوە نەهەنگە
ئەو شاباز هیممەت ئەو هەڵۆ قینە
ئەو شان و باهوو ئەو سەهم گینە
سەرتاپا بڵند وێنەی فەرامورز
ئەهاتە لەرزە لە نەعرەی ئەلبورز
ئەوی تیا نییە دەشتی شیروانە
بۆیە لە لای من چۆڵ و وێرانە
ئاخ بۆ قادر بەگ دۆستی مەولەوی
گەردن کەچی بوون شێری سەر زەوی
هەر ئەو زانیویە شینی بۆ بکا
هەر بەیتێک جامێ فرمێسک لە تەکا
خانمان خەریک شین و هاوارە
داخی فەتاح بەگ لەسەر گشت بارە
ئاخ لاڵ بم لە کوێن شۆڕەسوارانیان
بێدەنگ و ئاهەنگ گەلی یارانیان
بەو خوایە فەلەک گەر برای ئەمرد
بە ناڵە دنیای هەراسان ئەکرد

دەستی نە ئەچوو بەمەرگی جوانمان
وێران نە ئەبوو جێی خان و مانمان
خۆی کەسی نییە و جەرگی بێ ئێشە
مەرگی مەردانی کردووە بەپیشە

***

پیرەمێرد و شیعرێکی مەلای جەباری

گەلێ جار لەو کتێبانەی کە چاپ کراون و لە کەشکۆڵ و دەستنووسدا شیعری (مەلا ولدخان) و (مەلای جەباری) تێکەڵ بوون، وە شیعری ئەم کراوە بە هی ئەو و بەپێچەوانەشەوە.

هۆی ئەم تێکەڵییە ئەوەیە کە هەردوو شاعیر لە کۆتایی شیعرەکانیاندا نازناوی (مەلا)یان بەکار هێناوە. هەروەها ئوسلوبی شیعر دانان و سروشتی شیعرەکانیان کە زۆر ڕۆمانتیکییە نزیکن لە یەکەوە و بگرە هەر لە یەک دەچن. لەبەر ئەوە هەر لەم دیوانەدا کە شیعری (بادی لەیلا خان)ی مەلا ولدخان نووسرا، تەماشامان کرد لە لاپەڕە ٣٩ ی دیوانی (مەلای جەباری) دا دەقی شیعرەکە چاپ کراوە. هەروەها شیعری (شیرین بەستەوە)، هەر بەهەمان شێوە.

لێرەشدا شیعرێکی مەلای جەباری بەشێوەی خۆی و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد دەنووسین. ئەو وەرگێڕانەمان لە کەشکۆڵی (حەمە صالح ئاغای قزلجی)دا دۆزییەوە لاپەڕەی ٩٥ کە نەجمەددین مەلا بەخەتی خۆی ساڵی ١٩٣٧ بۆی نووسیوەتەوە. لەو کەشکۆڵەدا مامۆستا نەجمەددین مەلا شیعرەکەی بەشیعری مەلا ولدخان داناوە. ئەویش لە پیرەمێردیەوە وەرگرتووە بەڵام لە ڕاستیدا شیعرەکە هی (مەلای جەباری)یە و پیرەمێرد بەنازناوی (مەلا)کەدا لێی تێک چووە. وە دەقی شیعرەکە بەشێوەی خۆی لە لاپەڕە ٣٥ ی (دیوانی مەلای جەباری)دا[١] تۆمارکراوە. لەبەر ئەوەی مەلای جەباری شیعرەکانی ناسک و هەڵقوڵاوی سۆز و ئەندێشەیەکی خاوێن و قووڵ بووە، لە نێوان زۆر شیعردا دەناسرێنەوە. هەروەها مامۆستا (علاء الدین سجادی) لە (مێژووی ئەدەبی کوردی)دا[٢] لاپەڕە (٣٠٧ - ٣١٨)دا شیعری (میرزام یا وەعدەی نەو وەهارانەن) و شیعری (شیرین تاتا کرد)ی نووسیوە و گەلێ وەسفی شاعیرییەتی مەلای جەباری کردووە.

ئنجا بۆ ساغکردنەوەی ئەم شیعرە کە شیعری مەلای جەبارییە و بۆ دەرخستنی چۆنیەتی وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد هەردوو دەقەکە دەنووسینەوە.

(١) بڕوانە (دیوانی مەلای جەباری) ئامادەکردنی عەبدولجەبار محەممەد جەباری.
(٢) مێژووی ئەدەبی کوردی - علاء الدین سجادی ل ٣٠٧ - ٣١٨ .

***

بەهار

ساقی سادەی شی وەهار ئاماوە
گولان سەرکێشان نەتۆی سەحراوە
هەوای دڵگوشاد ئەرد بەهەشتەن
فەڕ وەڕووی سەحرای گەرمەسێر وەشتەن
وادەی بادەی ناب سەیر وەهارەن
سەر زەمین مەزهەر لقای دڵدارەن
زەمزەمەی مەزاق دڵ ئەفگارانەن
سەدای تەپڵ تیپ دەردەدارانەن
وەقت نوشانوش سەبوی قەرقەفەن
دەنگ زەلەی زیل دائرە و دەفەن
درەختەن، سەوزەن، شنۆی شەتاوەن
نەورۆزەن سوزەن هەوای پای کاوەن
مەیەن، مەعشوقەن، موحبەتەن مەیلەن
خەمان لەبڕیزەن، پیاڵان کەیلەن
شەرەن شورشەن غەوغان غریوەن
مەر جلوەی جەمال دلان فریوەن
نە گشت دیارێ تەجەلای توورەن
فیتنەی گیرودار قەتڵ مەنسوورەن[1]
-فنا في الله- هان مەست دلەفگا
بێ باک مەواچان (أني أنا الله)
ڕەندان سەرمەست جان فیدای جانان
(أنا الحق) چون زکر زاهید مەوانان
بوتا بگیرین خسرەوی بەزمێ
چەنی هەستییە بکەرین ڕەزمێ
بەزمی چون مەجلس بەهمەن وەکام بۆ
گاه حەدیس جەم، گاه باسی جام بۆ
گاگوش نە سەدای چەقانە و چەنگ بۆ
چەم نە تەماشای ساقی گوڵڕەنگ بۆ
ئەی ساقی دەخیل من وەی زامەوە

التفاتی کەر بو وەلامەوە
عیلاجی پیم دەر سوودمەندم بو
باعث حەیات قەیدبەندم بو
ڕستگارم کە لەی بەند و دامە
قەدەم ڕەنجان کەر وەعدەم تەمامە
تەشریف باوەرە وەو سەبووتەوە
وەو پیاڵەی گوڵڕەنگ چون یاقووتەوە
وەو سینەی سیمین زەرف زڕەوە
وەو جام گوڵ فام بۆی عەنبەرەوە
هەر کەس بگیلو جامی پەی کامی
دەرمان پەی ئیش هەر دەرد و زامی
موتریب تۆیش وە چنگ دڵنەوازەوە
وەو سوز سەمتوور سەدای سازەوە
وەو موزیقەی مەشق سەد قانوونەوە
دەم وە سەدای ساز ئەرغەنوونەوە
مەرباچان (مەلا)یش نەهەستی هویش ڕەست
بی وەکاسەلێس مەستان ئەلەست
مەیلێ کە بەناز بەسبووتەوە
بەو دەمی گوڵڕەنگ وەک یاقووتەوە

(١)مەبەست لە شەهیدکردنی (مەنسووی حەللاج)ە.

***

بەهار

ساقی سادەی وا بەهار هاتەوە
گوڵ سەریان کێشا لە بساتەوە[1]
لیقای دڵگوشای ئوردی بەهەشتە
تەجەللای جەلای دڵ جەلای گەشتە
شەونم خشڵی کرد بەسەر سونبوڵدا
بولبول بانگی دا بەگوێچکەی گوڵدا

وادەی بادەی ناب سەیری بەهارە
چیمەن فەرشی سەوز بەر پێی دڵدارە
دەمی نوشانوش شنەی قەرقەفە
فەسڵی زرەی زیل دائرە و دەفە
زەمزەمەی جۆشی دڵ ئەفگارانە
دەنگی تەپڵی تیپ دەردەدارانە
شۆڕە، شۆڕشە، داوایە شەڕە
جلوەی جەماڵی دڵفڕێنەرە
گوڵە بولبولە بەهارە سەیرە
لە گوڵشەن دەنگی (صباح الخير)ە
مەیە، مەعشووقە، نیگایە، مەیلە
مەستی چاوی مەست پیاڵەی کەیلە
درەختان سەوز و شنۆی شەتاوان
نەورۆزە، سۆزە، هەوای پای کاوان
لەهەر وادیە تەجەللای (طور)ە
فیتنە، گیرودار، داری (منصور)ە
(فنا في الله)یە، مەستی دڵ ئەکا
بێ پەروا دەڵێن (اني أنا الله)
ڕەندانی سەرمەست جانفدای جانان
وەک زکری دەروێش (انا الحق) واتان
هەی ساقی دەخیل من بەم زامەوە
دامانگیرتم بێ بەلامەوە
جامێکم بەرێ بۆم سوودمەند بێ
مایەی ڕەهاییم لە قەید و بەند بێ
مەیلێ کە، بۆ ناز بەسبووتەوە
بەو دەمی گوڵڕەنگ وەک یاقووتەوە
بەو سینەی سیمین زەرفی زەردەوە
بەو بادەی گوڵناب بۆن عەنبەرەوە
موتریب تۆش بەو چەنگ دڵخوازەوە

بەو سۆزی سەمتوور سەدای سازەوە
بەو موسیقەی مەشق سەد قانوونەوە
بەو نەوای پڕ عەشق ساز ئەرغوونەوە
بەزمی وەک عەیشی بەهمەن بەکام بێ
گاه حەدیسی عەشق، گاه بەحسی جام بێ
گاه مەجلیس مەخموور، دیدەی ساقی بێ
گاه مەست و مەدهۆش بادەی باقی بێ
هەر کەس وەرگرێ جامێ بۆ کامێ
دەرمانی دەرد و مەرهەمی زامێ
ڕێی فەنا و مەستی سەرێکی لێدەین
عار و نامووسی هەستی فڕێدەین
خەڵک با هەر بڵێن (مەلا) چوو لە دەست
بوو بەکاسەلێس مەستانی ئەلەست

....

(١) بەلای منەوە گەر بینووسیایە - گوڵ سەریان کێشا لە توێی خاکەوە - جوانتر بوو.

***

میرزا یاقووب

نەجمەددین مەلا لە کەشکۆڵی (قزڵجی)دا لاپەڕەی ٩٧ نووسیویە: (هاوزەمانن لەگەڵ حاجی قادری کۆیی). لە شیعرێکیا (واتە حاجی) ئەڵێ:

حیکمەت و نەزمی میرزا یەعقووب
وەک فەلاتوونە شیعرەکان وەک

ئەم شیعرەی (میرزا) بریتییە لە سیانزە بەیت، دوو نیوە بەیتمان لەبەر نەمانی بەشێکی لاپەڕەکە دەست نەکەوت. دیارە کە شیعرەکەش (پیرەمێرد) وەری گێڕاوە[1].

دڵ مەستی یار بوو،...
ئەمشەو دڵ مەی نۆش، سەرمەستی یار بوو
بە بادەی گوڵڕەنگ، لێوم سڕ شاد بوو
دەمی دەما دەم، بۆسە و کەنار بوو
دڵ گەیبوە گەنج وەسڵی حەبیبی
گاهێ لە بالا، گاهێ نشیبی!

گا دەستەی زوڵفان سیای چوون عەنبەر
وەک خەرمانەی مانگ لە دەوری ئەختەر
ئەیکرد بەدەستە یار بەدەستی خۆی
ئەیپێچایە زام سارێش ئەبوو بۆی
دولبەر وەک ساقی خۆی مەی دەگێڕا
منی وەک (سەنعان) لە دین وەرگێڕا
ئەو ساقی و ئەو جام ئەو بادەی گوڵنار
ئەدرەوشایەوە، عەکسی...(٢)
ناگا، نەردی بەد، خاڵ حاڵی هێنا
بەیانیی کزەی شەماڵی هێنا
گوێم لێ بوو دەنگی سۆفی دەریا دڵ
بانگی کرد هەڵسە بنووسە بەدڵ
هەڵسام بەدڵەی لەتوپەتەوە
زوبان بەکفر و...(٣)
نە، مەی، نە مەینۆش، نە مەی پەرست بوو
شیشەی دڵ بەدەست دلبەر لەت لەت بوو
ڕاپەڕیم لەخەو سەرسام و مەدهۆش
نە لەیل، نە ساقی، نە سۆفی نە جۆش
منیش لە زێد(٤) و وەتەن ئاوارە
وەک ئاسکەی تەنیا کەوتمە هەزارە

....

(١) دەقی هەورامی ئەم شیعرەمان دەست نەکەوت

(٢، ٣) ئەم شوێنانە لە دەستنووسەکەی نەجمەددین مەلادا نەمابوون.

(٤) زێد: نیشتمان، شوێنی لەدایکبوون.

***

شیعرێکی خانای قوبادی

لە کەشکۆڵی (نەجمەددین مەلا)دا کە بۆ (حەمە صالح ئاغای قزڵجی)، نووسیوە لە لاپەڕە ٩٦دا شیعرێکی (خانای قوبادی) نووسراوە، دیارە ئەویش لەگەڵ شیعرەکانی هاوشانی خۆیدا پیرەمێرد وەری گێڕاون و نەجمەددین مەلا لە ڕۆژنامەکانی (ژیان)ی وەرگرتوون، یاخود لە هەندێ دەستنووسی پیرەمێردەوە. هەروەها ئەم شیعرە لە لاپەڕە ١٤٠ی کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی

کوردی مامۆستا محەممەد عەلی قەرەداغیدا تۆمار کراوە. وە لە پەراوێزدا نووسراوە: ئەم پارچە لە (نووسراوی پەرێشان) وەرگیراوە و دەسکاری شێوە هەورامییەکەی ئاشکرایە».

زلێخای سانی،...
زلێخای میسری دەوری جوانی
ڕیشووی پێی سەربەست دەوری پێشانی
ڕیزی بەست وێنەی سوپای ئێرانی
برۆ شێوەی قەوس ئوستادی مانی
پەڕیوەتە سەر دیدەی قەترانی
برژانگ وەک تیری چەرکەس کەمانی
پەڕەی جەگ سمی، لاهووت مەکانی
عەین عەینی وەک عەین، شابازی لانی
بە نێچیر ئەگرێ شەهلای شیروانی
ئەنف ئەلف نەقش ئوستادی مانی
عارەقی ڕەونەق عەتری ڕێحانی
دەم قەترەی نمای مای زیندەگانی
گیان ئەدا بەسەد سەدساڵەی فانی
لێو لەعلی یەمەن بەدەخشی کانی
وەک یاقیق لە دەور دانەی ڕومانی
گەردن وەک بلوور بادەی کەیانی
بە جووتە سێوەی باغی جینانی
هەمێلای ساحیر بابلستانی
خانات خستە دووی شێخی سەنعانی

***

کەهانەت

لە بەشی شیعری (ئاینی) پیرەمێرددا ئەم شیعری (کەهانەت)ەمان لەیاد چووبوو. لێرەدا دەینووسینەوە. ئینجا پەیوەندی بابەت و ناوەڕۆکی ئەم شیعرە و شیعرەکەی (عێل بەگی جاف) و بیروڕاکانی مامۆستا محەممەد ڕەسول هاوار کە لە لاپەڕە ٢٥٦ی دیوانی پیرەمێردی نەمردا نووسیویە، وە باری سەرنج و تێبینی خۆمان، دەربارەی، لە پێشەکی ئەم دیوانەدا لە بەشی پیرەمێرد و شیعردا دەنووسین. ئەمەش دەقی شیعرەکەی پیرەمێرد کە تارمایی شیعری (هەروا

بووه و هەروا دەبێ)ی (عێل بەگی جاف)ی پێوە دیارە.

هەرچی پێغەمبەر خەبەری داوە
لە باسی کاری دنیا و عوقباوە
فەرمووی نیشانەی تێکچوونی جیهان
بێ باوەڕییە و زەعیفی ئیمان
زۆر کەم ئەمێنێ نوێژ و جەماعەت
لە ئەمانەتیش ئەکەن خیانەت
عزەت ئەچێتە لای پیاوی زاڵم
قەدر و ئیمانی نامێنێ عالم
برەو ئەستێنێ شەراب و قومار
ماڵ گران ئەبێ لە شار و بازاڕ
کوشتن و دزی و تالانی و درۆ
فەقیر و هەژار دەخاتە ڕۆ ڕۆ
دەوڵەمەند زەکات نادەن بەئیحسان
ڕاستی نامێنێ زۆر ئەبێ بوختان
گۆرانی سووک و قسەی ناڕەوا
پەسەندتر ئەبێ لە زیکری خوا
پیاو بەئەمری ژن ئەچێت بەڕێوە
لە مەجلیسدا نان ئەخۆن بەپێوە
پیاو دائەنیشێ و ژنان ئەگەڕێن
شەرم نامێنێ ژن و پیاو هاوڕێن
دایک و باب قەدریان لای کوڕ نامێنێ
کەس لە مەکتەبدا قورئان ناخوێنێ
پیت و بەرەکەت ئەڕوا لە ئەرزی
کوڕ و کچ پێک دێن لە ڕووی بێ عەرزی
ئەمە نیشانەی ئاخر زەمانە
وادەی دەجال و فیتنەی شەیتانە
لە تەم و دووکەڵ دنیا پڕ ئەبێ
لە سێ جێگادا زەوی ڕۆ ئەچێ

کەس گوێ لە ئەمری چاکە ناگرێ
لە نەهی عالەم، نەهی ئەکرێ
ڕەحم و بەزەیی لای کەس نامێنێ
هەر کەسە بەشی خۆی ئەفڕێنێ

***

دیسان - مەولەوی و چەند شیعرێک

نامەیەک و شیعرێک:

پیرەمێرد لە ساڵی ١٩٤٩دا[١] بەسەرهاتێکی مەولەوی و نامەیەکی تۆمار دەکات، نامە و شیعرەکە بەفارسییە و پیرەمێرد وەری گێڕاوە و نووسیویە «داخەکەم ئەم کاغەزەیش فارسییە، هێشتا ئەوسایە مەولەوی نەکەوتۆتە کوردی نووسین، ناچار!، ئەبێ وەک ئاسارەکانی تری ئەمەیش بکەین بەکوردی»[٢].

لێرەدا پیرەمێرد زانیارییەکی نوێ و خاڵێکی گرنگمان بۆ تۆمار دەکات کە مەولەوی لە سەرەتای تەمەنی ئەدەبی خۆیدا بەفارسی نووسیویە. «نامە فارسییەکانی لە یادی مەردانی مامۆستا (عەبدولکەریمی مدەڕس)دا زۆربەی بڵاوکراوەتەوە»[٣]. پیرەمێرد نامە شیعرییەکەمان بەم جۆرە بۆ وەردەگێڕێتە سەر شێوەی سلێمانی:

مەولەوی

کاغەزێکی زۆر خۆش و سەیری مەولەوییە، کە لەوبەری (زەهاو)ەوە ئەگوێزرێتەوە دەوری هەڵەبجە، ئەوسایە شێخ عەلی ئەبابەیلێ قائمقامی هەڵەبجە ئەبێ، دەوروپشتی ساڵی ١٢٧٤-١٢٧٥ دوای ئەوە کە محەممەد بەگی کەیخوسرەو بەگ یەعنی (حەمە پاشای باوکی مەحموود پاشا)و ئەوانی تر ئەکەن بەقائمقام، خۆی سەرئێڵی بەجێ نایەڵێ وەسمانی خانە ئەکا بەکاربەدەست. وابزانم ئەم وەسمانی خانەیە یا برا یا باوکی دایکە پیرۆزەیە، شاوەیس برای بووە، کە مادەی عەزیزی شاوەیس و کوژرانی حەمە پاشا، تەئریخییە، ئەو عوسمانی خانەیە گەلێ بەدکردار و ناهەمواری بۆ خوێشانی مەولەوی ئەبێ. ئنجا مەولەوی و مەحموود پاشا ئەناسێ و مەحموود پاشایش دیارە چەند مەولەوی خۆش ویستووە، کاغەزێکی بۆ مەحموود پاشا نووسیوە دوو فەسڵە، یەکێکیان بەشیعرە کە ماجەرای ڕەزالەت و قرپ و جرپی عوسمانی خاڵە و شاوەیسی برای پەت و گوریس و جل و هۆڕ و هەمانە کۆکردنەوە و موڵکی خەڵکی داگیرکردنی ئەحمەدی کامەران و ڕەسوول و خلەماڵی تیا نووسیوە. فەسڵی دووەمیان (نثر و نظم)ە و نکتە و جناس و حکمت و فەلسەفەیە. داخەکەم ئەو کاغەزەیش فارسییە، هێشتا ئەوسایە مەولەوی نەکەوتۆتە کوردی نووسین، ناچار، ئەبێ وەک ئاسارەکانی تری ئەمیش بکەین بەکوردی:

موهاجیر بووین کە هاتین، خواستی خوا بوو
(عەلی)[٤]مان دی، خەلافەت بەو درابوو
لە تەئسیری (محەممەد)[٥]، میری گەورە
خەلافەت گەییبە، سەر (عوسمان)[٦] بەدەورە
دڵی ساداتی ئێمەی، هێندە ڕەنجاند
بەهەشتی سەر زەمینمان بوو بەزیندان
بە جارێ پێکوڕەی خۆی خستە سەرکار
هەراجی خستە ناو، وەک قاڕی بازاڕ
هەموویشی کەوتە دەس شاوەیسی خانە
گوریس و پەت، جل و هۆڕ و هەمانە
موانە و چەورە سانە و بزنە دووخە
لەگەڵ سوورانە، خەرجی مەردە لەوخە
هەمووی تەسلیمی ئەحمەد کامەران بوو
خلەماڵی ڕەسوولیش ئاشەوان بوو
لەهەر شوێنێ بەراوێکیان ئەبینی
ئەیانگوت موڵکی باوکمانە یەقینی
بە ئیرس هی ئێمەیە ئەم شوێن هەوارە
مەڕی تیا سەربڕیوە خوێنی دیارە
کە باوکم، گای زیانی لێرەدا کوشت
لەسەر ئەم جۆگە، دایکم، ورگەکەی شوشت
نیشانمان وابێ، دایکم، ورگی تەر کرد
گەماڵە بازکیش ڕیخۆڵەکەی برد
غەریب و بێکەس و داماو لە ناوا
هەموو ڕەنج و هیوامان چوو بەئاوا
لە خوا پاڕاینەوە، کاتی دوعا بوو
دوعامان لای خودا، گیرا بوو چا بوو
ئیتر بەگزادە، نانوێنن لە لای ئەو
ستەمگەر ڕۆژی تاریک بوو وەکو شەو
ئەمە سەرپوتی ئەوزاعی غەریبیی
وەتەن ئاوارەی دەردی بێ نسیبی

ئەمە (مەعدوومی)یە عینوانی ئەسڵی
بە بەدبەختی هەمیشە دوور لە وەسڵی

....

(١) بڕوانە ژین ژمارە ٩٥٥ شوباتی ١٩٤٩ .
(٢) هەمان سەرچاوە.
(٣) بڕوانە یادی مەردان مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس.
(٦) مەبەست لە (شێخ عەلی ئەبابەیلێ)یە.
(٥) محەممەد: مەبەست لە حەمە پاشای جافە. محەممەد بەگی کەیخوسرەو بەگ.
(٤) عوسمان: وەسمانی خانە.

***

هاوین، ها وێنەم

مەولەوی لەم شیعرەیدا پەیوەندییەکی جوانی گەرمی و گڕەی هاوین و گڕە و سووتانی دڵ و دەروونی خۆی پێک دەهێنێ، ئەم شیعرە کار دەکاتە سەر پیرەمێرد و ئەیگۆڕێتە سەر شێوەی سلێمانی:

مەولەوی:

ها من، ها من وار، گەرمیش جۆش ئاوەرد[١]
فەزای نەزم، بەزم، نەو گولاڵان بەرد
بووڵ وە یانەی جەم، نەو گولاڵان شەند
چەمەن بێ نەوای ناڵەی بولبول مەند
تای بەڕەزای شەنگ نەسای مەغاران
شێویا چون زولف تەعزیەداران
ها، کاوان، کاوان دڵ چون دڵڕێشان
هەڕدان وە سەردا هەردان پەیوێشان
دووریت ئایر وست وەیانەکەی من
یانێ یانەی دڵ وێرانەکەی من
هەوا ئایرین، سەر وەخت ئایرین
دڵە ئایرین، بەدبەخت ئایرین
وەی گشت ئایرەوە خەیاڵم خامەن
بەختم ناپوختەن فامم نەفامەن
وەی بڵێسەوە گەردێم باقییەن
وادەی ئایرین بادەی ساقییەن

بەشق پیاڵەی مەست چاوەکەت
بەو پەشێویی چین پای کڵاوەکەت
با بەی مەی بەڵکم ئایر مەستی
سۆ چنۆ یەکسەر خاشاک هەستی

....

(١) دیوانی مەولەوی – مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس. ل ٥٢٢ .

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

هاوین، ها وێنەم، گەرمای تاوی سەند
نەشئەی جوانی لە دەست بەهار سەند
ژیلەمۆی خستە، سەر، سەرخونچەی گوڵ
چەمەن بێ نەوا، لە نەوای بولبول
بای بەڕەزای شەنگ لە سای مغاران
شێواوە وەک زولف تازیەداران
ئاسۆکەساسە و سەری سوڕماوە
بەشینی سەوزەی قوڕی پێواوە
دووریش ئاگری بەردایە ماڵم
ماڵی دڵەکەی وێرانە ماڵم
هەوا ئاگرین، سەروەخت ئاگرین
دڵ و بەختی سەخت، تێکڕا ئەگرین
بەو گشت گڕەوە، وجوودم خامە
بەختم نابەختە فامم نەفامە
لە کورەی گڕدا گەردم باقییە
وادەی ئاگرین بادەی ساقییە
بە عەشقی پیاڵەی مەستی چاوەکەت
بەو پەشێوی چین بەر کڵاوەکەت
با، بێ، مەی بەڵکم ئاگری مەستیی
ئاگر بەرداتە خاشاکی هەستیی

***

ئارایشێکی بەڕووی جەبین دا[1]

ئارایشێکی بەڕووی جەبین دا
شەرمی بەمانگی دوو هەفتەمین دا
ئەگریجەی کۆرپەی، پەڕی تاوس تار
کەڵافەی سەوزی وەک بەندی زننار
کە بای باوەشێن شنۆی بۆ دەبرد
لە خۆشیانا هەڵپەڕکێی ئەکرد
بەلەنجە ئەکەوت بەڕووی قەمەردا
گاهـ، ڕوو لە میحراب، گاهـ لە حەجەردا
ڕوومەت، گاهـ پەنهان، گاهێ ئەدرەوشی
گاهـ گیان ئەسێنێ، گاهێ ئەیبەخشی
لەژێر میحرابدا دڵەی پڕ لە دەرد
بەو زەننارەوە، تەوافی ئەکرد
هەر ئەو عەشقە بوو لە مەجازەوە
خستمیە پەنای بێ نیازەوە
چەن خۆشە ئینسان وا بێ نیاز بێ
لە قەید و بەندی چەرخ سەرفراز بێ
ئەو دڵەی کەوا نووری خوای تیا بێ
بە گەرد و باوی دەوران لێڵ نابێ

....

(١) پیرەمێرد نووسیویە (نازانم ئەم شیعرە هی کێیە) بڕوانە ژین ژمارە ٨٥٠ ساڵی ١٩٤٦، بەڵام ئێمە دۆزیمانەوە، شیعری (عەبدوڵڵا بەگی سمایل بەگی زەنگەنە)یە.

دەقی شیعرەکەی (عەبدوڵڵا بەگی سمایل بەگ) بەشێوەی زەنگەنە.

«شیرین ئارایش صفحەی جەبین دا
خەجڵەت وەڕووی ماهـ دوو هەفتەمین دا
کورپە ئەگریجان تووک طاوس تار
سەوزە کڵافان چون ڕستەی زەننار
چون ڕەقاص وە سۆز صەدای سەنج ساز
وەبای باوەشین ماماوە پەرواز

مەشنیا وەبان قورسی قەمەردا
گا وە ڕووی محراب گا وە حەجەردا
گا پەنهان نە برج گا مەدرەخشاوە
گا حەیات مە سەند گا مە بەخشاوە
هەر لابی سەدجار دڵەی پڕ جە دەرد
بەو زەنناروەوە تەوافش مەکەرد

ئارەق وەک شەونم

پیرەمێرد لە ژمارە ٧٧٥ی ساڵی ١٩٤٥ی ڕۆژنامەکەیدا، پێشەکییەکی کورتی بۆ ئەم شیعرە نووسیوە و بەشیعری (شێخ مستەفا) تێگەییوە، وە نەینووسیوە ئەو شێخ مستەفایە کێیە و نازناوی چییە؟! چونکە ئەو سەرچاوەیەی لێی وەرگرتووە تەنها ئەوەندەی وتووە کە شیعری شێخ مستەفایە. ئێمە کاتێ بەدیوانی مەولەوی (مەلا عەبدولکەریمی مدەڕس)دا گەڕاین لە لاپەڕە ١١ دا دەقی هەورامی ئەو شیعرەمان دۆزییەوە کە لە ناوەڕاستی شیعرێکی (مەولەوی) دایە و سەرەتای شیعرەکە دەڵێت.

«ئەم جار سەخت تەرەن زامم جە جاران»
چڵ مدۆ دایم چون گەستەی ماران»
...هتد ل٩

هەروەها ئەم شیعرە بەشێوەکەی خۆی لە بەرگی ٢٦ی گۆڤاری دەنگی گێتی تازەدا لاپەڕەی ٤٤٧ دا مامۆستا (گیوی موکریانی) بڵاوی کردۆتەوە، وە پێشەکییەکی کورتی بۆ نووسیوە، بەڵام لەبەر ئەوەی مامۆستا گیو هەورامی نەزانیوە شیعرەکە زۆر هەڵەی تێ کەوتووە بەم پێیە ئێمە سێ دەقمان لەبەردەستدایە، دوو دەقی هەورامییەکە و دەقێکی وەرگێڕراوی پیرەمێرد. لێرەدا دەقی شیعرەکە وەک لە دیوانی مەولەوی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمدا نووسراوە، دەنووسینەوە و وەرگێڕانەکەی پیرەمێردیش دوا بەدوای دەنووسین.

عەرەق چون شەونم، نیشتەن نە ڕووی گوڵ
تەڕ کەردەن تاتای توغراکەی سونبوڵ
جە قازان خەم دڵ کەردەن وە ئاو
وە درۆ ماچۆ مەگێڕو و گوڵاو
ئازیزم گوڵاو بۆی خۆی کولّم تۆن
ئەر بۆی تۆ نەبۆ، بۆی گوڵاو جە کۆن؟!
زەڕەی بۆی زوڵفت کەفتەن نە بەرزان
بۆی گوڵان کەردەن جە بەرزان هەرزان

ئازیز وە مەرگت گەر ئینسافت بۆ
هەنی کافیەن بۆی زوڵفت پەی تۆ
ئیتر چ حاجەت وێت مەدەی عازاو
قەبووڵ کەری جەور مەگێڕی گوڵاو؟!

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد و پێشەکییەکەی، کە بەهۆی دەستنووسەکەی ناو کەشکۆڵی مەحمود پاشا وە، بەهەڵە بەشیعری شێخ مستەفا زانراوە!!.

«شاعیرێکمان بووە، شێخ مستەفا، کە مەحموود پاشا لە ئەستەموڵ دیوانەکەی ئەوی لە (موحسینی کوڕەزای شێخ قادر) دەست کەوتووە؟! لە کەناری کەشکۆڵەکەی، نووسیویەتییەوە! ئەمە، غەزەلێکیەتی»:

ئارەق وەک شەونم، نیشتۆتە ڕووی گوڵ
نمی کێشاوە، تای تورەی سونبوڵ
ئازیز، گوڵاو خۆی، بۆی کوڵمی تۆیە
ئەگینە بۆنی خۆشی لە کوێیە
تایەکی زوڵفت کەوتووەتە بەرزان
بۆنی گوڵاوی پێ بووە هەرزان
ئازیز بەمەرگت خۆت بۆنت خۆشە
بۆنخۆشی گوڵان لە لای تۆ بۆشە
چە ئیحتیاجت بەبۆی گوڵاوە
بۆنی تۆ لە ڕووی جیهاندا باوە

دیسان پیرەمێرد و دوو بەیتی بێسارانی لە شیعرێکی (مەولەوی)دا

مەولەوی لەو شیعرەدا کە باسی پیریی و دڵگیری خۆی دەکات[١] لە کۆتایی شیعرەکەی خۆیدا دەیکات بەیەک، وە پێش سێ بەیتەکە ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە بێسارانی (ماوا - مەئوا) ئەمەی وتووە:

پیرەمێرد وەری گێڕاوەتە سەر شێوەی سلێمانی:

نەوات وێرانەی دڵ کەرۆ ئاوا
چەنی بەستەی فەرد، بێساران (ماوا)
«ئەمما گشت جە وەخت نادانیم بییەن
فەسڵ مەستیی و عەیش جوانیم بییەن

ئیسه، ها جه گشت پەشیمانیم بەرد
فەسڵ پیریمەن جوانیم ویەرد
وادەی پیریمەن یاوانم نۆبە
تۆبە مەن تۆبە، کەرەمدار تۆبە»(٢)
هەر چیم کرد کردەی نەو جوانیم بوو
دەمی سەرمەستی و ڕووی نادانیم بوو
ئێستا وا پیربووم کەوتوومە تۆبە
تۆبە، تۆبەمە، لێ بووردوو تۆبە

(١) دیوانی مەولەوی – مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس ل ١٠٨ .
(٢) دیوانی بێسارانی – عوسمان هەورامی – دەسنووس.

***

پیرەمێرد و شیعرێک لە بارەی (حەج)ەوە

ئەم شیعرە لە لاپەڕە ٢٣٠ی کەشکۆڵی (قزلّجی) نەجمەددین مەلادا نووسرابوو. لە دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا بڵاو نەکراوەتەوە. شیعرەکە مانایەکی بەرزی نەتەوەیی و کۆمەڵایەتی هەیە، کە هەر چەند پیرەمێرد خۆی حاجی بووە و لە تەمەنی لاوێتیشدا حەجی کردووە، بەڵام لە پاش بەساڵاچوون و تاقیکردنەوەی ژیان و باری کۆمەڵایەتی نەتەوەکەی بەم جۆرە لەو مەسەلەیە گەیشتووە، کە دەنووسێت:

ئەلفی مرادت، فڕێ دا، مردی
شوێن مراد کەوتی، بۆ (درەم) مردی(١)
ڕۆژوو و نومازت کە بۆ نیاز بێ
وەک عاشقێکی کە پیشەی گاز بێ
نوێژی زۆر پیشەی پیرێژنانە
ڕۆژوویش ئەسڵەکەی بۆ ڕەمەزانە
کابە بناغەی برایمی خەلیلە
دڵ نەزەرگاهی ڕەبی جەلیلە
سیاحەتی حەج سەیری جیهانە
ئەوی بەکار بێ بەخشینی نانە
دڵ دەشکێنی و دەچی بۆ کابە
مەچۆ، مەزاڵم، لەسەر خۆت لابە

من زیارەتی کابەم کرد بەڵام
زیارەتی دڵ پێشترە لەلام
لە دەشتی (مینا) قوربانی دەکەی
بۆ گورگ و چەقەڵ دیاری دەبەی
لێرە سەری بڕە و بیدە بە برسی
دەبێت بە قەڵای (آیة الكرسي)
دەزانی کەوا دنیا فانییە
وای دەگری تا سەر زیندەگانییە
ئەگەر تۆ تا سەر هەر بژیایتایە
ئەشیا بۆ دوای تۆ جێگا نەمایە
وەک پێش تۆ جێگای خۆی دابوو بە تۆ
تۆش جێی خۆت بدە بە یەکێ و بڕۆ
ئەگەر پێ داگری بڵێی من ناڕۆم
تۆش وەک یارۆکان ئەهاونە بن گۆم
کە لەسەر پشتی ماسی دانرێ
تڕە کەڵەکێ دیارە سەرناگرێ

(١) درەم: درهەم – پارە.

***

لە دەرگای ڕەحمەت

پیرەمێرد ئەم شیعرە ئاینییەی خۆی لە ژمارە ٨٣٩ی ساڵی ١٩٤٦ی ڕۆژنامەکەیدا بڵاو کردۆتەوە. بەڵام بەداخەوە شیعرەکە لە ڕووی کێشەوە ناتەواوە، یاخود، تێکچووە، کێشەکان لە نێوان ١٠، ١١، ١٢دا یاری دەکەن، نازانم پیرەمێرد چۆن هەستی بەمە نەکردووە؟! لەوەش ناچێ لە چاپی ڕۆژنامەکەدا تێکچووبێت، چونکە زیاتر لە جار و دووجار ئەو ناتەواوییانە دووبارە بۆتەوە. ئێمە شیعرەکە دەنووسین و بەرانبەر هەر دێڕە شیعرێک کێشەکەی بەبڕگەی خۆمان دیاری دەکەین.

لە دەرگای ڕەحمەت ڕێگایە دەرخە: ١٠ بڕگە
لە ڕێی داماویا ئەم پیرە سەرخە: ١٠ بڕگە
لە تۆوە هەرچی دەستی کەوت نیگاهی: ١٢ بڕگە
سەفای هەردوو جیهان ناکرێ بەکاهی: ١٢بڕگە

له هەوری ڕەحمەت باران بەجاریێ: ١٠ بڕگە
بەسەر ڕۆحی عەزیزانا بباریێ: ١١ بڕگە
تنۆکی دوای ئەوان بۆ من دەوایە: ١١ بڕگە
ئەگینا کەوتەم و کارم لە دوایە: ١١ بڕگە
ئەزانم چاکەیەکم نەبووە بۆ خۆم: ١١ بڕگە
بەڵام وا ئوممەتی پێغەمبەری تۆم: ١١ بڕگە
لە کردەوەی خۆم خەجاڵەت هات بەسەرما: ١٢ بڕگە
نە ڕێی عوزر و نە ڕووی پاڕانەوەم ما: ١١ بڕگە
ئەمەندە شەرمەزارم من لەم و لەم: ١١ بڕگە
کە کەس نەمبینێ بمنێرە جەهەننەم: ١١ بڕگە
بەڵام تۆ خۆت کە بمبەخشی بەبێ پرس: ١٢بڕگە
بەوە ڕزگار ئەبم لەلام نامێنێ ترس: ١٢ بڕگە
لە لایەکیشەوە کردوومە بڕوا: ١١ بڕگە
کە مەئیوس نییە بۆ ڕەحمەتی خوا: ١٠بڕگە
ئەمەم بۆ مایەوە ئومێدەوارم: ١١ بڕگە
کە خۆت فەرمووتە من ئومورنەگارم: ١١ بڕگە

***

قیبلەم نەکێشێ

پیرەمێرد ئەم شیعرەی لەساڵی ١٩٤٤[١]دا وەرگێڕاوە وە ناوی بێسارانی لەسەر شیعرەکە داناوە. ئێمە دەقی شیعرەکەمان لە کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردییەوە[٢] دەستکەوت. هەندێ جیاوازی لەنێوان دەقەکە و وەرگێڕانەکەدا هەیە. مامۆستا محەممەد عەلی قەرەداغی لە کەشکۆڵەکەیدا بەشیعری (مەلا میکایل) یاخود (پیر میکایل)ی داناوە. هەروەها دەستنیشانی ئەوەی کردووە کە لە تەنیشت ئەم شیعرەوە لە کەشکۆڵەکەی (مەلا عەزیزی ڕێشاوی)دا بەخەتێکی تازە نووسراوە بێسارانی لە دیوانی (بێسارانی) مامۆستا عوسمان هەورامیدا لە ڕیزی شیعرەکانی (بێسارانی)دا نووسراوە[٣].

قیبلەم نەکێشۆ،...
سەریٚ کە سەودای خاڵت نەکێشۆ

خاطریٚ بەغەم تۆ نەیەندێشۆ
بە زام ناواک صوب سەحەر ئێشۆ
سەریٚ وەلای تۆ سەر نەدو شەوان
پایێ کە نەدیۆ وەلات وە دەوان
ئەو پاسەر سەرنگوون کلٚکۆی تازە بو
ئەو پاگەستەی مار بێ ئیجازە بو
دەستێو نە کەرۆ سەیران باخت
نەکەرۆ خذمەت بەرزیی دەماخت
ئەو دەستە بەستەی جەللاد گەور بۆ
هەر ڕۆ جە نۆوە سزاش بەی تەور بۆ
دێدێو نەوینۆ هەر سەحەر ڕەنگت
زبانیۆ نەبۆ شەو بەهامدەنگت
ئەو دیدە ئەسرش بێ مدارا بۆ
ئەو زوبان بەسەنگ سیای سارا بۆ
قیبلەم دووری تۆ یەکجار منش کوشت
بیللا بەیتەور بو بێزارم جە گشت

---

(١) بڕوانە ژین ژمارە ٧٤٠ ساڵی ١٩٤٤.
(٢) کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی، محەممەد عەلی قەرەداغی، بەرگی دووەم، لاپەڕە ٢٢٥، ٢٣٤، ٢٣٥.
(٣) دیوانی بێسارانی – عوسمان هەورامی. دەسنووس.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

قیبلەم نەکێشێ،...
سەرێ کە سەودای خاڵت نەکێشێ
دڵێ بۆ مەیلت پێ ڕانەکێشێ
هەردووکیان بەدەرد کتوپڕ بێشێ
سەرێ کە سەرت لێ نەدا بەشەو
پێیە لە ڕێتا نەکەوێتە ڕەو
سەر سەرەنگرێی قوڵلەی خراپ بێ
پێ بەندی ژاری کوڵەوەیباب بێ

دەستێ دەست نەگرێ بەسنگەوە بۆت
لووتێ کە دایم پڕ نەبێ لە (بۆ)[1] ت
ئەو دەستە بەستەی ئێشی شکاو بێ
ئەو لووتە بەتیغ قەزابڕاو بێ

(١) بۆ: بۆن. بۆت: بۆنت.

***

لە نێوان ئەحمەد بەگی کۆماسی و مەولەوی-دا

ئەحمەد بەگی کۆماسی ئەم شیعرە بۆ مەولەوی دەنووسێت:

ئەگەر بۆ سۆبێ بە مەلالەوە
بگاتە لای تۆ بە شەماڵەوە
ئەوە بۆکرووزی سووتووی جەرگمە
(مەعدووم)[1] مەعلوومە وادەی مەرگمە

(١) مەعدووم: نازناوی شیعری مەولەوییە.

مەولەوی وەڵامی ئەداتەوە:

ئارەزووی مەرگی خۆتت کردووە(*)
گوایە ڕسکاریت وا دەربردووە
وەک من سەرسەختی وەک من ئەخوێنی
بۆسۆیشت لێ بێ هێشتا ئەمێنی

* پیرەمێرد ئەم شیعرانەی وەرگێڕاوە.

***

دوو پارچە شیعری (فخرالعلمای کوردستانی) و (مەجذووب) کە پیرەمێرد وەری گێڕاوە. پارچە شیعری یەکەم، تەنها بەیتی یەکەمی نەبێت کە دەقی وەرگێڕانی بەیتێکی شیعرەکەی (فخرالعلما)یە، ئیتر بەیتەکانی دوایی زۆر لە دەقەکە دوورە.

«تا، برۆ و زوڵفی تۆ تەماشامە
میقاتی نوێژی سوبح و عیشامە
بەسە ئارایش دیدەکەی مەستت
دڵ هەریەکێ بوو وا کەوتە دەستت

بەهەر گەردشێ ئاشووبی دەکەی
ئیتر هیچی تر نەما کە بیبەی
دڵ شەو لە زوڵفی شەوەزەنگتدا
سوێندی خوارد دڵی بەهیچ کەس نەدا
بەیانی ڕۆژی ڕوخسار دای دیار
کلام اللیل یمحوه النهار»

***

شیعرەکانی مەجذووب

ئەگەر ئەپرسی جەستەی من چۆنە
دەردم گرانە حاڵم زەبوونە
تا جەلای جەبهەی یار بەرکەماڵە
حەیاتی مەجنوون ڕوو لە زەواڵە
تا دڵ گرفتار مەیلی حەبیبە
من مەرگم میوان دەردم نسیبە

***

میرزام قەڵای خاو

یەکێک لەو بەندە مێژووییانەی لایەنێکی ژیانی نەتەوەی کورد و بەسەرهاتێکی گرنگی بەنەمری هێشتۆتەوە، بەندی (میرزام قەڵای خاو)ە. ئەم بەندە کە بەشیعر هۆنراوەتەوە، باسی، شوێنەواری یەکێک لە قەڵاکانی (خان ئەحمەد خان) دەکات. وەک چۆن (جەمالەددینی زەنووری) لە بەیتەکەی خۆیدا کە هەر لەم دیوانە نووسیمان، باسی لایەنێکی ژیان و ئازایی خان ئەحمەد خان دەکات. پیرەمێرد گرنگییەکی زۆری بەم جۆرە بەند و بەیت و مێژینانە داوە و بۆ ئەوەی ون نەبن و ژمارەیەکی زیاتری ڕۆشنبیران ئاگاداری بن و سوودی لێ وەرگرن، وەری گێڕاوەتە سەر شێوەی سلێمانی.

سەبارەت بەخاوەنی بەیتی یاخود بەندی (میرزام قەڵای خاو) چەند بیروڕایەک هەیە، ئەویش لەوەوە سەری هەڵداوە کە نازناوی (فەقێ) کە شاعیرەکەیە لە کۆتایی شیعرەکەدا هاتووە، هەندێک بە (فەقێ قادری هەمەوەند)ی دەزانن و هەندێکیش بە (فەقێ ڕەشید) کە بە(فەقێ خەڵووزەیی)یش دەناسرێت.

لەمەڕ ئەم (فەقێ)یە، سێ بیروڕا هەیە کە دەیخەینە پێش چاوی خوێنەران، و ئێمەش بیروڕای خۆمان دیاری دەکەین.

مامۆستا (عەلی باپیر ئاغا) لە کتێبی (شاعیرە ناو ونبووەکانی کورد)دا نووسیویە:

فەقێ خەڵووزەیی

«میرزا ڕەشید خەڵکی دێی خەڵوزەی ناوچەی مەریوانە، بەفەقێ خەڵووزەیی ناوی دەرکردووە. خوێندنی لە لای (مەلا ئەحمەد)ی باوکی (مەلا کاکە حەمەی ناری) تەواو کردووە. لە سەرەتای سەدەی چواردەهەمی کۆچیدا لە دنیا دەرچووە. ئەم هەڵبەستەی خوارەوەی باسی وێرانەی (خاو) ئەکا، کە یەکێک بوو لە قەڵا گرنگەکانی (خان ئەحمەد خان) کوڕی (هەڵۆ خان)، حوکمداری شارەزوور، ئەم قەڵایە لە سنووری پێنجوێندا هەڵکەوتووە. ساڵی ١٩٣٧ی زایینی فەرەج بەگی برای مەحموود خانی کانی سانان گەڵێ بەردی نووسراوی لێ دەرهێناوە.

ئەمەش هەڵبەستەکەیە!».

هەروەها لە گۆڤاری بەیانی ژمارە ٧٠ی ساڵی ١٩٨١دا کاک (جەمال محەممەد) بیست و نۆ بەیتی لە دەقی ئەم بەندە بلاوکردۆتەوە وە پێشەکییەکی کورتی بۆ نووسیوە کە بەشێکی دووبارەکردنەوەی نووسینەکەی (عەلی باپیر ئاغا)یە، بەبێ ئەوەی دەستنیشانی ناوی بەرێت یاخود دەستنیشانی سەرچاوەکەی بکات!!.

لە ساڵی ١٩٨٠دا تەواوی شیعرەکانی (فەقێ قادری هەمەوەند) لە دیوانێکدا، لەلایەن مامۆستا (مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس) و (فاتح عەبدولکەریم)دا چاپ و بلاو کرایەوە. لەلاپەڕە ٧٣٩ی دیوانەکەدا ئەم بەندە بلاو کراوەتەوە کە بریتییە لە ٣٥ بەیت وا دیارە تەواوی بەندەکەیە. لە پەراوێزی شیعرەکەدا نووسراوە «دۆستی بەڕێزمان کاک محەممەد عەلی قەرەداغی ئەم پارچە شیعرەی لەبەر دەستنووسێکی خوالێخۆشبوو نەجمەددین مەلا بۆ نووسینەوە کە لەلای کاک محەممەد مستەفا هۆشەنگ حەمە بۆر دیبووی. پاشان لە دەستنووسێکی کەشدا بەکەمێک جیاوازییەوە دیمان درابووە پاڵ (فەقێ خەڵوزی) یا (فەقێ قەڵەوزی) ناوێک. تێکڕا لامان وایە ڕاستە شیعرەکە هی فەقێ قادرە، بەڵام لە ئەم دەست و ئەو دەست کردنا هەندێ گۆڕان بەسەر چەند وشەیەکیدا هاتووە».

بەبڕوای ئێمە ئەم بەندە، شیعری (فەقێ قادری هەمەوەند)ە. بەهۆی نازناوی (فەقێ)کەوە لەگەڵ ناوی (فەقێ خەڵووزەیی) تێکەڵ بووە. شیعرەکان و توانای شاعیریەتی فەقێ قادر گەواهی دەدەن کە ئەم بەندە هی ئەو بێت، بەڵام سەبارەت بە(فەقێ خەڵووزەیی) من هیچ شیعر و بەرهەمێکیم نەدیوە، هەتا شتێکی لەبارەوە بڵێین.

بەندی قەڵای خاو

میرزام قەڵای خاو، میرزام قەڵای خاو
ئارۆشێم وە سەیر بورج قەڵای خاو

دڵ زەدەی هیجران دەروون پڕ زووخاو
کەردم خەیاڵان دنیای ناتەواو
پەرسام جە سەنگێ بورج زەمانە
بێ زەوق و زینەت مەندەی وێرانە
تۆ وە عیشق حەق گەردوون پەڕ ذات
کێ ڕێژا ڕەنگت؟ کێ نیا بنیات؟!
کوانێ بەگلەران صاحێب سوپا و سان
کێ ئوستاد هاورد تۆش بنچینە نان
کام وەستای نادر نە سەروەختت بی؟!
چەند خان و بەگلەر لەسەر تەختت بی؟!
کوا ڕەفیق ڕاست دیدە قەطرانان؟
کوا سان مەجلیس پیر و جوانان؟
کوا خان و شاهان کەول سمووری؟
کوا قاوە و قلیان چینی و فەغفووری
کوا دار کوا دیوان فەرموودەی خانان؟
کوانێ بزورگان، کوا حوکمڕانان؟
کوانێ دەروێشان بەئەڵڵا ئەڵڵا؟
کوانێ سەیدان، کوا شێخ کوا مەڵلا؟
کوا تفەنگداران لە بورج قوللە؟
لە دەنگ بارووت، لە شریخەی گوللە؟
کوا خواجە و غولام کەمەر زیوینان؟
کوا ترچەداران ماه جەبینان؟
کوا هۆ هۆی مەیدان چابوک سواران؟
کۆ ئەو شادی و زەوق جەبەر قەراران؟
کوا شانشینت ویەردەی زەمانە؟
کوا صاحێب تەخت قەڵای وێرانە؟
قەڵادا جواب قوللەی جاڕووساز
جاگەی تۆبخانە وا مەندەی بێ ناز
وات: پەی چێش پەرسی ئەبلەی دێوانە
ئەحواڵ پەرسی شەرح ویەردەی زەمانە؟

واتش: ئەی هەتیو لێوەی هەرزەی کاڵ
بێ عەقڵ و بێ فام دەروون پڕ زووخاڵ
یەقین تۆ لە خەوف خودا ناترسی
هەواڵ دەوران دنیا مە پرسی
دەوران دنیا پەی کەس نەمەندەن
بنچینەی شاهان نەبێخ هۆرکەندەن
عەرضم هەن خزمەت هەر چیت هەن نیاز
گۆش بدەر وە حەرف قەڵاچەی بێ ناز
ڕاستە من قەدیم جاگەی جانان بیم
شەریک و هەمڕاز شای کەیانان بیم
هەم سەراپەردەی حەرەمسەرا بیم
هەم شانشینگەی خان و دارا بیم
مەکان و مەئوای میر و سوڵتان بیم
قاپی حکوومەت ڕۆم و ئێران بیم
هەم سەیرانگەی خاص پۆڵ ڕەندان بیم
دایم جەولانگای زوڵف کەمەندان بیم
دەستکار وەستای قەدیم ساڵان بیم
تەخت بەگلەران کەمەر لالان بیم
شاهان موخلیصان من سازان جەنۆ
نەققاش کاری بی چەند ماهو چەند ڕۆ
بەو شایی و لۆغان پڕ شەوق و زینەت
تا من تەمام کەرد حاکم بەحیکمەت
لە دەنگ تۆپان تەقەی دوور ئەنداز
کەژو و کۆ و سەنگ ماما بەئاواز
لە بورج قوللە تۆپ مەدان ئاتەش
زەمین مەلەرزا تا ئەندام عەرش
لوطف خوداوەند وە نەم بوو ظاهیر
من هەم بەقەڵغان تۆپ و (جزایر)
نە قوللە ماگە و نە صاحێب تەخت
جە کۆن سەلم و توور؟ کوا صاحێب ڕەخت؟

هەرکەس بوینۆ من بەوێرانی
قەد دڵ شاد نەکا وەی دنیای فانی
یە فەقێ واتەن دەروون پڕ جەفا
پەی کەس نەمەندەن دنیای بێ وەفا
یە (فەقێ) واتەن، قەبرش پڕ نوور بۆ
ڕۆحش جە عەذاب قیامەت دوور بۆ
یە (فەقێ) واتەن دەروون پڕ جەخار
(رب نجني من عذاب النار)

پیرەمێرد بەشێکی وەرگێڕاوە:

میرزام قەڵای خاو، میرزام قەڵای خاو
ئەمڕۆ چوومە سەیر بورجی قەڵای خاو
من زەدەی هیجران دڵی پڕ زووخاو
کەوتمە خەیاڵ دنیای ناتەواو
رووم کردە بارەی بورجی کۆنە ساڵ
پرسیارم لێ کرد بەزوبانی حاڵ
وەرە پێم بڵێ تۆ بیت و خودات
کێ ڕەنگی ڕشتی؟ کێ ناویە بینات؟
کام وەستای نادر بەسەروەختت بوو؟
چەند خان و چەند بەگ لەسەر تەختت بوو؟
کوا، خان و شاهان کەوڵی سەمووری؟
کوا قاوە و قلیان چینی فەغفووری؟
کوا تفەنگداران لە بورجی قوللە؟
لە دەنگی بارووت، لە شریخەی گوللە؟

***

پیرەمێرد و شیعرەکانی (شێخ ئەبو وەفا)ی کوردی

کتێبی (یادی مەردان) بەشی دووەمی بەتایبەتی سەرچاوەیەکی گەلێ بەنرخ و پڕ بەها بوو بۆ ناسین و شارەزابوون لە شێخە نەقشبەندییەکانی هەورامان و ژمارەیەکی زۆر لە ئەدیب و شاعیرەکانی ئەو ناوچەیە، بەڕاستی مامۆستا (مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس) و کوڕەکانی شایانی هەموو ڕێز و ستایش و پاداشتێکن، بۆ ئەو هەموو خزمەتەیان کە بەرامبەر بەنەتەوە و

ئەدەبیاتی نەتەوەکەیان کردوویانە. ئێمە بۆ ناسین و دیاریکردنی شیعرەکانی (شێخ ئەبو وەفا) پشتمان بەو سەرچاوە بەنرخە بەستووە. مامۆستا دەفەرموێ:

«ئەم زاتە واتە (شێخ عەبدولڕەحمان ئەبو وەفای کوڕی شێخ عوسمان سیراجوددین)، لەناو چوار کوڕە ئیرشادکارەکەی شێخ عوسمان سیراجوددیندا کوڕی دووهەمیانە، لە وەرزی بەهار لە پێنجی موحەڕڕەمی ١٢٥٣ی هیجرەتدا لە دایک بووە و دایکی وا مەشهوورە، برازای مەولانا بووە»(١). «حاجی شێخ عەبدولڕەحمان ئەدیبێکی ناسک و شاعیرێکی پایە بڵندی چەرخی خۆی بووە، دیوانێکی شیعری بەفارسی هەیە، بیستوومە لای کوڕەکانی شێخ صادقی برازایەتی کە جاران لە دێی (گوڵپ) دائەنیشتن»(٢) «سەد حەیف و داخ کە شیعری کوردییمان دەسگیر نەبووە، جا نازانم بەکوردی شیعری نەوتووە، یا وتوویەتی و دەستی ئێمە نەکەوتووە»(٣).

پیرەمێرد گەلێ شیعری (شێخ ئەبو وەفا)ی لە فارسییەوە کردووە بەکوردی، ڕەنگە ئەوەی کە پیرەمێردی بۆ ئەم کارە ڕاکێشابێت لایەنی پیرۆزی و پایەی ئاینی ئەم زاتە و تەڕ و پاراوی و ناسکی شیعرەکانی بووبێت. لەبەر ئەوە هەرچی ئەو شیعرانە هەیە کە پیرەمێرد بەناوی (شێخ ئەبو وەفا)وە بڵاوی کردۆتەوە شیعری فارسی (شێخ ئەبو وەفا)یە و پیرەمێرد کردوویە بەکوردی، بەڵام لەهەندێ جێگای ئەو شیعرانەدا بەیت و نیوە بەیت یاخود پارچە شیعری خۆی تێکەڵ کردووە!!.

مامۆستا محەممەد ڕەسول هاوار لە زۆر جێگای دیوانی پیرەمێردی نەمردا نووسیویە ئەم شیعرە شیعری پیرەمێرد خۆیەتی بەڵام بەناوی ئەبو وەفاوە بڵاوی کردۆتەوە. بەڵام بەداخەوە مامۆستا کەوتۆتە هەڵەوە و ئەو شیعرانە شیعری شێخ ئەبو وەفان. لە لایەکی کەشەوە دەبێت ئەوە بڵێین کە ئەو کاتەی مامۆستا هاوار ئەو دیوانەی پیرەمێردی لە چاپ دا، هیچ شوێنەوارێک لە کتێبخانەی کوردیدا، لە شیعری شێخ ئەبو وەفا نەبوو. هەتا ئەم دواییە واتە ساڵی **١٩٨٣** کە مامۆستا مەلا عەبدولکەریم لە بەشی دووەمی (یادی مەردان)دا باسی ژیان و بەسەرهاتی ئەم شاعیرە و بەشێکی دیوانە فارسییەکەی بڵاو کردەوە. بەڵام بەداخەوە هەموو دیوانەکەی نییە و مامۆستای گەورەمان مەلا عەبدولکەریم هەر ئەوەندەی دەستکەوتبوو. لەبەر ئەم هۆیە دەقی چەند شیعرێکی وەرگێڕاوی ئەم شاعیرەمان واتە فارسییەکەی نەدۆزییەوە. تەنها وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد دەنووسین و ئەو پارچانەش کە فارسییەکەیمان بەدەستەوەیە ئەوا هەردوو دەقی فارسی و کوردییەکە دەنووسین.

---

(١) یادی مەردان: بەرگی دووهەم، ل٩٩.

(١) یادی مەردان، بەرگی دووهەم، ل١٠٥.

(٢) هەمان سەرچاوە ل ١٠٦.

هێند، لە دووری تۆ

ئەم شیعرەی (شێخ ئەبو وەفا) بریتییە لە حەوت بەیت، پیرەمێرد شەش بەیتی کردووە بەکوردی. وە پێنج بەیتی خۆی بۆ زیاد کردووە! لە دیوانی مامۆستا هاواردا دەستکاری شیعرەکە کراوە و دوا بەیتی پیرەمێردیش نەنووسراوە(١). لێرەدا شیعرەکە وەک لە ڕۆژنامەکەدا(٢) پیرەمێرد خۆی نووسیوە، بڵاودەکەینەوە.

شێخ ئەبو وەفا:

از فـــراق تو چنان دیدەی خـــون بار گـــریست
کـــە دل سنگ بەحـــال دل من زار گـــریست
اشک سـرخ شـفق از دا من گـردون بچـیکیـد
برســـیـــە روزی من بسکە شب تار گـــریست
شب هجـــران توام مـــرگ ببـــالین آمـــد
تا سـحر بهـر من خسـتـەی بیـمار گریست
بر سـر مـزرع بخـتم چو گـذر کـرد سـحـاب
خشک لب دید، دلش خون شد و بسیار گریست
عـــقـــد دندان، تو در خـــاطر زارم بگذشت
دیدەی من همـەشب گـوهر شـهـوار گـریست
تیـــر مـــژگـــان ترا دید چو دل باز نمود
زخم خـمـیـازە و برخندەی سـوفـار گـریست
خطەء مـصـر مـحـبت بەوفـا مـعـمـور است
زانکە نیلی أست بەهر گوشە کەیکبار گریست(٣)

---

(١) دیوانی پیرەمێردی نەمر محەممەد ڕەسول هاوار ل٣٢٧

(٢) ژین ژمارە ٩٨٣ ساڵی ١٩٤٩.

(٣) یادی مەردان بەرگی دووهەم ل١٢١

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:(١)

شیعری (شێخ ئەبو وەفای کوردی).

هێند لە دووری تۆ، بەکوڵ، دیدەیی خوێنبار گریا(٢)
بەردی ڕەق هاتە زمـــان و بەنەوای زار گـــریا
ئاسمانیش، لە شەفەق گریەیی خوێنینی هەڵڕشت
هێند بەسەر ڕۆژی ڕەشمدا کە شەوی تار گریا

شەوی دووریت کە ئەجەلم هاتە سەر و نەیکوشتم
تا بەیانی لەگەڵم بوو، بۆ دڵی بیمار گریا
هەور بەسەر باغی گوڵی بەختی منا تێ ئەپەڕی
بەزەیی هاتەوە، وا وشکە، بەناچار گریا
ڕیزەدانی تۆ، شەوێک هاتە خەیاڵی من، بۆیە
چاو بەفرمێسکی وەکو گەوهەری شەهوار[3] گریا
خطەیی میسری موحبەت، کە بەوەفا ئاوایە
چاوی من چاوەیی (نیل)ە[4]، وەکو جۆبار گریا
دڵی بێچارە لەدەست جەور و جەفای مەهـ ڕووان[5]
قەبری دەروێشە وەکو گۆڵی زرێبار گریا
کە نەما نووری نەقشبەندی لە هەورامانا
پیری هاوار بوو، کەوا پیرێ لە هاوار[6] گریا
قەرەداغێکە تەمی دیدەی شینی قەرەداغ
کەوتە تیماری[7] برینداری لە تیمار گریا
ئەم هەموو دەردی گرانە کە لە دەست یار کێشام
ناڵەیێکم نەبوو بۆ مەینەتی من یار گریا
بە نەفامی کە ئەیان وت ئەمە کۆنە بڕمێ[8]
ئەو نەڕووخاوە، بەحاڵیان دڵی زامار گریا

....

(١) ژین ژمارە ٩٨٣ ساڵی ١٩٤٩ .
(٢) لای م.هـ نووسراوە بەناوی (شێخ ئەبو وەفا)وە وتوویەتی.
(٣) گەوهەری شەهوار: گەوهەری شاهانە
(٤) نیل: ڕووباری (نیل)ی میسر کە سەرچاوەکانی لە حەبەشەوە دێت.
(٥) لێرە دواوە شیعری پیرەمێردە.
(٦) هاوار: دێیەکی زۆر خۆشە لە هەوراماندا و دانیشتوانی (کاکەیی)ن لە هەڵەبجەوە بۆی دەڕۆیت.
(٧) تیمار: لە کوردستاندا چەند دێیەک هەیە ناویان (تیمار)ە. لێرەدا مەبەست لە دێی (تیمار)ی قەرەداغە.
(٨) بڕمێ: بەزمی خۆنیشاندانەکانی سالانی چل و پەنجاکان کە ئەیانوت بڕووخێ!. جارێکیان لەبەر نەزانی و دواکەوتوویی لەساڵی ١٩٤٨دا لە دەرگای ماڵ و چاپخانەکەی پیرەمێردیان نووسیبوو (بڕووخێ پیرەمێرد)! پیرەمێردیش لە ڕۆژنامەکەیدا بەنووسینی (برنادشۆ) وەڵامی ئەو هەرزەکارانەی دابووەوە، بڕوانە ڕۆژنامەی ژین.

***

بە یادی کۆن

ئەم شیعرەی (شێخ ئەبو وەفا) لە لاپەڕەی (٣٠٢)ی دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا، بەناوی پیرەمێردەوە بڵاوکراوەتەوە. بەڵام لە لاپەڕە ٣٣٠ی (یادی مەردان) بەرگی دووهەمدا، دەقی فارسی شیعرەکەی (شێخ أبو الوفا)مان دۆزییەوە:

کمند أفگندە بر رخ زلف را، لیل و نهار است این
فروزان کردە درشب آفتابی را، عذاراست این
بە تیر غمزە ام چشم سیە مستش ز دو گفتا
زما از گلشن ناز و تراکت یادگار است این
بخوابم روی زیبا نیز ننماید گهی، آری
کە مزد گریەهای دیدەی شب زندە دار است این
بە هنگام وداعت نالە درهر استخوان من
چو بهلول دل ازکف دادە گویی نی سوار است این
مرنج ازدل بەچین زلف بی هنگام اگر نالە
کە بس بیمار و بی تاب و پریشان روزگار است این

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

بەڕوویا زوڵفی پەخشان کردووە، لەیل و نەهارێکە
لەشەودا ڕۆژی پەنهان کردووە، شێوەی عوزارێکە
بە تیرێکی تیلەی چاوی دڵی لەت کرد و بانگی کرد
ئەمە بۆ تۆیە ئەم نازە لە دڵتا یادگارێکە
دوعاخوازیت کە کرد، ئێسکم بەجارێ کەوتە ناڵەناڵ
لەناو ئەو ناڵەدا بالۆڵی دڵخۆش نەی سوارێکە
خەیاڵم وابوو شەو بێیتە خەوم، چی بکەم خەوم نایە
خەتای گریان و سووچی دیدەی شەو زیندە دارێکە
ئەگەر بمتوانیایە، نەمدەهێشت دڵ هێند بناڵێنێ
بەڵام چی لێ دەکەی بێ عار و شێت و کەوتەکارێکە
لەناو شاری دڵانا جاڕ ئەدەن، کێ بێ کە هۆشیار بێ
لە هیچ لایە جواب نایە عەجەب خامۆش شارێکە

پیرەمێرد لە شیعرێکی خۆیدا لاسایی ئەو شێوەی شیعر دانانەی (شێخ ئەبو وەفا)ی کردۆتەوە،

شیعرەکەی (بۆ ملک الشعرا) (ڕەمزی مەلا مارف) وتووە.

دڵی دڵ ڕاگـــــرە چونکو لەگـــــەڵ تۆ، کــــۆنە یارێکە
دەمێ هاودەم بە، بەڵکو پێت نەڵێن ئازردە کـــــارێکە

پیرەمێرد و شیعرێکی وەرگێڕاوی شێخ ئەبو وەفا کە ساڵی ١٩٤٥ بڵاوی کردۆتەوە. بەڵام دەقەکەیمان دەست نەکەوت.

بە ڕۆژ زوڵف بێنێـــتـــە ســەر ڕوو، ئەڵێن هاوارە ڕۆژ گـــیـرا
بەشــەو ڕووی دەرکــەوێ، مـژدە ئەدەن، وا جـەژنە مـانگ گـیرا
بە شــەو ناڵەی نەخــۆش، جـێی ڕەحـمــە، من بێ تۆ بناڵێنم
ئەڵێ لاچۆ هەڵەوەڕ ، دەنگ مــەکــە، دز دێـتــە ســەر شــوێنم
وتم، تۆ دەرم ئەکەی، پێی من بە مـووی ئەگـریجە بەسـتـراوە
وتی، سـەیری درۆی کـە، ئێسـتـە ئەگـریجە لە کوێ مـاوە؟!
وتم، بێـڵــە بنووم، بێـــیــتـــە خـەوم، شـایەد تەسـەللام بێ
وتی، مـەعـشــووقـە دڵـیـان سـاردە، بازاڕ گـەرمی ئەنوێنن
وتم، تۆ وا بڵێ، ئێـــمـــەش بەجـــارێ لائەدەین لێـــتـــان
وتی، تا مـفلس هەر وان، مــەگــەر مــاڵ بێـتــە ســەر ڕێتـان
وتم، من ڕووی جــیـــهــانم بێ، بەســاتێ وەســڵی تۆی نادەم
وتی، کــەم دەســەڵاتـیــــیــە، وا حــەلاڵ خــۆری بەنی ئادەم

***

وا، لە دووریت

پیرەمێرد ساڵی (١٩٤٥) ئەم شیـعرەی لە ژمارە ٧٩٦ی ڕۆژنامەکەیدا بڵاو کردۆتەوە، بەبێ ئەوەی ناوی هیچ شاعـیرێکی لەسەر دابنێت!!. ئێمـە لە دیوانی (شێخ ئەبو وەفـا)دا لەلاپەڕە ١٤٤ی یادی مەرداندا دەقی فارسی ئەم شیعرەمان دۆزییەوە، کە چواردە بەیتە، پیرەمێرد پێنج بەیتی لێ وەرگێڕاوە، بەیتی، یەکەم و دووهەم و سێهەم و چوارهەم و حەوتەم. بەیتی پێنجەمی وەرگێڕانەکە لە دەقەکەدا بەیتی چوارەمە.

لەبەر ئەوەی شیعرەکە زۆر بوو، تەنها ئەو بەیتانە دەنووسین کە پیرەمێرد وەری گێڕاوە!

از غم هجـر بەجـان آمــدم، ای جـان، مــددی!
گل رخـان، مغ بـچـەگـان، بادە فـروشـان، مـددی!
خـالی از سـجـدەی روی تـو نـیـابم سـر مـوی!
پیچ و تـاب خم گــیـــسوی پریشـــان، مــددی!

بەجنون دل کـــشـــدم چارەء زنجـــیـــر کنیـــد
حلقــەی سلسلەی طرەی پـیـچــان مــددی!
چو قـنـادیـل حــــــرم از تـو مـظـاهـر روشـن
چشم مــینا، نظری! دیدەء گــریان، مــددی

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

وا لە دووریت، هەڕەتی مــەرگـــمــە هاوار(١)
جـوانەکان بێـچـووە مـوغـان، بادە فرۆشـان هاوار
جـازیبەی عـەشقی بەزۆر وادەسی گرتووم ئەمبا
ئەی (خـضـر) ڕاهبەرم بە، شـەهی مـەردان هاوار
دڵی دێوانە، کە فێی تووش بووە، زنجیری ئەوێ
حــەلقــەی سلسلەی طرەی پێـچــان هــاوار
وەکو قـەندیلی حـەرەم، نوور لە هەمـوو لاوە دێ
چاوی تیــــژم، وەرە، بنوارە بەگـــریـان هـاوار

(١) کێشی ئەم شیعرە، هەر نیوە بەیتێک لەگەڵ نیوەکەی تری و لەچاو بەیتەکانی تردا لەنگ و ناتەواوە. نازانم هەر خۆی وەها بووە یاخود لە ڕۆژنامەکەدا تێکچووە؟!

بەوەم زانی

پیرەمێرد ئەم شیعرەی (شێخ ابو الوفا)ی کردووە بەکوردی و لە لاپەڕەی ٢٩٠-٢٩١ی دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاوار دا بڵاو کراوەتەوە. لەبەر ئەوەی دیوانی تەواوی ئەم شاعیرەمان لە دەستا نییە فارسییەکەیمان نەدۆزییەوە:

بەوەم زانی، ئەوەی جـــوانە، دڵی وەک ســـەنگی خـــارایە
کــە ئەڵـمـــاس دولبــەرە و شـــووشــە برینیــشی لە بارایە
بە حــەرفێ گـیـــان ئەبەخـشی، قـــووتی ئەحـیـــات لە زارایە
فـیـدات بم، ئەی مـوسـوڵـمـان، موعـجـیزەی عیسـات لە کـارایە
ئەوی بووک جـوان ئەکـات مـــەنعی تەمـاشـایە، کـــە تارایە

***

بە شەرابی کەرەمی خواوە

شیعری (شێخ ئەبو وەفا)ی کوردی و وەرگێڕانی پیرەمێرد:(١)

بە شـــەرابی کـــەرەمی خـــواوە وەها مـــەخـــمـــوورم
کـــە ســــەر ئازاد لە ســـەودایی بەهەشت و حـــوورم

مەست ئەگەر نەعرە دەکێشێ، لە(مەی)ە، نەک هی خۆی
مەستی سەودام و چە دەربەستی مەیی ئەنگوورم
ئاهی من ئاگرە بۆ عەرشی خوا، سەر دەکەوێ
چیمە لەوەی باڵی فریشتە دەسووتێ، مەعزوورم[2]
ڕۆژ و شەو لای منە، من بۆی دەگەڕێم سەرگەردان
ئەمە سرڕێکە لە لامە، کەچی من لێی دوورم
(روح القدس)م بەکەمەندی بەشەرێ کەوتوومە داو
وەکو ڕۆژم کە لە عەشقا بەسووتاو مەشهوورم
ئەمەوێ پەردەیی سەر لادەم بمناسن کێم
ئاخ ئەترسم کە بسووتێنێ خەلایق نوورم[3]
دڵ لە (طوور)ی بەدەنا ویستی بە ناڵەی (أرني)[4]
وەکو مووسا بە تەمەننای نەبوو دەستوورم
ئەو دەمە بادەیی وەحدەت گەییە فریای من
سەرخۆشێکم کە نە (مووسا)م نە کێوی (طوور)م
چوومە ناو دێڕی (فەنا) لافی (أنا الحق)[5] لێ بدەم
عەشقی حەق جامی لیقای دامێ بەوە مەنصوورم
واتەیەکی لە لیقای سڕی (تجلی) دەرخەم
تێدەگەی چۆنە لەسەر لەوحی قەدەم مەسطوورم
من کە چاوێکم بەئاوێنەیی دڵما گێڕا
هاتە پێش چاوم کە هەم (ناظر) و هەم (منظورم)

....

(١) ئەم شیعرە لە دیوانی پیرەمێردی م.ھ دا لەلاپەڕە ٣٨٢-٣٨٣دا بڵاو کراوەتەوە. هەروەها لە ژینی ژمارە ٧٩٦ی ساڵی ١٩٤٥دا.

(٢) لای م.ھ لە بری (مەعزوورم) بەهەڵە نووسراوە (مەغدوورم)

(٣) لای (م.ھ) نووسرابوو (طوورم).

(٤) مەبەست لە حەزرەتی مووسایە کە داوای لە خوا کرد خۆی نیشان بدا ئەویش تۆزێ لە نووری خۆی دەرخست کە شاخی (طوور)ی کرد بەکل و سووتاندی وە خۆی نیشان نەدا و ئەمە ئایەتێکی لەسەرە. وشەکانی (أرني ولن تراني وطور) لەو ئایەتەدایە.

(٥) واتاکانی -أنا الحق- و(منصور) و(تجلی) مەبەست لە مەنسووری حەللاجە کە لەسەر واتای (أنا الحق) شەهید کرا و سووتێنرا.

***

خەوی بەخت

ئەمە شیعری شێخ ابو الوفای کوردییە و پیرەمێرد وەری گێڕاوە بەڵام مامۆستا هاوار لە لاپەڕە (١٨٢)ی کتێبەکەیدا نووسیویە «ئەم هەڵبەستەی خوارەوەی بەناوی (شێخ ابو الوفا)ی کوردییەوە بڵاوکردۆتەوە بەڵام هەڵبەستی خۆیەتی». شیعرەکە حەوت بەیتە سێ بەیتی یەکەم شێخ ابو الوفایە و چوار بەیتی دوایی پیرەمێردە:

هێند خەوی بەختم گرانە، سەر بکاتە کۆشی حەشر
چاوی هەڵنایە بەتینی ئاگر و تەئسیری بەفر
پێچ و تابی مەینەتی من دەستی چەرخی بەرکەوێ
تێکی دەشکێنێ بەڕەنگێک شەو لە ژانی نەسرەوێ
تۆزی ڕێگەکەت بەچاوما بێ، جەواهر، سوورمەیە
کاولەکەی خۆم لا بەهەشتە و گونیە، شاڵی توورمەیە
«ئاخ قەناعەت گەنجی باقی و دەوڵەتی بێ مننەتە
ئۆدەکەم توونی حەمامیش بێ لە لام جەننەتە
بۆیە بێزارم لە مەی ئەوەڵ قومی ژارقەندەیە
قەهقەهەی ئاوی سوراحی دڵکەش و پڕ خەندەیە
جاری جاران بوایە من عاشق ئەبووم و شێت و وێت
ماڵی سەربەستی کچان ئاوا کە شوکرانەی ئەوێت
ئێستە بۆ عاشق کەمەندی زوڵف نەماوە بیگرێ
خۆم لەبەر پێی جوانەکانا، ڕائەکێشم بێ گرێ!

***

پیرەمێرد و چەند شیعرێکی (شێخ عومەر ضیائەددین کوڕی شێخ عوسمان سیراجەددین)

مامۆستا (مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس) سەبارەت بەم زاتە دەفەرمووێ:

«ئەم زاتە لەڕیزی چوار کوڕە گەورە مورشیدەکەی شێخ عوثمان سیراجوددیندا، کوڕی سێهەمیان و برای باوک و دایکی شێخ موحەممەد بەهائوددینە. لەشەوی دووشەممەی ٢٦ی جومادەلئوولای ١٢٥٥دا لە دێی (بیارە) لە دایک بووە و لە شەوی دووشەممەی ٢٢ی شەوالی ١٣١٨دا کۆچی دوایی کردووە و لە ژوورێکا لە نزیک خانەقاوە لە بیارە بەخاک سپێرراوە.»[1].

«شێخ عومەر ضیائوددین گەلێ شیعری ناسک و پەخشانی بەرزی هەیە. پەخشانەکانی هەموو لە شێوەی نامەدان کە بۆ ئەم و ئەوی نووسیوە. نازناوی شیعری (فەوزی) بووە، بەڵام جارجار

نازناوی تریشی داناوە. شیعری بەکوردی (گۆرانی و کرمانجی) و فارسی و عەرەبی هەیە»[٢].

پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە ڕۆژنامەکەیدا ساڵی ١٩٤٩ بڵاو کردۆتەوە کە وەرگێڕانی شیعرێکی فارسی (شێخ عومەر)ە.

جذبه ء عشق مرا کشت، حریفان مددی[٣]
شاهد فتنه ء فتان حبیبان مددی
من در این دامگهم نیست خلاصی اصلا
پیچ و تاب شکن زلف پریشان مددی
ناوک چشم کند قتل من خسته بیا
ای بهای دیه ء خون شهیدان مددی
نفسرا بازهوا کرد گرفتار هوس
قبله ء شام غریبان، شه گیلان مددی
روز بی مهر رخت همچو شب دیجور است
شمس رو، ماه جبین، مخزن عرفان مددی
برلب جوی سرشکم قد دل جوی توکو
سرد من، نخل چمن، گلشن مستان مددی
پرورش گر نکند شاه بخارا چکنم
شه گیلان مددی، حضرت عثمان مددی
معرفت گر نبود راه نه‌بر مقصود است
ای دلیل کرم و خضر غریبان مددی
(فوزی) أرنیست بەخود راست ولی هست بەتو
چشمه ء رحمت و أمید مریدان مددی

(١) یادی مەردان –مەلا عەبدولکەریمی مودەڕس- بەرگی دووهەم ل١٤٩
(٢) یادی مەردان مەلا عەبدولکەریمی مودەڕس – بەرگی دووهەم ل ١٦٥
(٣) هەمان سەرچاوە ل ١٩٤ .

پیرەمێرد نۆ بەیتی لەم شیعرەی (شێخ عومەر ضیائوددین) وەرگێڕاوەتە سەر کوردی، شیعرەکە خۆی شانزە بەیتە ئێمە تەنها دەقی ئەو بەیتانەمان نووسییەوە کە پیرەمێرد وەری گێڕاوە.

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

جەزبەی عەشقە وا ئەمکوژێ یاران هاوار
شاهدم مەیلی شەهادەتیە حەبیبان هاوار

کەوتمە داوێکەوە ڕسگاری نییە تا مردن
وەرە ڕامکێشە بەزۆر زوڵفی پەرێشان هاوار
کوشتەی زامی دڵ و تیری تیلای چاوێکم
وەرە مایەی دیەی خوێنی شەهیدان هاوار
بە هەوای نەفسەوە گیرۆدەی داوی هەوەسم
ناڵەیی شاهی غەریبان شەهی گەیلان هاوار
ڕۆژی رووی تۆ نەبێ ڕۆژ شەوی دەیجوورە لە لام
شەمس ڕوو ماه جەبین شەمعی درەخشان هاوار
جویبارێکە سروشکم قەدی تۆی تیا جوانە
نەخلی گیان، سەروی ڕەوان زیبیتی گوڵستان هاوار
ڕوخسەتی شاهی بوخارا، منی ناردە بەغدا
شاهی گەیلان مەدەدێ حەزرەتی عوسمان هاوار
ڕێی شوناست کە نەبێ ڕێگەی هەق دەرناکەی
ئەی دەلیلی سەرەتای ڕاهی غەریبان هاوار
(فەوزی) وا برسی و تینوو کە لە ڕێدا ماوە
خضری ڕێی چەشمەی پڕ ڕەحمەتی ڕەحمان هاوار

***

نامەیەکی شێخ نەجمەددینی کوڕی شێخ عومەر و وەڵامەکەی شێخ عومەر[١]

پیرەمێرد دوو پارچە شیعری شێخ نەجمەددین و شێخ عومەری باوکی لە فارسییەوە کردووە بەکوردی. ئەو شیعرانە وەک نامەیەک و وەڵامەکەیەتی. بەڵام پیرەمێرد نەینووسیوە کە ئایا هەردوو نامەکە هەر ئەو دوو شیعرە چوار دێڕییە یاخو بەشی پەخشانی لەگەڵدا بووە! هەروەها ئەم پێشەکییەی بۆ نووسیوە:

«من لە تافی جوانیدا جۆشی دەروونم، وەک تافی قەڵبەزەی سافی شووشەی مەی، یا وەک تاڤگەی زەڵم و بەڵخە و ئاشەبەرزە کەفی ئەچەند. ڕێم کەوتە بیارە خزمەت شێخ عومەر. نەزەری ئەو ئەو جۆش و خرۆشەی دێوانەییەی بۆ خستمە ناڵەی نەی، نەیجەی قەڵەمەوە. ڕۆیم، ساڵەها دوور کەوتمەوە بەڵام هەر نزیک بووم دوور و نزیکی یەکسانە بۆ گیان. هاتمەوە بەیازێکی خەتی شێخ نەجمەددینم چنگ کەوت لە خەتی من خۆشتر، شیعری خۆی و باوکی تیایە. ئاخ شیعرەکانی فارسین، ناچار کردمن بەکوردی. لە پێشەوە نەجمەددین بۆ باوکی نووسیوە، ئەڵێ:

ئەی بەتۆوە سەری بەرزە لق و پۆی ئیمانم
بێ نیگای پەروەرشت (حذف)ە، حرووفی گیانم

ئیرسی باوانە کە دەستم گەییە داوێنت
گەر لە دەستی خۆمی بدەم مەرگ بێ لەجێی میوانم

شێخ عومەریش بۆی نووسیوەتەوە:

ئەی بەتۆ ڕاست بووەوە قەددی وەکو گۆچانم
دوور لەتۆ گرژم و شێواو وەکو موو پێچانم
ئەو حەلە بەرزە بەسەر چەرخی بەریندا نازم
کە لە (دەر)داوە لەپڕ بێیت و بڵێی میوانم

....

(١) ژین ژمارە ٨٥٦ ساڵی ١٩٤٧

***

پیرەمێرد و چەند لاپەڕەیەک لە شانامە

پیرەمێرد ئەم چەند لاپەڕەیەی لە شانامەی فیردەوسییەوە وەرگێڕاوە. لەوەش دەچێت هەندێ دەستکاری کردبێت و شیعری خۆی تیادا دانابێت. هەروەها ناوی تەواوی سەرچاوەکەی بەم جۆرە نووسیوە «جلد ٣، لاپەڕە ٣٦٧، ستوون ٦، دێڕ٢٤».

لەوێ ناودارێ هەبوو ناوی تباک
سپاداری لەشکر دەروونێکی پاک
بەسەر (جهرم)دا بوو، بووبووە پاشا
جهانداری پڕ هۆش و فەرمان ڕەوا
لەگەڵ حەوت کوڕی هەر یەکە شایێ بوون
لەسەر ئەمری (بەهمەن) بەلەشکر ئەچوون
کەوا ئەردەشێر بگرن و بۆی بەرن
بەڕێکی لەگەڵ ئەردەوان دەربەرن
تباک ئەردەشێری کە دی تێگەیی
لە ساسانییانە بەشێوەی کەیی
لە زین دابەزی و دەستی ماچ کرد بەقەدر
لە ڕێدا وەکو بەندە وەستا بەفەخر
بەڵام ئەردەشێر ترسی لێ نیشت لەوێ
کەوا لەشکرێکی لەپڕ هاتە ڕێ
تباکی جهان دیدە پیری بەبیر
کە زانی ئەترسێ لەوان ئەردەشێر

وتی سوێند ئەخۆم بۆت بە (وێسا و بە زەند)[1]
کە نابینی هەرگیز لە ئێمە گەزەند
ئیتر ئەردەشێر ترس و بیمی نەما
وتی باوکی من بە لە ڕووی عالەما
ئەویش هات و خۆی خستە باوەشیەوە
بە مزگێنی پارەی گەلی بەشیەوە
بە میوانی ڕووی کردە ماڵی تباک
شەوێ بەزم و ئاهەنگ بوو تا ڕۆژی پاک
بەیانی تباک بانگی کرد دەستوبرد
کە بۆ شەڕ دەچین بێنەوە سواری کورد؟
لەوێدا سپەهدار کە کەوتە ژمار
سوپای کورد گەیشتبووە پەنجا هەزار
تباک خۆی بۆ سەرلەشکری کوردەکان
ئەچوونە شەڕی بەهمەنی ئەردوان
نزیک کەوتنەوە هەردوو لەشکر بەتاو
لەوێدا لەشکرێکی وەها کەوتە ناو
هەموو شارەزوور بوو بەڕووباری خوێن
وەکو ئاوی سوور، سوور بوو جۆگەی (دەڵێن)
تباک شێری بێ باک بوو حەملەی دەبرد
سوپای (ئەردوان)یان شکاند گوردی کورد
فڕاندیان گەیاندیاننە ئەستەخر
لە تەئریخی کوردا ئەمە بوو بە فەخر
کە کوژرا لەوێ بەهمەنی نەوجوان
دەمودەست خەبەر گەییە لای ئەردوان
هەموو لەشکری پارسی خستە ڕێ
هەتا هات سوپای نیشتە سەر یەک لە ڕێ
نزیک کەوتەوە گەییە سەر ئەردەشێر
دیسان قەومی کورد و تباکی دلێر

به ئازایی ئەو لەشکرەیشان شکاند
(سەر) و (تاجی) شای ئەردوانیان فڕاند
ئیتر ئەردوانیان لەوێدا کە کوشت
سوپاکەی ئەسیر بوون بەورد و درشت
لە پاداشی ئەو خزمەتە ئەردەشێر
لەوێ هاتەوە ماڵی تباکی پیر
لەبەر مەردی کوردی و فەڕ و نوور
کە (جهرم) بوو ئەو ناوی نا شەهرەزوور
لە گوڵی زرێبارەوە تا ئەوێ
وتی نەهرە ئاوێکی وای پێ ئەوێ
هەموو شارەزوور بێتە گوڵزار و باغ
لەوێوە لەغەم کەوتە ژێر ساغ و داغ
هەموو خەڵکی هێنایە زوڵم و ستەم
ئەوا ناوی ئەو جۆگەیە بوو بە زەڵم

(١) مەبەست لە کتێبی ئاوێستای زەردەشتە. هەروەها کتێبی زەند.

***

پیرەمێرد و شیعرێکی ناصر خسرو

ئەم شیعرەی (ناصر خسرو) لە لاپەڕە ٢٥٤ی دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا، بەشیعری پیرەمێرد دانراوە. وە مامۆستا هاوار پێشەکییەکی بۆ شیعرەکە نووسیوە. ئنجا ئێمە بۆ ساغکردنەوەی ئەم شیعرە و ساڵەکانی بڵاوکردنەوە و شوێنەکانی، ئەم چەند خاڵە دەخەینە پێش چاوی خوێنەران و ئەو ڕۆشنبیرانەی کە سەبارەت بە بەرهەمی پیرەمێرد لە داهاتوودا هەوڵی لە مانەی ئێمە باشتر پێشکەش دەکەن.

یەکەم: ڕاستکردنەوەی چەند بیروڕایەک:

مامۆستا هاوار ئەم پێشەکییەی بۆ شیعرەکە نووسیوە:

«ئەم هەڵبەستەی خوارەوەی پیرەمێرد گوایا لە ساڵی ١٩٢٤ی ڕۆمیدا کە هێشتا لە تورکیا بووە، بەزبانی کوردی وتوویەتی و لە ڕۆژنامەیەکی ئەستەموڵدا چاپی کردووە، بەڵام لەکام ڕۆژنامەدا چاپی کردووە؟ ئەمەیان هیچ دیار نییە و هیچ بەڵگەیەکمان بەدەستەوە نییە!!.

بەڵام من لەو باوەڕەدام کە پیرەمێرد ئەو هەڵبەستەی بەکوردی نەوتووە لە تورکیا، خۆ ئەگەر هەر لە تورکیا وتبێتی دوور نییە لە پێشدا بەتورکی وتبێتی و لە ڕۆژنامەیەک یا لە گۆڤارێکی ئەوێدا بەتورکی بڵاوی کردبێتەوە کە ساتێ گەڕاوەتەوە بۆ کوردستان ئەو هەڵبەستەی گۆڕیوە بەکوردی و بڵاوی کردۆتەوە. ئەم هەڵبەستەم لە دەستخەتە کۆنەکانی پیرەمێرد چنگ کەوتووە و لە کاتی خۆیدا لە گۆڤاری گەلاوێژدا هەر بەو جۆرەش بڵاو کراوەتەوە»[١].

بۆ ڕاستکردنەوەی چەند هەڵەیەک و دەرخستنی بیروڕای نوێی ئێمە لەم بارەیەوە دەڵێین:

پیرەمێرد بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩٠٨ی زایینی واتە ١٣٢٤ی ڕۆمی لە ڕۆژنامەی (کورد)دا[٢] (کورد تعاون وترقی غزەتەسی)، ئەم شیعرەی، وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی و بڵاوی کردۆتەوە.

لای مامۆستا هاوار ١٣٢٤ی ڕۆمی بووە بە١٩٢٤؟! کە ڕەنگە هەڵەی چاپ بێت. چونکە پیرەمێرد کاتێک لە ژمارە (٦،٥)ی گۆڤاری گەلاوێژی ساڵی ١٩٤٢دا ئەم شیعرەی بڵاو کردۆتەوە نووسیویە، «لە ساڵی ١٣٢٤ی ڕۆمیدا کە هێشتا لە تورکیەدا زبانی کوردی ناو و باوی نەبوو، پیرەمێرد ئەم غەزەلەی لە غەزەتەی ئەستەمولدا لە چاپ داوە»[٣] لەمەدا دەردەکەوێت کە ١٣٢٤ ساڵی دەرچوونی ڕۆژنامەی (کورد)ە، بەکوردی و بەتورکی. کە دەڵێت (هێشتا لە تورکیەدا زبانی کوردی ناو و باوی نەبووە) واتا لەو کاتەدا ئەم دەستپێشکەری کردووە و بەکوردی شیعری بڵاوکردۆتەوە. ئنجا دە ساڵ دوای ئەوە واتە ساڵی ١٩١٨ گۆڤاری (ژین) بەکوردی و تورکی دەرچووە. بەم پێیە وەڵامی دوو پرسیاری مامۆستا هاوارمان دایەوە کە شیعرەکە لە ڕۆژنامەی (کورد)دا بووە و بەڵگەکانیش لەو لێکۆڵینەوەیە دایە کە ئێمە سەبارەت بەڕۆژنامەی کورد لە گۆڤاری بەیانی ژمارە ١١٩ی ساڵی ١٩٨٦ بڵاومان کردەوە. وە هەڵبەستەکەی بەکوردی بڵاوکردۆتەوە، واتا وەرگێڕانەکەی!.

وەهەر هەمان شیعرە کە لە (گەلاوێژ)دا بڵاوی کردۆتەوە. وە هیچ ناونیشانێکی بۆ شیعرەکە دانەناوە، لە کاتێکدا کە مامۆستا (دکتۆر ئەمین عەلی موتابچی) ئەم شیعرە و وەرگێڕانەکەی پیرەمێردی بەراورد کردووە، ناونیشانی (هەڵۆکەی پیرەمێرد)ی بۆ داناوە!! وە ئەم هەوڵەی دکتۆر ئەمین موتابچی شایانی ستایش و ئافەرینە. ئێمە پێش بڵاوبوونەوەی نووسینەکەی دکتۆر موتابچی پشتمان بەکەشکۆڵی (کەریم بەگی فەتاح بەگ) بەستبوو، بۆ بەراوردی دەقە فارسی و کوردییەکە. بەڵام دەقی شیعرەکەی دکتۆر کە لە دیوانی چاپکراوی ناصر خسرو[٤]دا خستوویە پێش چاو لە دەستنووسەکەی ناو کەشکۆڵەکە باشتر و بێ هەڵەتر بوو، وە پشتمان بەو بەست.

شیعرەکەی پیرەمێرد وەک لە دیوانی مامۆستا هاوار و گەلاوێژدا بڵاو کراوەتەوە یانزە بەیتە، نۆ بەیتی (ناصر خسرو)ە، کە بەیتی نۆیەمی دەچێتەوە سەر بەیتێکی (سەعدی) و ئێمە دەقەکەی دەنووسین. وە بەیتی دە و یانزە شیعری پیرەمێردە کە بۆ شیعرەکەی ناصری زیاد کردووە و مەبەستی خۆی تیا دەربڕیوە. لە کەشکۆڵەکەی لای ئێمەدا دە بەیتە، لە دیوانەکەی ناصردا یانزە

بەیتە وەرگێڕانەکەی پیرەمێردیش هەر یانزە بەیتە. و وەک وتمان دوو بەیتی خۆشی بۆ زیاد کردووە.

بۆ بەراورد و ساغکردنەوەی دەقەکەی ناصر خسرو و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد و دوو بەیتە زیادەکە و بەیتەکەی (سەعدی)یش دەنووسین.

ناصر خسرو:

روزی ز سرسنگ عقابی بەهوا خاست[٥]
بهر طلب طعمە پروبال بیاراست
بر راستی بال نظر کرد و چنین گفت
امروز همەملک جهان زیر پر ماست
گر اوج بگیرم، بپرم از نظر شید
می بینم اگر ذره ای اندرتک دریاست
گر برسر خاشاک یکی پشه بجنید
جنبیدن أن پشه عیان در نظر ماست
بسیار منی کرد و ز تقدیر نترسید
بنگر کە ازین چرخ جفا پیشە چه برخاست
ناگەز کمینگاه یکی سخت کمانی
تیری ز قضا و قدر، انداخت بروراست
بربال عقاب آمد آن تیر جگر سوز
واز ابر مراورا بەسوی خاک، فروکاست
بر خاک بیفتاد و بفلتید چو ماهی
وانگاه پر خویش کشید از چپ و از راست
گفتا، عجبی است این کە زچوب است و زآهن
این تیزی و تندی و پریدنش کجا خاست
زی تیر نگه کرد و پر خویش برو دید
گفتا، زکە نالیم، کە زا ماست کە برماست
خسرو تومنی راز سر خویش بدرکن
بنگر بەعقابی کەمنی کرد چەها خاست

....

(١) پیرەمێردی نەمر - محەممەد ڕەسول هاوار. ل٢٥٤

(٢) ڕۆژنامەی کورد - ئومێد ئاشنا - گۆڤاری بەیان ژمارە ١١٧ساڵی ١٩٨٦

(٣) گۆڤاری گەلاوێژ ژمارە (٦،٥) ساڵی ١٩٤٢

(٤) ناصر خسرو: لە شاعیرانی بەناوبانگی ئێرانی سەدەی پێنجەمە لە ساڵی ٣٩٤ی کۆچی لە بەلَخ لە دایک بووە. وە لە ٤٨١ی کۆچیدا کۆچی دوایی کردووە.

(٥) دیوانی(ناصر خسرو) چاپی طهران ١٣٣٩ی خورشیدی ل٤٤٩ .

بەیتەکەی (سەعدی)یش ئەمەیە:

«من از بیگانگان هرگز ننالم
کە با من هرچە کرد آن آشنا کرد»

ئەمەش وەرگێڕانەکەی پیرەمێردە:

لە سەر بەردێک هەڵۆیەک هەڵفڕی کەوتە هەوا بێ غەم
هەواییێکی غرووری کەوتە سەر، تا کەوتە سەر عالەم[١]
بە باییێکی خەڕۆ و بایی بوو، خۆی ئێجگار بڵند زانی
پەڕی گیڤ کرد و باڵی لێک ئەدا هەتاکو ئەیتوانی
کە کەوتە عالەمی خولیاوە، سەیری کرد هەموو دنیا
لەژێر باڵی ئەوایە، هەر ئەوە لەو ئەوجەدا تەنیا
وتی، ئەمڕۆ لەمن بەرزتر، لە ئەوجی عالەما کێیە
کورەی ئەرزم لەژێر پێدایە، کەس ناگاتە ئەو جێیە
ئەگەر مێشوولەیەک بێت و بجوولێ، نابێ نەیبینم
لەسەر شەپقە و سەری ئەگرن پەڕێکی باڵی ڕەنگینم
خولاسە هێندە فەخری کرد و خۆی بینی لە نەخوەتدا
کەمانێکی قەدەر تیرێکی هاویشتێ لە غەفڵەتدا
هێنایە خوارەوە خوار و زەلیل لەو بەرزییە لەرزی
سەفیل و دڵ بریندار کەوت لەو خاک و خوێنەدا گەوزی
کە سەیری کرد پەڕی خۆی بوو لەناو ئەو نووکە پەیکانە
وتی خۆمان بەخۆمانی ئەکەین، بێ سووچە بێگانە
بە ڕاستی ڕاست ئەکا سەعدی کە من هەرگیز لە بێگانە
گلە ناکەم، کە هەرچی پێم ئەکا خۆیە و لە خۆمانە
«دەڵێین دڵمان لەیەک پاکە، برای دینین، لە یەک نەسلین
کەچی چاومان بەخێری یەکتری هەڵنایە کەچ بینین»[٢]

«هەتا کەی چاوی عـیـبـرەتمان لە گـڵدا بێ خـوا چارێ
حەکیم هەر تۆی، بەخێر چاومان هەڵێنە بێینە ناو جارێ»(٣)

(١) لای م. ه نووسرابوو: بەبابێکی غرووری بایی بوو، تاکەوتە سەر عالەم.
(٢ ، ٣) ئەم دوو بەیتە شیعری پیرەمێردە.

***

پیرەمێرد و شیعرێکی مەخفی(١)

لە کەشکۆڵی نەجمەددین مەلادا کە بۆ (محەممەد ئەمین کوڕی حەمە ساڵح ئاغای قزڵجی) نووسیوە، لە لاپەڕەی ٢٢٥دا دەقی شیعرەکەی (مەخفی) و وەرگێڕانەکەی پیرەمێردی نووسیوە. هەروەها لە لاپەڕەی ٢٢٤دا لەم بارەیەوە نووسیویە «حاجی تۆفیق بگ زیاتر لە ترجمەی شعردا وریایی هەیە، شیعری، عربی، تورکی، فارسی ئەگۆڕێتە سەر کوردی عەینەن بەشیعر مەعناکەی تێک نادا، بەرگی کوردی ئەکا بەبەرا»

مەخفی:

کنعـــانیـــان اگـــر گلی روی تو بو کنند
کــمــتـر هوای گلشنی مـصـر آرەزوو کنند
پامـــال پشت پای توشـد روی آفـــتـــاب
آنـانـکـە مـنـکـرنـد بـگـو رووبـەروو کـنـنـد
خـیلی مـلائک از پی نظارە صف کـشند
آنجا شـهـیـد عـشق توراشـسـتـو شـو کنند
عـشـقم چنان گـداخت کـە مـوران تر بتم
عـضـونە یا فـتند کـە ناخن در و کنند
طاعت منکران مـحـبت قـبـول نیـست
صـدبار اگـر بەچشـمـەی کـوثر وضـو کنند
چاک درونـی سـینـەی من بەنمـیـشـود
گـیـرم اگـر بەروشـتـەی مـریم رفـو کنند
جـان آرەزوو کند کـە تولب برلبش نهی
بعـد از هزار سـال کـە خـاکش سـبـو کنند
این تشنەگی بەجـام قـدح طی نمیـشـود
با سـاقـیـان بگو کـەمی دەر سـبـو کنند

غــمـــهـــای دوست بردر دل حلقـە می زنند
(مـەخـفی) بگو کـە خـانەی دل رفت و روکنند

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

کـەنعـانیـان گـوڵی ڕووی تۆیان بەدەست کـەوێ
باوەڕ مـەکە کە گـوڵشەنی مـیـسریان ئیـتـر بوێ
ڕووی ڕۆژ بەپشتی پێت شەقی خوارد ئابڕووی تکا
با ، ڕووبەڕووی بکا ئـەوی باوەڕ بەمن نەکـــا
جێیـە شـەهیـدی عـەشـقی تیـا بشـۆن هەمـوو
دەسـتـەی فـریشـتـە کـۆمـەڵ ئەبەستن بەئارەزوو
عەشق وای تواندوومەوە بەشی مێروولەکانی گۆڕ
ئێسکێ نەمابوو چنگێکی لێ گیر بکەن بەزۆر
نوێژی بەبێ مـــحـــەبەت ئەبێ، لا بەلا بە بێ
دەستنوێژی، با ، بەکەوسەر و مزگەوتی (کابە) بێ
زامی دڵم، بە ڕوشـتـەی مـریەم کـە دێتـە سوێ
برژانگی چاوی جـــوان تەقـــەڵی لێ بدا ئەبێ
گـیـان وای دەوێ ببی بەگڵ و پیـا بڕۆی و بێی
لەو خـاکـە گـۆزەیێ بگری و لێـوی پێـوە نێی
من تینوویەتیم بەجـام و قـەدەح ناشکێ بڵێن
سـاقی بەکـووپە بێنێ شـەرابی خـومـار شکێن
دەرگای دڵی منە غـەمی دۆست هاتووە لێی ئەدا
(مەخفی) بڵێ کە پاکیەوەکەن بێ قرە و سەدا

(١) کەشکۆڵی نەجمەددین مەلا کە بۆ محەممەد ئەمین کوڕی حەمە ساڵح ئاغای قزڵجی نووسیوە. هەروەها ئەم شیعرانە لە دیوانی پیرەمێردی (م. ه) بڵاو نەکراوەتەوە.

***

پیرەمێرد و شیعرێکی ظهیر

زانبـــوە غــمت در ســینە ام راە فــغـــان گم شــد
ز بیـــداد تو ام حـــرف شکایت در زبان گم شـــد
نمیـــدانم چەنا شـــایســـتـــەگی ازمن پدید آمـــد
کـە تسـبـیح ازکـفم افـتـاد و زنار ازمـیـان گم شـد

چنان برهم زدی هنگامەی روزی قیامترا
کە یک سر نامەی اعمال مردوم درمیانە گم شد
زجستجوی تو غوغا چنان افتاد در محشر
کە طومار شفاعت در کف پیغمبران گم شد
نمیدانم کد امین خنجر مژگان هلاکم کرد
دو صف بریک دیگر خور وند و قاتل درمیان گم شد
بیابانی است مالا مالال دل تاخیمەی لیلی
دوصد مجنون سرگشتە دران ریگ روان گم شد
چە بیخود خفتەیی مجنون بهوش آی و سراغی کن
کە ام شب ناقەی لیلی میان کاروان گم شد
بەرویی قبر مجنون بلبل و پروانە میگفتند
کە فرد قابل واهل محبت در میان گم شد
ز احوال (ظهیر)ی گر کسی پر سد بگو بیدەش
بدان افتاد آن مرغی کە شب در آشیان گم شد

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

لە سینەمدا غەمت هێند نیشتە سەریەک ڕێ نەما هاوار
زبانیشم لە دەس جەورت سوا دادی نەما ناچار
سەرم سوڕماوە تێناگەم کە ناشایستەییم چی بوو
کە تەسبیحم لە دەس دەرچوو دڵی زنناریشم لێ بوو
قیامەت قامەتت هنگامەییێکی وای بەسەر هێنا
سەراسەر نامەی ئەعمالی تیا ون بوو سەری تێنا
کە ناوت کەوتە ناو ناو، شۆڕشێکت خستە ناو مەحشەر
کە تۆماری شفاعەت ون بوو لای پێغەمبەران یەکسەر
لەلام مەعلووم نییە کام خەنجەری برژانگی کوشتوومی
دوو سەف دایان بەیەکدا قاتلم ون بوو بەمەوهوومی
بیابانێکە سەرتاسەر دڵە تا خێوەتی لەیلا
دوو سەد مەجنوونی تیا ون بوو لمی دوجەیلیان شێلا
چە بێ هۆش لێرە نووستووی هەڵسە مەجنوون پرسیارێکە
کەژاوەی لەیلا ئەمشەو ون بووە نامەرد زووکە

کە بۆ مەجنوون ئەیان لاواندەوە پەروانە و بولبول
ئەیانوت پادشای ئەهلی محەبەت گواستیەوە ژێر گڵ
ئەگەر بێت و کەسێ پرسی (ظهیری) کوا لەکوێدایە
بڵێن مورغێ کە شەو ون بوو لە هێلانەی، لەداو دایە

***

پیرەمێرد و شیعرێکی (وەحشی) شاعیر

لەم بارەیەوە نەجمەددین مەلا نووسیویە «حاجی تۆفیق بەگ تەرجەمەی شیعری فارسی وەحشی کردووە. وەحشی شاعیرێکی فارسە، بەشیعر لەگەڵ برا گەورەکەی میراتی باوکی بەش کردووە. گوایا هەرچی چاکە داویەتی بەبرا گەورەکەی و خراپەکەی بۆ خۆی هەڵگرتووە کەچی ئەوی خراپە لە هەمووی چاکترە!! بەڕاستی ئەم غەزەلەی خوارەوە فکرێکی وردە»(١).

گیانی برا بەخۆشی وەرە ئیرسی باوکمان
بەش کەین ئەوی کە چاکە هەمووی بۆ تۆ کاکە گیان
من ئەو برایە نیم کە دزیت لێ بکەم وەرە
من دای دەنێم بەخۆشی بەشی خۆتی لێ بەرە
ئەو جامە خاڵییە بۆ من و گۆزەیش ئەدەم بەتۆ
مانگای قسر بەشی من و نۆ مەشکە پڕ لە دۆ
ئەو ماینە پازدە ساڵە ئەوە تۆ هەڵی گرە
چونکو نەزۆکە با بەشی من بێ ئەو ئێسترە
فەرشی زەمینی خانوو هەتا بان هی منە
تا ئاسمان لە بانەوە بۆ تۆ کە بێ بنە
ئەو یابو(٢)وە پەت پسێنە ڕەزام با بەرم کەوێ
ئەو پشیلەیە کە هۆگری باوکم بوو تۆی ئەوێ
بۆمن بەرانەکان و لەسەر تۆ بێ کا و جۆ
سەیری شەڕە بەران کە حەزی لێ ئەکەی کە تۆ
ئەو قەرزی زۆری باوکمە بۆ تۆ کە بەرهەمە
تەنها کرێ دوکانەکە بۆ من کە زۆر کەمە
فەخری نەوەی خانەدانیەکەم دا بەتۆ بەڵام
من بۆرە پیاوی کاسب ئەبم کەس نەیەتە لام

(١) کەشکۆڵی نەجمەددین مەلا کە بۆ محەممەد ئەمین حەمە صاڵح ئاغای قزڵجی نووسیوە ل٢٣١

(٢) یابوو: ئەسپی بارکێش کە یەختە کرابێ

***

شێت و ژیر[١]

شیعری سەعدی و وەرگێڕانی پیرەمێرد:

شێتێک ئەڕۆیی بەگۆشەی شارا
دی سەلکی کەریان کردووە بەدارا
وتی یاران من هۆشم بەستراوە
لەو سەلکە کەرەی هەڵاوەسراوە
وتیان ئەو ئێسکە بۆ چاوە زارە
ئەمە پارێزی چاوی بەدکارە
پێکەنی وتی ئەو سەلکە کەرە
لەچاو ئێوەدا پڕ مەغزترە
ئەو بەزیندوویی کە بار ئەکرا
نەقیزەی لە خۆی پێ مەنع نەکرا
ئێستا چۆن بەڵا دوور ئەخاتەوە
بۆیە قوڕ درا بە وڵاتەوە

....

(١) کەشکۆڵی نەجمەددین مەلا بۆ قزڵجی ل٢٢٩.

***

دووبارە سەعدی و وەرگێڕانی پیرەمێرد

فەیلەسووفێکی دەریا دڵ فەرمووی[١]
هەر چیت بدەنێ منەتە لەدوی
تەنها جنێوە کە بێ منەتە
هەزمکردنی ئەویش زەحمەتە
باڵووڵە شێتە پرسی لە هاڕوون
گوناهت ئەوێ یا زیو و ئاڵتوون
هارون الرشید فەرمووی کاکە گیان
چۆن ئاڵتوون ئەدا بەگوناه ئینسان
باڵووڵ وتی ماڵ، وەختێ کە مردی
میرات خۆر ئەیبا بەدەستوبردی

بەڵام گوناهت بەوەفاترە
لە قەبر و حەشرا لەلات حازرە

....

(١) کەشکۆڵی نەجمەددین مەلا بۆ قزڵجی. ل٢٢٩

***

پیرەمێرد و دوو شیعری شێخ ڕەزا

ئەم شیعرە لە دیوانی (شێخ ڕەزای تاڵەبانی)دا لە لاپەڕەی ١١٤دا چاپ کراوە، لە دەقی فارسییەکەیدا حەوت بەیتە، لای پیرەمێرد بووە بەشەش بەیت، بەڵام لە ماناکەی نەگۆڕیوە.

ماه رمضان چون گذرد نوبت عید است
پیش از رمضان آمدن عید کە دید است
کرکوک چرا بر همە آفاق ننازد
امروز کە آرامگە این سە حفیداست
از عید غرض صحبت آن قدوەء سادات
سردار گروە شرفا (شیخ سعید) است
صد شکر کە بامقدم آن یار عزیزان
هرسال دوعید آمد و امسال سەعید است
أز سعدیی آن (شیخ سعید) است کە امسال
مقراض حوادث سرمویی نبرید است
با آل نبی پینجە ز دن پیشەء مانیست
این واقعە، تقدیر خداوند مجید است
نسبت نەکنو نست بدین درد (رضا) را
در روز ازل، عاشق و درویش و مرید است

کاتێ شێخ سەعیدی حەفید و براکانی چوونە کەرکووک شێخ ڕەزا خۆش ئامەدی لێ کردوون»[١]

مانگی ڕەمەزان تێپەڕی ئەوسا دەمی عیدە
هێشتا ڕەمەزانە کەچی عیدێکی سەعیدە
مەقسەد لەمە من وا کە دەڵێم جەژنە لەلامان
تەشریفی حەفیدێکی سەعید شێخ سەعیدە
کەرکووک بەمە نازی هەیە ئەمڕۆ لە جیهانا
ئارامگەهی پڕ شەرەفی چوار[٢] حەفیدە

سەد شوکور لە ڕۆژی دەوڵەتی دیداری عەزیزان
ساڵان دوو جەژنمان ئەبوو ئەمساڵ سێ عیدە
جەبهە و جبەیان نوور و سەعادەت ئەنوێنێ
نوورێکی سەعادەت لە سیادەتدا بەدیدە
ئێمە هەموومان خادمی ئەولادی نەبی بووین
چی بکەین ئەمە تەقدیری خوداوەندی مەجیدە

....

(١) ژین ژمارە٨٣٤ ساڵی ١٩٤٦
(٢) لە دەقی شیعرەکەی شێخ ڕەزادا نووسراوە (سێ حەفید)ە.

***

شیعرێک لەنێوان شێخ ڕەزا و پیرەمێرددا

لە یەکێک لە لاپەڕەکانی کەشکۆڵەکەی مەحموود پاشای جافدا، بەڕێز حەسەن فەهمی بەگی خوالێخۆشبوو، بەخەتی خۆی چوار بەیت شیعری فارسی شێخ ڕەزای تاڵەبانی نووسیوە و لە ژێریا وەڵامێکی پیرەمێردی بەهەمان شێوەی چوار بەیتی، بۆ شێخ ڕەزا، نووسیوە. لێرەدا هەردوو پارچەکە و لێکدانەوەکەی دەنووسین. شایانی باسە مامۆستای فارسی زانی شارەزا، عەبدولقادری دەباغی شیعرەکانی بۆ ساغ کردینەوە و مانای لێکدایەوە. شێخ ڕەزا بۆ (وەسمان پاشا)ی جافی نووسیوە:

کجا شد آن عنایت های پیشین
کجا شد آن کرامت های دیرین
نەگاهی پرسدم خانم نە پاشا
نە یادەم میکند خسرو نە شیرین
و زین جانب نمیدانم سبب چیست
وزان جانب مگر ملاّی بیدین
نترسد از زبان آتشینم
-جعلناها رجوماً للشیاطین-

وەڵامی پیرەمێرد:

رضای تلخ کامت خواند شیرین
دهانش ریش باد ان مرد کج بین
کە کیخسرو بەکیخسرو شبیە است
کجا شیرین بود چون حوری عین
تو ان حوری کە از پاداش خیرات
زجنت امدی با فرو تمکین
ملا محمل کش و نادر ندیمت
رضا بنود کە خوانندش شیاطین

مانای شیعرەکان:

شێخ ڕەزا نامەیەک بۆ وەسمان پاشای جاف دەنووسێ و گلەیی لێ دەکا کە نە خۆی و نە خانم واتا (خانمی وەسمان پاشا)، هەواڵیان نەپرسیوە و پاشا و خانم بەشیرین و خوسرەو دادەنێ و دەڵێ من هیچ لەخۆمدا شک نابەم ڕەنگە مەلای بێ دین سۆفاری کردبێ و ئێوەی دەرهەق بەمن بێ لوتف کردبێ، مەگەر مەلا ناترسێ لە زمانی ئاگرینم کە وەک برووسکەی ئاسمان ڕەجمی شەیاتین دەکا ؟!

شیعرەکانی زۆر ڕەوان و پڕ مەعنایە و دەسەڵاتی شاعیر بەسەر زمانی فارسیدا بەباشی دەگەیەنێ. بەڵام پیرەمێرد دوای کۆچی دوایی شێخ ڕەزا وەڵامی دەداتەوە!. خانمی وەسمان پاشا هەڵدەکێشێ و دەڵێ:

ڕەزا کە دەمی تاڵ بووە، لەبەر نەناردنی دیاری، تۆی لە جێگەی شیرین داناوە، کە دەم بریندار بێ چونکە کەیخوسرەو بەکەیخوسرەو دەشوبهێ بەڵام کەی شیرین دەبێتە حۆری بەهەشت؟! تۆ ئەو فریشتەی کە لە جەزای کردەوەی پڕ خێرت کە لە بەهەشتەوە کەوتوویتە سەر زەوی مەلا کەژاوەت ڕادەکێشێ و نادر لەبەر دەستتدایە و ڕازی نابێ کە پێیان بێژن شەیتان و بەشەیاتینی ناویان لێ بنێن.

پیرەمێرد هەڵەیەکی کردووە کە لە باری مێژووییەوە جێگای سەرنجە چونکە مەبەستی شێخ ڕەزا لە خەسرەو، خەسرەوی پەروێزی بەناوبانگە بەڵام کەیخوسرەو لە مێژووی ئێراندا کەیخوسرەوی پێشدادییە کە دوای کەیکاوس بووە بە شای ئێران. بەداخەوە شێخ ڕەزا نەمابوو دەنا وەڵامی دەدایەوە»

عەبدولقادری دەباغی ١٩٨٧

پیرەمێرد و چەند شیعرێکی موحتەشەمی کاشانی

پیرەمێرد لە ژمارە ٤٦٥ی (ژیان)ی ساڵی ١٩٣٦دا، بۆ مەبەستی بەراوردکاری چوار شاعیر، کە هەر چواریان، چوار شیعریان بۆ یەک مەبەست وتووە، ئەویش کۆچکردنی خۆشەویستەکانیان بووە. شاعیرەکان بریتی بوون لە:
١- عەبدولحەق حامدی (تورک).
٢- موحتەشەمی کاشانی (فارس).
٣- حەمە ئاغای دەربەندفەقەرە (گڵکۆی تازەی لەیل).
٤- شیعرێکی عەرەبی کە ناوی شاعیرەکەی نەنووسیوە.

شیعرەکەی موحتەشەم لە لایەنی بەند و کێشەوە پێنج بەشە. بەیتی یەکەم و دووەم بەندێکە، سێیەم و چوارەم و پێنجەم بەندێکە، شەشەم بەندێکە، حەوتەم بەندێکە.

شیعرەکەی موحتەشەم و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد بەم جۆرەیە:

«اهل حرم دریده گریبان گشاده مود
فریاد بر در حرم کبریا شود
روح الأمین نهاده بزانو سر حجاب
تاریک شد زدیدن او چشم آفتاب
چون خون زحلق تشنهء او بر زمین رسید
جوش از زمین بەذروهء عرش برین رسید
نخل بلند اوجو خسان بر زمین زدند
طوفان بەآسمان زغبار زمین رسید
باد آن غبار را بمزار نبی رساند
گرد از مدینه فلک هفتمین رسید
هست از ملال گر چه بر ذات ذو الجلال
او در دل است و هیچ دلی نیست بی ملال
ترسم جزای قاتل اوچون رقم زنند
یکباره بر جریدهء رحمت قلم زنند

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

ئەهلی حەرەم بەپرچی بڕاو و یەخەی دڕاو
شینیان گەیشتە عەرش و ئەویش سۆزی کەوتە ناو
(روح الأمین) سەری لەسەر ئەژنۆ بوو شەرمی کرد
تاریک و لێڵ بوو ڕۆژ کە تەماشای ئەوی کرد
ئەو گەرووە وشکە خوێنی ڕژا، کەوتە سەر زەمین
جۆش و خرۆشی خاک گەییبە بارەگای بەرین
ئەو نەو نەمامەیان کە بەسەر خاکدا ڕماند
گەردی غەمی بەحەو تەبەقەی ئاسمان گەیاند
ئەو گەردەلوولە با سەری خست گەییبە پێغەمبەر
یەکسەر لەوێوە گونبەدی ئەفلاکی گرتە بەر
هەرچەندە خوا لە غەم بەرییە و غەم دوورە لەو
جێی ئەو دڵە و دڵیش غەمی تیایە دەگاتە ئەو

ڕەنگە لە کردەوەی بەدی قاتل بخوێننەوە
تۆماری ڕەحمەتی هەموو عالەم بپێچنەوە(١)

---

(١) پیرەمێرد ئەگەرچی ئەم شیعرەی موحتەشەمی بۆ شیوەن هێناوەتەوە بەڵام موحتەشەم لێرەدا شیوەنی هاوسەر، یاخود خۆشەویستەکەی ناکات بەڵکو شیعرەکەی بۆ شەهید بوونی کارەساتی کەربەلا و شەهید بوونی (حسین) وتووە. وە لە مەبەستی پیرەمێرد دوور دەکەوێتەوە. بەڵام پیرەمێرد دیارە هەر نیازی لە بابەتی شیعرەکە بووە کە (شین)ە.

***

وەرگێڕانی شیعری دووەمی موحتەشەم(١)

پیرەمێرد لە پێشەکی ئەم شیعرەدا نووسیویە:

«منداڵ بووم، لای مەلا حسێنە گۆجە ئەم خوێند، باوکمساڵێکیان لە کەربەلاوە دوازدە بەندی شیوەنی (محتشمی کاشانی) بۆ ناردبووم، ئەوەندە بەسۆزە ئێستایش لە بەرمە تەنانەت پار کردبووم بەکوردی».

خوایە، چە شۆڕشێکە؟ کە بۆ جملە عالەمە!!
دیسان چە نەوحەیەک و تەمێک و چە ماتەمە؟
دیسان چە شیوەنێکە؟ چە مەحشەرێکە؟ ڕووی زەمین
بێ دەنگی صور هەرای لە سەرای عەرشی ئەعزەمە
گوایە کە خۆر لە خاوەری خوارەوە هەڵات کەوا
ئاشووبی شیوەنێکە، قیامەت بڵێی مە
ناوی بنێم، قیامەتی دنیا، ئەڵێن بەڵێ
ئەم مانگی شینە، وا ڕەشە، ناوی موحەڕڕەمە
دیوانی خوا کە جێی خەفەت و خەم نییە لەوێیش
پۆلی فریشتە، سەر لەسەر ئەژنۆی عەزا و خەمە
جن و مەلەک، بەشیوەنی ئێمە لە گریەدان
بۆ ماتەمێکی ئەشرەفی ئەولادی ئادەمە
ڕووناکی ئاسمان و زەوی ڕۆژی مشرقین
باوەش نشین و ڕیشەی جەرگی (بنی) حسین

---

(١) ژین ژمارە -٨٤٩- ساڵی ١٩٤٦ .

پیرەمێرد دوای ئەم شیعرە وەرگێڕراوە، شیعرێکی فارسی خۆی دەنووسێت، ئێمە شیعرەکە

دەنووسین و مانای لێک ئەدەینەوە:

پیرەمێرد، بەم شێوەیە دەست پێ دەکات:

«خۆیشم لە قەسیدەیەکی فارسیدا کە تەسویری سینەمای دەورانم کردووە، هەموو پێغەمبەرەکان، لە سەحنەدا حاڵەتی دنیای خۆیان پێ نیشان داوە، تا هاتۆتە سەر زەمانی پێغەمبەر لەوێدا لە شەرەفی ئەوەوە سەحنەی سینەما هەڵگیراوە و وتوومە:

انگە زمین منزلت اشرف رسول
بر خورد صحنه لیک نهان گریهء بتول
هوشم ربود ولرزه در آفتاد بریدن
از بانگ وا حسین فلک گشت نوحه زن
آن ماجرا کە رفت بر اولاد مجتبی
چون گویم آن گروه بود از قوم مصطفی؟
صد آخرین به محتشم، محتشم کە گفت
شد سبحهء کف ملک آن گوهری کەسفت
ترسم جزای قاتل اوچون رقم زنند
یکباره بر جریدەی رحمت قلم زنند

مانای شیعرەکان:

لە شیعری هەوەڵ هەروەک پیرەمێرد خۆی دەڵێ، سەحنەی شینەکەی گۆڕیوە و بەبەرەکەتی هاتنە سەر دنیای پێغەمبەری مەزنی ئیسلام، شێوەی شین بەخۆشی و پێکەنین دەگۆڕێ، بەڵام لە هەمان کاتدا (بەتوول) واتا حەزرەتی فاتمەی کچی پێغەمبەری مەزن بەنهێنی دەگری و فرمێسک دەبارێنێ. لە شیعری دووەمدا: چاوپێکەوتنی ئەو سەحنە واتا ئەسرینی حەزرەتی فاتمە، پیرەمێرد سەرسام دەکا و هۆشی لێ دەستێنێ و (چوارچێوەی) لەشی دەخاتە لەرزین و بەگوێی دڵ هاواری (حسین ڕۆ) لە هەموو سروشتدا دەبیستێ. لە شیعری سێیەمدا دەڵێ: ئەو کارەساتە دڵتەزێنە کە بەسەر ئەولادی (حەزرەتی عەلی)دا هات، من چۆن ئەو قاتڵانە (داروودەستەی یەزید) بەخزم و نزیکی پێغەمبەر بزانم؟!

لە شیعری چوارەمدا: پیرەمێرد ئافەرین لە (محتشمی کاشانی) شاعیری تازیەبێژی دەرباری سەفەوییەکان دەکا و دەڵێ: ئەو شیعرەی (محتشم)ە، بووە بەزیکری مەلایەکە و تەسبیحاتی پێدەکەن، کە وتوویەتی.

شیعری پێنجەم: هەر شیعرەکەی (محتشم)ە، کە پیرەمێردیش دووپاتی دەکاتەوە و دەڵێ: دەترسم لە ڕۆژی قیامەتدا کاتێ کە سزای قاتڵەکانی حەزرەتی حوسەین دەنووسن و ڕای

دەگەیەنن، غەزەبی خوا وا بێتە جۆش کە ئیدی دەفتەری بەخشین و ڕەحمەت بپێچنەوە و کەس نەبەخشن».

ئنجا مامۆستای فارسی زانی شارەزا (عەبدولقادری دەباغی) سەبارەت بەشیعرەکانی، پیرەمێرد، دەنووسێت «شیعرەکانی پیرەمێرد لە باری شیعرییەوە بەرزن، بەڵام شەقڵی کوردییەکەی پێوە دیارە و ناگاتە ڕادەی شیعری سەعدی یا حافز بەتایبەتی کە ئەدەبیاتی فارسی سەد ساڵ لەمەوپێش هێشتا لەژێر دەسەڵاتی ئاخوندەکاندا دەیناڵاند، چونکە لە سەرەتای دەسەڵاتی سەفەوییەکانەوە تا سەرەتای دەوری مەشرووتیەت نزیکەی چوارسەد ساڵ لە ئەدەبیاتی فارسیدا بەدەورەی (فترەت) ناسراوە و لەو ماوە دوور و درێژەدا شاعیر یا زانایەکی نوێ نەهاتە مەیدان و تەواوی شیعر و ئەدەبیات بۆ نەوحە بێژی و تازیەباری و لە سینگ کوتان تەرخان کرابوو. پیرەمێردیش دیارە لەژێر تیشکی ئەو سەردەمەی ئەدەبیاتی فارسیدا ژیاوە. بەڵام لەم ئاخریەدا کە دیوانی شاعیرانی وەک، میرزادەی عەشقی، ئیرەج میرزا و بەهار و عارف و فەڕوخی دیوە. ئەگەر شیعری فارسی وەرگێڕابێ شەقڵی نوێخوازی و نوێبێژی پێوە دیارە».

پیرەمێرد، گەلێ شیعری بەفارسی وتووە و بەڵام زۆر کەمی لێ بڵاوکردۆتەوە و لە کاتێکدا کە لە تورکیا بووە، شیعر و نووسینی ناردووە بۆ هەر یەک لەم ڕۆژنامە و گۆڤارە فارسییانەی کە لە ئێران دەرچووە. وەک: ڕۆژنامەی (شمس) و (شەفەق سرخ) و گۆڤاری (فەرهەنگ). پیرەمێرد خۆی لەم بارەیەوە دەنووسێت «غەزەتەی کوهستان کە لە تارانی پایتەختی ئێران دەردەچێ، تا ئێستا نەمدیبوو، ئەم چەندانە، چاوم پێ کەوت، با بڵێم چاوم پێ ڕوون بووەوە، چونکو من مەفتوونی زبانی فارسیم و کاتێ لە ئەستەموڵ بووم گەلێ خزمەتی غەزەتەی (شمس)م ئەکرد، کە (سید حسینی ئێرانی) خاوەندی بوو. ئەو سەردەمە کە ڕۆژنامەی (شەفەق سرخ) و مجلەی (فەرهەنگ) لەتاران دەردەچوو، هەمیشە من لە ئەستەموڵەوە مەقالە و شیعرم بۆ ئەناردن. بەئیمزای (سلێمانی تۆفیق) یاخود (س.ت). هنگامی، هنگامەی تبریز و مەشرووتیەت و ڕەحیم خان چوە سەر (ستارخان) من لە (شەفەق سورخ)دا نووسیبووم:

هر خنجری کە برتن تبریزیان زنند
تبریز جان ماست کەبس بی امان زنند

ئێستا خوا بەرخورداری کا دکتۆر (اسماعیل ئەردەڵانی) کوهستانی سەربڵند دەردێنێ (البرزیکە) ئینشائەڵڵا ژینی (ژین)ی ئەبێ. کە بیست و یەک ساڵە و خۆیشی پیری پیرەمێردی ئاخر خێر دەبێ»[1]

هر خنجری کە برتن تبریزیان زنند
تبریز جان ماست کەبس بی امان زنند
سردار رحم کن جگر خویش میدری
باهوش باش بر سرداری و می بری

نامت رحیم و رحم نداری بهانه چیست
این نام و نطفه ات بگمانم زمزس نیست

(١) ژین - ژماره -٨٥٥- ساڵی ١٩٤٧ .

***

مانای شیعرەکان و چەند وشەیەکی پێشەکی:

پیرەمێرد لەگەڵ ڕۆژنامەی بەناوبانگی (شفق سرخ) واتا (ئاسۆی سوور) هاوکاری کردووە و تەنانەت لەکاتێکدا (ڕەحیم خان) کە سەرداری عەشرەتێکی ئازەربایجانییە لەلایەن شای ئێرانەوە ئیجازەی پێ دەدرێ کە بچێتە سەر ئازادیخوازانی ئێران لە شاری تەورێز کە (ستارخان) سەرداریان بوو و هەموویان بکوژێ، پیرەمێرد لایەنگری خۆی لە مەشرووتەخوازانی ئێران دەردەبڕێ و بەدڵسۆزییەوە دەڵێ: تەورێز گیانی ئێمەیە، واتا ڕۆحی ئازادیخوازانە و هەر خەنجەرێکی لێ بدەن وەک لە گیانی گشت ئازادیخوازێکی بدەن وایە کە بەبێ بەزەیی دەیوەشێنن. لە بەیتی دووەمدا، دەڵێت: سەردار ڕەحم بکە و بەزەییت بەخەڵکدا بێت، تۆ بەنەفامی جەرگی خۆیشت دەدڕی، هۆشت هەبێ کە بەسەر دارەوەیت و لقی ژێر پێی خۆت دەبڕیتەوە. کە خۆیشت دەکەویتە خوارەوە و ملت دەشکێ. لێرەدا پیرەمێرد مامۆستایانە و دڵسۆزانە ئامۆژگاری دەکات و ئیشارە بەشیعرەکەی شێخی سەعدی دەکات.

بەڵام لە شیعری سێیەمدا تووڕە دەبێ و دەڵێ: ناوت ڕەحیمە، بەڵام ڕەحمت نییە، بیانووت چییە ؟! وابزانم ئەم ناوە و ئەم توخمە هی فارس نییە، لە توخمێکی بێگانە بووی.

لەڕووی شیعرەوە ئەم سێ شیعرەی بەرزترە لەوانی دیکەی و ئەوە دەگەیەنێ کە پیرەمێرد ئینسانێکی ئازادیخواز و دیموکرات و دژی ملهوڕی و هەر چەشنە دیکتاتۆرییەک بووە. سەرکەوتنی مەشرووتەخوازانی چ لە ڕۆم و چ لە عەجەم بەلاوە بەسەرکەوتنی ئازادی و مرۆڤایەتی و فەوتانی زوڵم و زۆر و چەوسانەوە زانیوە و پێی شادمان بووە. ئەو هەستە پیرۆزە شیعرەکانی وەبەر دڵان خستووە. ئەینا لەباری شیعرییەوە ئەو چەن شیعرەی سەرکەوتوو نییە بەڵام دڵنیام کە شیعری فارسی پیرەمێرد زۆر و بەداخەوە فەوتاون، چونکە ئەو چوار دێڕەی کە سەبارەت بەشینی دەشتی کەربەلا هۆنیوەتەوە ئەوە دەردەخا و دیارە کە غەزەلەکە ناتەواوە و لە پێشدا چەن شیعرێکی دیکە هەبووە چونکە دەڵێ (انگە زمین) واتا ئەو وەختە بەپیرۆزی و فەڕی... لام وایە کە شیعرە پاشبەندەکەی (محتشم کاشانی) کردبێتە پاشبەندێکی خۆی و ویستوویەتی لاسایی یا پەیڕەوی شێخ ڕەزای تاڵەبانی بکاتەوە. بەڵام زانیویەتی کە هاوتایی و بەرانبەرکێ لەگەڵ شۆڕەسوارێکی وەک شێخ ڕەزا کاری شاعیرە فارسییەکانیش نییە. بۆ وێنە غەزەلەکەی شێخ ڕەزا لەژێر سەردێڕی «عشق حضرت حسین» لە لاپەڕەی (١١٢)ی دیوانەکەی، کە لەلایەن (عەلی تاڵەبانی) و بەچاودێری (فەتحوڵڵا ئەسعەد) چاپ کراوە، گەرچی پڕ هەڵەی چاپییە بەڵام گەر

بێت و بۆ بەرانبەرکێ لەگەڵ ئەو چوار شیعرەی پیرەمێرد هەڵی سەنگێنی، دەبێ پیرەمێرد وتەنی بێژین، کوجا مەرحەبا و یا بەفەرموودەی نالی پەتک و هەودایە.

عبدالقادری دەباغی ١٩٨٧ زاینی ١٣٦٦ هەتاوی

***

پیرەمێرد و شیعرێکی مەستوورە (ماه شەرەف خانمی ئەردەڵانی)

لە ساڵی ١٩٤٦دا پیرەمێرد، لە یەکێک لە نووسینەکانیدا باسی ئەو دیوانە جوانەی (مەستوورە) دەکات، کە مەستوورە بەچە جۆرە خەتێکی جوان نووسیویەتییەوە. هەروەها کورتەیەکی ژیانی تایبەتی و شاعیرییەتی. (ماه شەرەفخان) دەنووسێت، لە کۆتایی نووسینەکەیدا چەند شیعرێکی ئەو شاعیرەمان پێشکەش دەکات کە پەیوەندی بەخۆشەویستی نێوان مەستوورە و (خەسرەو خانی والی سنە)وە هەیە. بەداخەوە ئەو دیوانە نایابەی کە بەو خەتە جوانە لای پیرەمێرد بووە و باسی دەکات، نازانین کەوتۆتە کوێ و لای کێیە ؟! بەڵام وەک باسی دەکەن ئەو دیوانە و گەلێ دەستنووسی نایابی کتێبخانە چکۆلەکەی پیرەمێرد کەوتۆتە لای (شێخ محەمەدی خاڵ)، جگە لەو هەموو کتێب و دەستنووسە نایابانەی (نەجمەدین مەلا)، کە هەمووی گوێزرایەوە ماڵی شێخ محەممەدی خاڵ و وەک دەڵێن کتێبخانەکەی شێخ محەممەدی خاڵ دەریایە هەرچی تێکەوت دەرهاتنەوەی نییە!!

ئەوا ئەو کورتە باسە گرنگەی پیرەمێرد پێشکەش دەکەین و مانای ئەو شیعرانەی (مەستوورە)ش لێکدەدەینەوە کە بەفارسی نووسراوە.

جەوهەری کوردی(١)

کورد، کە تازە ئەتوانین، ناو و ئاساری ئەدەبیاتیان بنووسین، سەردەفتەری خوێندەوارە بەرزەکان و سەرمایەی فەخر و ستایشی کوردان (ئەمین زەکی بەگ) یاخوا مەرگی نەبینم لەبەرەوە، بەرە بەرە، خۆمانی پێ ناسیوین، وە مەرحوومی جەننەت مەکان (مەحموود پاشای جاف)یش، هەر لە ساڵی (١٢٧٠)ەوە تا وەفاتی کردووە، هەرچی شاعیری کورد هەیە بەخەتی خۆی لە چەند کەشکۆڵێکدا کۆی کردۆتەوە. نیشان بەو نیشان ئەمڕۆ کەشکۆڵە گەورەکەی لای منە و بچکۆلەکەی لای حەسەن بەگی کوڕەزای.

هێشتا زۆری وامان هەیە بۆمان نەهاتۆتە نووسین. لە میانەی ئەوانەدا کچە کوردێکی وەک تیشکی ڕۆژ لە ئاسمانی کوردستاندا بدرەوشێتەوە بەشیعر و، لە شیعرەکانی زیاتر بەخەتی شکستی فارسی، کە ئەتوانم بڵێم لە هەموو ئێراندا وێنەی ئەو خەتە جوانە نەبینراوە. گەوهەرێکی شەوچراغی کوردستانە، مەستوورەی ناوە، بەش بەحاڵی خۆم کە خەتی فارسی تعلیق و شکستەی و خەتی دیوانی و (ثلث) و تورکی و چی و چی باش ئەنووسم و لە

جوانییەکەی زیاتر شارەزای قاعدە و سەبک و شێوەیانم ناگەمە پایەی نووسینی مەستوورە و شیعرەکانیشی زۆر باڵایە. چەندێک بەرە بەرە لە (ژین)دا کردوومە بەکوردی بۆ ئەمەی دوای من یەکێک لە (ژین)دا کۆیان بکاتەوە، لە چاپی بدا. ئەم مەستوورەیە بەپرسیار کەمێکی شارەزا بووم، ناوی (ماه شەرەف خانم)ە و ئەسڵیان لە نەوەی (سلێمانی ئەلیاس ئاغای گەورەن) و لە سلێمانییەوە چوونەتە (سنە) و لە شیعرەکانیا وا دەرئەکەوێ کە مەربوتیەتی یا عەشق و عیلاقەی بەخەسرەو خانی والی (سنە)وە هەبووە بەڕیوایەتێک سکرتێری والی بووە. بەماڵی شیعرەکانی ژنی بووە. لە بەیازەکەدا لە پێشەوە بیست و پێنج غەزەلی لە بەحری (ئەلف)ەوە تا بەحری (سین) لە ئەشعاری خەسرەو خان نووسیوە، دوای ئەو لەژێر سەرلەوحەی (من افکار مذینە الراقمە)دا دیوانی خۆی بەو خەتە جوانە نووسیوەتەوە. ئەگەر بمێنم ئەو خەتە بەفتۆگراف ئەکەم بەکلێشە و چاپی ئەکەم بۆ ئەوەی فێری مەشقی ئەو خەتە بین.

ئەو خەتە لە ئەوەڵ دێڕیەوە تا دوایی دێڕی یەک نەسەق و یەک ڕەنگ کەلیمەیەک و حەرفێکی ناڕێک و غەڵەتی تیا نییە. دوایی شیعری دەربارەی خەسرەو خان ئەڵێ:

کی رەد هندم در بزم خسرو
خاصان حضرت خدام درگاه

لەجێیەکی تردا ئەڵێ:

«گر خسروم از مهر دهد بار بەمشکو
خندە بەبساط جم و کی میکنم امشب»

یەکێکی تر:

گرم خسرو چو شیرین از وفا پاپست ننمودی
بە عالم خویش را رسواتر از فرهاد میکردم
گرم زان خسرو خوبان پیامی باد آوردی
بە مژدە جان شیرین را نثار باد میکردم

مانای شیعرەکان:

لە شیعری هەوەڵەوە وا دەردەکەوێ کە مەستوورە حەزی لە خەسرەو خانی والی کردووە و ڕەنگە دڵداری یەکتر بووبن و وا دەردەکەوێ کە ئەم شیعرە سەرەتای غەزەل یا قەسیدەیەک بێ کە ئارەزووی دڵی خۆی بۆچوونە لای خەسرەو خانی تێدا دەربڕیوە و سکاڵای لە هاونشینەکان و دەرگاوانەکانی خەسرەو خان کردووە کە دەڵێ: کەی ڕێگەی من دەدەن بچمە نێو بەزمی خەسرەو، هاونشینەکانی تایبەتی و پیاوە دەرگاوانەکانی.

لە شیعری دووەمدا دەڵێ: ئەگەر خەسرەو لە ڕووی خۆشەویستییەوە ڕێگام بدا بۆ کۆشکی

تایبەتی خۆی، ئیدی ئەمشەو لە خۆشییاندا بەبەزمی جەمشیدی جەم و کەیکاوس پێدەکەنم.

لە دوو شیعری غەزەلی سێهەمدا دەڵێ:

ئەگەر خەسرەو چەشنی شیرین پێی نەدەبەستمەوە، لە دنیادا خۆم لە فەرهاد ڕیسواتر دەکرد. لێرەدا ئیشارە بەهەقایەتی شیرین و فەرهاد دەکات. لە شیعری ئاخردا تامەزرۆیی خۆی بۆ وەڵامێکی خەسرەو خان دەردەبڕێ و دەڵێ: ئەگەر (با) لەلایەن ئەو خەسرەوی چاکانەوە پەیامێکم بۆ بێنێ، گیانی شیرینم لە مزگێنیدا، وەک قوربانیی پێشکەشی با ئەکرد. وشەکانی شیرین و خەسرەو و فەرهاد جیناسێکی جوانە کە بەوەستاییەکی بێ وێنەوە بەیانی کردووە.

---

(١) ژین ژمارە٨٣٣ ساڵی ١٩٤٦

***

شەوقی چرا

پیرەمێرد لە ساڵی (١٩٤٩)دا ئەم شیعرەی بلاو کردۆتەوە. وە لە دیوانی پیرەمێردی نەمری، مامۆستا هاواردا (لە لاپەڕەی ٢٢٣)دا چاپ کراوە، وە بەشیعری پیرەمێرد دانراوە. بەڵام ئەگەر بەوردی تەماشای شیعرەکە بکەین ئەبینین وشە و سەبک و شێوەی شیعرەکە و تەنانەت بابەتەکەی زۆر نزیکە لە شیعرێکی فارسییەوە. بۆ ئەم مەبەستە کەوتینە پرسیار بۆ دۆزینەوەی دەقە فارسییەکە، بەڵام بەداخەوە لەبەر نەزانینی ناوی شاعیرەکە نەماندۆزییەوە. پیرەمێرد شیعرەکەی لە ژمارە ٩٧٩ی (ژین)ی ساڵی ١٩٤٩دا بەناوی (ئەحەی جاو)ەوە بلاو کردۆتەوە. هیوادارین لە داهاتوودا بەهۆی دڵسۆزی ئەدەب دۆستانەوە دەقەکەیان دەست کەوێت:

فەزڵ و هونەر لەناو تەم و غەمدا دیار ئەبێ
شەوقی چرا لەگەڵ شەوی تارا بەکار ئەبێ
پووشینی ڕەش بەدەوری سەری قیبلەما گەڕا
بەختی ڕەشم لە قینی ئەوە داغدار ئەبێ
میحراب لە ڕاستی تاقی برۆی ئەو چەمایەوە
پشتی شکاو و کۆم بەدیوار ئیستوار ئەبێ
چاوم لە دانە نەبووە، بەدانەی ئەزەل قەسەم
پێم بۆچ بەدوای دانە گرفتار و خوار ئەبێ؟
میوە کە کاڵ و ڕەق بێ، لقی بەرزە تەختگای
دەردی تەکاملە، کە گەیی خاکسار ئەبێ

مانگ تا هەموو شەوێ هەڵێ، بێ قەدرە لای عەوام
کـە کـەوتە پەناوە بۆی ئەگـەڕێن تا دیار ئەبێ
نان لای خـوا براوەتەوە ڕوو لە کـەس مـەنێ
هەرچی کـە نانی منەتی خوارد شەرمـەزار ئەبێ

***

پەچەت لادە

پیرەمێرد لە ژمارە ٩٩٥ی ساڵی ١٩٥٠ی ڕۆژنامەکەیدا، ئەم شیعرەی بڵاو کردۆتەوە. بەبێ ئەوەی هیچی لە بارەوە بڵێ، وەک ناوی شاعیر، سەرچاوەی شیعرەکە!. ئێمە ئەم شیعرە بەوەرگێڕاوی شیعرێکی فارسی دەزانین، هەتا دەقە فارسییەکەیمان دەست دەکەوێت، ئەوا وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد دەنووسین:

پەچەت لادە، لەڕوو، بنوارە ڕۆژی حەسرەتکار
لە حەشرا ترسی ئاگر، لێرە شەوقی ئاگری ڕوخسار
کە بێتە باخەوە ئاگر دەخەیتە جەرگی گوڵ ئەوسا
پەڕەی گوڵ دەبنە پەروانە بەدەورتدا وەکو پرگار
کە دەنگی تۆم لە گوێ بێ وەک غرامـوفون ڕەگی ڕۆحم
وەری ئەگرێ و شەوی تەنهایی دیسان بۆ ئەکا تکرار
کە شانەم دا لە ڕیشم بۆنی عەتری لێ دەهات زانیم
کە شانەیش وەک خەیاڵم ڕێی کەوتبووە زوڵفی یار
بەبێ حسی جەمال ئاوێنە عەکسی ناگرێ هەر من
ئەوا ئاوێنەی دڵ عەکسی تۆ ئەنوێنی جاروبار
کە من تۆم بێ ئیتر بەسمە هەموو دنیا لەلام پەشمە
لە هەشت باخچەی بەهەشتم چی، من و ژوورێکی چوار دیوار
هەوام ناوێ، هەوام دێنێ، کە تەنها دوورم و تەنها
مەبە مونس بەتەنها ئینس و (تصحیف) ئاتەشە زینهار

***

نەعتێکی سەنایی

پیرەمێرد وەرگێڕانی ئەم نەعتەی (سەنایی) شاعیری گەورەی سۆفی، لە ژمارە ٩٩٣ی ساڵی ١٩٤٩ی ڕۆژنامەکەیدا بڵاو کردۆتەوە، دەقی فارسییەکەی نەنووسیبوو، هەروەها سەرچاوەکەیشی دیاری نەکردبوو هەتا وەدەستی بخەین.

ئەی تاج بەخشی ئەنبیا، ئەی نووری دیدەی ئەصفیا
ئەو ڕۆژەی تیا ئەدرێ جەزا، بۆ عاسییان هەر تۆی پەنا
ئەحکامی تۆ، (حبل المتین)، ئاینی تۆ، ڕێگای یەقین
تۆی (رحمة للعالمین)، هەر تۆی ئیمامی ئەنبیا
خوا کە فەرموویەتی (لولاک) دیارە کە تۆی مایەی ئەفلاک
بە (الم نشرح)، سینەت پاک، گیانی منت بێ فیدا
نووری چاوی ئادەم هەرتۆی، ژەنگی دڵی ئوممەت ئەشۆی
لە گوڵ جوانتر بەڕەنگ و بۆی، هەڵبژاردەی سنفی خودا
کردگاری جان ئافەرین، خۆی بەتۆی فەرموو ئافەرین
بەهیوای رجای تۆ ئەژین، بۆ دەردی دڵمان تۆی دەوا

***

پیرەمێرد و شیعرێکی شامەزهەر

ئەم شیعرە وەرگێڕراوە دووجار بڵاوکراوەتەوە، جاری یەکەم لە ژمارە ٣٨٠ی ڕۆژنامەی (ژیان)دا لە ساڵی ١٩٣٣، جاری دووهەم لە دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاواردا لاپەڕەی ٢١٨.

پیرەمێرد لەسەردێڕی شیعرەکەدا نووسیویە (پەیڕەوی شامەزهەر) بەڵام وەک ئێمە پرس و ڕامان لە بارەیەوە کرد بۆمان دەرکەوت کە پیرەمێرد دەقاودەق وەری گێڕاوە. وە شیعرەکەش یەکێکە لە شیعرە بەناوبانگەکان و شاعیرەکەش هەروەها.

بە ڕووپۆشینی تۆ، ڕۆژم شەوەزەنگێکە تیرەوتار
وەکو تاوس کە هەوری دی، ئەناڵێنێ، بەگریە و زار
پەچەت ڕوخساری داپۆشیت و من دەردم گرانتر بوو
بەڵێ دیارە کە ڕۆژئاوا بوو، دەردی قورس ئەبێ بیمار
ڕەگی ڕۆحم بەدیدەی تۆوە پەیوەستە و بە سەرمەستی
بە سەد لادا تەراندت، ناپسێ سەختە وەکو بزمار
لە دەوری بێستووندا، شەو کە دەنگێکی بەسۆز ئەبیەی
ئەوە گیانی منە، بۆ بێکەسی فەرهاد ئەکا هاوار
لە دوجەیلا کە ناقەی مەحمەلێکم دی ئەڵێم لەیلە
بەرەو پیری دەچم، ئەشعاری قەیسی بۆ دەکەم تیکرار
لە جێی قەید خرەی زنجیری شێتیم هێند لەلا خۆشە
لەگەڵ جوولاّم زرەی زنجیرەکەم، پڕ دەکا دەر و دیوار

ئەگەر شێتی تەواو شێت بی، لەلایان هێندە ماقوولی
بەری پێت ماچ ئەکەن دڕکی بیابان و سوپاهی خار
بە پەنجەی نازکی دولبەر، تەلی بێ گیان ئەناڵێنێ
منی زیندوو بەدەنگی چۆن نەکەم سۆری جنون (اظهار)
ئەمانە شیعری مۆدەی کۆنە، وەک من پیر بووە ئێستا
نە شیدەت بۆ وەتەن بێ باشە، بەڵکو پێی ببێ ڕزگار
هەموو عالەم لە دووی ئازادی وێڵە بۆچی من وەک شێت
کەمەندی زوڵف لە ئەستۆی خۆم خەم، ببمە کەری ژێر بار

***

عەشقی ڕاست

پیرەمێرد دووجار ئەم شیعرەی وەرگێڕاوە و بڵاوی کردۆتەوە. جاری یەکەم حوزەیرانی ١٩٣٥ . جاری دووهەم، حوزەیرانی ١٩٤٤ .

جاری یەکەم ناوی ناوە (عەشقی ڕاست) و نووسیویە کە (شیعری مەولانا خالد)ە و سێ بەیتی فارسی دەقی شیعرەکەی مەولانای لە تەکدا نووسیوە. جاری دووەم ناوی ناوە (فەلسەفە) و ناوی شاعیرەکەی نەنووسیوە. جاری یەکەم شەش بەیتە و جاری دووەم هەشت بەیتە، لە دیوانی مەولانا خالدی نەقشبەندی (مەلا عەبدولکەریمی مدەڕس)دا، ئەم شیعرەمان بەرچاو نەکەوت.

عەشقی ڕاست

چو مجنون شد بەخلوتخانەء خاک
ندا آمد براو از ایزد پاک
کە ای مجنون چە آوردی بدرگاه
بر آمد ازدل مجنون یکی آه
کە چندان شوری لیلی درسرم بود
کجا پروای روز محشرم بود

وەرگێڕانی ١٩٤١:

کە مەجنوون کەوتە خەڵوەتخانەیی خاک
نیدایە هات لە قوبەی بارەگای پاک
وتی شێتەکە دیاری کردەوەت کوا؟
سەرێکی هەڵبڕی ڕووی کردە لای خوا

وتی تۆ خۆت ئەزانی شۆری لەیلا
سەری وا گێژ و بژ کردم لە مەیلا
نە بیری ڕووی جیهانم بوو نەمەحشەر
خەیاڵم عەشقی لەیلا بوو سەرانسەر
لە لای خوا خۆش بوو ئەم جوابە ڕەوانە
بووە ئەستێرە بۆ ئەم ئاسمانە
چە خۆشە شۆڕشی ئەم عەشقە پاکە
بەڵێ عەشقێ کە پاک بێ دیارە چاکە

وەرگێڕانی ساڵی ١٩٤٤

کە مەجنوون، دوایی هات و کەوتە توێی خاک
لێیان پرسی فریشتەی یەزدانی پاک
ئەرێ شێتەکە، دیاری کردەوەت کوا
سەرێکی هەڵبڕی، ڕووی کردە لای خوا
وتی تۆ خۆت بەشۆری عەشقی لەیلا
سەرت واگێژ و وێر کردم لە مەیلا
نەبیری خۆم و دنیام بوو نە مەحشەر
سەر و دڵ پڕ لە لەیلا بوو سەرانسەر
لەلای خوا خۆش بوو ئەم واتەی ڕەوانە
بووە ئەستێرەیەک لەم ئاسمانە

لەوە دەچێ شیعرەکە لێرەوە شیعری پیرەمێرد بێت:

منیش خۆزگە لە عەشقی نیشتمانا
بە کردەوەی خۆم نەزانیایە لە مانا
بەڵێ، مەجنوون کە ئەستێرەی سەمایە
جیایە، وێڵی، لەیلێی بەهایە
هونەر وایە کەسێ کە مەرد گوزین بێ
بە چاکە و خزمەت ئەستێرەی زەمین بێ

***

نەعتی فارسی بەکوردی(1)

ئەی پادشاهی خاوەری ژێر بورجی تەجەللا
قەسرت فەلەکە پاڵ ئەدەیە عەرشی موعەللا

خەتمی هەموو پێغەمبەر و ڕێ دۆزەرەوەی خوا
شابازی (دنیّ) کەوتیە ئەوجی (فتدلیّ)
هەندیّ لەبەیانی شەوی میعراجی تۆ (والنجم)
بادت بووە (بس) و بەیداخی (فتحنا)
سوێندێکە بەمووی ڕیش و سەرت ئایەتی (والليل)
(والشمس)ی بەڕۆی تۆ وتووە باری (تعالی)
تاجی سەرە (حاميم) و کەوات نوری (مزمل)
شەرحت بە(الم نشرح)، ئەلقابتە (طه)
قەد سەروی ڕەوانی لەبی ڕووباری (مدثر)
میحرابی برۆیشت، بووە (قوسين أو ادنی)
شایانی بەرت خەلعەتی (لولاک ولعمرک)
دەربانی دەرت (يوشع وذوالكفل ومسيحا)
نەختێکی لە جەمالت گەیییە (تەلعەتی یوسف)
ئەو ئاگرە بوو خستیە ناو گیانی زلیخا
کڕنۆشی فریشتە کە ئەیانبردە بەر ئادەم
بۆ گەوهەرەکەی تۆ بوو لەناو جەبهەی ئەودا
(یونس) لە شەتی موسڵدا نەخنکا بەهەوای تۆ
ڕسگار بوو لە تەنگانە کەوا ماسی فریو دا
موسا بەعەسای هیممەتی تۆ نیلی دوو لەت کرد
بەو هیممەتەوە سیحری بەتاڵ کرد (يدی بيضا)

(١) ژین ژمارە (٩٥٢) ساڵی ١٩٤٩

***

پیرەمێرد و شەش چوارینی بابا تاهیری هەمەدانی (عوریان)(١)

پیرەمێرد شەش چوارینەی بابا تاهیری وەرگێڕاوە و پێشەکیەکی کورتی بۆ نووسیوە، پێشەکیەکەی لە کتێبی دیوانی بابا تاهیری (ڕەزا تۆفیق)ەوە وەرگرتووە، کە بەتورکی چوارینەکانی بابا تاهیر و خەیامی لە بەرگێکدا لە چاپداوە.

پیرەمێرد نووسیویە «ڕەزا تۆفیقی فەیلەسوف و زۆر شاعیر، دیوانی بابا تاهیری تەرجەمە کردووە بەتورکی، لە ئەستەموڵ تەبع کراوە، لەگەڵ چوار خشتەکی خەیام پێکەوە لە بەرگێکدان. ئەبێ ئەمین زەکی بەگ ئەوەی بەرچاو نەکەوتبێ. ڕەزا تۆفیق زۆرجوانی تەرجەمە کردووە، جا

نازانم شێوەی کوردییەکەی بەهۆی کوردێکی سلێمانییەوە حەل کردووە یا هەر خۆی شارەزای هەموو زمانێکە. ئەسڵی شێوەکەی (ڕاجی)یە. ڕەزا تۆفیقیش بەزیانی (ڕاجی) داناوە و (ئازەری) خاوەنی ئاتەشکەدەکەیش هەر بەڕاجی داناوە و بەهەمەدانی ئەناسێ و تەخەلوسی شیعری (عوریان) بووە.

ئازەر ئەڵێ: بابا طاهر دێوانەیەکی فرزانە و هەمەدانییەکی هەمەدانە. بەعاشقی شەیدا ناوبراوە. لکی تەئریخی پیشەی من نییە، ئەوە خوا بەئەمین زەکی بەگی داوە. تەنها ئەمەندە ئەزانم کە بابا تاهیر برای (شێخ عەلییە کۆسەی دۆڵپەموو)ە و کەراماتی زۆر بووە!. ئیتر بەشی من لە شیعرەکانیایە، وا ئەیگێڕمە سەر شێوەی خۆمان:

١

چە خۆشە، خۆشەویستی، هەردوو سەر بێ
بە یەکسەر خۆشەویستی دەردی سەر بێ
ئەگەر مەجنوون دڵی شۆڕێکی تیا بوو
دڵی لەیلا لەوە شۆڕیدەتر بێ

٢

نەسیمێ لەو پەرێشان کاکۆڵە دێت
گەلێ خۆشتر لە بۆنی سونبوڵە دێت
خەیاڵی تۆیە شەو دەیگرمە باوەش
لە دۆشەکما، بەڕۆژ، بینی، گوڵە دێت

٣

من و عەشق و دڵێکی گێژ و وێژێ
کە برژانگ لێک ئەنێم، لافاو ئەڕێژێ
دڵی عاشق بەداری تەڕ ئەشوبهێ
سەرێ سووتا، سەرێ خوێناو ئەڕێژێ

٤

گوڵاڵەی کۆهساران هەفتەیەکە
وەنەوشەی جۆباران هەفتەیەکە
لەناو شاری دڵاندا جاڕ دراوە
وەفای سیمین غەداران هەفتەیەکە

٥

بەلایە دڵ، بەلایە، دڵ بەلایە
گوناهی چاوە، دڵ وا موبتەلایە
ئەگەر چاو ڕوومەتی شیرین نەبینێ
لە کوێ دڵ تووش ئەبوو بەو هەڵوەلایە

٦

کە زوڵفی تۆ لەگەڵ ڕووت بوو بەهاوەڵ
بەسەر گوڵدا پەرێشان ماوە سونبول
ئەزانم بۆچ لەسەر ڕووتدا بڵاوە
کە هەر داوێکی، داوێ دانێ بۆ دڵ

(١) ژین ژمارە ٦٠٣ی ساڵی ١٩٤٠

***

پیرەمێرد و نۆ چوارینەی خواجا عبیداللەی ئەنصار(١)

ساڵی ١٩٤٧ پیرەمێرد نۆ چوارینەی خواجای وەرگێڕاوە، بەڵام دەقەکانی لە تەکدا تۆمار نەکردوون، هەتا ئێمەش بیاننووسینەوە و بەراوردیان بکەین:

١

خوایە ئەوەی من لە تۆم ئەوێ ئەیزانی
لام داوە لە زینەتی جیهانی فانی
بێ قەدرە لەلام دەبدەبەی شاهانی
خانەی دڵم چاوەڕێیە بۆ میوانی

٢

هەر چەندە کە تەنگەتاوی ژێر باری جەفام
بەم بارەوە سابر و ڕەزامەندی خودام
هەر چۆنی بێ بەس نییە لە نامەردان دوورم
نائەهلم ئەگەر لەلا بێ، مەرگ خۆشە لەلام

٣

کەوتوومە کەمەندی گەردشی دنیاوە
دوو حەلقەیە دەست و پێمی پێ بەستراوە
شەو کەوتوومە ناو کۆڕی قومار و مەستی
ئەم عومرە عەزیزە سەیری چۆن دۆڕاوە

٤

ڕێی بێ ئەدەبی ونە، بەجایی ناگا
دوورڕێکە ئەدەب بەدەس گەدایی ناگا
پێ پلیکەی تەختی پادشاهی ئەدەبە
تاجێکە بەغەیری پادشاهی ناگا

٥

یادت بوو بەهامدەمی دڵی غەمگینم
تۆی تیا نەبێ هەرچی کە هەیە نایبینم
فریادمە یادی تۆ بگاتە فریام
شەمعی غەمی تۆیە شەو لەسەر بالینم

٦

لای من سەرو سەودای کە، کەسی تر نابێ
ڕێی عەشقە کە پەروای کە کەسی تر نابێ
ڕێت کەوتۆتە ناو دڵم ئیتر من بەسمە
دڵ پڕ لە سەفایە جای کەسی تر نابێ

٧

تێکەڵ مەبە بەم خەڵکە نەوەک مەغروور بی
گیرۆدەی خەڵکی ببی، ئەبێ لەو دوور بی
ڕازی دڵت بەکەس مەڵێ، بێ هوودەیە
هیچیش لەکەس مەخوازە نەوەک مەغفوور بی

٨

دەنکێ گەنمی کەست کە لە گەردندا بێ
قەسرت لە بەهەشتا کە لە کردندا بێ
ئەو قەسرە ئەڕووخێ بە پەلێ(حق الناس)
زۆردار ئەبێ بەختی لە سەر و بندا بێ

٩

بە فەقر و بەڵا کە هاونشینت کردم
بێ خزم و کەس وکار و قەرینت کردم
فەرمووت ئەمە جێی ئەوەیە خۆشم ئەوێی
چاکەم چییە؟! وا گردەنشینت کردم

....

(١) ژین ژمارە ٨٧٨ی ساڵی ١٩٤٧

***

چوارینەیەک لە فارسییەوە

پیرەمێرد ئەم چوارینە و گەلێ شیعری لەو بابەتەی ناو ناوە (شیعری کۆنی عاشقانە)، سەرچاوەی ئەم چوارینەیە و ناوی شاعیرەکەی نەنووسیوە، تەنها وەری گێڕاوەتە سەر کوردی:

«ئەگەر بێ ئاهێ هەڵکێشم وەکو بەرگی گەڵاڕێزان[١]
لە سینەم دەردەهێنێ پارچە پارچەی جەرگی سووتاوم
ئەوەند پڕ ترس و بیمە تەهلەکەی وای تیایە کووچەی عەشق
کە مەرگیش ناوێرێ ڕوو بکاتە عاشق، بۆیە وا ماوم!»

....

(١) ژین ژمارە ٨٩٥ - ساڵی ١٩٤٧

***

پیرەمێرد و چوارینەکانی (شێخ سەعید ئەبولخەیر)

پیرەمێرد لە ساڵی ١٩٤٨دا، شەست و پێنج چوارینەی شاعیری سۆفی (شێخ سەعید ئەبولخەیر)ی لە فارسییەوە وەرگێڕاوەتە سەر کوردی. هەر چوارینێک، دەقەکەی و بەرامبەری وەرگێڕانەکەی، نووسیوە. هەروەها پێشەکییەکی جوانی بۆ ناسین و بەرهەمی ئەم شاعیرە سۆفییە نووسیوە. لەم دیوانەدا ئەو پێشەکییە و دەقی شیعرەکان و وەرگێڕانەکانی پیرەمێرد دەخەینە پێش چاوی خوێنەران:

«زۆر دەمێک بوو ڕوباعیاتی شێخ سەعیدی ابوالخیرم لەم لاو لەولا ئەبیست، یا لە هەندێ گۆشەی بەیاز و کەشکۆڵدا بەرچاوم ئەکەوت. لە دوو سێ جیهەتەوە، تەئسیری ئەکردە دڵمەوە، جارێ لە نوقتەی ئەدەبیاتەوە، هەندێ نوقتەی وای تیایە من لە هیچ شاعیرێکی ترم نەبیستووە. دوای ئەوە هەندێ موناجاتی هەیە، سەرانسەر مەعنەویات و ئیلاهیاتە، کە ئەگەر کەسێ بەدڵ و دەروونێکی پاک بیخوێنێتەوە لە بارەگای خوادا، دەنگ ئەداتەوە و فریشتەکانی عالەمی باڵا ئەبنە هاوناڵە و هاودەنگ، لەبەر ئەوەیە کە دەستەیەک لە ئەهلی ئیمان بۆ هەر مەرامێکی دنیا بێ، ڕوباعییەکی ئەویان داناوە کە ئەگەر ئەوەندە جارە بیخوێننەوە خواستیان دێتە دی، ئەم نەوعە زاتانە کەوا لە پەردەی پەنهانیدا زوهد و تەقوا و لە دواییدا ئیرشاد ئەکەن.

مەسلەک و ڕا و تەریقەتی موختەلیفەیان هەیە کە هەریەکە بەناوێک ناو ئەبرێن مەزهەبی ئەبو سەعید سۆفی بووە کە لە ئەبی ئەلفەضلی کوڕی حەسەنی شاگردی ئەبی نەصری سەراجی وەرگرتووە.

ئەویش ئەچێتەوە سەر (جنید)ی بەغدادی. بەڵێ ئەم نەوعە پرستشە چونکە پەنهانییە و ڕێی ڕاستی شەریعەتی ئیسلامیش ئاشکرایە، خەڵک لەو مەعنەویاتەی (تصوف)ە ناگەن. نەشارەزان، زۆرتر بە(زنديق)یان ئەژمێرن. تەنانەت شێخ ئەبو سەعیدیشیان بەوە ئیتهام کرد و لای (مەحموودی غەزنەوی) شکاتیان لێ کرد، کە ئەمە لەسەر ڕێگای شەرع ناڕوا و ئەمیش گوایە بەئەبو عەلی ئیبن سینای وتووە کافرە و ئیبن سیناش بەو ڕوباعییە مەشهوورە جوابی داوەتەوە، کە لە ئەدەبیاتی فرسدا شێوەی (رباعی) چوار خشتەکی زۆر پەسەندە، لە رباعیاتیشدا دوو زات لە پێش هەموو شاعیرەکانەوەن. شێخ ئەبو سەعید و عومەر خەیام. ئەوروپایی زۆرتریان ئەدیبەکانی ئینگلیز روباعیاتی خەیامیان لەلا پەسەندترە. کە بەهەموو زبانێ تەرجەمە کراوە، بەڵام لە عالەمی ئیسلامدا دیارە شێخ ئەبو سەعید پێشترە و قیاسی لەگەڵ خەیامدا ناکرێ. ئەم بەهەموو مەعنایەکەوە پیاوی خوا و پیری تەریقەت بووە. چواردە ساڵ بەجەزبەی (فنا في الله)وە لە دەشت و بیابانی خاوراندا بەناڵەی مەحەبەتی ئیلاهییەوە سەحرانەوەرد بووە و بەگژوگیا ژیاوە. ڕوباعیاتەکانی هەموو فیوضاتی عەشقی خوای تیایە و والحاصل ئەم نەوعە اعاظمە وەک (فارابی) و (ابن سینا) و (شێخ ئەبو سەعید) فەلسەفە و تصوفیان لە شەرقدا هێناوەتە مەیدان. کە عەوام لە کەنهی ناگا و حەزرەتی مەولانا خالیدی خۆمان کە (مجدد)ی تەریقەتی نەقشبەندییە، ئەفەرموێ،: هەر تەریقەیە تار و پۆکەی نەچێتەوە سەر شەریعەت ئیلحادە. بۆیە ئێمە کە خوا و هیممەتی مشایخان فرسەتی داین دیوانی مەولەوی و مەولانا خالیدمان کردووە بەکوردی ئەمانەوێ ڕوباعیاتی شێخ سەعیدی ئەبولخەیریش بکەین بەکوردی. ڕوباعیاتی خەیام زۆر کەس بەهەموو زبانێ تەرجەمەیان کردووە. تەنانەت شێخ ئەحمەدی شێخ سەلام لە پێشدا و شێخ سەلام لە پاشدا کردوویانە بەکوردی بەڵام ئەم روباعیاتی شێخ ئەبو سەعیدە نەکراوە.

١

شب خیز، که عاشقان بەشب راز کنند
گرد دروبام دوست پرواز کنند
هر جا که دری هست بەشب در بندند
الاّ در دوست را کەشب باز کنند

١

شەو هەستە، کە شەو نیازی عاشق ڕازە
ڕۆحی لەدەری دۆست بەهەوای پەروازە
شەو، دادەخرێ دەرکی هەموو جێگایێ
دەروازەی دۆستە وا بەشەو دەروازە

٢

هنگام سپیده دم فروس سحری
دانی که چرا همی کند نوحه گری
یعنی که نمایاند در آییەئی صبح
کز عومەر شپی گذشت و تو بی خبری

٢

ڕووناکی بەیانی کەڵەشێری سەحەری!
زانیوتە کە بۆچ ئەکا نوحە کەری!
یەعنی کە لە ئاوێنەی ڕۆژا دیویە
عومرت شەوێکی تێپەڕی تۆ بێ خەبەری!

٣

ای آنکه براندەئی حاجات توئی
هم قاضی و هم کان مهمات توئی
من راز دل خویش چه گویم باتو
چون عالم سرّ والخفیات توئی

٣

ئەی خوایە، بەجێهێنەری حاجات هەر تۆی
هەم قازی و ڕێکخەری مهمات هەر تۆی
پێی ناوێ، من ڕازی دڵی خۆم لای تۆ بڵێم
هیچ کارێکی شارراوە نییە لات، هەر تۆی

٤

ای جملەئی بیکسان عالم راکس
یک جو کرمت تمام عالم را بس
من بیکسم و تو بیکسانرا یاری
یارب تو بەفریاد من بیکس رس

٤

ئەی بۆ هەموو بێکەسانی عالەم تۆی کەس
کەمتر کەرەمت بۆ هەموو مەخلوقت بەس
من بێکەسم و کەسی هەموو بێکەس تۆی
مەم نێرەوە لای کەسی تر ئەی فریاد ڕەس

٥

ما بامی و مستی سر تقوی داریم
دنیا طلبیم و میل عقبی داریم
کی دنیا و دین هردو بەهم جمع شوند
این است کە نەدین و نەدنیا داریم

٥

ئێمە کە بە مەستی مەیلی تەقوامانە
دنیا ئەگرین و هەوڵی عوقەبامانە
چۆن پێکەوە؟! دێنە دەس دنیا و دین
بەو دوودڵییە، نە دین، نە دنیامانە

٦

ای در صفت و ذات تو حیران کەومە
از هردو جهان خدمت درگاه توبە
علت توستانی شفاهم تو دهی
یارب تو بەلطف خویش یستان و بدە

٦

حەیرانی سیفات و زاتی تۆن ورد و درشت
لام خۆشترە خزمەتت لە دنیا و لە بەهەشت
تۆ دەرد ئەدەی و دەوا و شفایش لای تۆیە
دەرد لابە بدە شفا و زهنی بەبڕشت

٧

ای خالق ذوالجلال و ای بارخدای
تا چند روم دربەدر و جای بەجای
یا خانەئی امید مرا در دربند
یا قفل مهمات مرا در بگشای

٧

ئەی خوایە کە کردگار و فرمانداری
تاکەی بگەڕێم بەنانی خزمەتکاری
یا دەرکی ئەم ئومێدە لەسەر من داخە
یا بۆم بکەرەوە قاپیەکەی رسگاری

٨

مازار دلی راکە تو جانش باشی
معشوقەی پەیدا و نهانش باشی
زان من ترسم کە از دل آزاری تو
دل خون شود و تو در میانش باشی

٨

ئازاری مەدە، ئەو دڵە تۆ، گیانی بی
مەعشووقەی ئاشکرا و پەنهانی بی
ترسم لەوەیە ئەو دڵە ئازاری ئەدەی
خوێناو بێ نەزیبی کە تۆ میوانی بی

٩

سیما بی شد هوا و زنکاری دشت
ایدوست بیاو بگذر از هرچە گذشت
گر میل و وفاداری اینک دل و جان
ور عزم جفاداری اینک سر و طشت

٩

زیوینە هەوا و ڕەنگی زەنگارە دەشت
دۆستم وەرە با بلێین گوزەشتە کە گوزەشت
گەر بێت و وەفادار بی ئەوە گیان و دڵ
خۆ بێت و جەفاکار بی ئەوەیشە سەر و تەشت

١٠

راه تو بهر قدم کە پویند خوش است
وصل تو بهر سبب کە خویند خوش است
روی تو بهر دیدە کە بینند خوش است
نام تو بهر زبانی کە گویند خوش است

١٠

ڕێی تۆ چە بەسەر بێ، چە بەپێ بێ خۆشە
وەسڵت سەبەبی بێ و بەجێ بێ خۆشە
ڕووت دەرکەوێ هەر چۆنی بێ نووری چاوە
ناوت ببرێت و گوێتی لێ بێ خۆشە

١١

غمناکم و از کوی تو باغم نروم
جز شاد و امیدوار و خرم نروم
در درگه همم چو تو کریمی هرگز
نومید کس نرفت و من هم نروم

١١

دڵتەنگم و هاتووم بەدڵتەنگ نارۆم
لای تۆوە دڵم خۆش نەبێ بێ دەنگ نارۆم
دەرگای کەرەمت کە ناهومێدی نابێ
دڵخۆش نەبم و نەیکەمە ئاهەنگ نارۆم

١٢

با من بك حاجتي و روحي بيديك
اعرضت من الخلق واقبلت اليك
مالي عمل صالح استظهر به
قد جئتك واجباً توكلت عليك

١٢

ئەی ئەو کەسەی کاروبار و گیانمت بەدەسە
لام داوە لە خەڵک و ڕووم لە تۆ کردووە بەسە
هیچ کردەوەیەکم نییە پشت ئەستوور بم
هاتوومەتەوە کولم فەریاد ڕەسە

١٣

من بی تو قرار نتوانم کرد
از درگه تو فرار نتوانم کرد
گر برتن من زبان شود هر موئی
یک شکر تو از هزار نتوانم کرد

١٣

بێ ڕاز و نیازی تۆ دڵم ناگرێ قەرار
سەبرم نییە بێ سوودیشە تۆران و فرار
ئەگەر بێت و هەموو مووی بەدەنم بێ بەزبان
ناژمێررێ سوپاس یەکێکی لە هەزار

١٤

ای انکه بحال دل نالان دانی
ازار و غم شکسته بالان دانی
گر خوانمت از سینەئی سوزان شنوی
در دم نزنم زبان لالان دانی

١٤

ئەی خوایە خەبەر دەری دڵی ناڵانی
تەسکینی خەمی دەروونی کەم حاڵانی
بانگت بکەمێ بەسۆزەوە گوێت لێیە
دەنگیش نەکەم ئاشنای زبان لاڵانی

١٥

سرتا سردشت خاوران سنگی نیست
کز خون دل و دیدەبران رنگی نیست
در هیچ زمین و هیچ فرسنگی نیست
کز دست غمت نشستە دلتنگی نیست

١٥

نابینی لە دەشتی خاوەردا بەردێ
بێ خوێنی دڵ و هەناسە سەردێ
هەر بستە زەمینێ کە گیای لێ دەردێ
تیا کەوتووە لە داخی تۆ دەروون پڕ دەردێ

١٦

جانم بەلب از لب خموش تورسید
وز لعل خموش باده نوش تورسید
گوش تو شنیده ام که دردی دارد
درد دل من مگر بەگوش تورسید

١٦

گیان گەیوەتە سەر لێو لە لەبی خامۆشت
ئەو لەعلی خەمۆشی مەستی صەهبا نۆشت
بیستوومە کە خوا نەخواستە گوێت ئێشاوە
دەردی دڵی من مەگەر گەیشتە گۆشت

١٧

ای سرّ تو در سینەئی هر محرم راز
پیوبستە در رحمت تو بربرهمە باز
هرکس کە بدرگاه تو آید بەنیاز
محروم زدرگاه توکی گردد باز

١٧

سڕت لە دەروونی مەحرەمانی ڕازە
دەروازەی ڕەحمەت شەو و ڕۆژ وازە
هەرچی کە لە دەرگات بەنیاز و نازە
وا دیارە کە نائومێد نییە مومتازە

١٨

گر من گنە جملە جهان کردستم
لطف تو امید است کە گیرد دستم
گفتی کە بوفت عجر دستت گیرم
عاجز تراز این مخواه کاکنون هستم

١٨

من، هەرچی گوناه هەیە لە ئەستۆم بارە
هیوام بەوەیە مەرحەمەتی تۆم یارە
فەرمووتە لە تەنگانەدا دەست ئەگرم
زیاتر لەمە مەمهێڵەوە دوایی کارە

١٩

افعال بدم زخلق پنهان میکن
دشواری دهر پیشم اسان میکن
امروز خوشم بدار فردا انجا
انچە از کرم تو اید احسان میکن

١٩

ئەخلاقی بەدم لە چاوی خەڵک پەنهان کە
کارێ کە گران و سەختە بۆم ئاسان کە
ئەمڕۆ لە جیهان با بەخۆشی بیبەمە سەر
باقی کەرەمم سبەینێ پێ ئیحسان کە

٢٠

ای آنکە بەکنهت ترسد ادراکی
کونین بەپیش کرمت خاشاکی
از روی کرم اگر ببخشی همە را
بخشندە بود لطف تو مشتی خاکی

٢٠

ئەی خوایە کە تێت نەگەییوە هیچ ئیدراکێ
نیسبەت بەسەخات هەردوو جهان پیتاکێ
گەر بێت و هەمووی ببەخشی بەکەرەم
بێ قەدرە لات هەروەکو مستی خاکێ

٢١

یارب بەکرم برمن درویش نگر
برحال من خستەئی دلریش نگر
هرچند نیم لایق بخشایش تو
بر من منگر برکرم خویش نگر

٢١

خوایە بەکەرەم سەیری منی دەروێش کە
ڕەحمێ بەمنی ناڕەحەتی دڵڕێش کە
هەر چەندە کە شایستەی بەخشینت نیم
مەڕوانە من گەورەیی خۆت دەرپێش کە

٢٢

غازی زپی شهادت اندر تک و پوست
غافل کە شهید عشق فاضلتر از دوست
در روز قیامت این بەاوکی ماند
این کشتەئی دشمن است و کشتەئی دوست

٢٢

غازی بەهیوای شەهیدی کەوتەک و دەو
نازانێ شەهیدی عەشق گەلێ پێشترە لەو
ئەو کوشتەی دوژمنە، برینی دیارە
خۆشبەختە، بەدەستی دۆستی کوژراوە ئەو

٢٣

ای انکە دوای درد مندان دانی
درمان و علاج مستمندان دانی
من شرح دل خویش چە اظهار کنم
نا گفتە دوصد هزار چندان دانی

٢٣

ئەی تۆ کە دەوای دەردەداران زانی
دەرمان و عیلاجی بێ قەراران زانی
پێی ناوێ کە من ڕازی دڵم ئیزهارکەم
من نەیشێلێم تۆ دەردی هەژاران زانی

٢٤

من کیستم آتش بدل افروختەئی
برخر من عشق چشم خود دوختەئی
در راه وفا چو سنگ و اتش گزدم
شاید کە رسم بەصحبت سوختەئی

٢٤

من کێم لەدڵا، ئاگری هەڵگیرساوێ
بۆ خزمەتی عەشق چاو لە ڕێدا ماوێ
بۆ ئاگری وەفا خۆم ئەکەمە ئەستێ و بەرد
بەڵکو بگەمە سوحبەتی دڵسووتاوێ

٢٥

یارب ز دوکون بی نیازم گردان
از افسر فقر سرفرازم گردان
در راه طلب محرم رازم گردان
راهی کە نەسوی توست بازم گردان

٢٥

خوایە لە دوو لاوە بێ نیازیم بدەرێ
تاجێکی لەفقری سەرفرازیم بدەرێ
لای تۆ بەهیوام مەحرەمی ڕازیم بدەرێ
ڕێی ڕاستی نزیک و چارەسازیم بدەرێ

٢٦

دارم گنهی ز قطرەئی باران بیش
از شرم گنەفکندە ام سر در پیش
آواز آمد غم مخور ای درویش
تو در خور خود کنی و مادر خور خویش

٢٦

بارانی گوناه، شەستە ڕەهێڵەی بوو بۆم
لەش تەڕ، سڕی سەرما و لە شەر مامل کۆم
دەنگێکی لە غەیبەوە وتی ئەی دەروێش
تۆ قابیلی خۆت ئەکەیت و من لایەقی خۆم

٢٧

یارب زگناه زشت خود منفعلم
وز فعل بدو خوی بد خود خجلم
فیضی بدلم ز عالم قدس رسان
تا محو شود خیال باطل ز دلم

٢٧

یاڕەبی لە کردەوەی بەد شەرمندەم
بەم باری گوناهە قورسەوە دەرمەندەم
فەیزێ بخەرە دڵم لە قودسیەتی خۆت
دەرکا لە دڵم خەیاڵی چوون و چەندم

٢٨

یارب زقناعتم تو انگر گردان
وز نور یقین دلم هنور گردان
احوال من سوختەئی سرگردان
بی منت مخلوق میسر گردان

٢٨

خوایە بەقەناعەت لە فەقیریم دەرکە
نوورێکی یەقینم لە دڵا ڕەهبەر کە
تا دەست لەم و لەو نەگرمەوە بۆ نانێ
بێ منەتی خەڵکی کاری من مەیسەر کە

٢٩

این گنبد گبراز کجا پیداشد
وین صورت قبر ازکجا پیداشد
خورشید مراز چشم من کرد نهان
این لکەئی ابر ازکجا پیداشد

٢٩

ئەم گومەزی گاورە لە کوێ هاتە ظهور
ئەم صورەتی قەبرە دڵمی وا خستە فتوور
ڕۆژی منیان لە چاوی من پەنهان کرد
ئەو هەورە ڕەشە لە کوێوە پەیدا بوو لە دوور

٣٠

یارب بگشا گرە زکار من زار
رحمی کە زخلق عاجزم در همە کار
جز درگە تونیست مرا درگاهی
محروم از این درم مکن یا غفار

٣٠

تۆ بۆم کەرەوە خوایە گرێکەی کارم
کەس کەڵکی کەس ناگرێ، لە خەڵک بێزارم
هەرتۆم هەی و دەرگای کەرەمی تۆ شک ئەبەم
ڕووم کردووەتە قاپیت بگەرە هاوارم

٣١

مـردان خـدا زخـاكـدان دگـرند
مـرغـان هوا ز آشـيـان دگـرند
منگر تو از اين چشم برايشـان كـايشـان
فـارغ ز دوكـون و درمكان دگـرند

٣١

پيـاوانى خـودا له سـەر زەمـينێكى ترن
مـورغـاى هەوا لەلانەى بەرز ئەفـڕن
مەڕوانه وان بەچاوى خەڵك چونكو ئەوان
باكيـان له دنيا نييـه، جێى تر دەگرن

٣٢

گـر دست تضـرع بەدعـا بردارم
بيخ و بن كـوه را زجـا بردارم
لكن ز تفـضـلات مـعـبـود احـد
(فـاصـبـر صـبـراً جـمـيـلاً) از بردارم

٣٢

گەر دەستى تەمەننا بەدوعا بەرز كەمەوە
ڕەنگە ڕەگى كێوى بەرز لەسەر ئەرز كەمەوە
ئەمما كـه خـودا دەسـتى ويقـارى دامێ
(فاصبر صبراً جميلاً) با بەرز كەمەوە

٣٣

اى ذات رفـيع تو نەجـوهر نەعـرض
فـضل و كـرمت نيـست مـعلل بەغـرض
هركس كـه نباشـد تو عـوض باشى ازو
وانرا كه نباشى تو كسى نيست عـوض

٣٣

ئەى زاتى بڵندى تۆ نەجەوهەر نەعـرض
چاكە و ڕەوشت پاكە لە كين و لە غرض
تۆ هەى لە برى ئەوەى ئەڵێ من هيچ نيم
گەر تۆى نەبێ بيشبێ، كەس نابێ بەعـوض

٣٤

آمـد سـحـرى ندا ز مـيـخـانەى مـا
كـاى رند خـراباتى ديوانەى مـا
خـيـز كـه پر كنيم پيـمـانەى مى
زان پيش كـه پر كنند پيـمـانەى مـا

٣٤

دەنگێكم ئەبيست بەيانى لاى مەيخانه
ئەيگوت وەره ئەى قـەلەندەرى دێوانه
با بەر لەوەى پەيمانەى ئێـمـه پڕكـەن
پڕكـەين لە مـەى مـوحـيـبـەتا پەيمانه

٣٥

اى فـضلى تو خلق را هدايت كـرده
مـارا بەلقـاى خـود حـمـايت كـرده
انعـام تو عـام است و سـزا و كـرمت
با مـؤمن و گـبـر صـدعنايت كـرده

٣٥

ئەى فـەزڵى تۆ ڕێى هيـدايەته بۆ گشت كـەس
(حـفظت) كـه پەناى حيـمـايەته بۆ من بەس
ڕزق و نيـعـمـەت عـامـه بەسـەر دنيـادا
بۆ مـسلم و گـاور كـەرەمت فـرياد ڕەس

٣٦

ای لطف تو روزو شب کند چارەی من
احسان تو بیحد است دربارەی من
آندم کە زند آتش شهوت شغلە
فریاد ز نفس شوم امارەی من

٣٦

ئەی لوتفی تۆ ڕۆژ و شەو دەکا چارەی من
بەخشندەیی تۆ بێ حەددە دەربارەی من
زۆر تیژە گڕی ئاگری حرص و شەهوەت
هاوار مەکە نەفسی شوومی ئیمارەی من

٣٧

یارب، یارب کریمی و غفّاری
رحمان و رحیم، راحم و ستّاری
خواهم کە ز رحمت خداوندی خود
سر گشتەئی خویش رامز و نگذاری

٣٧

ئەی خوایە خوایە، خوایەکی لێبوردووی
ڕەحمی دوو جیهان بەبەندەی خۆ کردووی
ڕووم کردۆتە تۆ بەگەورەیی خۆت خوایە
مژدەم بدەرێ بلێ ئیمان دەربردووی

٣٨

سبحان اللە بەهر غمی یار توئی
سبحان اللە گشایش کار توئی
سبحانە اللە بەعزت (کن فیکون)
سبحان اللە غفور و غفار توئی

٣٨

ئەی پاک و مونەزەه لە غەما تۆم یاری
سبحان اللە گڕی گوشای زۆرکاری
سبحانە اللە عەیبت ئەبینی و ستاری
سبحان اللە لە گوناهی ئێمە تۆ غەفاری

٣٩

یک موغم ایام نداریم خوشیم
گر چاشت بود شام نداریم خوشیم
چون پختە بەما میرسد از مطبخ غیب
ازکسی طمع نداریم خوشیم

٣٩

باکمان لە خەمی جیهان نییە دڵخۆشین
قاوەڵتی ئەخۆین بۆ شەوێ دایناپۆشین
هەرچی بمەوێ لە مەتبەخی غەیبەوە دێت
ئازادەی منەتی دەسندەی خوێشین

٤٠

در ملکت وجود فرمان از تست
آرام دل بیسر و سامان از تست
مارا بەدوای درد دل کاری نیست
درد از تو دل از تو درمان ازتست

٤٠

لەم عالەمەدا ڕەوایە فەرمانی تۆ
هەرچی هەیە دڵخۆشە بەسامانی تۆ
کارم بەدەوا نییە نگهبانی تۆ
دڵ، دەردی لە تۆوە دێت دەرمانی تۆ

٤١

گر لاف زنم که یار خویش خوا نمت نەئی
با من بەوەفا و مهر نیکو است نەئی
وین طرفه تر آنکه از برای تو بەمن
خلقی همه دشمنند و تو دوست نەئی

٤١

گەر بێم و بڵێم کە دۆستی دڵداری نیت
یاخو کە لەگەڵ منا وەفا کاری نیت
داخی ئەوە کوشتوومی لە ڕووی تۆوە خەڵک
لێم دوژمنن بەتۆیش بڵێم یاری نیت

٤٢

در سینه توئی و گرنه پر خون کنمش
در دیده توئی و گرنه جیمون کنمش
امید وصال تست جانرا ورنه
ازتن بەهزار حیلە بیرون کنمش

٤٢

تۆم وای لە دڵا ئەگینە پڕ خوێنی ئەکەم
چاو تۆ نەبینێ، کوێر و بێ سەروشوێنی ئەکەم
گیان بێت و بەدەوری سەری تۆدا نەگەڕێ
نایگرمەوە خۆم و پڕ شەق و جوێنی ئەکەم

٤٣

اسرار ازل را نەتو دانی و نه من
این حرف معما نەتو دانی و نەمن
هست این همه حرف، گفتگوی من و تو
چون پرده بر افتد نەتو دانی و نه من

٤٣

سڕی ئەزەلی نەتۆ ئەزانیت و نەمن
حەرفێکە ئەمەند قووڵە نە سەری دیارە نەبن
واتەی من و تۆ ئەمەندە پێی دێتە وتن
تا پەردە هەڵئەگرن نە قسەی تۆیە نەمن

٤٤

زاهد بووم، ترانه گویم کردی
سردفتر بزم هرزه گویم کردی
سجاده نشین یار قابل بودم
بازیچەی کودکان کریم کردی

٤٤

زاهید بووم و تۆ گۆرانی بێژت کردم
کەوتبوومە بەزم و گێژ و وێژت کردم
یاری بەویقار و پیری سەر بەماڵ بووم
منداڵت ورووژاند و لە نوێژت کردم

٤٥

در کعبه اگر دل سوی غیراست نزا
طاعت همه فسق، کعبه دیراست نزا
ور دل بەخدا و ساکن میکده ای
خوش باش که عاقبت بەخیراست نزا

٤٥

دڵ بێت و لە کەعبەی یادی غەیری خوا بێ
نوێژی وەکو کفری دەیرە گیرا نابێ
خۆ بێت و لەمەیخانە لەگەڵ خوای خۆی بێ
تا کاتی دەرفەت و خێر خوای خۆی لابێ

٤٦

چون دایره ما زپوست پوشان تویم
در دایرەئی حلقە بەگوشان تویم
گر بنوازی هم از خروشان تویم
ور ننوازی هم از خموشان تویم

٤٦

ئێمە وەکو دەف لە پۆست پۆشانی تۆین
لەو دائرەدا حەلقە بەگۆشانی تۆین
پەنجە کە لە دڵ کەوێ، خرۆشانی تۆین
لاواندنەوەت نەبێ خەمۆشانی تۆین

٤٧

ای از قلم وجود برلوح عدم
تصویر کمونات راکرده رقم
از رحمت خود نامە سیاهی چومرا
نومید مکن بەحرمت لوح و قلم

٤٧

ئەی خامەی ئیجادی لە سەد لەوحی عەدەم
هەرچی لە جیهانا هەیە کردوویە ڕەقەم
لەو خیلقەتەدا خوایە ئەگەر نامە، سیا–م
بمکە بەسپی، بەحورمەتی لەوح و قەڵەم

٤٨

دیری است کە زخم دل مانا سور است
از پای فتادە ایم و منزل دور است
احوال خود ازکسی چەپنهان دارم
چون زلف پریشانی ما مشهور است

٤٨

چەندێکە برینی دڵی من ناسۆرە
بێ هێزم و پێم خستووە مەنزڵی دوورە
نایشارمەوە حاڵی خۆم کەوا مەنزوورە
وەک ئەگریجە شێواویی من مەشهوورە

٤٩

این یار کە عهد دوستداری بشکست
میرفت و منش گرفتە دا من در دست
میگفت کە بعد از این بەخوا بمبینی
پنداشت کە بعد از این مرا خوا بی هست

٤٩

یار عەهدی شکاند و وتم دڵم ئەشکێنی
داوێنم ئەگرت و کەوتبوومە شوێنی
لێم توند بوو، وتی مەگەر بەخەو بمبینی
پێم گوت، من و خەو، ئەوە خەوە ئەیبینی

٥٠

مارا خواهی همە حدیث ماکن
خو، با ماکن، و زدگران، خو واکن
ما زیبائیم و یادما زیبا کن
باما، دو دلە مباش و دل یکتاکن

٥٠

گەر ڕاست ئەکەی و منت ئەوێ من یادکە
خووی خۆت بدەرە من و دڵی خۆت شادکە
من جوانم و کاشانەی جوان بنیادکە
یەک دڵ بە دڵت لە دوودڵی ئازادکە

٥١

مشهور و خفی چو گنج دقیانوسم
پیداونهان چو شعله درفانوسم
القصه درین چمن چوبید مجنون
بنالم و در ترقی معکوسم

٥١

پەنهان و عەیان لە گەنجی تەقیانووسم
بێ ناڵە ئەسووتێم گڕی ناو فانۆسم
لەم باخی جنوونە بەیدە مەجنوونێکم
سەر شۆڕی غەمی تەرەقیی مەعکووسم

٥٢

باستر توهر سوخته رازی دارد
باراز تو هر بنده نیازی دارد
ای رازق بخشنده تو نومید مکن
انرا که بەدرگهت نیازی دارد

٥٢

سووتاوی لیقات هەر یەکە ڕازێکی هەیە
هەر بەندەیە بەو ڕازە نیازێکی هەیە
بەخشندە کە تۆ بی ناهومێدی ناکەی
چونکو بەهەوات سۆز و گودازێکی هەیە

٥٣

باکوی تو هر کرا سروکار افتد
از مسجد و دیر و کعبه بیزار افتد
گر زلف تو در کعبه فشاند دا من
اسلام بەدست و پای زننار افتد

٥٣

هەرچی کە لەگەڵ نگاهی تۆ هاوچەشمە
دەیرە و حەرەم و ماڵی خودای لا پەشمە
داوێن کە لە کەعبە هەڵتەکێنێ ئیسلام
ڕوو ناکەنە، کەعبەوە، ئەزانن خەشمە

٥٤

بیگانەئی بیگانە تو گرد ماگرد
برگرد زخلق و آشنای ماگرد
طول امل دنیای دون کوتەکن
این کوچە دری ندارد ازوی واگرد

٥٤

بێگانە لە بێگانە بەدەورما بگەڕێ
بۆ من بەرە ئاشنا لە خەڵکی بگەڕێ
توولی ئەمەلی جیهانی دون کورت کەرەوە
کۆڵانێکە دەرناچێ، وەرە لێی وەرگەڕێ

٥٥

مائیم کە فیل برنتا بدلت ما
برعدش برین برند هرشب کت ما
گر مورچە در اید انور خط ما
ان مورچە شیر گردد از هیبت ما

٥٥

فیل هێزی نییە هەڵگرێ کەرت و لەتی من
شەو عەرشی بەرینە شوێن و ماواو ڕەتی من
مێروولە کە کەوتە ژێر پەناه و خەتی من
ئەو مێروولە شێرە لەگەڵ هەیبەتی من

٥٦

بی پاد سران دشت خون اشامی
مردند بهحسرت غم و ناکامی
محنت زدگان وادی عشق نزا
هجران کشد واجل برد بدنامی

٥٦

بێ پێ و سەرەکانی دەشتی بێ ئارامی
مردن بەسزای دووریەوە و ناکامی
محەبەت زەدەکانی وێڵی دەشتی عەشقت
کوشتەی غەمی تۆن و بۆ ئەجەل بەدنامی

٥٧

ای بر امدیت تو شاهد همه ذات
تشکیک مشکک نکند نعت صفات
ذات تو در اندمی که اید به صفت
هم ذات ترا ذات تو باشد مرآت

٥٧

تەنهاییەکەت بەزاتت باوەڕ دێنێ
شوبهەی ئەوی نەتناسێ ئەسەر نانوێنێ
بۆ ئەو کەسە وا لە دووی سفاتت ئەگەڕێ
ئاوێنەی زاتی خۆتە زات ئەنوێنێ

٥٨

انروز که آتش محبت افروخت
عاشق روش عشق ز محبوب آسوخت
از جانب دوست سر زد این سوزوگداز
تا ، در نگرفت شمع، پروانه نەسوخت

٥٨

ئەو ڕۆژە کە ئاگری مەحەبەت دەرکەوت
عاشق بەنیگای دلبەری عەشقی بەرکەوت
جلوەی ڕوخی دۆستە ئەم ئاگرەی وا ڕێکەوت
پەروانە چرای دی، تا نەسووتا نەسرەوت

٥٩

ای نیکی نکرده و بدیها کرده
وانگاه خلاص خود تمنا کرده
بر عفو من توبەکه هرگز بنود
ناگرده چو کرده، کرده چون ناکرده

٥٩

ئەی پیاوی خراپ لە چاکە هیچ نادانی
هەروا بەنیازی بەخششی یەزدانی
باوەڕ مەکە، عەفویەکە تۆ نایزانی
خوا هەر هەقی خۆی ئەبەخشێ نەک ئینسانی

٦٠

یارب بەمحمد و علی و زهرا
یارب بەحسین و حسن و آل عبا
از لطف برار حاجتم در دو سرا
بی منّت خلق یا علی الاعلی

٦٠

خوایە بە محەممەد و عەلی و زەهرا
یارەب بە حسێن و حەسەن و ئالی عەبا
بۆم سووک و ڕەواکە کاروباری دوسرا
بێ منەت بێگانە خودای عوقدە گوشا

٦١

گرهر سحری باتو همیگویم راز
در حضرت تو همین کنم عرض نیاز
بی منت بندگانت ای بنده نواز
کار من سرگشتهٔی بیچاره بساز

٦١

بۆم بلوێ بەیانییان لە تەک تۆدا ڕاز
تەنها ئەمەیە کە لەخزمەتا عەرزی نیاز
بێ منەتی بەندەکانت ئەی بەندە نەواز
بێ چارەم و کارم بەکەرەم خۆت بدە ساز

٦٢

سربست زسنگ خاوران دانەیی لال
چون دانەیی اشک عاشقان درمە و سال
بنمود جلال دوست ازپردە جمال
چون صورت حال من شدش صورت حال

٦٢

سرێکە کە بەدری خاوەران لەعلی ئاڵ
ئەنوێنێ لەڕەنگی ئەشکی عەشق مانگ و ساڵ
کاتێ کە جەماڵی دۆست لە ڕووپۆشی جەلال
دەرکەوت بووە حاڵی من سوورەتی جەماڵ

٦٣

ای آنکه منزهی و بی هم تائی
کسرا بنود ملک بدین زیبائی
خلقان همه خفته اند و در رابسته
یارب تو در رزق بەمن بگشائی

٦٣

ئەی داوەری تەنهایی و بێ هاوتایی
بۆ کەس نەلواوە موڵکی وا تا دوایی
خەڵکی هەموو نووستوون بەخەبەر تۆ ماوی
لێم ببیسە دوعا بەخەڵوەتی تەنهایی

٦٤

رفتم بەکلیسەهای ترسا و یهود
ترسا و یهود را همە رو بەسوی تو بود
اندرپی عشق تو بەمیخانە شدم
تسبیح ملک زمزمەی عشق تو بود

٦٤

ڕێم کەوتە کەنیشتە و کڵێسەی گاور و جوو
تەسبیح و سجوودی هەردوو لا بۆ تۆ بوو
بۆ تۆ دەگەڕام کە چوومە ناو مەیخانە
نەعرەی دڵی مەست لەلام بووە (الا هو)

٦٥

روزی کە چراغ عشق خاموش شود
در بستر مرگ عقل مدهوش شود
با بیدر دان مکن خدایا حشرم
ترسم کە محبتم فراموش شود

٦٥

ئەو ڕۆژە چرای ژیانم ئەکوژێنییەوە
دووبارە بەعومری نوێوە ئەمژیەنییەوە
بۆ حەشر و حساب مەمخەرە ناو بێ دەردان
نەک تۆم بەفەرامۆشییەوە لێ بسێنییەوە

***

چەند تێبینییەک لەسەر ئەم چوارینانە

١- چوارینەی (٣٣) سەبک و دارِشتنی لە هی شێخ سەعید ناکات.

٢- چوارینەی (٥٧،٥٤) لەوە ناچێ شیعری شێخ سەعید ابوالخیر بێت هەروەها چوارینەی (٥٩).

٣- چوارینەی (٦٠) لە شیعری شاعیرێکی شیعە دەچێت.

٤- چوارینەی (٣٤) یەکێکە لە چوارینەکانی خەیام و تێکەڵ بەچوارینەی شێخ بووە.

***

پێنج خشتەکی سالم لەسەر شیعری مەولانا خالد و وەرگێرانەکەی پیرەمێرد

پیرەمێرد سێ جار ئەم شیعرەی وەرگێراوە و بڵاوی کردۆتەوە و هەر سێ جارەکە لە دەقەکەی گۆڕیوە. یا بەیتی لابردووە یا لێی زیاد کردووە!

جاری یەکەم دەقی شیعرەکەی وەرگێراوە و یەک بەیتی خۆی بۆ زیاد کردووە. لە شەش بەیتەوە کردوویە بەحەوت. بەڵام پێشەکییەکی کورتی بۆ نووسیوە و باسی ئەو بەیتەی خۆی دەکات. بەم جۆرە: «ئێمە فەیز و بەهرەیەکی وامان لە ڕوحی مەولەوی وەرگرت، توانیمان پایەیەک زۆرتر سەر بکەوینە ئاسۆی پرشنگی ڕوحی مەولانا خالید. خوا یار بێ دیوانەکەی ئەویش وەرگێڕمە سەر کوردی. ئەم ئارەزووی منە لە مەعنەویاتی ئەم ڕۆحە خالیدەیە، وا ئەمجارە غەزەلێکی مەشهووری کە سۆز و تاسەی سەرچنار و بەکرەجۆ و یادی نیشتمانە، نووسیمانەوە تەنها یەک شیعری تازەیە کە ئەویش لە ڕابیتەی کەراماتی خۆیەوە یا تەوفیق، تەوفیقی لەخواوەیە».

جاری دووەم پێنج خشتەکییەکەی سالمی لەسەر شیعرەکەی مەولانا بڵاو کردۆتەوە بەڵام ئەمجارە لە شەش پارچەی پێنج خشتەکییەکەوە بووە پێنج. واتا پیرەمێرد پێنج خشتەکی شەشەمی نەنووسیوە، یاخود بڵێین وەرنەگێڕاوە کە نازناوی سالم و هەم مەولاناشی تیادایە. جگە لەوەی دەستکاری شێوە و نووسینی کوردیەکەی سالمی کردووە. لە نووسینی کوردی (شیعری کوردی ئەو سەردەمەی سالم)ەوە هێناویەتە سەر کوردی ساڵانی چلەکانی ئەم چەرخە!!.

جاری سێیەم بەو دەستکاریانەشەوە، لە شیعرەکە نەگەڕاوە و پێنج خشتەکییەکی خۆی هاویشتۆتە ناو پێنج خشتەکییەکەی (سالم)ەوە. وە بۆتە حەوت بەند!!.

لێرەدا هەر سێ وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد بڵاو دەکەینەوە، هەروەها دەقی پێنج خشتەکییەکی سالم (وەک خۆی بێ دەستکاری) دەخەینە پێش چاوی خوێنەران لەتەک دەقی شیعرەکەی مەولانادا هەتا پێنج دەقمان لەبەر دەستا هەبێت و بتوانین بەراوردیان بکەین و جیاوازییەکانمان بۆ دەرکەوێت.

دەقی شیعرەکەی مەولانا:

موسم عید است وها نومید از دیدار یار
عالمی در عیش و نوش و مادو چشم اشکبار
هرکسی با یار درگشت و گلستان است و من
ز اشک سرخم شدکنار ازداغ هجران لاله زار
جان نثار مقدم جانان نکرده دم بدم
چیست بهره ازتفرجهای تخت جان نثار[۱]
بی نوا و دل پر از خار و غریب و درد مند
دست بردل، سر بزانو، چشم دررە، دل فگار
سینه، سوزان، دل فروزان، کوچه کوچه، دربدر
کس مبادا همچو من آوارە از یار و دیار
(بکرەجویی) شد زهر چشمم روان از خون دل
عاقبت کردم دوا، داغ فراق سرچنار
(خالدا) گر نیستی دیوانه و صحرا نورد
تو کجا و کابل و غزنین و خاک قندهار

(١) ئەم بەیتە لە تەخمیسەکەی (سالم)دا نەنووسرابوو. بەڵام لە دیوانی مەولانا خالدی یادی مەردانی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیسدا نووسرابوو. مامۆستا عبدالقادری دەباغی دەڵێت ئەو بەیتە بەشیعری مەولانا نازانم!

وەرگێڕانی یەکەمی پیرەمێرد:

جەژنە من وا ناهومێد و بێ بەشی دیداری یار
خەڵکی خوڕڕەم، من بەخوڕڕەم ، ئاو لە چاوم دێتە خوار
گشت لە گەشتی دەشتە داوێن پڕ گوڵاڵەی ئاڵ و من
ئەشکی سووری داخی دووری دەوری کردمە لالەزار
بێ نەواو و دڵ لە خەم کەیل و غەریب و بێ نسیب
دەست لەسەر دڵ سەر لە ئەژنۆ چاو لە ڕێگا پرسیار
دڵ سووتاو و جەرگ بڕاو، کوڵان بەکوڵان دەربەدەر
کەس بەدەردی من نەچێ دوورکەوتە بێ یار و دیار
خوێنی دڵ واهات بەچاوما بوو بەجۆگەی بەکرەجۆ
هەردوو سەرچاوەی چەمێکن کردمە تاسەی سەرچنار
باوە مردەی (باوە مردە)م ئاڵ بوو لاغی چاوەکەم
خۆزگە ئەمدی پێم بڵێن وا(باوە گیلدی) گەییە شار[١]

پیم بڵێ خالید، ئەگەر تۆ وا ڕەهەندە و شێت نەبی
تۆ لە کوێ و غەزنەین و کابول، خاکی هیند و قەندەهار

(١) ئەم بەیتە لە شیعرەکەدا شیعری پیرەمێردە.

***

دەقی پێنج خشتەکی سالم لەسەر شیعرەکەی مەولانا خالد(١)

١

دڵ لە میحنەت کەیلە ڕێم کەن، با لە غەم دەرچم لە شار
ئەمڕۆ ڕۆژێکە لە جەمعی مەردومان بگرم کەنار
دەستەئەژنۆ دانیشم بێچارەو و زار و نزار
«موسم عید است و مانومید از دیدار یار
عالمی در عیش و نوش و ما دوچشم اشکبار»

٢

ئەی ڕەفیقان، بێن بەمەردی چاری ئەم بێچارە کەن
غەرقی لوجەی ظەرفی دەردم لەو دەمە سەر تا بەدەن
نەونیهالی شادمانیم بۆ نەبێ سا ڕیشەکەن؟
«هرکسی با یار درگشت و گلستان است و من
ز اشک سرخم شدکنار از داغ هجران لاله زار»

٣

ئەم جیهانە خولدە بۆ مەردوم، وەلی بۆ من سەقەر
عومری شیرینم بەتەڵخی چوو لەبەر طولی سەفەر
قەط لە موددەی عومری خۆمدا هەفتەیێ نەمدی حەضەر
«سینە سوزان، دلفروزان، کوچە کوچە، دربدر
کس مبادا همچو من، آوارە از دار و دیار»

٤

لەو دەمە تا حاڵ لە داوی دوورییا کەوتوومە بەند
نەبووە فارغ بم بەئانێ قەط لە ئافات و گەزەند

ڕۆژ و شەو مەشغولی ئەم ذکرەم بەئاوازی بلەند
بی نوا و دل پر از خار و غریب و درد مند
دست بردل سربزانو چشم در ره دلفگار

٥

دێتە گوێم دایم بەزاری ناڵەیی مەحزوونی دڵ
بێ قەرار و ئیضطرابە ساڵ و مەه قانوونی دڵ
داتەپی کاخی مراد و تێکشکا ئەستوونی دڵ
«بکرەجوی شد زهر چشمم روان ازخون دل
عاقبت کردم دوا داغ فراق سرچنار»

٦

کەس نەبێ (سالم) لە دونیادا وەکو من تووشی دەرد
بێ نەوا کەوتوومە غوربەت ناتەوان و ڕەنگ زەرد
شیعری (مەولانا) دەخوێنم، هەڵدەکێشم ئاهی سەرد
(خالدا) گرنیستی دیوانە و صحرا نورد
توکجا و کابل و غزنین و خاک قندهار

(١) ئەنجوومەنی ئەدیبان – ئەمین فەیزی. چاپی نوێی ١٩٨٣ .

***

وەرگێڕانی دووەمی تەخمیسەکە بەدەستکارییەوە لە لایەن پیرەمێردەوە

١

دڵ لە میحنەت کەیلە ڕێم کەن بەڵکو زوو دەرچم لە شار
ئەمڕۆ ڕۆژێکە لە جەنبەی مەردومان بگرم کەنار
دەستەئەژنۆ دانیشم بۆ حاڵی خۆم بگریم بەزار
ڕۆژی جەژنە من تەریک و بێ بەشی دیداری یار
خەڵکی خوڕڕەم، من بەخوڕڕەم ئاو لەچاوم دێتە خوار

٢

ئەی ڕەفیقان بێنە فریام چاری ئەم بێچارە کەن
غەرقی لیتەی دەردی مەحروومی بووە سەر تا بەدەن

نەو نیهالی شادمانیم با ، نەکا (با) ڕیشەکەن
گشت لە گەشتی دەشتە داوێن پڕ گوڵاڵەی ئاڵ و من
ئەشکی سووری داخی دووری دەوری کردمە لالەزار

٣

لەو دەمەی دەوران لە داوی دووریيا خستوومیە بەند
نەبووە ئارامم بەئانێ قەت لە ئافات و گەزەند
ڕۆژ و شەو کەوتوومە واوەیلا بەئاوازی بوڵەند
بێ نەوا و دڵ پڕ لە غەم کەیل و غەریب و دەردمەند
دەست لەسەر دڵ سەرلەئەژنۆ چاو لە ڕێگەی پرسیار

٤

ئەم جیهانە جەننەتە بۆ هەر کەسێ و بۆ من سەقەر
عومری شیرینم بەتاڵی چوو لەبەر ئەرکی سەفەر
قەت لە موددەی عومری خۆمدا هەفتەیە نەمدی حەزەر
دڵ سووتاو و جەرگ بڕاو کۆڵان بەکۆڵان دەربەدەر
کەس بەدەردی من نەچێ دوورکەوتەیی یار و دیار

٥

چەند بەسۆزە ئەی دڵەی سووتاو کزە و هاواری تۆ
دیدە! ئەی تۆ ئەم هەمووو ئاوەی کە کردووتە بە جۆ
ئاوی زەڵم و تانجەڕۆ وشکن لە چاوتا بێ درۆ
خوێنی دڵ واهات بەچاوما بوو بە جۆگەی بەکرەجۆ
هەردوو سەرچاوەی چەمێکن!! کردمە تاسەی سەرچنار

وەرگێڕانی سێیەمی پیرەمێرد بەدەستکارییەوە:(١)

دڵ لە میحنەت کەیلە، ڕێم کەن بەڵکو، زوو دەرچم، لەشار
ئەمڕۆ ڕۆژێکە لە جەمعی مەردومان بگرم کەنار
دەستەئەژنۆ دانیشم، بۆ حاڵی خۆم بگریم بەزار
ڕۆژی جەژنە و من کەساس و بێ بەشی دیداری یار
خەڵکی خوڕڕەم، من بەخوڕڕەم ئاو لە چاوم دێتە خوار

....

ئەی ڕەفیقان، بێنە فریام، چاری ئەم بێچارە کەن
نوقمی لیتەی دەردی دووریم، تێی چەقیم سەر تا بەدەن
نەو نهالی شادمانیم با نەکا ، با ، ڕیشەکەن
گشت لە گەشتی دەشتە ، داوێن پڕ گوڵاڵەی ئاڵ و من
ئەشکی سووری داخی دووری، دەوری کردمە لالەزار

....

لەو دەمەی دەوران لە داوی میحنەتا خستوویە بەند
نەبووە ئارام و سرەوتم هیچ لە ئافات و گەزەند
ڕۆژ و شەو کەوتوومە واوەیلا بەئاوازی بڵەند
بێ نەوا و دڵ لە غەم کەیل و غەریب و موستەمەند
دەست لەسەر دڵ، سەرلەئەژنۆ چاو لە ڕێگەی پرسیار

....

ئەم جیهانە ، جەننەتە ، بۆ هەر کەس و بۆ من سەقەر
عومری شیرینم بەتاڵی چوو ، لەبەر ئەرکی سەفەر
قەت لە مودەی عومری خۆما ، هەفتەیەک نەمدی (حضر)
دڵ سووتاو و جەرگ بڕاو ، کۆڵان بەکۆڵان دەربەدەر
کەس بەدەردی من نەچێ، دوورکەوتە بێ یار و دیار

....

چەند بەسۆزە، ئەی دڵەی سووتاو ، کزە و هاواری تۆ
دیدە! ئەی تۆ؟! ئەم هەموو ئاوە، کە کردووتە بە جۆ(٢)
ئاوی زەڵم و تانجەڕۆ، وشکن لە چاوتا بێ درۆ
خوێنی دڵ واهات بەچاوما بوو بەجۆگەی بەکرەجۆ
هەردوو سەرچاوەی چەمێکن، کردمە تاسەی سەرچنار

....

(شیوە سوور)ە ئەشکی دیدەم، پەیڕەوی لافاو ئەکەم
شەو بڵێسەم بەرزە وێنەی، باوەگوڕگوڕ ناو ئەکەم
دەست شکستەم بۆیە مەیلی (مومیا)ی دی خاو ئەکەم
باوەمەردەی باوەمەردەم (ئالبولاخ)ە چاوەکەم
خۆزگە ئەمبیست پێم بڵێن (وا باوە گلدی) گەیییە شار

....

کـەس نەبێ (سـالم) لە دنیـادا، وەکـو من تووشی دەرد
دوو ڕەفـیـقی غـوربەتن، ڕۆژی سـیـاه و ڕەنگی زەرد
شـیـعـری مـەولانا دەخـوێنم، هەڵدەکـێـشم ئاهی سـەرد
پێم بڵـێ (خالد) ئەگـەر تۆ، شێت نەبی و سەحرانەوەرد
تۆ لە کـوێ و غـەزنەین و کابل، خـاکی هیند و قـەندەهار؟!

(١) دەنگی گێتی تازە بەرگی ٢٦ لاپەڕەی ١٨٣.
(٢) بە جۆ: بەجۆگەلە، بەچەم.

***

بە زوڵفم وت

لە فارسییەوە[١]:

بەزوڵفم وت لەبەرچی ڕوو ڕەشی؟! گرژ بوو وتی چیبکەم
هەمـیـشـە وام لەبەر ڕۆژا، بەئاهی خـەڵکی گـیـراوم
بە دەوری دیدەمـا پەرژینی برژانگ پاسـەوانێکە
ئیـتر ئەو ڕێی نییـە ڕاو کا و خـەویش نایێـتە ناو چاوم

(١) پیرەمێرد ناوی شاعیرەکەی نەنووسیوە و مامۆستا هاواریش لە کتێبەکەیدا تەنها ئەوەندەی نووسیوە. (ئەم دوو دێڕەی لە شیعرێکی فارسییەوە وەرگرتووە).

***

پیرەمێرد و وەڵامێک بۆ شێخ مەحموودی نەمر

لە سـەرەتای ئەم دیوانەدا شـیـعری (لە گـوێم دێ دەنگی لای لایەی وەتەن)مان نووسی، کـە لە کـاتی خۆیدا پیرەمـێرد سـەبارەت بەهەندێ ڕەخنە و گلەیی خۆی بۆ شـێخی مـەزنی نووسـیبـوو. دواییش بۆ دڵدانەوەی شێخ و ڕوونکردنەوەی هەقـیـقەتی مـەبەست و خواستی شیـعرەکەی، ئەم شیعرەی (ئەبێ بەخشندە) بۆ شێخ دەنووسێت. شیعری گلەیییەکە زادەی بیر و قەڵەمی پیرەمێرد خۆیەتی، بەڵام داوای بەخشین و ڕاسـتکردنەوەکـە، کـە بەیەکـێک لە شـیـعـرە پڕ لە وردەکـاری و حیکمەتەکانی پیرەمێرد دادەنرێت لە ڕاستیدا وەرگێڕاوی شیعرێکی فارسییە و پیرەمێرد وەک زۆر شـیـعـری وەرگـێـڕاوی کـە، هەندێ بەیت یاخـود واتای خـۆی تیـادا بەکـار هێناوە، شـیـعـرە فـارسـیـیـەکـەمان نەدۆزییـەوە، گـەلێ هەوڵـمان دا، هەندێ کـەس دەیانتـوانی ئەو دەقـەمان وەدەست بخـەن، بەڵام نازانم بۆ بەدەنگمـانەوە نەهاتن!! سـەبارەت بەو شـیـعـرە دوو بەیتی فـارسـیـمـان بەدەستەوەیە. یەکێکیان بەیتی ناو دەقی ئەو شیعرە فارسییەیە کە پیرەمێرد شیعرە کوردییەکەی

لێ وەرگرتووە، بەیتەکە ئەمەیە:

«چوب را آب فـــرو نمی برد دانی چیـــست؟!
شـــرم دارد کـــەفـــرو برد پرور دەئی خـــویش!»

هەروەها (مـەولانا خالدی نەقشبـەندی) بەیتـێکی هەیە، لەو بابەتی پەند و حیـکمـەتە کـە دەڵێت:

«گـــــــوینـد چـوب زاب بـود پـرورش پـذیـر
اورا ازان فـــرو نبـــرد آب خــــوشگوار»[١]
«ئاو دار لەســەر ســەر ئەگـرێ نوقــوم نابی بۆ ئەوەی
پەروەردەیەتی، نوقــمی بکا، بۆی دەبێ بە عـــار»[٢]

لێـرەدا شـیـعرە وەرگـێـڕڕاوەکـە دەنووسین، هەتا لە داهاتوودا، لەلایەکـەوە، دەقـە فـارسـییـەکـە سەرهەڵدەدات!!

نابێ ئەوەشـمـان لەیاد بچێت کە مـامـۆستا محـەممەد ڕەسول هاوار لە لاپەڕەی (٧٣)ی دیوانی پیرەمێرددا ئاماژەی بۆ ئەم دەقی فارسی شیعرە و وەرگرتنەی پیرەمێرد کردووە و نووسیویە «ئەم هەڵبەسـتە زۆر بەرزەی پیرەمـێرد بیـروباوەڕی هەندێ لە دێڕەکـانی لە هەڵبەسـتێکی فـارسـیـەوە وەرگرتووە».

«ئەبێ بەخشندە مل کەچ کا، لەڕاستی مووچەخۆری خۆی
سـوراحی، بۆ پیـاڵە، سـەر فـرۆ دێنێ، کـە تێکا بۆی[٣]
کـە ئاوداری لەسـەر سـەر، گـرتووە، ئەزانـێ چی تیـایە[٤]
لەلای نەنگە کــە پەروەردەی نقــوم کــا گــەورەیی وایە
لقی شـۆڕی درەخت مـیوەی ئەخۆن بێ ئەرکی بەرد و دار
پەڵـی بەرد بۆ پەلـی بەرزە، لەقـەیشـە بۆ لقی بەردار[٥]
لە دەردی دووریـیـا، بێـزار و بێـزراوم، ئەمـەند زارم[٦]
ئەجـەل دێ بمکوژێ، نـامناسێ، چی بکـەم، نامـرم مـاوم
لەبەر ئاشـووبی خـێـڵم، هیـچ شـەوێ خـەو نایەتە چاوم
خـەوی ناخـۆش ئەبینم، بەم پەرێشـان خـاوییـە، خـاوم
ئومـێدی سـەر لەسـەر دەرکەن، ئەوانەی ڕاست و ڕووناکن
قەڵەم، هەر سەر قەڵەم، مۆم بۆ مقەست، هەر بۆ ئەویش چاکن
ئەڵـێن مــورغی سلیــمــان ئاو لەژێر خــاکــا ئەبینێ ئەو
منیش حــەوت ســاڵە ڕێ دوور بێ، بەچاوی دڵ ئەبینم ئەو

چرا ڕووناکی بۆ ژێر خۆی نییە ڕەحمەت لە بابی با
ئەوی ڕووناکی کەچ بینایە، گۆڕە ڕەنجی با بیبا
بە جووت پەروانەو و ماسی کە دڵدادەی چرا و گۆلن
نزیکی ئەم سووتینێ، لە دووری ئاو ئەوان حۆلن

---

(١) یادی مەردان – مەلا عەبدولکەریمی مدەڕس، بەشی یەکەم ل ٥٢١
(٢) ژین ژمارە ٨٤٠- ساڵی ١٩٤٦
(٣) لای م.ه ئەم نیوە بەیتە بەم جۆرە نووسرابوو:
سوراحی سەر فروو دێنێ لە بۆ پیاڵە، کە تێکا بۆی
(٤، ٥، ٦) ئەم نیوە بەیتانە لە لاپەڕەی -٧٣-ی دیوانی پیرەمێردی (م.ه)دا جۆرێکی جیاوازن.

***

ئەمشەو

ئەم شیعرە یەکێکە لە شیعرە بەناوبانگەکانی ناو ئەدەبیاتی فارسی، پیرەمێرد کردوویە بەکوردی و لە ژمارە ٦٠٥ی ساڵی ١٩٤٠دا بڵاوی کردۆتەوە. وە پێشکەشی (نەجمەددینی مەلا)ی کردووە.

مامۆستا هاوار لە دیوانی پیرەمێردی نەمردا نووسیویە: «لە حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٥دا ئەم شیعرەی بڵاوکردۆتەوە!. نازانین مامۆستا هاوار ئەو مێژووەی لە کام سەرچاوە وەرگرتووە. هەروەها لە پەراوێزی شیعرەکەدا ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە پیرەمێرد ئەو شیعرەی لە فارسییەوە وەرگرتووە!. بەڵام ناوی شاعیر و سەرچاوەی ئەم شیعرە هەتا ئێستا ئاشکرا نییە!. جگە لەوەی گەلێ جیاوازی هەیە لەنێوان ئەم نوسخەیەی ئێمە و ئەوی مامۆستا هاوار بۆ بەراورد خوێنەر دەتوانی تەماشای لاپەڕە (٢٠٦)ی دیوانی پیرەمێردی مامۆستا هاوار بکات.

خەیاڵی وا لە باخەڵما، لە توێی (پیراهن)ە[١] ئەمشەو
بەوەسڵێکی خەیاڵ دەورەم، سەرانسەر گوڵشەنە ئەمشەو
هەموو موویەکی ئەندامم، لە خۆشیانا خەدەنگێکە[٢]
ئەگەر ئازایە خۆی دەرخا، ئەوی وا دوژمنە ئەمشەو
شکستی زوڵفی تۆبەی پێ شکاندم، تۆبە لەو تۆبە
دڵی شێخ و ملی (مل)[٣] تێک شکا، هەر بشکەنە ئەمشەو
بەسەرمەستی کە دەستم کەوت لەناری نار و نوور دەرکەوت
(یدی بیضا)یە، دەستم، بۆیە دنیا ڕەوشەنە ئەمشەو

تەجەلیی(نووری)(طور)[٤]بەم طەورە[٥]طوڕڕەی عەشقی پیشاندام
بە پەروازی جنوون، جلوەم لە (وادی أیمن)ە[٦] ئەمشەو
لە دەوری بێستوون دەنگی قوڵنگی ڕۆحی فەرهاد دێ
قەوانێکی غەرامەفونی (شۆخی ئەرمەن)ە[٧] ئەمشەو
کە گوێم زرنگایەوە، وا دەنگی زەنگی ناقەی لەیل هات
ئەوا لەو لایشەوە، مەجنوونە ئەگری، شیوەنە ئەمشەو
بەسەر شاخی ئاراراتدا، بەلاوک پیرەمێرد سەرکەوت
ئەڵێ شوێنم کەون کوڕگەل، شەوی سەرکەوتنە ئەمشەو

---

(١)پیراهن: کراس
(٢) خەدەنگ: تیر
(٣) مل، مول: شووشەی شەراب
(٤) طور: شاخی سینا
(٥) طەور: شێوە. جۆرە
(٦) وادی أیمن: واتا ئەو دۆڵە پیرۆزەی لە شاخی سینادایە.
(٧) شۆخی ئەرمەن: شیرینی ئەرمەن.

***

بەیادی کۆن[١]

دڵ برینداربێ نەوەک ناسۆری تیری تانە بێ
سینەچاکی چاکە، بۆ برژانگی ئەو نیشانە بێ
عەشق کە کەوتە کەللەوە، هەر ڕێیەک بگرێ ڕێی ئەوە
یەک سیاقە هەق پەرستی، کەعبە یا بتخانە بێ
خواپەرستی باتنێکی پاک و بێ گەردی ئەوێ
(سبحە) تەوقی زاهدە سەد جار ئەگەر سەددا نەبێ
بۆ سەوادی تاری توڕڕەی زوڵفی جوانان کاشکی
یەک لەسەر یەک زامی دڵ توێ توێ بێ وێنەی شانە بێ
پێکەنینی دولبەران میقداری عیسمەت کەم ئەکا
لێوی خونچە هەر ئەوەندە نازکە تاوا نەبێ
خاڵەکانت دانە دانەن، چاوەکەم چاوی منیش
با بڵێین چاو لەو ئەکا فرمێسکەکەی بادانە بێ

خوا ڕەقیب ئاوارەکا، تۆزێ لە چاوما، تۆز، نەبێ

بێ غەمم، ئەو تا، نەبێ، تاکەی لە چاوما، تانە، بێ

....

(١) پیرەمێرد ئەم شیعرەی لە فارسییەوە وەرگرتووە. بەڵام ناوی شاعیرەکەی نەنووسیوە . لە لاپەڕە ٢٠٨ی پیرەمێردی (م.ھ)دا نووسراوە ساڵی ١٩٤٨، بەڵام ئەم شیعرە لە ژمارە ٨٩٦ی (ژین)ی ساڵی ١٩٤٧دا بڵاوکراوەتەوە.

***

شەوی یەڵدای سالم

پیرەمێرد چوار بەیت لە شیعری شەوی یەڵدا (شب یلدا)ی (سالم)ی لە کۆتایی پەخشانی (شیعر و فەن)دا نووسیوە و باسی ئەو ڕێکەوتە دەکات کە بۆ یەکەم جار ئەو شیعرەی گوێ لێ بووە، بەم جۆرە لە «خانەقاوە ئەچوومە ئەستەموڵ لە (باطوم) سواری پاپۆڕ بووین ئێوارە لە سەربانی پاپۆڕەکە پیاسەم ئەکرد، زاتێکی بەشکۆ و سیما بەکزیەوە شیعری فارسی دەگوت، لام خۆش هات، نزیکی کەوتمەوە، ئاشنایی. فەرمووی، کوێندەریت؟! وتم سلێمانی، وتی، دوو شاعیر، یەکێ ساحێب قەسیدەی شاهو ماهی شێخ ڕەزا و دووەم غەزەلی (شب یلدا)ی سالم. من قەسیدەی شاهو ماهی شێخ ڕەزام بیستبوو بەڵام (شب یلدا)م نەئەزانی، بۆی خوێندمەوە:

بر سر مصحف رو زلف چلیپا داری
تو پریچهره مگر دین مسیما داری
زده ای طرەئی شبرنگ بران صفحهء رخ
روز و شب مجلس کافر بەکلیسا داری
قصد قتلم نه بەتنها کند ان دیدهء مست
خون صد طایفه در گردن مینا داری
زلف یلدا بر رخ سال توان ریدشبی
این چه سربست بەیک ماده دو یلدا داری

لێکدانەوەی مانای شیعرەکان:

١- لەسەر ڕووی وەکو قورعان پاک و پیرۆزت، زولفی وەک سەلیبت داناوە، مەگەر تۆ کە وەک فریشتەی و ئیسلامیت ئایینی مەسیحیت هەیە؟

٢- لەسەر ڕوومای ڕوونی وەک ڕۆژت، تورڕەی وێنەی شەوت داناوە یا لێداوە، شەو و ڕۆژ، کۆبوونەوەی کافرانت لە کلیسا گرتووە.

٣- ئەو چاوە مەستانەت قەسدی کوشتنی تەنیا منیان نەکردووە، بەڵکو خوێنی سەد تایفە لە گەردنی وەکو مینای تۆدایە.

٤- لە ساڵێکدا تەنیا شەوێکی یەڵدای تێدایە کە وەک زولفی ڕەش بەسەر ڕوومای ساڵەوە دیارە ئەمە چ ڕەمزێکە کە تۆ بەمانگێک دوو یەڵدات هەیە؟ شاعیری هونەرمەند ڕووی یارەکەی بەمانگ شوبهاندووە کە بەدوو لا زولفی لاداوە کە لە ڕەشی و درێژیدا وەک شەوی یەڵدان کە درێژترین شەوی ساڵە. لەم چوار دێڕەوە دەتوانم بڵێم کە سالم لەگەڵ گەورەترین شاعیری فارسی هاوچەرخی خۆیدا ئەگەر لە پێشتر نەبێ لەپاشتر نییە. ئەو چوار دێڕە پڕە لە جوانکاری و وردەکاری هونەرمەندانەی شاعیری کوردی فارسی بێژی کەم هاوتا».

***

دوو چوارین لە فارسییەوە(١)

١

«بە زوڵفم گوت، لەبەرچی ڕوو ڕەشی؟ گرژ بوو، وتی چی بکەم
هەمیشە وام لەبەر ڕۆژا، بەئاهی خەڵکی گیراوم
بە دەوری دیدەما پەرژینی برژانگ پاسەوانێکە
ئیتر ئەو ڕێی نییە دەرچێ، خەویش نایەتە نێو چاوم»

٢

«ئەی تالیبی دنیا بە هەوا ڕەنجووری
ئەی تالیبی عوقبی لە هەقیقەت دووری
ئەی بەندەی خوا بە مەیلی ئەوە مەسرووری
تۆ هەردوو جیهانت هەیە، تۆ مەنسووری»

....

(١) دەقی فارسی ئەم دوو چوارینەیەمان نەدۆزییەوە. پیرەمێرد کاتێ کردوویە بەکوردی نەینووسیوە ئەمانە شیعری کام شاعیرن!!

***

پیرەمێرد و چەند بەیتێک لە شیعری فارسی

١- ابرو کمند رستم و گیو کمندی زال
مژگان سنان گیو و زنخ چاه بیژن است

برۆی وەک کەمەندی ڕۆستەم و زوڵف و گێسووی وەک کەمەندی زاڵ، مژۆڵی چەشنی ڕمی گیو و چاڵی چەناگەی وەک ئەو چاڵەیە کە بێژەنی کوڕی گیوی تێدا بەدیلیی گیرابوو. وا دێتە بیرم کە کەمەندی هەوەڵ هەڵەیە و کەمانە، واتا ئەو کەمانەی ڕۆستەم کە کەس نەیتوانیوە بیکێشێ.

٢- گرین تیر ترکش رستمی است
نەبر مردە بر زندە باید گریست

واتا: ئەگەر ئەم تیرە کە هاویشتی لە تیردانی ڕۆستەم بێ، دەبێ بۆ زیندووەکان بگرین نە بۆ مردووەکان. ئەو شیعرەی فیردەوسی هی کاتێکە کە ڕۆستەم لەبەر ماندوویی ڕەخش دڵی نەهات بیباتە شەڕ و بەپیادەیی ڕۆیشت. ئەشکەبووسی پاڵەوانی تورک پێی گوت، پیادەی کەس نەناس و بێ ئەسپ تۆ بۆ هاتوویتە مەیدان، ڕۆستەم لە وەڵامدا دەڵێ: تووسی نەوزەڕ بۆیە منی بەپیادە ناردووە کە تۆ بکوژم و ئەسپەکەت لێ بستێنم، جا، کە بەتیرێ کوشتی، سپاسالاری تورک گوتی: ئەگەر ئەم تیرهاوێژە ڕۆستەم بێ... هتد.

پیرەمێرد ئەو دوو بەیتەی لێرەدا بۆیە بەنموونە هێناوەتەوە کە نرخ و بایەخی شیعری نوێ دەربخات و بەراوردیان بکات لەگەڵ ئوسلوبی شیعری کۆندا کە تەشبیهی خۆشەویستەکەی خۆیان کردووە بە شتی وەها لەبری ئەوەی کە خوێنەر ئەو ئافرەتەی بەدڵا بچێت و بەجوانی بزانێ وەک دێو و درنج و کارەساتی جەنگ و کەلوپەلی جەنگی بێتە بەرچاو.

***

بەیتێکی (کلیم)ی هەمەدانی

سپاه غمزه است اندر هزیمت فتح من یابد
شکست افتاد بر دلهی چوبر گردید مژگانت

واتا: لەشکری غەمزە و نازت کاتێ کە شکا، هێشتا گرتنی من دەبینێ چونکە ئەو کاتەی کە تۆ مژۆڵی چاوەکانت بۆ هەرلایەک وەرگێڕی دڵان دەکەونە لەرزین و دەشکێن.

آسمانرا حق بودگر خون ببارد برزمین
بر زوال ملک مستعصم امیر المؤمنین

شێخی سەعدی ئەم شیعرەی لە لاواندنەوەی (مستعصم)ی خەلیفەی عەباسی گوتووە و قەسیدەیەکە، واتا عاسمان حەقی خۆیەتی ئەگەر خوێن ببارێنێتە سەر زەوی بۆ لەناوچوونی وڵاتی مستعصم کە ئەمیری موسوڵمانانە کە بەدەست هۆلاکۆ کوژرا.

***

پیرەمێرد شیعرێکی (رشید وطواط)ی وەرگێڕاوە و بەنموونەی شیعری باش لە پەخشانی (گەلاوێژ پێنج ساڵانە)دا نووسیویە. ئاماژەی بۆ سەرچاوەکەی نەکردووە و دەقە فارسییەکەی نەنووسیوە.

دەوری بەدەبدەبەی شەهی مەحموودی غەزنەوی
پڕ بوو لە پاڵەوانی بڵندپایە ڕووی زەوی
ئەم شەهریار و ئەم هەموو ناودارە وەک بەهار
باویان نەما، توانەوە وەک بەفری ساڵی پار

ئێستا نەدەنگ و نەڕەنگ و نەشوێن و هەیکەلی
تەپڵ و نەقارە ماوەتەوە سەر قڕەی (قەل)ی
تەنیا بەشیعری عەسری یادیان ئەکەینەوە
زیندوون بەناو ئەگەرچی زەمان کەوتە بەینەوە
ناوی گوزەشتە شیعرەکە زیندووی ئەکاتەوە
پێویستە هۆشی، خۆشی شیعر بێ بەلاتەوە

***

چوارینێکی سەدید(۱)

پیرەمێرد ساڵی **١٩٣٦** ئەم چوارینەیە دەکاتە کوردی و ناوی شاعیرەکەش دەنووسێت کە (سەدید)ە. من لە بارەی ئەم شاعیرەوە، کە پیرەمێرد لە شیعرا بەهاوشانی (مەولانا خالید)ی داناوە، هیچم دەست نەکەوت، دیارە کە بەرهەمی هەیە و ئێمە ئاگاداری نین یاخود لە دەوروپشتی ئێمەدا نییە یا دەبێ فەوتابێت. بەواتای پیرەمێرد ئەم شاعیرە یەکێک بووە لەو شاعیرە باشانەی کە کورد بووە و بەفارسی شیعری زۆر جوانی نووسیوە، پیرەمێرد دەڵێت:

«لە شوعەرای زۆر کۆنی کورد لە ئاتشکدە، چەند کەسێکم دی، لەوانەن تاجی ئەدەبیاتی کورد بن، جەزبێکی شارەزوورمان بووە (مەبەستی لە مەولانا خالد)ە لە شجاعەت و شاعریدا زۆر ناودار بووە کەوتۆتە هندستان. سەدید ناوێکی ترمان بووە لە قەبیلەی کرمانج شیعری جوانی هەیە، روباعییەکی هەیە، دەڵێ:

«گویند کە برد میداز گل خارش
جرمیست کەمی تهند بر گلزارش
چون رخساریش همیشە در چشم من است
عکس مژدەی من است بر رخسارش

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

ئەڵێن لەسەر گوڵ چقڵ ڕواوە
خوا هەڵناگرێ ئەم بەند و باوە
چونکو ڕوخساری لەناو چاومایە
عەکسی برژانگی بن لە ئاومایە!

(۱) ژیان (٤٦٣)ی ساڵی ١٩٣٦ .

***

شیعرێکی شێخ عومەر ضیاءالدینی بیارە بۆ حاجی شێخ مستەفای شێخ عەبدولسەمەدی قازی

شێخ عومەر ئەم شیعرەی لەگەڵ نامەیەکدا بۆ شێخ مستەفا ناردووە. پیرەمێرد نامەکە و شیعرەکەی کردووە بەکوردی. لێرەدا تەنها شیعرەکە دەنووسین وە دەقە فارسییەکەیان نەدۆزییەوە.

ئەو بەیادی دۆست هێندە سەرخۆشە
هەرچی دروست کا، ئەوەی لا خۆشە
پرسیاری حاڵ، ئەگەر ئەفەرموون
هیچ کەس نابینێ، لە جیهان مەمنوون
بە گەرد و خولی چەرخی بێ وەفا
جەفا بوەتە سەر قافڵەی سەفا
سلام علی الذین اصطفی
خصوص بۆ زاتێک سمّی مصطفی

***

دوو چوارینی خەیام

١٩٣٩

پیرەمێرد لەوەرگێڕانی ئەو دوو چوارینەیەدا هەندێ دەستکاری کردووە بەڵام مانای چوارینەکان وەک خۆیان ماونەتەوە. لێرەدا بۆ بەراورد دەقی فارسی چوارینەکان و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد هەروەها (شێخ سەلام) دەنووسین:

١- خەیام:

دو شینه پی شراب میگر دیدم
افسر دەگلی، کنا آتش دیدم
گفتم کە چەکردەی کەمی سوزندت؟
گفتا، نفسی درین چمن خندیدم

٢- پیرەمێرد:

گوڵم دی لەناو کولی مەنجەلا
ئەیان کولاند و گڕی لە دلا
وتم چیت کردووە وا ئەتسووتێنن
وتی پێکەنیم، لە عەرشی چلا

٣- شێخ سەلام:

دوێ شەو بۆ شەراب من لە گەڕاندا
گوڵێکم بینی، بەئاگردا‌ندا

هەڵقرچاو پێم وت، بۆ ئەتسووتێنن
وتی، پێکەنیم لەناو باخاندا

١- خەیام:

گل گفت: بەاز لقای من روئی نیست
چندین ستم گلا بگر باز ز چیست؟
بولبول بەزبان حال با او میگفت
یک روز کە خندید کە سالی نگریت؟

٢- پیرەمێرد:

بولبول بەگوڵی وت: بەلووت و پووت
ناز کەم کە گەلێ گوڵ وەک تۆ پشکووت
گوڵ وتی ڕاستە، ئەم تەعنەت بەڵام
کەی عاشق ئەمەی بەمەعشووقەی وت

٣- شێخ سەلام:

گوڵ وتی: سەیری ڕەنگم چەند جوانە
زوڵمی گوڵاوگر لای من تاوانە
بلبلێ پێی وت، بەزبانی حاڵ
ڕۆژێ پێکەنین، ساڵێ گریانە

مامۆستا (عەبدولقادری دەباغی) سەبارەت بەم چوارینەیە دەڵێت: چوارینەکەی پیرەمێرد لەو چوارینەیەی (خەیام)ەوە دوورە و، ئەوە وەرگێڕانی چوارینەیەکی دیکەی خەیامە کە بەداخەوە فارسییەکەیان دەست نەکەوت.

***

پیرەمێرد و مەتەڵ

مەتەڵ بەشێکە لە ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی. ئەو کاتەی ژیانی کۆمەڵی کوردەواری وەک ئێستا نەبووە کە پڕە لە هەزاران گیروگرفت و مرۆڤ هەر بەوەدا ڕادەگات کە ژیانی ڕۆژانە و نان و بەرگی خۆی و خێزانی مسۆگەر بکات. ژیانی ئەو کاتەی کۆمەڵی کوردەواری سادە و ئاسان بووە کاتێکی باشیان بەدەستەوە بووە بۆ بیرکردنەوە و داهێنان، بۆ دروستکردنی مەتەڵ و ڕێکخستنی بەیت و گێڕانەوەی چیرۆکی پڕ لە پەند و ئامۆژگاری، خەڵکەکە دڵ و دەروونیان وەک ئێستای ئێمە پیس و ژەنگاوی نەبووە. یەکتریان خۆشویستوە، یارمەتی یەکتریان داوە. بەتەنگ لێقەومان و ناخۆشی یەکترەوە هاتوون. جگە لەمانەش هۆیەکانی ڕادیۆ و تەلەفزیۆن و سینەما و شانۆ و

ڤیدیۆ و ڕیکۆردەر و...هتد، ئەمانە نەبووە هەتا کاتی دەستبەتاڵی خۆی پێوە بەسەر بەرێت. لەبەر ئەوە گرنگیان داوە بەداهێنانی مەتەڵ و گێڕانەوەی چیرۆکی هەمەجۆر بەتایبەتی لە شەوانی دوور و درێژی زستاندا کە لە گوێ ئاگردان و بەدیار قوتیلەوە هەتا دوای نیوەی شەو ماونەتەوە. پیرەمێردیش لە سەردەمی منداڵی خۆیدا لە دەوروبەر و جیهانێکی وەهادا چاوی کردۆتەوە و پێگەییوە. تەمەن و حاڵەتی پیریی بەهیچ چەشنێک کاری لە بیری تیژ و بیرەوەرییەکانی نەکردووە. زۆرجار لە ڕۆژنامەکەیدا ژیانی ئەو کاتەی کۆمەڵی کوردەواری و منداڵی خۆی بەپەخشانی زۆر ناسک و جوان نووسیوە.

لە لایەکی کەشەوە پیرەمێرد لە ژیانی ئەدەبی خۆیدا گرنگییەکی زۆری داوە بەبووژاندنەوە و زیندووکردنەوەی فۆلکلۆری کوردی. چەندەها نووسین و هەزارەها پەندی پێشینان و ئەو هەموو چیرۆکە فۆلکلۆرییانەی گەواهی ئەم ڕاستییەن.

ئنجا ئەوەندەی بۆی لوابێ لە ڕۆژنامەکەیدا ئەو مەتەڵانەی کە بیرماون و هەندێکیش کە خۆی دروستی کردوون بڵاوکردۆتەوە. وە سەبارەت بەمەتەڵی کوردی، کورتە نووسین و بیروڕایەکی جوانی هەیە، کە لێرەدا دەینووسین و ئەو مەتەڵانەشی کە دەستمان کەوتوون بڵاویان دەکەینەوە. پیرەمێرد لەم بارەیەوە دەفەرموێت: «کورد هەندێ سجیە و سەکتەر و نوکتەی خۆی هەیە، کە بەزبانی خۆی دایناوە، لە کەم میللەتی تردا بینراوە. چەندێک لەناو فورس و عەرەبدا (معما) و (لغز) باو بوو، ئەمەندە (مغلق) و گرفت و بێ تام و بۆ بوو، پیاو دڵی تێکەڵ ئەهات. یەکێ لە معما فارسییەکان ئەمە بوو (زلعل یار جستم ضد شرقی)، ئنجا گوێتان لێ بێ (ضد شرقی، غربی، غربی عربی، عربی ربیع، ربیع بەهار، بهار نهار، نهار ڕۆژ، ڕۆژ یوم، یوم موی، موی شەعر، شەعر شیعر، شیعر بەیت، بیت دار، دار راد، راد زاد، زاد توشە، توشە بوسە)، دە وەرنە سەیری ئەم گوریس کێشە! کێیە؟! ئێمە هەندێ مەتەڵمان هەیە زۆرجوان و ڕێکوپێک و بەوەزن و قافیە و پڕ مەعنا، لەپێشەوە کوتوپڕ لە مەرام و مەعناکەی ناگەی، دوایی کە زانیت بەچی ئەڵێن فەرەحێک ئەخاتە دڵتەوە، جا ئێمە ئەمانەوێ وەکو بەرگوزیدەکەی خۆم شێخ محمدی خاڵ، لە دووی ئەودالّە، لەلایەکیشەوە ئێمە ئەو مەتەڵانەی کوردیە کۆبکەینەوە، بەرە بەرە لە (ژین)دا بیاننووسین ئێمە، کە پێچی مێزەرێکمان ماوە، بیکەن بەکتێبی وەک مێزەر، لەناو نەچێ، من خۆم هەرچیم لەبیرە ئەینووسم، بەڵام بەتەنیا پێک نایە، هەرچی شارەزایە و مەتەڵی لایە، بینێرێ بۆ ژین. وا لەم جارەوە بەیاریدەی خوا دەست پێدەکەین، چونکە لە نووسین ئەدواین با لە پێشەوە مەتەڵێکی کاغەز و مەرەکەب، قەڵەم نووسەکەی بڵێین»[١].

١

زەوی سپی، تۆوی سیا
ئاودێڕی پیاو، بێڵی گیا

تۆ تا دوی کەوی ئەو سەرەڕۆیە
ڕووی لێ وەرگێڕی ئەو لە دووی تۆیە[٢]

٢

ئەسووڕێتەوە بەدەورە وەک ئاش
فیشکە فیشکیەتی بەهەوڵ و تەلاش
مارێکی ڕەشی لە مل ئاڵاوە
وا پیاوێکیش پێی بەپێیا ناوە
بلیمەتێکە هێند زۆری زۆرە
(زەنگی) پیاو ئەخوا، ئەو ئاسن خۆرە
سەر لە پۆڵای سەخت ناپێچێتەوە
لە قینا ئاگری لێ ئەبێتەوە[٣]

٣

وشک تەڕ دەبێ لە بەراوردێ
ئەو تەڕی تێخەی بەوشکی دەردێ[٤]

٤

دەمی هەیە دانی نییە
هەناسەی هەیە گیانی نییە
گوانی هەیە و بێ شیرە
ئەگری و بەئاگر ژیرە
پەنجەی لە قوون توند ئەکەن
هەناسەی پێ بەند ئەکەن
سابرێنە زلەی تووک و پووک کەمە
بێ سات و سەودا نابێتە گەمە[٥]

٥

زیندوویە مردووی بردە قەراغ شار
ئەوی ناشت و خۆی لێ گرتە کەنار

زیندوویەکی تر هات مردوو بەرێ
مردوو زیندووی گرت بە چەرمەسەرێ[٦]

(١) ژین ژمارە ٨١٥ ساڵی ١٩٤٦ .
(٢) ئەو مەتەڵە (سێبەرە).
(٣) چەرخی تیژکردن.
(٤) تەندووری نان.
(٥) مووشە دەمەی کوورە.
(٦) فاقە، تەڵە.

***

پیرەمێرد دوای ئەم چەند مەتەڵە بیروڕایەکی خۆی دەردەبڕێ و لەسەر نووسینی مەتەڵەکان بەردەوام دەبێت:

«ئێمە کە مەتەڵمان کۆ ئەکردەوە لە ژێریشەوە ئەو مەتەڵە بۆچی بێژراوە ئەماننووسی، کە لێکمان دایەوە ئەوە تامی نەبوو، مەتەڵ وا باشە کە بۆی بگەڕێن و خۆیان هەڵی بێنن و بۆمان بنووسن، تا ئێمەش لە غەزەتەدا بڵێین فلانەکەس زانیویە، لەبەر ئەمە لەمەودوا تەنها مەتەڵەکە ئەنووسین، هەر کەسێ زانی بۆمان بنووسێ:

٦

بزنێکیان سواری پشتی گامێش کرد
کەچی پیاوێکی زلی بەکێش کرد!

٧

تەپ لەسەر تەپی
دەستت بە ڕەپی
دەستەکەی ترت
تێی ڕشت پڕ لەپی

٨

لە سەرما و با، بێ خەتەرە
زکی پڕە و بێ سێبەرە

٩

ئەسپێکم هەیە ئالیکی ناوێ
کاتێ سواری بووم ئەجمە سلاوێ
هیچی لە ئەسپی سواری تر ناکا
هیچ ناحیلێنێ بۆ ئاو و بۆ کا
لەبەرەو ژوورە قوشقونی توندە
لەبەرەو خوارە بە بەرە بەندە

١٠

خشتە کونێکە چل مەن باریە
بۆ خۆی بێ گیانە و گیانداریە

١١

ئەمە چییە لەم شارە
ئەیفرۆشن بە پارە
لە باخە یا لە دارە
بە مشار وەک مشارە
هەردوو سەری بەکارە
ئارایشی نگارە
شعرە شعری ئاودارە

١٢

هەلدم بەلدم
شەش پای دووسم
لەسەر پشتی ڕواوە دوم
بە حساب هیچی لێ نابێ گوم!

١٣

ئەم مەتەڵەمان ماری شەش سەرە
کۆنە مەڵبەندی ڕاو و ڕووتکەرە
یەک و دووی باوکی عەلوی عنصرە
پێچەوانەی بۆ عارەبی بەرە

بەڵام باوکێکی فیشاڵ و بەدە
خەڵک لێی بێزارە و بۆ چاو ڕەمەدە
سیانیان باڵندەی پێ لە پێوەندە
بە کوشندەیی لامان پەسەندە
بۆ پەڕینەوەی جۆگاش بەکارە
وەری گێڕیەوە ناوی ڕووبارە
چواری سەرەتای گاڵتەی مناڵان
چواری دواییشی خەسارە بۆمان
سیانی پێشەوە و یەکێکی دوایی
زینەتی دەستی کچە بۆ شایی
دووانی سەرەوە و یەکێکی پایین
نووستنی خۆشە بۆ شەوی هاوین
بە دوو خاڵی ڕەش تەسکی نامێنێ
برنجیی دەخوا هەرچی هەڵێنێ!

١٤

ئەم مەتەڵەمان دێیەکی کۆنە
کەم کەس ئەزانێ ناوبانگی چۆنە
حەرفی وەک ڕێگای هەر چەوت چارەکە
لەوێ شاییە و ژنێ مارەکە
یەک و دووی دائم لە ژێرەوەیە
بەسەر بێ سەری بەتیرەوەیە
سیانی وەستایە بڵند پایەیە
هەم دەستکردێکی ئەو وەستایەیە
چواری دارێکە خەرجی گۆچانە
کە سەری نەبێ خاسەی ئینسانە
شەشەم و حەوتەم ناوی میللەتە
جاران فەوتابوو ئێستا دەوڵەتە
ئەگەر ئەمانە دادت بۆ نادا
شوێن دارکەر کەوە پیشانت ئەدا

ئەوەی بێزانێ و جواب بداتەوە
تێر لە کانیەکەی ئاو ئەخواتەوە

١٥

ئەم مەتەڵەمان جێیەکی خۆشە
بەڵام ئەم دەمە ئەو سفید پۆشە
بە ئیملای کۆنە حەوتەوانەیە
تازەی هەشت بەهەشت جاودانەیە
یەک و دوو یەکە هەر یەک پەیکەرە
سیانیان سەرلەنوێ برین نوێ کەرە
چواریان کەوتە یەک ڕووی ئاسمانی گرت
٤ ، ٥ ، ٦ هێمن بەبێ جرت و فرت
ئەو سیانە ئەگەر هەڵگێڕیتەوە
وەزندی زۆرە ئەدا پێتەوە
بە چواری دوایی ئەکەویە هاوار
هاوارت دەچێ بۆ شاری هاوار
شەش و پێنج و یەک قەمەر تەلعەتە
شەش و حەوت و هەشت نەکرێ نەگبەتە
سیانەکەی دوایی وەرگێڕیتەوە
هیچ بۆی مەگەڕێ ئەدا پێتەوە
کە هەڵتان هێنا هاوینێ وەرن
ئەتانبەم سەفای ئەوێ دەربەرن

١٦

ئەم مەتەڵەمان شوێنێکە خواکرد
دوو شا شاعیری بەداخەوە مرد
ئیمامی عەلی لێی دابەزیوە
شەش پای بەحریشی لێ هەڵقوڵیوە
شیرین پیا ڕابوورد لەوێدا خۆی شت
مەم چوو بۆ لای زین لەوێ شێری کوشت

بەن او سەربەرزە و بە لەش شەش پایە
مەڵبەندی کۆنە و تازە ئاوایە
یەک و دوو پارچەی بەدەنی پیاوە
سەرەتا و دوایش دیسان ئەو ناوە
شەش و پێنج و یەک بەزبانێکی تر
هەر ئەوە و خڕە وەک هێلکەی مامر
سێ پیتی دوایی وەرگێڕیتەوە
دوو شتی تریش ئەدۆزیتەوە
یەکێکیان دیسان پارچەی بەدەنە
دووەم مەڕگەلە بیکەرە بنە
ئەو سێ پیتە ڕاست بیخوێنیتەوە
بە زبانی بەغدا گەرم ئەبیتەوە
بە زبانی خۆمان میوەی بەهەشتە
دیزەی دانوولەی یەزدان سروشتە
یەک و دوو و پێنجی جێی پادشایە
سێ و پێنج و شەشی شاری ڕوسیایە
سێ و شەش و پێنجی ڕووناکی ماڵە
هەم لەوەڕ و هەم برسێتی حاڵە
هەرچی هەڵبێنێ، وتیان بەهارە
لەسەر خۆم لەوێ بادەگسارە(١)

١٧

ئەم مەتەڵەمان لەلام زۆر چاکە
مردوو زیندووکەر نۆکەری خاکە
شەش پێی وای هەیە خێرا پێی دەڕوا
کە توند بوو هەرچی هاتە پێش ئەیخوا
بە شێوەی کۆنە بیخوێنەرەوە
پێت مەخەرە جێی سەر و بۆرەوە
یەک و دووی بڵێی ئەبێ ڕاوەستی
یا نیوەی بارە چۆنی هەڵبەستی

یەک و دووان و سیان غەزەتەی پارسە
چواری نیشانەی پادشای پارسە
دوانەکەی دوایی ئاوازەی شینە
یاخود کە پەچەی لادا بیبینە
سێ پیتی دوایی وەرگێڕەرەوە
دوو داخی تری پیا بنێرەوە
هەڵیپەڕێنە بەم ڕەمەزانە
پارە وەرگرە لە جێی جەژنانە
ئەگەر هەڵیەنی ئەڵێم زۆرزانە
بەخششی نییە چونکو ئاسانە(٢)

١٨

لەم قەراغ شارە، وەرە بنواڕە
کوێت لێ دیارە، مەڵبەندی یارە
لە دوور دوور نیگای شیرین و بەرزە
نزیک کەوتیەوە ئەتخاتە لەرزە
ناوی گوێزێکە خانەی نێچیرە
باسەفا و پڕ غەم سەیرانگای زویرە
هەر هەفتەی ڕۆژێک کۆگای ژنانە
ئوپێرای ژنان، گۆرانی خانە
بە شەو پیاو خۆرە ڕۆژ ئاوی چاوە
ڕیشەی درەختی جەرگ و هەناوە
کێ هەڵی بێنێ ئێوارەی جومعە
حەڵوای ئەدەمێ بیکا بەلوقمە(٣)

١٩

ئەم مەتەڵەمان نەختێک گرانە
لە قینی ئەوەی وتیان ئاسانە
زبان زەدێکی کوردی پەتییە
لەجێی پاساری ئەم پێنج پیتییە

هەرچی ئەنووسین کوردی پەتییە
با پێمان بڵێن پەتی و پەتییە
یەکەم و دووەم لەلەی ژمارە
لە خوار پێ پیلکە سەدا بنوارە
وەری گێڕیەوە پارچەیی لەشتە
کە ئەوەت لێ بڕا گریان بەشتە
سێهەم بخەرە ناو دوو یەکەوە
بۆ جل و ڕاخەر نەنگە پێکەوە
کە سەری نەبێ کونی تێ ئەبێ
ڕیسی جۆڵای پێ جێبەجێ دەبێ
یەک و سێ بڵێ عەزیز بە وڵاخ
کاتێکت زانی چوو بۆ ئابڵاخ
یەک و دوو و پێنجی جەرگەی زستانە
لەگەڵ پەیدا بوو چلە بەندانە
دوو خاڵی نەبێت ئنجا دەعبایە
پیاوخۆری شەتیی خواری بەغدایە
کێ هەڵی بێنێ ئەمجارە بەخوا
وێنەی شیرینی سجووقێک ئەخوا(٤)

٢٠

سێ بەردە و بەرد نییە
بن ڕەقە و بۆ تەور نییە
گیا خۆریشە و کەر نییە
هێلکەکەرە و مر نییە

٢١

بیرێکی جاوین، گوریسی دارین
دوو لچەکەی قوڕین سەر و مل ڕەنگین
ئێمە لە جێی ئاو ئاگری ئەدەین
ئەویش دووکەڵمان ئەدا لەبەر قین

٢٢(*)

پیاوێک مرد گەلێک موڵک و ماڵی بوو
بەشە میراتی کەوتبووە بەر دوو
یەکێک مامی بوو ئەویتریان خاڵ
خاڵ کوڕی مام بوو مامیش کوڕی خاڵ
ئەم خاڵ و مامە عەقل نایگرێ
بزانین ئیرسیان چۆن لێ بەش ئەکرێ

٢٣

ئەم مەتەڵمان نۆی تازە پیتە(٥)
هێند بەرزە نابیت بەقوڕ و لیتە
سیانی هیجایە دوانی گۆیایە(٦)
چواری ڕەنەنە، پێنجی پاکتایە
دووی پێش و دووی دوای کوشتەی جەلادە
بەبێ سێ و چواری ڕەنجمان بەبادە
سێ و چوار و پێنجی گەردی دڵانە
پاداشی زانەر نوسخەی ژیانە

....

(*) مامۆستا هاوار لە لاپەڕە ٤٤١ی دیوانی پیرەمێرددا لە بارەی مەتەڵی ژمارە ٢٢ نووسیویە: فەتاح تیرۆیی دایک و خوشکێکی هەبوو. پوور تلێخانی مەڵکەندیش دوو کوڕی هەبوو کوڕێکیان ناوی (پەتک) بوو، ئەویتریان ناوی (گەسک) بوو. خەڵکی گەڕەک هاتن تلێخانیان مارە کرد لە فەتاح تیرۆیی. فەتاح لە پوور تلێخانی کوڕێکی بوو ناوی نا (کتک). فەتاح دایکەکەی خۆی دا بە پەتک و خوشکەکەشی مارە کرد لە گەسک. ئەو دوو برایەش پەتک و گەسک هەردووکیان لە دایک و خوشکی فەتاح تیرۆیی هەریەکەی کوڕێکیان بوو. ئێستە ئەوی مردووە (گەسک)ە. کتکی کوڕی فەتاح لەلایەکەوە دایک برای پەتک و گەسکە وە مامی کوڕەکەی گەسکە کوڕەکەی گەسکیش خاڵی ئەوە لە خوشکی فەتاح بەم ڕەنگە خاڵ کوڕی مامە و مام کوڕی خاڵە.

٢٤

ڕەوڕەوەیەکم بینی لەو دەشتە
پێنج لەش و چوار گیان بەهەنگاو هەشتە
ئەگەر تۆ زانای هۆشت بەگیرە
لەناو مەلانا کام مەل بەگیرە

٢٥

گردێکی بەرزە دیارە لێتەوە
لەگەڵ جیهانا ئەسوورێتەوە
تەنها دیوێکی پێنج چاوی تیایە
ئەو سەرچاوانە ئاویان لێک جیایە
دووانی سوێر دووان تاڵ، یەکێکیان شیرین
قوللەی (ئیڤل)ە و رصدی دووربین
ماکینەی هەوا و خەڵووزی جوێیە
ئەو ئەسووتێنێ وەکو ڕادوێیە
گیای لێ ڕواوە ئەوەندە سەختە
ئەیدروونەوە بەیەک دوو هەفتە

٢٦

ئاشنای ئەسراری قەلبە بێگومان
دەرئەخات ماهیەتی سڕی نیهان
هەر کەسێ فەیزی ئەوی بۆ ڕێک کەوێ
پادشاهێکە بەگەردوون نانەوێ
بادەیەکی گەر بنۆشی بێگومان
پیاڵەیەک ئاو ناهێنێ موڵکی جیهان
جەوهەری سێ حەرفە یەک حەفتا تەمام
ناوەڕاستی سێ سەد و دووانی بەنام
هەرکەس بیزانێ دیارە تێ دەگا
بێگومان فەیزی ئەویشی پێ ئەگا

٢٧

ئەم مەتەڵەمان (ابن الوقتی) یە
سێ لاقی هەیە و خۆی چوار پێتییە
دووانی سەرەتای شێن و واوەیلا
تێفکری دەبێ بەچهرەی زیبا

سیانیان ڕووناکی ئەدا بەدنیا
سێیەکی دوانزە کەلووی ڕووی سەما
وەری گێڕیەوە ئەبێ سکنا
حەزکەی پێی دەڵێی جێیەکی باڵا
چواریان لغاوە بەفەرمووەدەی خوا
لغاو داماڵە سەیرکە چۆن ئەخوا
هەڵیەنە و وەرە قەلەندەر ئاوا
شۆربای ئەشکەمەت بۆ دانراوا

٢٨

دوو ئاشقە و ماشقە دەست لەملانن
لەسەر سینە و مەم نەرم و شلانن
بەڕۆژ پێکەوە دایم ئەڕازێن
کە شەویان لێ هات لەیەک ئەترازێن
ئەوەی ئەمانە لێک ئەکاتەوە
گرێی سینەی ساف لێک ئەکاتەوە

٢٩

وەک بەرداشی ئاش ئەسوورێتەوە
پزیشکی ئاگری لێ دەبێتەوە
مارێکی ڕەشی لە مل ئاڵاوە
هەر دەفیشکێنێ بەملا و بەولاوە
ئاسن ئەکرۆژێ و ئەیدا لە هەسان
زۆر لەکارایە بەجەژنی قوربان

٣٠

زەوی سپییە و تۆوی سیایە
ئاودێری پیاوە و بێڵی گیایە
هەتا تێی نەخەی ناڵێی تەواوە
بۆ ئاو خواردنەوەی دڵ دانراوە

شەش پێ و دوو سمی دروستکراوە
کلکی لە بانی پشتی ڕواوە

---

(١) ئەو مەتەڵە (سەرچنار)ە (سرچنار).

(٢) ئەم مەتەڵە تانجەڕۆیە.

(٣) گردی (سەیوان)ە. دواییش نووسیویە:

«مەتەڵی پێشوو گردی سەیوان بوو
زۆر کەس هەڵیەنا و حەڵوای بۆ نەچوو»

(٤) چلوورەیە.

(٥) بێژنگ بەسەر، کە ناوی شاخێکە لە ناوچەی بازیان. لوتکەکەی تەخت و خڕە لە دوورەوە لە بێژنگ ئەچێ.

(٦) واتا سێ پیتیان هیجایە کە (ب، ی، ن)ە بەڵام (ژ، ک) لە پیتەکانی حەرفی هیجای عەرەبی نین.

***

جارانی پێشوو

١٩٤١

جارانی پێشوو کە مەتەڵ باو بوو
موعەممای بەناو مەتەڵی ناو بوو
شیعرێکی مەتەڵ کە دەرک ئەکرا
چوار ناوی گەورەی لێ دەر ئەکرا
شیعرەکە واتە، فارسی زبانە
ئەیکەین بەکوردی بڵێین ئاسانە
«در بردە مار زلفت سر حلقە را بدندان
بی قرب کژدم آمد شد فرق ماه تابان»
سەر حەلقەی گرتە، ددان ماری مووت
دووپشک بێ (قرب)ی لەگەڵ مانگ بوو جووت
سەر حەلقە (ح)یە، ددانیش (سن)ە
(ح) کەوتە سەر (سن) دیارە (حسن)ە
(در)ی دز بردە، ماری[1] گرتە دەم
ئەویش (حیدر)ی لێ هاتە بەرهەم
(عقرب) بەبێ (قرب)، (ع)ی ئەمێنێ
(ماه)یش (قَمَر) قافی نەمێنێ

سەری (عقرب) و (قَمَر)ی بێ سەر
لەگەڵ تێکخزان ئەبێ بە(عُمَرْ)
حەسەن و حسەین عومەر و حەیدەر
ناوی چوار زاتی گەورە هاتەدەر
ئەم مەتەڵانەی، نازانرێ بۆشە
مەتەڵی سووکی خۆمانە خۆشە
یەکێکی من و یەکێکی خەرات
فرەفڕی دێ، لە دەوری گۆنات
خۆی تاڵە و شیرین ئەنوێنێ لەلات
لە خۆتی ئەبڕی و ئەینێیتە برات!

---

(١) -مار- بەعەرەبی ئەبێ بە(حي) و وشەکە دەبێتە (حيدر).

***

پیرەمێرد و بەیتی مێژوویی زەنووری

بەیتی یاخود بەندی مێژوویی (جەماڵەددینی زەنووری)، باسی خان ئەحمەد خان و دروستکردنی قەڵای سەرچاوەی زەڵم دەکات. پیرەمێرد دووجار[1] لە ڕۆژنامەکەیدا باسی ئەم شیعرەی زەنووری کردووە. جاری یەکەم کورتە باسێکی زەنووری و بەیتەکەی بڵاوکردۆتەوە. بەڵام شیعرەکەی نەنووسیوە. جاری دووەم پێشەکی بۆ بەیتەکە نووسیوە و چوار بەیت شیعری (فارسی) لە بارەوە نووسیوە کە دەستی کەوتووە. ئێمە لە شیعری (تاڤگەی زاڵم زەڵم)ی پیرەمێرددا لەم دیوانەدا نووسیومانەوە. لێرەدا پێشەکییەکەی پیرەمێرد دەنووسین کە لە کاتی بڵاوبوونەوەی ڕۆژنامەکەی لەم ڕووەوە نووسیویەتی: «تەعریفاتی زەنووری و هەندێ لە گوزارشاتی (خان ئەحمەد) ئەنووسین. تەئریخی راشد ئەڵێ:

کاتێ سوڵتان موڕادی چوارەم هاتە سەر بەغدا لەشکرەکەی لە بەردا لە شارەزوور هەڵی دا. خان ئەحمەد تاڵانی کردن و ڕایفڕاندن، بارگەی سەدری ئەعزەمی دەست کەوت»[2].

لە بارەی زەنوورییەوە لە کتێبی (شاعیرە ناو ونبووەکانی کورد)ی شاعیر (علی کەمال باپیر)دا نووسراوە: «جەماڵەددینی زەنووری ناوی شیعری (زەنووری)یە. وەکو فیردەوسی مێژوونووس بووە. بەپێی ئەم هەڵبەستە کە خۆی ئەڵێ:

«تەئریخی هیجری هەروا دەستوبرد
هەزار و سەد و شەست و یەک ڕابورد»

لە ساڵی ١١٦١ ی کۆچی هەڵبەستێکی دوور و درێژی زمانی کوردی هەورامی وتووە.

پیرەمێرد بوێژی کوردی نەمر کردوویەتی بەزمانی کوردی سۆرانی. ئەم هەڵبەستە باسی تاق و هەیوانێ ئەکا کە بە بەرزییەوە سەد گەز بەرز لەسەر شاخێ لە سەرچاوەی زەڵم دروست کراوە لەلایەن خان ئەحمەد خانەوە»[٣].

دوای ئەوە هەر لەو لاپەڕەیەدا نووسەر حەوت بەیتی زەنووری دەنووسێت کە دیارە بەشێکی کەمە لە شیعرەکە.

ئێمە لە کەشکۆڵی (مەحموود پاشای جاف)دا تەواوی دەقی شیعرەکەی زەنووریمان دەست کەوت، کە بریتییە لە ٤٦ بەیت. بەڵام وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد بریتییە لە ٢٢ بەیت. وەک ئەمانەتی ئەدەبی هەردوو دەقەکە پێشکەش دەکەین. هەروەها (مەحموود پاشای جاف) لە پەراوێزی ئەو شیعرەدا، لە کەشکۆڵەکەیدا نووسیویە:

«لە ١٢٧٩دا لە (کانی چەقەڵ) جەنابی (سەید فەتاحی جەباری) لەبەر ئەم شیعرانەی بۆ خوێندمەوە و منیش نووسیمەوە».

هامسەران ڕوێ،...
ڕوێ پەی تەقدیر نەڕوان ڕوێ
چەنی بەگلەران خوسرەوان خوێ
دیم غازێ نەچاک دامان کوێ
ئەوج غار نەطەرح قوللەی کۆه قاف
فەرقش چەنی فەوق قاف مدان گەزاف
ئیسم شەریفش (خورنەوەزان) بی
خۆر دەشت وەنۆشت کەیل ڕەزان بی
باغاتان دەور حاشیەی دەربەند
سەیوان مێوان سەیر ساتی سەهەند
بەڕەزا نەڕووی طاق دەرمە غار
سەراوێز چون زوڵف مەهوەش نە ڕوخسار
شەماڵ مشاناش تاتا نەڕووی تاش
عەطر وەرکەمەر نەتاش مکەرد فاش
ڕێزەی وەفراوان سەرتاف قەڵوەز
مەیۆنە قەڵوەز بەرز هەزار گەز
متکبۆ وەبەرگ بەڕەزای غاردا
مەر قەطرەی شەونم وەگێسووی یاردا

تەکیەگاهێ دیم نەپای ئەو غاردا
نەپای ئەو مەغار بەرزە دەماغدا
منیچ شەممەی شەرح دەوران مزانام
میحنەت زەدەی دەرد دڵ جەلاش دانام
واتم: جەننەت طەرز بێستوون میثال
ئافەریدەی صونع بەننای بێ زەوال
فەرهاد نەقش وەنام بێستوون کەندەن
کۆی نەجد نەمەجنوون یادگار مەندەن
میرزام بۆ بەوشا طەرحت نەواختەن
ئەی تەکیە و سەنگە کێ نەسات ساختەن
ئێد شنەفت ئەحواڵ ڕۆی ڕۆزگاران
نالآچەنی ئاه چون دەردەداران
وات: ئەی ڕاویار دەور ویەردە
خار غەم چون تەن جا نەجەرگ کەردە
ئەوڕۆ خوداوەند من ئافەریدەن
بەگلەران خەیلێ پەی سەیرم دیدەن
هەر کەس ذەڕڕەی ذەوق لە خاطر داشتەن
دەبێم سەیر کەردەن هەم وەجا ئاستەن
(ئەحمەد بەگ) نامێ، جە نەوەی (ئەلقاص)
ێمە بۆ چەنی کەسش کەری باس
خولاصەی یەک ڕەنگ خاس خەیاڵان بی
سەردار سوپای سیا ماڵان بی
فەصڵ بەزم و ڕەزم کەیان کەی بی
وە ئەلطاف داریش حاتەم طەی بی
چەنی سەودای عەشق قەیس و فەرهاد بی
مەرام وەی طەورە شکار دەیار بی
وەختێ مخێزا دەرنە شەفەق شەوق
چەنی هامسەران پەرێ شادی و زەوق
خاصە غولامان دێبای حەریر ڕەخت
چون پەروین نەدەور خان مەهتاو بەخت

هاتا هات دەنگ شکارەوانان
منیشت نەجەڵ کۆهـ و سەربانان
گەرد پای ناڵ سەیران میران میر
مەر تۆز سەمەند بەهرام گۆرگیر
پڕتاو مکەرد ڕەخش خوسرەو وەباهوو
پەی قەتارەی گەل دەلیلەی ئاهوو
باد پا تازان دەرجە لوولەی مەل
مپێکان جەیران سەر دەلیلەی گەل
طەیر جەللاد چەنگ طەوار تیژ پەڕ
سای باڵش مکەرد سەرسام ئاهووی بەڕ
قەطرەی قطمیران تازی ئەژدەرگاز
شریخەی شاهێنان چەرخ بەحری باز
بەحرییان چەنی باز باڵا دەست
مەبەردەن گورێز تیژ پەڕان جەبەست
شکار مەکەردەن تاو ئافتاب گەرم
مامان وەسای من پەی مەزاق و بەزم
صەدای موغەننی یان ساز نەوای نەی
یاد مەکەرد ئەییام کەیانان کەی
نۆشانۆش جام فنجان فەغفوور
ساقیان نەصەف مەجلیس مەبان دوور
گا بەحث بەیاض گا نەقڵ فراوان
گا ڕاز و نیاز چەنی هامدەردان
گا بەحث شکار ویەردە ساڵان
گا مەشق خەیاڵ خاڵ نەوهاڵان
وەختێ بکەرداش عەزم باز شکار
پەرێ سەر سەوزان قوڵەنگان شمقار
تاو ئافتاب پەڕ غەم مدا تاڵان
ئێوار فەڕ مەوست نەسیا ماڵان
تاکە دیارا ڕۆی ئەییامش بی

ڕۆژان و شەوان دەور بەکامش بی
وەختێ هۆر گێلا چەرخ چەپ ڕەوشت
میر و بەگلەران ساقی و موغەننی گشت
یەکا یەک غەڵتان خاک سارا کەرد
چون خەیاڵ و خەو ئاماو شی ویەرد
(زەنووری) بەو خودا بێ شوبهەن و شەک
جە سەنەی هەزار صەد و شەست و یەک
منیش هاوعومرم یاوا وە پەنجا
دنیام وەمیزان عەقڵ وێم سەنجا
جە ساڵ هیجرەت تاکە وەی دەورە
نەو یەک بەگلەرێ وەی طەرز و طەورە
یا چون لاف گۆیان من لافم واستەن
یا شەرط تەقریر واتەنیم واستەن
(زەنووری) ڕۆ ڕۆ پەرێ ئێمە و تۆ
پەرێ ئەو ڕووان خان حاتەم خۆ

....

(١) جاری یەکەم (ژیان) ژمارە ٥١١ی ساڵی ١٩٣٧ . جاری دووەم (ژین) ژمارە ٧٦٣ی ساڵی ١٩٤٤
(٢) ژین (٧٦٣) ساڵی ١٩٤٤
(٣) شاعیرە ناو ونبووەکان -علی باپیر ئاغا. ل ٤٠

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:
بەهۆی داستانی سەرای (خان ئەحمەد خان)ەوە[1].

١٩٤٤

بەسەر زەمیندا،...
ڕۆژێک ئەگەڕام بەسەر زەمیندا
کێوێ لە ڕیزە چەرخی بەریندا
لەگەڵ قوولەی قاف لە هاونشیندا
غارێ لە سینەی ئەو کێوە بەرزە
دڵی سەیرکەری ئەخستە لەرزە
ئەوجی غار وێنەی کێوی قاف بەسام
هیچ کەس ناتوانێ تیا بگرێ ئارام

ئیسمی شەریفی (خۆرنەوەزان) بوو
دەورەی بەڕیزە باغی ڕەزان بوو
ئەو باخە و باخچەی حاشیەی دەربەند
هێند جوان بوو هۆشی لە ڕێبوار ئەسەند
بەڕەزا لە ڕووی تاقچەی موغارا
سەراوێز وەک زولف یار بەڕوخسارا
ڕیزەی ئاوی ساف لە تاقەی قەڵبەز
بووبووە شەلالەی بەرزی هەزار گەز
تەکیە گاهێ بووە لە پای مغاردا
لەسای ئەو مغار بەرزە دەماغدا
پرسیم ئەی تەختی بەهەشتیی میسال
ئافەریدەی دەست (بەنا)ی بێ زەوال
توو ئەو وەستایەی کە خودای ناوە
ئەم سەرا بەرزە کێ وا دایناوە؟!
وتی ئەی ڕێبوار پیری سەرگەشتە
بۆت ئەگێڕمەوە ئەم سەرگوزەشتە
(خان ئەحمەد) ناوی لە نەوەی کوردان
لە شوێنی (تەباک) پادشای گوردان
هەڵبژاردەی تیپ خاس خەیاڵان بوو
سەرداری سوپای سیامالان بوو
دابووی لە سەری چقەی سوڵتانی
ڕۆم و عەجەمی بەهیچ ئەزانی
شکاری ئەکرد ڕۆژ تا ئێوارە
ئەگەڕایەوە سای ئەم دیوارە
گۆرانیبێژ و ساز و نەوای نەی
ئەیخستەوە یاد بەزمی جەم و کەی
کاتێ وەرگەڕا چەرخی چەپ ڕەوشت
میر و بەگلەر و شاهی و شاییی گشت
یەکا یەک بەشوێن یەکدا دڵ غەمناک
لەو گردەی ئەوبەر خستنیە ژێر خاک

لە ساڵی هیجرەت تاکو ئەم دەورە
خان و بەگلەران نەبوون بەم جەورە
تەئریخی هیجری هەروا دەستوبرد
هەزار و سەد و شەست و یەک ڕابورد
زەنووری دادیە لە دەست ئەم ئیشە
بۆ (ئەحمەد خان)ی شای حاتەم پیشە

....

(١) پیرەمێرد ئەو ناونیشانەی بۆ بەندەکە داناوە.

***

پیرەمێرد و شیعری "میرزام تەوارێ"ی ئاغای دەربەندفەقەرە

پیرەمێرد چەند جارێک لە ڕۆژنامەکەیدا[1] باسی کارەساتی ئەو شیعرەی حەمە ئاغای دەربەندفەقەرە و ئەحمەد پاشای بابانی کردووە. بەشێکی لە دەقی شیعرەکە نووسیوە و وەری گێڕاوەتە سەر شێوەی سلێمانی.

بەڵام ئێمە دەقی شیعرەکەمان لە کەشکۆڵی (مەحموود پاشای جاف)ەوە دەست کەوت کە بریتییە لە ٣٤ بەیت. وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد وەک لە کەشکۆڵی (نموونەی ئەدەبیات کوردی)[2] مامۆستا نەجمەددین مەلادا نووسراوە ٣١ بەیتە و هەروەها پێشەکییەکی کورت سەبارەت بەکارەساتی شیعرەکە نووسراوە.

لە (کەشکۆڵی کەلەپووری ئەدەبی کوردی) مامۆستا (محەممەد عەلی قەرەداغی)دا لاپەڕە ٩٧ هەتا ٩٩ بیست و یەک بەیت لە دەقی شیعرەکە نووسراوە. ئێمە دەقی تەواوی شیعرەکە وەک لە کەشکۆڵەکەی مەحموود پاشادا نووسراوە دەخەینە بەرچاوی خوێنەران. هەروەها هەردوو پێشەکییەکەی پیرەمێرد و نەجمەددین مەلا و وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد.

....

(١) ئەدەبیات (ژین) ژمارە ٦١٣ ساڵی ١٩٤٠ .

(٢) حەمە ئاغای دەربەندفەقەرە لە نموونەی ئەدەبیاتی کوردیدا - مصطفی نەریمان. (گۆڤاری بەیان)ی ژمارە ١٠٦ی ساڵی ١٩٨٥ .

***

ئەدەبیات[1]

حەمە ئاغای دەربەندفەقەرە کە نەخوێندەوار بووە، دەسگیرانێکی ئەبێ، ڕۆژێ ئەحمەد پاشا ئەچێ بۆ ڕاوە باز، کە ئەگەنە بەر دەربەندفەقەرە تێنوویان ئەبێ، لە ئاواییەوە ئاو و دۆیان بۆ ئەهێنن. کچە کوردێکی باڵا بەرزی شیرین خەت و خاڵ بەشێوەی مەهمان نەوازییەوە کاسەیەک

ئاو و دۆ دێنێ، نازانێ ئەمە ئەحمەد پاشایە، کە پاشا ئەیڕوانێتێ لەپڕ مەحەبەتی ئەپەڕێتە دڵ، کوێخا بانگ ئەکا ئەڵێ خوازبێنی ئەم کچەم بۆ بکە و بەخەزنەداریش ئەڵێ پارەیەکی زۆری بۆ جل و تەدارەک بدەنێ. کچە کە ئەزانێ ئەمە ئەحمەد پاشایە ئەترسێ، خورپە ئەدا لە بەندی جەرگی، لەو لایشەوە دڵخواز و دەسگیرانی حەمە ئاغایە، حەمە ئاغا کە ئەمە ئەبیەت فریاد نامەیەک ئەڵێ، بۆی ئەنووسنەوە ئەینێرێ بۆ ئەحمەد پاشا، کە پاشا ئەیخوێنێتەوە ئەمەندەی لەلا پەسەند ئەبێ دەستبەجێ ئەمر ئەکا بەجل و بەرگی بووکێنییەوە دەستگیرانەکەی بدەنەوە، دوایی ئەو دەسگیرانەی ئەمرێ.

حەمە ئاغا مەیلی ئەدەبیاتی زۆر بووە. جارجاریش شیعری بەقووەتی وتووە، بێجگە لەوەیش دیارە سەرەتای شیعرەکە بە باز دەست پێ ئەکا ئەڵێ:

میرزام تەوارێ،...
شیروانی بازێ، تەڕلان تەوارێ
چوست و تیژ پەرواز شیر شکارێ
یاوا وە دەستم نەپای کۆسارێ»

....

(١) نموونەی ئەدەبیاتی کوردی ١٩٣٨ی زاینی ١٣٥٧ی کۆچی - نەجمەددین مەلا ل ٣٢-٣٨.
«ئەم شاعیرە لە تەک ئەحمەد پاشای بابان ئاخر حاکم هاو زەمانن، وا مەشهوورە لە ساڵانی ١٢٧٠ی هیجریدا جارێک ئەحمەد پاشای بابان خۆی و سوپاهییەکانی ڕێی ئەکەوێتە دەربەندفەقەرە، حەمە ئاغا لە ماڵ نابێ، ئەحمەد پاشا بەسەر سوارییەوە لە ماڵێک داوای کاسەیەک دۆ ئەکات. کچێکی زۆر جوان و نازەنین کاسە دۆیەکی بۆ دێنێ، تومەز ئەم کچە دەسگیرانی حەمە ئاغا ئەبێ، ئەحمەد پاشا کە چاوی بەکچەکە ئەکەوێ بۆی شێت ئەبێ دەرحاڵ ئەمر ئەکا کچەکەی لێ مارە بکەن و ڕەوانەی سلێمانی ئەکا. وەختێ حەمە ئاغا دێتەوە ئەم خەبەرە ئەزانێ (منظومەیەک) ڕێک ئەخا ڕەوانەی ئەکا بۆ ئەحمەد پاشای بابان کە شمقارِ بازەکەی فڕاندووە. ئەویش لەگەڵ (منظوم)ەکە ئەبینێ، ئانا کچەکە ڕەوانەی دەربەندفەقەرە ئەکاتەوە بەڵام کچەکە زۆر ناژی ئەمرێ لە خەفەتا».

دەقی شیعرەکە لە کەشکۆڵی (مەحموود پاشای جاف)دا

میرزام تەوارێ،...
شیروانی بازێ، تەڕلان تەوارێ
چوست تیژ پەرواز شیرین شکارێ
یاوا وەدەستم نەپای کۆسارێ
دڵ بێ ئیختیار موبتەلای باز بی
عەقڵ و هۆش و فام گشت نەپەروازبی
نەصوبح تا وەشام، نە شام تا سەحەر
بازدام چەنی باز وێنەی بازی گەر

وەصەد نەزاکەت تەرتیب بازدام
ئەسبابش نەجورم ئەعظای وێم سازدام
ئەووەڵ جە عەینەین عەیان کەردم جاش
مەقام عەینەین کەردم وە ماواش
دەورانش پەی حیفظ وەموژگان تەندم
پەی نشینگەی باز شۆخ دڵبەندم
تایێ جە تۆمار هەستیی جەستەم سەند
دستم نەپای باز نەجای پارچە بەند
کڵاوش نە پۆست فەرقم قەرار دام
تاکە جە فەرقەین فەرق بۆ مودام
پارچەی ئیستخوان گەردەن کەردم واز
کەردم وە ئوتراخ باز ناز پەرواز
بەند ڕیشەی دڵ کەردم وە جلفووش
سازدام طەعمەی جەرگ پەی بانگ قووقووش
وەحش بێ تەوار بێ هێمای نەزڕیا
زەنگ میرشکار وە پاش مەزڕیا
هێمای وەڵەد بی نەبی وە جەیران
پەوچی وەبێ خۆف مەکردش سەیران
بازم شیرین بی شۆخ شیروانی
نەکەفتەن وەدەس جەمشید ثانی
شاد بیم چەنی باز شاهانە دەستوور
نەخو بەو زانام نە بەهرام گوور
بێ خەبەر جە مەکر چەرخ ئەفلاک بیم
لاقەید جە شۆڕش دائیرەی خاک بیم
ناگاه شمقارێک شووم بێ ئارام
ئاشووب دەوران ظوڵم کەردی بێ رام
هوجوم کەرد نە چەرخ وەیەک پڕ تابش
ڕفانا بازم چەنی ئەسبابش
من کە جەو دەمدا سەراسیمەوار
غەڵطان بیم نەخاک پەی بانگ هاوار

بەعدەزان خێزام وەزاری و مەلال
کەفتم نەدەمای شمقارِ قەتتال
هەرچەند قوو قووم کەرد هیچ نەداشت ئەثەر
عەدەم بی جەعەین باز نازپەروەر
بازم بەرشیەن وەتەنافەوە
صەییاد کەڵ گرتەن وەکۆی قافەوە
کەفیمە شۆنش وە یاران یاران
پاشا پارچە پەند گیر بۆ جەداران
کەوتمە شۆنش وە مەچۆ مەچۆ
پاشا پارچە بەند گیر بخوا نەچۆ
کەوتە شۆنش وە یاری و خەندە
پاشا پارچە بەند گیر بۆ جەو بەندە
ویارا و ویەرد یانەم بی خراب
گوم بی نەدیدەم چون سەنگ تۆی ئاب
ئاخر بێ عیلاج نەجای وێم بێ دەنگ
مات و مەدهۆش بیم چون تەصویر سەنگ
نە خەڵقان واتەن بازش ڕەمیدەن
دەروون مەوج هوون دیدەش تەمیدەن
ئەو بازە کە خۆم کەفتەنم نەگیر
نە هیچ قوشخانێک نە کەردەن نەخچیر
بازم تەوارەن سینە پڕ خاڵەن
پێ و شۆنش نییەن حالم بەدحاڵەن
هەر کەس بازەکەم بەدخود کەردە بۆ
نەسەرد پایز ئازیز مەردە بۆ
خوداوەند بازم بەرد، بۆ وڵاتێ
تارۆی قیامەت دەسم نایگاتێ
مەریەد قودرەت مالک الأعجاز
بە ئەلطاف وێش باز باوەرۆ باز
وەرنە (طالیعی) چێش مەیۆ نەدەست
خەستەو خەم نەدۆش ضایف و دەسبەست

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

میرزام تەوارێ، میرزام تەوارێ
شیروانی بازێ، تەرلان تەوارێ
چابووک جستوخێز شیرین شکارێ
دەستم کەوت لە شوێن پێچی کۆسارێ
دڵ بێ ئیختیار مویتەلای باز بوو
عەقڵ و هۆش و فام لەلام پەرواز بوو
لە شەو و ڕۆژ و دەمی سەحەردا
بە بازی لەگەڵ باز بازم ئەدا
عەشق و علاقەم هەموو بەباز دا
ئەسبابم لە چەرم ئەعزای خۆم ساز دا
چاوگە خانوویەکم لەچاوم بۆ کرد
چرام لە نووری دیدەی خۆم بۆ برد
دەوری ئەو چاوگەم بەبرژانگ تەنی
لە ترسی تیری نێچیر ئەفگەنی
کڵاوم لە پێست فەرقم قەرار دا
تا لە فەرقەدین کەس فەرقی نەکا
پارچەی ئێسقانی گەردنی خۆم برد
لەچاوگەی چاوا ئۆتراخم بۆ کرد
بەندی جگەرم برد، کردم بەجلفۆی
جەرگیشم لەت کرد بۆ بانگی قوقوی
وەحشی و تەوار بوو بەجستوجۆیدا
زەنگۆڵەی میرشکار ئەزرا لە پێیدا
بازم شیرین بوو شۆخی شیروانی
نەکەوتبووە دەست جەمشیدی سانی
بە شاباز شاد بووم شاهانە دەستوور
نەشام ئەناسی، نەبارامی گوور
بێ خەبەر لە مەکر چەرخی ئەفلاک بووم
لاقەید لە شۆڕش دائیرەی خاک بووم

ناگا شمقارێک شوومی بێ ئارام
ئاشووبی دەوران بەدکاری بایام
هجوومی هێنا و بازی فڕاندم
بە ئەسبابیەوە لەدەستی ساندم
ئیتر من شێت بووم سەراسیمەوار
غەڵتانی خوێن بووم بەبانگ و هاوار
بە کولەمەرگی و بەزاری و مەلال
کەوتبوومە دوای شمقاڕی تیژباڵ
هەرچەند قووقووم کرد نەبوو دەنگی باز
گوم بوو لە چاوم بازی ناز پەرواز
بازم دەرچووە بە تەنافەوە
هێلانەی کردووە بەکۆی قافەوە
خوا خوام بوو دوعای من بە تەئسیر بێ
پارچەی بەندەکەی لە چلێ گیر بێ
هیچ فایدەی نەبوو ناڵەی جەرگ سووتاو
گوم بوو لە چاوم وەک نەقشی ڕووی ئاو
دوایی ناعیلاج لەجێی خۆم بێ دەنگ
بێ هۆش لێی کەوتم وەک هەیکەلی سەنگ
لە خەڵکی وایە بازم تۆراوە
هەر بەو داخەوە هۆشم نەماوە
ئەو بازەی کەوا دەس من کەوتبوو
عالەم لە داخی ئەو نەسرەوتبوو
بازم تۆراوە سینە پڕ خاڵە
پێ و شوێنی نییە حاڵم بەدحاڵە
ئەو کەسەی بازی دەرکردم لەڕێ
بەسەرمای پایز ئازیزی مرێ
شەفەق لە چاویا وێنەی دەیجوور بێ
کاسەی بینایی جێی مار و مووربێ

ئاردی ناو دڕک کەس و کاری بێ
هەرگیز ساغ نەبێ هەر ئازاری بێ
خواوەند بازمی بردە وڵاتێ
تا ڕۆژی مەحشەر دەنگمی ناگاتێ
مەگەر تەقدیری خوای بێکەسان
بۆم بێنێتەوە بەمژدە ڕەسان

***

پیرەمێرد و شیعرێکی عەرەبی

پیرەمێرد لە ساڵی ١٩٣٦دا بۆ پێکهێنانی جۆرە بەراوردکارییەک لە نێوان چوار پارچە شیعردا بەچوار زمان، ئەم شیعرە عەرەبییەی کردووە بەکوردی، بەڵام ناوی شاعیرەکە و سەرچاوەکەی نەنووسیوە.

اخذنا نراقب بين الدجى
تنفسها الخافت المضطرب
بحيث الحياة لها موجة
تروح وتغدو بصدر نخب
تخاطبنا وكأن لامجيب
وتدفعنا وكأن لاحراك
مددنا لو انا بذلنا القوى
وزاكى الدماء لدرء الهلاك
رجونا مخاب هناك الرجا
وقد قطع اليأس حبل الأمل
وتحسبها حين نامت رفاتا
ونائمه حين هم الأجل
وعند انبثاق السنا غمضت
مآقبها بسكون بروع
وقد لفظت نفساً واحداً
وخلت مآقيها للدموع
واشرق الشمس راء الضحى
فخلنا اشعتها من سواد

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

ئێشکمان دەگرت شەوانی تاریک
هەناسەی بەترس پەشێو و باریک
ڕۆحی گەیبوە قەفەزەی سنگی
دەهات و دەچوو زۆر بە بێ دەنگی
بانگمان کرد جوابی نەئەدایەوە
بە هات و چۆیشمان نەجوولایەوە
دەمانویست خوێن و قوتمان خەرج کەین
لەو هیلاکەتە ئەوی پێ دەرکەین
بۆی پاڕاینەوە ڕجا نەگیرا
ناهومێد ڕشتەی ئەمەلمان بڕا
نووستبوو وتمان ئێسکی مردووە
مردبوو وامان زانی نووستووە
سفیدەی بەیان چاوی کردەوە
ئەو چاوەی لێک ناو هێجگار بوردەوە
ئاخر نەفەسی دەرچوو کش و مات
فرمێسکی چاوی ئێمەیش بەخوڕ هات
ڕۆژهەڵات زەردەی ڕەشی دەنواند
بولبول دەگریا و کۆتر دەیناڵاند

***

دوو شیعر لە تورکییەوە

بۆ هەمان مەبەستی شیعری شیوەن و بەراوردی شیعری چوار نەتەوە، پیرەمێرد شیعرێکی شاعیری گەورە (عەبدولحەق حامد)ی کردووە بەکوردی. لە ڕاستیدا شیعرەکە قەسیدەیەکی درێژە و یەکێکە لە بەرهەمە نەمرەکانی ئەو شاعیرە کە بۆ مەرگی (فاتمە)ی خێزانی خۆی نووسیوە.

قەسیدەکە لە کتێبێکی سەربەخۆدایە کە ناوی (مقبر)ە. بریا پیرەمێرد هەمووی وەرگێڕایەتە سەر زمانی شیرینی کوردی و لە گەورەیی شاعیرەکەش بگەیشتینایە!. ئەو کتێبە ساڵی ١٣٠٣ی ڕۆمی لە ئەستانبوڵ چاپ کراوە. پیرەمێرد لاپەڕە ٤٤-٤٥ی کردووە بەکوردی. وە دوابەیتی ئەو وەرگێڕانەی خۆی لەلاپەڕە ٥٩ی ئەو کتێبە وەرگێڕاوە.

عەبدولحەق حامد:

«اوچدی جان او مدن اول پریزاد
بن صدمەی رفرفیلە برباد
عالمی خراب بنمی ویران
بیلم صانیزم یقلدی دوران
شمد نگری باغ اولور می آباد
طاغلار بکا هیچ قیلارمی امداد
فریادمە کلمە ای هنرمند
بندن طلیک هنرسە فریاد
ای یار کور نمیور نشانەک
کرچک بومی شمدی آشیانەک
هیچ بریرە المەدن خیر بن
سن کیتمز ایدک نە کج نە ارکن
کوگدن کلیور بوگون نزانەک
اولمازمی براز بکا اعانەک
«عمەر گدە بنی سور ایدک سن
عمرگ گبی باق وفا سزم بن»

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

لە هێلانەی ڕۆح پەریزاد فڕی
بای باڵی هۆشی لە کەللەم بڕی
دنیا ڕووخا، یا، حاڵی من شێوا؟
وە بزانم شێتم ئەدەم بە کێوا!!
لەمەو دوا باغم چۆن ئاوا دەبێ؟
شاخ و داخ بۆ من چۆن ماوا دەبێ؟
نامەوێ بێیتە فریام هونەرمەند
هونەرم نییە تا بڵێی بەچەند
ئەی یار نابینم شێوە و نیشانەت
ڕاستە، ئەمەیە ئێستا هێلانەت
تۆ بێ پرسی من هیچ کوێ نەدەچووی
لە پێش چاوی من قەت ون نەدەبووی

ئێستا وا دەنگت لە ئاسمان دێ!
نابێ بەزەییت بەحاڵما بێ؟!
بە هەموو عومرت خۆشەویستت بووم
کەچی وەک عومرت بێ وەفا دەرچووم

***

بەیتێک لە تورکییەوە

«بۆ خۆم سەر ئازاد ئەبووم لەم خەفەت و هەڵڵایە
یا نەهاتمایە دنیا، یا لە هیچ نەگەمایە»

«شاعیر و ڕۆژنامەنووس-معلم ناجی»

***

بۆ گۆڤاری بانگی کورد(١)

کاتێ گۆڤاری (بانگی کورد) لە ساڵی ١٩١٤دا لە بەغدا دەرچوو پیرەمێرد لە تورکیا بوو، بەڵام لەوێ نوسخەی ئەو گۆڤارەی بینیبوو. کاتێ هاتەوە سلێمانی لە ساڵی ١٩٤٤ دا یەکێ لە ژمارەکانی ئەو گۆڤارەی بەهۆی (جەمیل صائب)ی خوشکەزایەوە دەست دەکەوێت. لە بەشی تورکیی گۆڤارەکەدا نووسین و شیعرێکی (بەهائەددین شێخ نوری شیروانی)(٢) تێدا بووە. پیرەمێرد زۆر لە تورکی نووسینەکەی ڕازی بووە و لە هەمان کاتیشدا لەبەر ناوەڕۆکەکەی کردوویە بەکوردی. ئێمە لە لێکۆڵینەوەکەماندا سەبارەت بەبانگی کورد نووسین و شیعرەکەمان بڵاو کردەوە، لێرەدا تەنها ئەو شیعرە بڵاو دەکەینەوە کە پیرەمێرد زۆر جوانی کردووە بەکوردی:

«ئەی بانگی کورد، ئەی سەدای بەرزی کوردان
گوێمان لێتە توخوا مەبڕێ لە گوێمان
ئەی ڕۆژی کورد، نوورت دەرخە، بینوێنە
هەوری نەزانی لادە، بیڕەوێنە
گوێی کورد بزرنگێنەرەوە بەدەنگت
گیانیان تازە بێتەوە بەئاهەنگت
چە؟ ڕەوایە پەست بێ و بمرێ ئەو کوردە؟!
بازووی پۆڵا مەردی ڕۆژی نەبەردە
ئەی مەردی کورد زووکە هەڵسە درەنگە
خەڵک پێشکەوێ و تۆ دواکەوی زۆر نەنگە
تەمەڵی وەجاخی کوێر کردووینەوە
ڕۆژمانە، ڕۆژ هەوری لابردووینەوە

ئەی ڕۆڵەی کورد ڕامەوەستە تێکۆشە
ئەوی کەڵکی قەومی نەگرێ بێ هۆشە
بڕوانە چۆن گەدایی دەوری داوین
ئێڵ و خێڵ و کەسوکار پێ بە داوین
ترسنۆک بین زوو لە هەوار بار ئەکەین
تانەی دوشمن لەسەر خۆمان بار ئەکەین
چە ڕەوایە پەست بێ و بمرێ ئەو کوردە؟!
بازووی پۆڵا مەردی ڕۆژی نەبەردە»

....

(١) بڕوانە سەرەتای ئەم دیوانە پیرەمێرد و بانگی کورد.
(٢) یەکێک بوو لە دامەزرێنەرانی گۆڤارەکە و ماوەیەک موتەسەریفی سلێمانی بوو.

***

بەندی پەخشان یا واتای سەربەست(١)

١٩٣٣

لەزبانی (تازی)یەوە وەرگیراوە

بورووسکەیە، کە، لە پڕ: دێ لە چاوتەوە، تیشکێ
ئەداتە: چاوم و ئەو نوورە دیدەمە چاوم

....

گیانە، نەغمەی نەشیدەکەی ڕۆحت
بەندی لایلایەیەکە، بۆ ڕۆحم

....

لەگەڵ شتێ بەدڵتا ڕادەبوورێ
دەمودەست، وا لە دڵما: بووینە یەک دڵ
کە دڵ تەنگ بێ. دڵەکوتێم دەگاتێ
لە بەینی دوو دڵا، ڕاستە کە ڕێیە

....

تەلی چرایەک لە شەوقی تۆوە
بۆ جەرگ و دڵم ڕاکێشراوە
ئەو دەمەی کە تۆ بێ شەوق و کز بی
چرای دڵی من ئەکوژێتەوە

له تاریکیدا ڕەنجەڕۆ و بێ کەس
له گوێ ئاگردان سەرم کز ئەکەم

....

تۆ بۆ من، تۆ تەنها بۆ من، هەموو شتێکی تۆ، بۆ من
خۆشەویستی و خۆشویستنم، زۆر پێخۆشە، بەڵام چی بکەم؟!
ئاخ هیچ کەسی تر ناناسم، کەوابوو تەنها بۆ من تۆی!.

....

بنوارە مانگ بەشەوقەوە شەو ڕووناک ئەکاتەوە
بنوارە شەو، بەیانی نزیک خۆی ئەخاتەوە
سەیر کە، بەیانی باوەشی بۆ ڕۆژ ئەکاتەوە
بنوارە ڕۆژ، کە تیشکی ئەڕێژێتە سەر زەمین
هەنگوین و شیر و ژین و غرامی ئەخاتە ناو!

....

ئەی تۆ، کە، وتم، تۆ هەموو شتێکی منی تۆ
تۆ مانگی منی، سا، وەرە، ڕێ ڕوون کەرەوە بۆم
تۆ شەو بە، گوناهم بخە ژێر پەردەی زوڵفت
ڕووناکی بەیانی بە، جلەوکێشی هەتاو بە
ڕۆژم بە، وەرە پاکمەوە کە، ببمەوە منداڵ
بەو عصمەتەوە لایق عەشقی ئەبەدیەت بم

---

(١) پیرەمێرد هەر بەو ناونیشانە پەخشانە شیعرییەکەی وەرگێڕاوە. بڕوانە (ژیان) ٣٦١ ساڵی ١٩٣٣.

***

پیرەمێرد و دوو شیعری شێخ مستەفای تەختەیی

پیرەمێرد لە ساڵی ١٩٤٩[١]دا ئەم شیعرەی وەرگێڕاوە و تەنها نووسیویە (شێخ مستەفا)، ئیتر هیچی لەبارەوە، نەنووسیوە. ئێمە ژمارەیەکی زۆری شیعری ئەم شاعیرەمان لە کەشکۆڵەکەی مەحموود پاشای جافدا دۆزییەوە کە لە چل پارچە شیعر زیاترە.

لەناو ئەو شیعرانەدا ئەم شیعرەشی تیادا بوو کە پیرەمێرد وەری گێڕاوە. شیعرەکە هەشت بەیتە، پیرەمێرد پێنج بەیتی لێ وەرگێڕاوە. دەقی شیعرەکە و وەرگێڕانەکە دەنووسین:

پیریی سوپای غەم جەم کەرد و ئاوەرد
مەتای جوانی گرد وە تاراج بەرد

بێ تینی تیندا وەتینی مەدا
ئەجەل بۆی فەنا وەبینی مەدا
قووەت جە ئەعضای بەدەن گوریزان
گوڵاڵەی شادیم باڵ و پەڕ ڕێزان
مەویەڕۆ جەلام ساتێ وە ساڵێ
تامووت جەستەم بییەن وەتاڵێ
مەسافەی میلێ بڕوو وە ماهێ
وەکۆهێن جەلام یەک بەرگ کاهێ
ئەساسەی فەنا یەکسەر ئامادەن
حەیفێ وێم سوار، ئیمان پیادەن
یارەب بۆ بەحەق پادشای لەولاک
بەعەشق شەهید صەدر سینە چاک
حوسن خاتیمەم ئارایش بکەر
خەجاڵەت نەبوون جەبەزم مەحشەر

وەرگێڕانەکەی پیرەمێرد:

پیری لەشکری خۆی کێشا و هێنا
قەڵای جوانی هەڵگرت لە بەینا
بێ تینیی، بەتین وا درا بەسەرما
ڕووتی کردمەوە و خستمیە بەر سەرما
هەموو ئەساسەی مردن دیارە
من وا پیادەم، ئیمان سوارە
چۆنی دەگەمێ بەهێزی کەمی
ناتوانم دەریا ببڕم بەگەمی
سا خوایە لوتفت با نا خودام بێ
چونکو بەندەی تۆم مەیلت لەلام بێ

---

(١) ژین ژمارە(٩٦٦) ساڵی ١٩٤٩.

***

شیعری دووەمی شێخ مستەفا

پێش ئەوەی ئەم شیعرە بنووسین، ئەوەندی کە دەستمان کەوتووە سەبارەت بەژیان و شیعری ئەم شاعیرە دەخەینە پێش چاوی خوێنەران. مامۆستا (علی باپیر ئاغا) لە لاپەڕەی ٢١ی کتێبەکەیدا (شاعیرە ناو ونبووەکانی کورد) لەم بارەیەوە لەژێر ناونیشانی (فیراقی)دا کورتەباسێکی ئەم شیعرەی نووسیوە، کە گوایە شێخ مستەفا نازناوەکەی (فیراقی) بووە، بەڵام لەو شیعرانەدا کە ئێمە دیومانن تەنها ناوی مستەفا (مصطفی)ی نووسیوە. دیارە مامۆستا علی باپیر ئاغا هەر لە خۆوە ئەم نازناوەی بۆ نەنووسیوە و ڕەنگە وەختی خۆی بەو نازناوە ناسرابێت.

مامۆستا دەڵێت: «فیراقی، ناوی (شێخ مستەفا)یە، لە بنەماڵەی (چۆڕی) کوردستانی خۆرهەڵات لە ناوەڕاستی سەدەی دوانزەهەمی کۆچیدا ژیاوە، کاتێ خوێندنی تەواو کردووە، عاشق و سەودای (شێخ عوسمان سراج الدین) بووە، چووە بۆ تەوێڵە، ماوەیەکی زۆر لەوێ ماوەتەوە تاساڵی (١٢٨٤) لەوێ تەمەنی دوایی پێ هێناوە. لە زانست و وێژەدا بێ وێنە بووە لە دەوری خۆیدا. ئەوەندە هەیە زۆرتری هەڵبەستەکانی فارسییە. تەنیا ئەم هەڵبەستەی کوردییە. لە کەشکۆڵی دەسنووسی مەحمود پاشای جاف وەرگیراوە، کە بۆ شێخ عوسمانی وتووە».

لێرەدا دوو تێبینی سەبارەت بەو نووسینە لای ئێمە دروست بوو:

١- زۆربەی هەڵبەستەکانی شێخ مستەفا کوردییە نەک فارسی، تەنها لەو بەشەی کەشکۆڵەکەی مەحمود پاشادا کە لای ئێمەیە زیاتر لە چل پارچە شیعری کوردی تیایە. نەک وەک مامۆستا نووسیویە، تەنها ئەو شیعرەی بەکوردی وتبێ.

٢- مەبەستی مامۆستا لە کوردی واتە شێوەی هەورامی (گۆران)ە. کە ئەو تەنیا شیعرەی ئەو لە کتێبەکەیدا نووسیویە، خۆی بەشێوەی هەورامییە و پیرەمێرد کردوویە بەشێوەی سلێمانی. نەک هەر خۆی وەها بووبێ کە ئەو نووسیویەتییەوە.

پیرەمێرد ئەو شیعرەی لە ژمارە ٩٢٥ی (ژین)ی ساڵی ١٩٤٨دا وەرگێڕاوە و بڵاوی کردۆتەوە. پێشەکییەکی کورتی بەم جۆرە بۆ نووسیوە «لە شاعیراندا شێخ مصطفی ناوێکمان هەبووە من نایناسم، مەحمود پاشا بەخەتی خۆی دیوانەکەی لە کەشکۆڵەکەیا، نووسیوەتەوە، ئەمە غەزەلێکی ئەوە»(1) ئنجا ئەو شیعرەی لای مامۆستا علی باپیر ئاغا و ئەمەی پیرەمێرد وەری گێڕاوە و بڵاوی کردۆتەوە هەر یەک پارچە شیعرە. لەوە دەچێت ئەوی کتێبەکە لە ڕۆژنامەکەوە وەرگیرابێت.

«نەقدی خەزێنەی تەجەللای زاتی
نامەی پڕ مەعنای شانی و سیفاتی
شەپۆلێکی دا نووری هەق تێدا
هەر ڕەگێ شەوقی ئەگەڕا پێدا

زوبان هەمیشە خەریکی ذکرە
ئەعزام سەراسەر مەربوتی فکرە
سەروبەدەن و مێشک و ڕەگو پۆست
کەوتوونە ناڵە و زایەڵەی یادۆست
تەن وا بەجارێ خاڵی لە غەیرە
تەنیا تینی یار تێیدا لە سەیرە
هەستیی ونیستم لە دەست چوو یەک ڕەنگ
نەیچمی هاوارە بۆ کزەی ئاهەنگ
لێدە نەی تا، بێ ناڵەی لە گۆشم
بەڵکو بشێوێ پەشێوی هۆشم
بەسۆزی ناڵەی نەی بنوێمەوە
بە نەفخەی نەغمەی ببووژێمەوە
زیوی قەڵبی قەلب لە ناو بۆتەی حاڵ
جۆش دا و پاکتاو کا بێتە زیوی قاڵ

(١) ژین (٩٢٥) ساڵی ١٩٤٨

***

چەند زانیارییەک سەبارەت بە (مەحموود پاشای جاف) لە سەرچاوەیەکی ڕوونەوە

لەم دیوانەی پیرەمێرددا گەلێ جار ناوی مەحموود پاشا و کەشکۆڵەکانی هاتووە، خوێنەری وریا هەست دەکات، ئەم کارەی مەحموود پاشا کە ناو و بەرهەمی ئەو هەموو شاعیرەی بۆ تۆمار کردووین و لە فەوتاندن و کەمی و ناتەواوی ڕزگاری کردوون چەندە خزمەتێکی گەورەیە بەئەدەبی کوردی و چۆن بۆ هەموو سەردەمێک دەبێتە گەنجینەیەکی مێژینەی ڕۆژگارێکی ئەم ئەدەبە بەرز و جوانە. ئنجا بۆ ئەوەی لە نزیکترەوە و باشتر لە مەحموود پاشا و گەورەیی کارەکەی ئاگادار بین، ڕوومان نا لە بەڕێز (عەلی بەگی حسین بەگی جاف) و چەند پرسیارێکمان لەم بارەیەوە خستە پێش چاوی و ئەویش بەقەڵەمی جوان و هەستی بەرزی خۆی وەڵامەکانی بۆ نووسین، ئێمەش وەک خۆی نووسیمانەوە.

پرسیاری یەکەم:

ئایا مەحموود پاشای جاف چۆن خولیای ئەدەب و کۆکردنەوەی شیعری کوردی کەوتۆتە سەر؟

وەڵام: مەحموود پاشای جاف کوڕە گەورەی حەمە پاشای جاف بووە. حەوت برا بوون بەپێی ناوچە و پەیوەندی کۆمەڵایەتی و دیمەنی جوان و ڕەنگینی کوردستان و بەتایبەتی ئەو هێڵ و

ناوچەیەی هۆزی جاف تیادا ئەژین و لە کاتی خۆیا تاکو ئەم ساڵانەی دواییەش گەرمیان و کوێستانیان تیا ئەکرد، لە ناوچەی قزرەبات و کفری لای خوارووی و ناوچەی مەریوان و دامێنی هەرێمی سنە بەجوانترین ناوچە ئەژمێردرێت لە وەرزەکانی ساڵدا، چونکە چ کاتێ ئەم ناوچانە جوان و ڕەنگین و دڵگیر بوون ئەمان لەو کاتانەدا تیا بوون و هاتوچۆیان تیاکردووە. بەوێنە گەرمیان لە زستانا جوان و خۆشە تیابوون. شارەزوور لە بەهار و پایزدا ڕەنگین و کانی خێر و پیت و بەرەکەت بووە. کوێستانیش لەهاوینا ڕەنگین و دڵفرێن و دڵگیر بووە. کاتیان تیا بەسەر بردووە و هەر لە کۆنیشەوە لە پێش ئەوەی بەگزادەی جاف و هۆزەکەیان بێنە بەشی عوسمانی لە کوردستانی عیراق لە ناوچەی جوانڕۆ و باوەجانی و قوبادیا «کە لە بنەچەدا یەک پشتن» ئەو ناوچانەشی بە بەهەشتی سەر زەمین دائەنرێن ئیتر چ لە کۆن و کەلەپوور و بنەڕەتەوە و چ لە شێوەی تازەیشا لە ناوچەیەکدا ژیاون هەڵخەری بیری ناسک و هەستی بەجۆش و خولیای ئەدەب و ئەدەب دۆستی لەناخی دەروونیانا و لەناو ڕەگ و هەست و دەماریانا گەشەدار و جێگیر بووە. لەلایەکی تریشەوە بەپێی دەستڕۆیشتوویی و دۆخی ئەو سەردەمە و بەپێی پلەی کۆمەڵایەتییان کە پەیوەندییان هەبووە بەبابان و ئەردەڵانەوە لە کۆن و بەئێران و عوسمانییەوە لەو سەردەمەدا و باری خوێندن و خوێندەواری ئەو سەردەمەیش، لە سەرەتاوە مناڵ گۆش کراوە بەئامۆژگاری و شیعرەکانی حافظ و سەعدی و کلیم و شاعیرانی ناوداری ئەوسا و ئێستایش و ئەو مامۆستایانەی کە کوڕە بەگزادەکان لایان خوێندوویانە بەهەڵکەوتوو و بلیمەتی سەردەمی خۆیان ژمێردراون لەبەر ئەوەبوو کە مناڵێک بەو جۆرە و لەم ناوچانەدا و لەو چوارچێوەدا پەروەردە دەبێت، چۆن خولیای ئەم جۆرە شتانە ناکەوێتە سەری و ئەبێت بۆچی خۆی پێوە خەریک نەکات؟! من لە باوکم بیستووە ئەیوت: کاتێ بەگزادەی جاف گەرمیان و کوێستانمان ئەکرد لەگەڵ جافدا کوڕە بەگزادە شەوانی هەوار و ڕێ کۆچ کاتی خۆمان بەشەڕە شیعر و قسەی خۆش و نەستەقەوە بەسەر ئەبرد و کتێبە بەناوبانگەکانی ئەو سەردەمەی وەکو شاهنامەی فیردەوسی و ئەسکەندەرنامە و ئەمانەمان ئەخوێندەوە. ئەبووین بەدوو دەستە شەڕە شیعرمان ئەکرد، کاتی وابوو هەوارە و هەوار بەردەوام بوو هیچ لایەک لاکەی تری بۆڕ نەئەدا، ئەوەندە شیعریان لەبەربوو. هەروەها بێجگە لەمانەش بەبیری من پەیوەندی بەگزادەی جاف لەگەڵ زانایانی ئەو سەردەمەی کوردستان و تێکەڵی و کارتێکردنی ئەدەبی فارسی و بوونی کەشکۆڵی کۆن وای لێ کردوون نەک هەر تەنیا مەحموود پاشای جاف کەشکۆڵی بێت بەڵکو ئەوانەی من بزانم، کەریم بەگی فەتاح بەگ و عبدالقادر بەگی سلێمان بەگ و ڕەزابەگی فەتاح بەگ کە هەرسێکیان برازای مەحموود پاشان کەشکۆڵیان هەیە و من دیومن. نەک هەر ئەمانە بەڵکو بارودۆخی لەباری ئەو سەردەمە تایبەتییە وای لە دەوروپشتی بەگزادەی جاف کردووە هەتا یەکێکی وەکو حاجی مەحموود یار وەیس پیاوماقووڵی مەحموود پاشا ئەویش کەشکۆڵی هەیە، من دیومە کە حەتتا

شیعری (سالم)ی صاحبقرانی لە ساڵەکانی ١٢٩٠ بەم لاوە تیا نووسیوەتەوە. ئەوەتا مەحموود پاشا ئەوەندە هەستیار و بیرتیژ بووە سەردەم و ڕۆژ و کاتەکانیشی نووسیوە، بۆ وێنە ئەڵێت: لە شارەزوور لە کاتی مەرەزە داچاندندا بەهار کاک ئەحمەدی خەسرەو چاوەش هاتووە بۆ لام ئەو شیعرانەی بۆ خوێندمەوە و نووسیومەتەوە کە تەمەنی ئەو کاتەی لە بیست ساڵ تێپەڕی نەکردووە. هەروەها ئەڵێت! لە زمناکۆ فیرار بووم لە ساڵی ١٣١١ی کۆچیدا مەلا یوسف یاخود سەید فەتاحی جەباری ئەم شیعرانەی وەلی دێوانەی بۆ وتم و من نووسیمەوە جا پیاو بیری لێ بکاتەوە مەحموود پاشا ئەو کاتە تەمەنی چل و نۆ ساڵ بووە بەگۆرانی شیعری بۆ بڵێن و ئەم دوایی بینووسێتەوە وەیان لەکاتی دەستبەسەرییا لە ئەستەموڵ ئەڵێت لە کەشکۆڵی فلانەوە ئەم شیعرانەم لەم کاتەدا نووسیوە.

پرسیاری دووەم:

ئایا ئەو کەشکۆڵە تا ئێستا لەم هەموو سەردەمانەدا چۆن پارێزراوە و کەوتۆتە لای چەند کەس؟.

وەڵام: وەکو لەسەرەوە باسمان کرد چۆنیەتی پارێزگاری کەشکۆڵەکە تاکو سەردەمی ژیانی خۆی هەمیشە لای خۆی بووە و هەتا لە کاتی دەستبەسەری و دوای فیراریا هەر پێی بووە و ئەو شیعر و باس و خوازانەی تیا نووسیوەتەوە. بۆ وێنە کە لە ئەستەموڵ فیرار ئەکات ئەچێتە خاکی ڕووس و لەوێوە بۆ ئێران و ئنجا ئەگەڕێتەوە بۆ کوردستان، لە (باکۆ) لە بەرگی سیاحەت و گەشتا و حەتتا مەلا محەمەدی سنەیی پیاوی بووە ئەو جلی باشی لەبەرکردووە و خۆی خراپ وەکو نۆکەری ئەو تاکو نەیناسن. لە باکۆ وێنەی خۆی ئەگرێ و لەژێریا ئەم شیعرەی مەولەوی ئەنووسێ:

داخۆ چەرخ چەپ چەواشەی چەپگەرد
پەی کام دەردی سەر نگەهداریم کەرد

دوای خۆیشی، وەک لە خوالێخۆشبوو (حەسەن فەهمی بەگی جاف)ی کوڕەزایم بیستووە کە عەلی بەگی باوکی حەسەن بەگ کۆچی دوایی ئەکات کەشکۆڵەکە ئەکەوێتە دەستی حسێن بەگی مامی ئەویش لەبەرئەوەی کەمتر تاقەتی ئەو جۆرە شتانەی بووە، پیرەمێرد بەئەمانەت لێی وەرئەگرێت، دوایی حەسەن بەگ وتی: ئەو کاتە کە باوکم وەفاتی کرد تەمەنم (١٦-١٧) ساڵ بوو بەڵام وانەبووم کە زۆر خۆم بەمانەوە خەریک بکەم، هەرچەند کەشکۆڵەکەم ئەخوێندەوە لە کاتی خۆیا خووم لەگەڵیا بوو بەڵام لەبەر مامم ئەوەندە لەسەری نەڕۆییم تاکو لە سەرەتای سییەکانا هەستم کرد، چوومە لای پیرەمێرد داوایم کردەوە ئەویش ئەم ڕۆژ بۆ ئەو ڕۆژ و ئەم کات بۆ ئەو کات کاتی بەسەرئەبرد و منیش گەییمە سنووری وەڕسی و یەئس. ناچار هادی ئەفەندی خوشکەزای پیرەمێردم ڕاسپارد و لەگەڵیا ڕێککەوتم بۆم بدزێتەوە بەبیست دیناری سەرەتای سییەکان! بەو جۆرە دەستم کەوتەوە. لەوکاتیشەوە هەر لای حەسەن فەهمی بەگە و ئەویش هەموومان ئەزانین یەکێک بوو لە هەرە ئەدەب دۆست و ئەدیبە ناسکەکانی کورد و هەتا لەشەوق

و تەوژمی ئەدەب و ئەدەب دۆستییا شیعریشی هەیە کە کەم کەم بەفارسی و کوردی ئێستاش دوای مەرحوومی حەسەن بەگ لای هۆشمەندی کوڕیەتی کە تەمەنی درێژ و بەختەوەر بێت زۆر لە ڕەوشتی پاراستنی ئەو جۆرە شتانەی لە باوکی و باپیریەوە بۆ ماوەتەوە و پاراستوونی بەتایبەتی کتێبخانە گەورەکەی باوکی کە ئێستاش لایەتی و خەڵک زۆر کەڵکی لێ وەرئەگرێت.

پرسیاری سێیەم:

تکایە باسی بەسەرهاتی کەشکۆڵەکەمان بۆ بکە لە هەردوو جێگای ئەستەموڵ و زمناکۆدا:

وەڵام: کەشکۆڵەکەی مەحموود پاشا تەنها لە دوو جێگا نەنووسراوەتەوە، لە ئەستەموڵ و لەزمناکۆ چونکە پاشا بۆ هەرکوێ چووبێت کەشکۆڵەکەی لەگەڵ خۆیا بردووە. ئەستەموڵ و زمناکۆ، جێگەی هەمیشەیی پاشا نەبووە. بەڵکو لە ئەستەموڵ دەستبەسەر بووە، دوایی لەوێ فیراری کردووە و وەکو باسمان کرد بەرێگای باکۆدا هاتۆتەوە کوردستان و ئەو ماوەیەشی تاکو حکومەتی عوسمانی بەخشیویەتی لە زمناکۆ بووە هەندێ شیعری لەوێ تیا تۆمار کردووە بۆ وێنە لە ڕووسیا بەئەرمەنستاندا تێئەپەڕن مەلا محەممەدی سنەیی پیاوی شاعیر بووە و کچە ئەرمەنی جوانیان زۆر دیوە، هەندێ شیعری جوانی وتووە بەشۆخ و شەنگی کچە ئەرمەنییا من سێ چوار بەیتێکی کە مەرحوومی باوکم لەبەری مابوو نووسیوەتەوە هەر لەلامە. بەم بۆنەیەوە حەز ئەکەم شتێکی تر بدرکێنم، ئەگەر سوودی نەبێت زیانی نییە. ئەویش: مەحموود پاشا بەخۆیەوە حەوت برا بوون خۆی براگەورە بووە و براکانیشی ئەمانەن: وەسمان پاشا، حەسەن بەگ، سلێمان بەگ، حەمە عەلی بەگ، قادر بەگ، فەتاح بەگ، لە ئەنجاما مەرگی هەر شەشیانی دیوە و کەوتووەتە دوای ئەوان و سۆز و پەرۆشی کۆچکردنی ئەوان وای لێ کردووە بەشیعر شتێکیان بۆ بکات کە بیست و چوار بەیتە و لە کەشکۆڵەکەیدا هەیە و منیش لەلام هەیە وەکو سەرچاوەیەک بەخەتی حەسەن بەگ خۆی. پیرەمێرد هاتووە ئەم بیست و چوار شیعرەی کردووە بەنۆزدە شیعر و پێنجی لێ لابردووە و دواییش لە نۆزدەکەی تر حەوتی لابردووە خۆی حەوتی بۆ زیاد کردووە واتە لە تێکڕای بیست و چوار بەیت دوانزەی لێ لابردووە و خۆی حەوتی بۆ زیاد کردووە و لە دیوانی پیرەمێردی نەمری محەممەد ڕەسوڵ هاوار دا بەناوی (یادی مەحموود پاشای جاف)ەوە بەشیعری پیرەمێرد دانراوە. هەتا پیرەمێرد قادر بەگی مامی بەقادر بەگی برای مەحموود پاشا ئەزانێت ئەو قادر بەگەی مامی کە مەولەوی شیعری شیوەنە بەناوبانگەکەی بۆ وتووە.

پرسیاری چوارەم:

ئایا ڕێگای گەرمیان و کوێستانی جاف لە کوێوە بۆ کوێ بووە؟

وەڵام: هۆزێکی گەورە و فراوانن و دوای ئەوەی لە سەردەمی سوڵتان مورادی عوسمانییا لە ناوچەی جوانڕۆوە هاتوونەتە کوردستانی ئەو سەردەمە کە بەش کرابوو لە نێوان دەوڵەتی عوسمانی و ئێراندا لەسەر هەندێ هۆی تایبەتی ئەو سەردەمە لە ناوچەی (دزیایش) – دەربەندیخانی ئێستا – دا نیشتەجێ بوون دوایی پەرەیان سەند، وردە وردە دەستیان گرتووە

بەسەر شارەزوور و گەرمیاندا، گەرمیان و کوێستانیان کردووە. دوای پەرەسەندن و گەشەکردن و زۆربوونیان و هاتنی دەستە دەستەی تیرەکانی جاف لە ئێرانەوە بۆ ئەم ناوچەیە و دەوری (زاهیر بەگ)ی سەرۆکی جافی ئەو سەردەمە و دامەزرێنەری جامی مورادی و باپیرە گەورەی بەگزادەی جافی مورادی، کە جاف بەم پێیە دوو بەشن، جافی جوانڕۆ لە ئێران و جافی مورادی لە عیراق. جافی ئێمە لە دوای ئەوەی لەسەردەمی مەدحەد پاشای والی عوسمانی بەغدادا کە زەوی و زاریان ئەفرۆشت بەنیازی نیشتەجێی هۆزە گەرمیان و کوێستانکارەکانی ئەو سەردەمە حەمە پاشا و مەحموود پاشای کوڕی کەوتنە کڕینی هەرچی زەوی و زاری قەڵەمڕەوی جاف هەیە و ئێستایش لە سەنەدەکانی زەمانی عوسمانییا بەناو و سنوور و نرخی کڕینیانەوە هەمووی تیایە و زۆری لەلایەن نەوەی خاوەنەکانیانەوە پارێزراوە. ئیتر جاف لە سنووری (جبل حمرین)ەوە تاکو شلێر و (ناوخوان) هەمووی بوو بەموڵکی تاپۆی بەگزادەی جاف. بێجگە لە هەندێ جێگای تایبەتی کەم نەبێت یان بەدەست میرییەوە مایەوە یان کەسانی تر خاوەن تەکیە و پیاوماقووڵانی ئەو سەردەمە کڕییان یاخود میری پێی بەخشیون. ئیتر جاف لە (قزرەبات)ەوە کەوا دامێنی کوردستانە تاکو شلێر و ناوخوان بەشی کوردستانی عیراق و لەو دیو سنووریشەوە هەتا ناوچەی مەریوان و گۆلی زرێبار و لای خوارووی ناوچەی سنە، لە زستانا لە ناوچەی گەرمیانەوە لای خوارووی قزرەبات و شیروانە و کەلار و پێباز و شارەزوور و پێنجوێن و ئەو دیو سنووریش ئەوانەی سەرەوە بەزستان و بەهار و هاوین و پایز هاتوچۆیان تیا کردووە. بۆ چەسپاندنی ئەوەش جاف چۆتە ناو ئێرانیشەوە هەتا موڵک و زەوی و زاریشیان لەوێ کڕیوە و هەیانە. بەتایبەتی ئاغاکانی گەڵاڵی ئەوەی (کلودیوس ریچ) لە گەشتنامەکەیدا ئەڵێت: «کە چوومەماڵی کەیخوسرەو بەگی سەرۆکی هۆزی جاف هاوینی ١٨٢٠، لە کاتێکا ئەچووم بۆ سنە بۆ دیدەنی ئەمانوڵڵا خانی والی ئەردەڵان، لە سنە ماڵی کەیخوسرەو بەگ لە نزیک گۆمی زرێبارەوە بوو، ئەو میوانداریيەم هەتا مردن لە بیر ناچێتەوە». بەم بۆنەیەوە جاف بەشێکیان پەڕیونەتەوە ناوچەی دوکان لە پارێزگای سلێمانی کە ئەوانیش سمایل عوزەیری بوو، جافە ڕەشکەن، ئەوان لەو ناوچەیەوە لە کاتی خۆیا گەرمیان و کوێستانیان کردووە و ئێستاش خۆیان بەجاف ئەزانن.

گەرمیان و کوێستانی کردنی جاف ئەوەندە جێگر و چەسپاوە لە ناخیانا چونکە زۆربەی کە وتت جاف واتە ئاژەڵدار و مەڕومالاّت بەخێوکەر، هەتا ئەم ساڵانەی دواییش گەرمیان و کوێستانیان ئەکرد. هەر نەشبوایە تاکو ناوچەی پێنجوین ئەچوون بۆ لەوەڕخۆری هەرچەند ماڵ و لە گەرمیان جێگیر بوو بوو بەڵام هاوینان ئاژەڵەکانیان، شوان کەژاوکەژ ئەیانبردن و خۆشیان بە(بنە) واتە (ماڵی سووک و کەم) بەلۆری یان عەرەبانەی تراکتۆر لە گەرمیانەوە ئەهاتنە شارەزوور یان چاوەڕوانی ئاژەڵەکەیان ئەکرد یان لەوێ لایان ئەبوون بەو نیازەی بەڵکو ئەگەر میری عیراق و ئێرانیش وەکو جاران ڕێگەیان نەدەن بۆ لەوەڕخۆری بچنە ئێران بەڵکو بچنە

ناوچەی پێنجوین جا بەو بۆنەیەوە ئەم شیعرەی مەولەوی کەوا ئەزانم یان لە شینەکەی (ئەمنە خانی ژنی بارام بەگ)دایە، یان لە شینەکەی (قادر بەگی کەیخوسرەو بەگ)دایە کە ئەڵێت:

زیرەی تەڵمیت بار کۆچ نەو هالان
تەئسیرش نیەن ئەم ساڵ چون سالان

داخ و حەسرەت بۆ کز بوون و ئاڵۆزاوی ڕێ کۆچی ئەو ساڵە ئەخوازێت!.

پرسیاری پێنجەم: ئایا چ زانیارییەکتان لەبارەی کەشکۆڵی کەریم بەگی فەتاح بەگ و ڕەزا بەگی فەتاح بەگی برایەوە لەلایە؟

وەڵام: ئەدەب دۆستی و گۆشکراویی بەگزادەی جاف بەئەدەب و شیعر و فۆلکلۆری کورد بووە. شتێکی ئاشکرا و لەبەردەستایە (بەپێچەوانەی برادەرێکی مامۆستای هەستیار)ەوە کە لە نەدوەیەکی تەلەفزیۆنیا لە سەردەمێکی تایبەتیا ئەیوت بەهەموو تەنگاویەکەوە دەرەبەگەکان شیعر و ئەدەبی کوردییان کوشت و لەناویان برد... هتد.

حەز ئەکەم ئەو برادەرە هەندێ لەو کەشکۆڵانەمان پیشان بدات کە ڕاو بیرەکانی ئەو هەڵیان گرتووە بۆ میللەتی بەدبەختی کورد. بۆیە کەشکۆڵەکەی کەریم بەگ و ڕەزا بەگی برای هەر لە هەمان سەرچاوە و هەستەوە هاتووە. کەشکۆڵەکەی کەریم بەگ زیاتر لە هەزار لاپەڕەیە هەمە جۆر شیعر و باس و قسەی نەستەق و بەسەرهات و شین و مەرسیەی تیایە و هەندێکیان کۆن نووسراونەتەوە و هەندێکیشیان لەم سەردەمەی دواییدا نووسراونەتەوە. کەشکۆڵ واتا ئەوەی هەموو جۆرێک شتی تیا بنووسرێت، مەرج نییە تەنیا شیعر بێت هەتا هەندێ (خاطرات) و شت بەبیرا هاتن و مێژووی لەدایک بوون و بەسەرهاتی گرنگی ئەو سەردەمە یاخود بۆ کۆنیش ئەگەڕێتەوە. کەشکۆڵەکەی کەریم بەگی ڕەحمەتی شتی پێکەنین و خۆشی تیایە کە کەریم بەگ خۆی دروستی کردووە و دەستی تیا هەیە بەوێنە ئەنووسێت بۆ باوکم کە لێرە لە سلێمانی بەشێخ سەلامی عازەبانی شاعیر بڵێت هەجوی شێخ وەسمانی قەڵاگە لە گەرمیان بکات بۆ بزوانی شێخ محەممەد. شێخ سەلامیش پارچەیەک شیعری هەجو ئەنووسێت بۆ شێخ محەممەد ئنجا کێچ ئەچێتە کەوڵی شێخ محەممەد و هاوار ئەباتە بەر حەمە ئەمین بەگی کوڕی کەریم بەگ «شاعیرە و دیوانی چاپ نەکراوی هەیە» ئەویش لە زمانی شێخ محەممەدەوە وەڵامی شێخ سەلام ئەداتەوە و دوو پارچە شیعری گاڵتەی ئەتوانم بڵێم کراوە و پیسن بەڵام هەتا ئەمانەی تیایە و شیعرەکەی شێخ سەلامیش کە بەشێخدا وتوویەتی ئەو شێخانەی ئیرشاد ئەکەن و دەروێشیان هەیە و کاک بەهائەددین شێخ نووری بابە عەلی تەکیەی لە کاتی فەقێیەتیا لەسەر شێخ و تەکیە هاتۆتە جواب ئەویشی تیایە و خەتخۆشیان هێناوە و شتیان پێ نووسیونەتەوە. بەڵام کەشکۆڵەکەی ڕەزا بەگ ئەگەر هەمووی خەتی خۆی نەبێت زۆربەی زۆری خەتی خۆیەتی چونکە خۆی زۆر خەتی خۆش بووە زۆر ڕێکوپێک و ڕازاوەی نووسراوەتەوە. هەر بەم بۆنەیەوە کەشکۆڵەکەی عەبدولقادر بەگی سلێمان بەگی حەمە پاشای جافیش کە لەدەوری بیستەکانا عەبدولقادر بەگ دەستی

بەنووسینەوەی کردووە زۆر شیعر و دوعا و پارچەی پەخشانی تیادایە و هەتا ئەم دواییەش لای محەممەد بەگی کوڕی بوو کە ئەو وەفاتی کرد نازانم کەوتە لای کێ هەتا من موناجاتەکەی مەولانا خالید کە بەشێوەی گۆران (هەورامی) نووسیویەتی سەد و چوار بەیتە لەو کەشکۆڵەم دەرهێنا. لە ئەنجاما زۆر سوپاسی مامۆستا ئومێد ئاشنا ئەکەم کە ئەم هەلەی بۆ گونجاندم ئەم لایەنانە ڕوون بکەمەوە بەم کورتییە، هیوادارم لە دەرفەتێکا بتوانم ڕووناکی بخەمە سەر هەندێ شتی تر لەم بارەیەوە هەر کەس لە شوێن و توانا و بۆگونجان و بۆلوانی خۆیەوە دەستی یارمەتی بۆ کەلەپووری نەتەوە بەدبەختەکەمان ڕاکێشێ.

***

پیرەمێردو دە پارچە شیعری مەستوورە

لەلاپەڕە(٢٨١)ی ئەم دیوانەدا نووسینێکی پیرەمێردمان بڵاوکردەوە سەبارەت بەمەستوورە و دیوانەکەی. وە لە ساڵی ١٩٤٥دا پیرەمێرد دە پارچە شیعری مەستوورەی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی و لەڕۆژنامەکەیدا بڵاوی کردۆتەوە.

ئەو دیوانە بەنرخەی کە بەو خەتە جوانەی مەستوورە نووسراوەتەوە و ئەو دیوانە شیعریەش کە هەر مەستوورە خۆی نووسیویەتیەوە و دیوانی شیعری خەسرەو خانی والی سنەیە، بەداخەوە هەتا ئێستا لە هیچ لایەکەوە هەواڵ و شوێنەواری نییە. ئەوەی بۆ ئێمە ماوەتەوە ئەو دە شیعر و ئەو نووسینە کورتەی پیرەمێردە، کە چەند زانیارییەکی لەبارەی شێوەی خەتی مەستوورە و دیوانەکەیەوە بڵاو کردۆتەوە. ئنجا بۆ زیاتر شارەزابوون لە مەستوورە و شیعرەکانی ئێمەش لای خۆمانەوە ئەو زانیارییانەی بەدەستمان هێناوە بڵاودەکەینەوە:

دکتۆر مارف خەزنەدار لە کتێبی (دیوانی نالی و فەرهەنگی نالی)دا نووسیویە «مەستوورە، ناوی ماه شەرەف خانمی ئەردەڵانی کوردستانییە، کچی ئەبولحەسەن بەگی کوڕی محەممەد ئاغایە، خێزانی خوسرەو خانی والیی کوردستانی ئێران بووە. لە ساڵی ١٨٠٥ی زاینی لە شاری سنە لە دایک بووە ژنێکی یەکجار جوان و شۆخ و شەنگ بووە. شیعری بەکوردی و فارسی هەیە، زۆربەی ئەو شیعرانە لە بابەت دڵدارییەوەن، بەتایبەتی شیعرە کوردییەکانی (بە شێوەی گۆرانی – هەورامی) یەکجار بەسۆزن.

خوێندەوار و ڕۆشنبیرێکی چاک بووە. شارەزایی لە زانستەکانی ئایینیدا بووە و دەستێکی درێژیشی لە زانستی مێژوودا بووە. شیعرە فارسییەکانی لە ساڵی ١٩٢٥دا لە تاران لە چاپ دراوە. (دیوان ماه شرفخانم کردستانی، لناشره آقای حاجی شێخ یحیی معرفت، تهران، ١٣٠٤ ه.ش)، شیعرە کوردییەکانی لە دەسنووسێکدایە لە دەوروبەری ساڵی ١٩٠٠دا نووسراوەتەوە. ئێستاکە لە ئێرانە و هێشتا چاپ نەکراوە. لە بارەی مێژووی بنەماڵەی ئەردەڵانەوە کتێبێکی داناوە لە ساڵی ١٩٤٧ لە سنە لە چاپ دراوە (تأریخ أردلان، لناشره ناصر ئازادپور–سنندج (١٣٢٦) ه.ش).

مەستوورە هاوچەرخی سولتان خانمی ئەردەڵانی بووە. کە خوشکی خوسرەو خانی والییە. ئەمەش شاعیر بووە و دەستە خوشکێکی نزیکی مەستوورە بووە. ساڵێک پێش کۆچی دوایی مەستوورە هاتووە بۆ سلێمانی. لە ١٨٤٧دا کۆچی دوایی کردووە و لە گردی سەیوان نێژراوە. دەبێ جۆرە پێوەندییەکی لەگەڵ نالیدا بووبێ»[١].

هەروەها لە (دیوانی نالی) مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس و کوڕانیدا نووسراوە «مەستوورە، ناوی ماھ شەرەف خانم و کچی ئەبولحەسەن بەگ ناوی لەلەی شازادەکانی ئەردەڵانە و لە ١٢٤٤ی کۆچی ١٨٢٨-١٨٢٩ی زاینیدا خوسرەوخان بەنیازی دڵدانەوەی ئەبولحەسەن بەگی باوکی مارەی کردووە. ئافرەتێکی شاعیر و ئەدەب پەروەر بووە»[٢].

لەکتێبی ئافرەتە ناودارەکانی کورددا نووسراوە: «رضا قولی خان هیدایەت لەبەرگی دووی کتێبی (مجمع الفصحاء)دا لەلاپەڕەی ٤٥٦ لە بارەی بەسەرهاتی مەستوورەوە نووسیویەتی و ئەڵێ:

مەستوورەی کوردستانی لە ئافرەتە خانەدانە بەناوبانگەکانی کوردستانە، کچی ئەبولحەسەن بەگ و ژنی خەسرەوخانی والی سنەیە. نووسینی دەستی زۆر جوان و خۆش بووە. شاعیرێکی گەورەیە، ژنێکی ئابڕوو جوان و ڕەوشت بەرز بووە. ناوی (ماھ شەرەف خانم) بووە. لە ساڵی ١٢٦٣ی کۆچیدا کۆچی دوایی کردووە». میرزا عەلی اکبری صادق الملک لە کتێبەکەیدا (حدیقەی ناصری) کە مێژووی کوردستانە ئەڵێ: «ماھ شەرەف خانم کە ناوبانگی لە هەڵبەستا (مەستوورە)یە وە ئامۆزای منە و بەڕاستی هەڵئەگرێ لەبەر زیرەکی و وریایی و هۆنراوە بێ هاوتاکانی و دەسنووسە جوانەکەی، گفتوگۆ شیرینەکەی، ڕاست نووسین و دەربڕینە نایابەکەی مێژوونووسانی جیهان بۆ یادگار بەئاوی زێڕ ناوی تۆمار بکەن. نزیکەی بیست هەزار هۆنراوەی بەنرخی هەیە وە چل و چوار ساڵ ژیاوە»[٣].

هەروەها لە گۆڤاری (ئۆتۆنۆمی) ژمارە ٣ ساڵی ١٩٨٤دا، کاک ئیسماعیل تەنیا نووسیویە «لەساڵی ١٢٦٢ی کۆچیدا بەهاوڕێیی حسەین قولی خانی ئەردەڵانی پوورزای خۆی هەڵدێت بۆ سلێمانی بۆ لای عبدالله پاشای بابان و، لە ساڵی ١٢٦٣ی کۆچی لە تەمەنی ٢٢ ساڵیدا هەر لە شاری سلێمانی کۆچی دوایی دەکات و لە گردی سەیوان دەنێژرێت». [٤]

ئەم بیروڕایانەی کاک ئیسماعیل لە هەندێ جێگەدا لەوتارەکەیدا جێگای سەرنجە، ئەگەرچی ئەویش، زۆربەی نووسینەکەی لەو سەرچاوانەوە وەرگرتووە کە خۆی لەپەراوێزدا نووسیونی. بەتایبەتی ساڵی مردنی مەستوورە، کە ١٢٦٣ بێت و لە ساڵی ١٢٢٠دا لەدایک بووبێ، چۆن ٢٢ ساڵ ژیاوە. دیارە بەو حسابە ٤٣ ساڵ ژیاوە، ڕەنگە ئەو ژمارەی (٢٢)ە هەڵەی چاپ بێت. بەهەرحاڵ لێرەدا تەنیا بیروڕاکانی لەمەڕ مەستوورەمان خستە پێش چاوی خوێنەران و ئەگەر دیوان و نووسینەکانی مەستوورە ڕۆژێ لە ڕۆژان دەرکەون ئەوا گەلێ زانیاری هەڵە لەبارەیەوە ڕاست دەبێتەوە و ژیان و بەسەرهات و بەرهەمەکانی لە نزیکترەوە دەناسرێن.

پیرەمێرد ئەوەندەی ئێمە ئاگاداربین هەر دە (١٠) پارچە شیعری مەستوورەی وەرگێڕاوە. بەڵام دیوانی ئەو و خەسرەوخانی بەختی مەستوورە لەلا هەبووە.

....

(١)دیوانی نالی و فەرهەنگی نالی د. مارف خەزنەدار. ل٣٦١

(٢) دیوانی نالی مەلا عەبدولکەریمی مدەڕس و کوڕانی ل ٦٠٤، کە ئەوانیش ئەو زانیارییانەیان لە مێژووەکەی ئایت الله مەردۆخ وەرگرتووە. بەشی دووەم لاپەڕەی ١٦١.

(٣)«ئافرەتە ناودارەکانی کورد» عەبدولجەبار محەمەد جەباری ل٥١

(٤) گۆڤاری ئۆتۆنۆمی ژمارە ٣ ساڵی ١٩٨٤ ئیسماعیل تەنیا ل٧٢

***

شیعرەکانی مەستوورە

١

ئەمڕۆ کە هەوا ساردە، کزەی بادی خەزانە
گەرمم کەرەوە ساقی، دەمی تێکخزانە
گوێ مەگرە لە زاهد مەڵێ مانگی ڕەمەزان
جەژنی منە، فتوایشی لەلای پیری موغانە
ئەی ڕۆحی ڕەوان ڕاحی ڕەوانم بدەرێ تۆ
ئەمە ڕاحە قومێکی لە بری ڕۆحی ڕەوانە
ئاوی حەیوان بادەیە، با، دەی بی لە (دەی)دا
هەرچی نەیەوێ پیاو نییە تۆوی حەیوانە
من مولکی جیهانم ئەدەمە مەی لە جیهانا
چونکو ڕوتبە و قەدری جیهان بەرقی جەهانە
سەرمەستی من وا نییە تەنها بە شەراب بێ
مەخمووری و نەشئەم لە نیگای دیدەیی جوانە
زولفت کە لەسەر شانە، پەرێشانە بە شانە
بەو بۆنەوەیە بادی سەبا مشک فشانە
لەرزەی دڵم ئەی گوڵ بەکزەی باڕەشی دووری
وەک شاخی سنەوبەر کە زەبوونی جەولانە
(مەستوورە) تیلای چاوی ئەوێ بۆیە لە دنیا
چاو ناترووکێنێ وەکو نەرگس نگرانە

٢

ئەی خاکی بەری پێت کە لەسەر سەرمە وەکو تاج
بەو تاجە ئەسێنم لە مەه و میهر و فەلەک باج
دەرگاکەتە شاهانی زەمان ئەیکەنە میعراج
برژانگ کە وەکو تیرە لە قەوسەینی برۆتا
گەر تێمگری گیان حازرە بۆی ئەیکەمە ئاماج
من کوشتەی دووریتم و لای تۆ دەمی عیسا
من کافری عەشقم کە برۆی تۆ دەکەمە خاج
قوربانی تیلای چاوتم ئەی چاو ڕەشی بەختم
دنیا بەچرای تەلعەتی ڕووت ڕوون ئەبێ وەک ڕۆژ
لادە پەچەکەت ڕۆژ هەڵێ تا کەس نەبێ محتاج
کووتاڵی جوانیت کە بەدنیادا بڵاوە
بەش جوێ کەرەوەی گرە (مەستوورە) دیباج

٣

ڕووتە کە ڕووتە یا شەبەنگی مانگی ئاسمان
قەدی خرامی تۆیە وەیا سەروی بوستان
نەمدیوە مانگ کڵاوی لەسەرا بێ تۆ نەبی
سەرویش کە بێ ڕەوانە وەکو تۆ نییە ڕەوان
فەسڵی بەهار لە دەوڵەتی تا سەر عەزیزترە
مەعشووقی جوان و بادە و ناوباغ و گوڵستان
یاشێخ ئەوەندە ناوی بەهەشتم لەلا مەبە
من ڕووی نیگاری تۆم، بەسە، وا دام بەتۆ جنان
گیانە لەوانە نیم کە بۆ گیانێ لەلات برۆم
گەر تیر بباریێ حازرە دڵ، ئەیکەمە نشان
ڕێگەم بدەی بەخاکی بەری پێت کە ماچی کەم
پێی خۆم بەفەخرەوە ئەخەمە فەرقی فەرقەدان
(مەستوورە) لێو و ڕوو و دەمی یار پێم کەرەم بکا
شەهدی حەیات و ئاوی بەقا و عومری جاویدان

٤

غەمی تۆ بۆیە وێرانەی دڵ ئەکاتە مەسکەن
عادەتە گەنجی جیهان ئەگرێ لە وێرانە وەتەن
داروپەردووی جگەر و سینەمی سووتاند گڕی عەشق
ناو سکم پڕ لە چەڕەدووکەڵە وێنەی گلخەن
چاو کە ڕووی تۆی نەدی ئەیزانی چییە؟ چاوگەی خوێن
دڵ کە تۆی تیا نەبی، ئەیزانی چییە بەیتی حەزەن
دڵ گرفتارە لەناو چاڵی چەناگەی تۆدا
هەر دەڵێی کەوتۆتە ناو چاڵی هیلاکەت بێژەن
با بەهاریش بێ بەمن چی گوڵ و بای نەورۆزی
تا گوڵی ڕووی تۆ بێ چیمە لە سەیری گوڵشەن
تۆ کە ڕووی خۆت بنوێنی کەسی تر نانوێنێ
مانگ و ئەستێرە ئەشارێتەوە ڕۆژی ڕەوشەن
خەڵوەتێکم ئەوێ خاڵی لە کەس و بێگانە
خاڵ و مام دەرنەکەون، دەرکەوێ خاڵی گەردەن
ڕۆژی من هێند ڕەشە نایێتە خەیاڵم ڕۆژێ
خۆی بشارێتەوە تەنها لە پەنای دار و دەوەن
دەمی (روح القدس)ی پێ ئەوێ (مەستوورە) لە خوا
شیعری بیکری وەکو مریەم بێ لە (اعجاز سخن)

٥

دڵی بێچارە دیسان دەستبەسەری زنجیرە
چیم لەدەست دێ کە ئەمە لازمەی تەقدیرە
شەوی تەنهایی کە یادت بەدڵمدا دێنم
باعیسی ناڵەی شەبگیرە کە بێ تەئسیرە
کاتبی لەوحی ئەزەل ناوی بە (غەمبار) نووسیم
سەرنویشتێکە، نەڕێی دادە، نەجێی تەدبیرە
وەرە توخوا کەرەتێ پێ بنێرە سەر چاوم
ماڵی وێرانە بەئاو چاوی لەڕێی تەعمیرە
بای سەبا هات و وتم بۆنی ئەوت لێ نایە

وتی چی بکەم؟! بەهەوایش ڕەحمی نییە بێ پیرە
چاوی مەستت کە گەڵای تێکەوە پێچا و بردی
کەس خەلاس ناکا دەڵێی قورعەیێکی ڕەشگیرە
بە دڵم وت کە منت ناوێ بڕۆ لای ئەو بە
وتی چووم و دەری کردم، لەوەوە لێت زویرە
تیری برژانگت ئەمەندە زۆرە گلم داوەتەوە
جەرگی (مەستوورە) ئەڵێی ئۆدەی وەستای تیرە

٦

دڵی بێچارە کە بێ تاب و توان لەرزانە
وەک گەڵای دارە لەدەست بادی خەزان لەرزانە
باسی جوانیت کە کرا چارە نییە من دەگریم
تۆیش بەوە پێدەکەنی چاو و دەهات لەرزانە
باری قورسی غەمی دووری تۆ لەسەر ئەستۆمە
هێزی ئەندامم لەبەر باری گران لەرزانە
ئاوڕت دایەوە، شۆڕێکی وەهات خستە سەرم
شەو بەناڵەی منە وا ئەهلی جیهان لەرزانە
هاتمە دەرگاکەت و شەو شینی جوانی خۆم کرد
وەکو حەلقە بەفغانم لاشیپان لەرزانە
گیانی خۆم کردە نیشانە بەهیوا بۆ تیرت
تێر لەتیر نابم و دڵ وەک ژی کەوان لەرزانە
تیغی ئەبرۆت کە دەبینم گوڵە جۆیەکە دڵم
دەورەی پێ دەوێ بۆ داسی سەپان لەرزانە

٧

وا گەییم بەتۆ لە دوای ناڵە و ئاه
ڕزگار بووم لە خەم الحمدلله
ئیتر بەسیەتی ڕوو وەرمەگێڕە
هێزم نەماوە بۆ دووریت وەاللە
وەک گوڵخونچەی باخ جەرگم پڕ خوێنە
بەیادی لێوی لەعل ئاسای دڵخواه

کەی سەروو ئەتوانێ بڵێ باڵای تۆم
کەی لە ڕووی تۆدا خۆی ئەنوێنێ ماه
واعیز بەسیەتی ئەفسانەی تۆبە
تۆبە لە تۆبە استغفر الله
لە دیری مغان زنارم دەسکەوت
تەسبیحم ناوێ ئەی شێخی گومراه
کەی ڕێم ئەدەنێ بۆ بەزمی خەسرەو
پیاوماقوولان و ئێشکچی دەرگاه
شوکور وا زاهد مەستە (مەستوورە)
وازمان لێ دێنێ ئیتر الا الله

٨

ئارەقی گۆناتە یا دانەی گوڵاب
یا لەسەر گوڵ ڕەونەقی شەونم بەتاب
لای بنا گوێتە ئەوە یا مانگی بەدر
لێوی ئاڵی تۆیە، یا لەعلی مذاب
چاوی مەستت تووشی سەرخۆشیم ئەکا
من ئەگینە نەمدەکرد مەیلی شەراب
چەند بەجۆش و خرۆشە نەورۆز و گوڵان
بادە و یار، قەتار، دەنگی ڕوباب
زیندەگی تا سەری دنیا چییە؟
یاری دڵدار و گوڕەی دەورەی شەباب
بێ هیوا و مردووی بەسەر زیندوو چییە؟
پیری و دووری و ئەواڵی ناحساب
بولبول و گوڵ ڕۆیین و (مەستوورە) وا
دەرکی دڕک گرێ و نەوای بانگی غراب

٩

بە دوو چاوی مەی پەرستت کە دەکەویە تیرە باران
دەمێ چاوم ناترووکێ وەکو نەرگس بەباران

کە گەیشتمە بەندەیی تۆ ئەوە پادشایی منە
کە بکەومە داوی تۆوە شاهبازی شای تەواران
کە دەسم بەدامەنت گرت، بیبڕن، بەدەستەکەی تر
کەمەرت ئەگرمە باوەش وەکو خێرکەر و هەژاران
کە بەئێشە زامی جەرگم نامەوێ دەوای تەبیبان
چاری دەردی خۆم ئەزانم بەویسالی یارە باران
سەبەبێکی سەبری عاشق کە دەڵێن وەفایە وایە
لە گوڵی سروشتی مندا هەوەس و وەفا لە کاران
شەوی غەم کە دەچمە سەر جێ هەر ناوی تۆ دەخوێنم
وەکو ئایەتێکی (حفظە) بەشەو ئاهی ناڵەکاران
وەرە سەیری ناوی دڵ کە لەوێ شوێنی خۆت ببینە
(مەستوورە) پێت ئەخاتە سەری تاجی شەهریاران

١٠

ئاهی دڵی من هاودەمی ناڵەی نەیە ئەمشەو
باری خەفەتم قورسە عیلاجی مەیە ئەمشەو
توخوا بەسە لێم لادەن و کەس پێم نەڵێ مەگری
من شینی جەوانیم بەسەدای (هەی هەی)ە ئەمشەو
ئاگر ئەخەیە سنگم و جەرگم ئەسووتێنی
هاواری بریندار بەکزەی وەی وەیە ئەمشەو
خوسرەو کە لە ڕووی میهرەوە ڕێم باتێ بەشکو
(دارا)یە کە دەربانمە بەندەم کەیە ئەمشەو
میحرابی برۆی ئەو دەکەمە قبلەی حاجات
ئەنواری تەجەلای ئەوە پەی دەرپەیە ئەمشەو

***

پیرەمێرد و شیعرێکی نازێ حەسەن

پیرەمێرد لە ساڵی ١٩٤٧دا ئەم شیعرەی کردووە بەکوردی، لە ڕاستیدا کەم شیعر هەیە وەک ئەو شیعرەی (نازێ خانم) کە ئافرەت ئەوەندە بەڕاستگۆیی باسی خۆی بکات و ئەوەندەش شانازی بەجوانی خۆی بکات و ئەوەندەش شاعیرانە دایڕپشتبێ. پیرەمێرد لەوەرگێڕانەکەدا هەقی

خۆی داوەتێ و نەیهێشتووە بڕاکێ!. هەروەها ئەم پێشەکییە کورتەی بۆ شیعرەکە نووسیوە.

«ئێمە فەلسەفەی عەشقمان نووسی، لە بەرامبەری عەشقا (نازی)ی حەسەنیش پێویستە. ئەمە ژنی (فەتح عەلی شا) بووە. ئەوەندەی جوان بووە ئەمەندەیش شاعیرەیەکی بەناز بووە. چەند شیعرێکی نازداری وتووە. لە زەمانی کوڕێنی و زەوقی شیعر و عەشقەوە لەبەرمە، زۆرم لا خۆشە، وا ئەمجارە کردم بەکوردی».

بەبۆنی ئەگریجەی عەنبەرم کە ئەیبا، با
ئەخاتە داوەوە هەر موویە ئاسکێکی سەحرا
بەڕەنگی (کل) ڕەش ئەبێ ڕۆژگاری ئەهلی جیهان
ئەگەر بەسوورمە برێژم دوو نەرگسی شەهلا
بە ئاوری نازەوە من ڕۆح ئەدەم بەمردووی عەشق
کە دەوری تێپەڕی پێ ناوێ بێتەوە عیسا
لە کوڕی زکر و دوعا بچمە ناو کلێساوە
بەدینێ دێنمە سەر دینی خۆم هەموو تەرسا
هەوای ئەوەم لە سەرایە پەچەم لەڕوو لادەم
توخوا ئیتر بەسە، مەحروومی عاشقی شەیدا
ئەگەر بەڕاگوزەری بچمە بێستوون ئەوسا
ئەشێوێ سوورەتی شیرین و تۆزی (با) ئەیبا
بەناو کە کەبکی خەرامم[1] بەکردە شابازم
بەگیرە پەنجەی نازم لە جەرگی شاهەنشا

---

(١)کەبکی خەرام: کەوی بەلەنجەولار.

***

پیرەمێرد و شیعرێکی سەیدیی هەورامی[1]

پیرەمێرد دەستپێشکەرییەکی باشی کردووە، لە ناساندن و خستنە بەرچاوی شیعری شاعیرانی هەورامان و زەنگەنە. بەتایبەتی کە ناوچەکانی دوور لە هەورامان و گەرمیان لەو کاتەدا زۆر کەم ئاگاداری ئەم بەرهەمە بەرز و جوانانە بوون. لەم دیوانەدا ژمارەیەکی زۆری دەقی ئەو شیعرانە و وەرگێڕانەکانی پیرەمێردمان بڵاو کردەوە. ئەمەش شیعرێکی جوانی سەیدیی هەورامی کە پیرەمێردی نەمر بەقەڵەمی ڕەنگین و بەپێزی خۆی هێناویەتییە سەر شێوەی سلێمانی.

ئازیزی بێ مەیل، ئازیزی بێ مەیل
شۆخی بێ وەفا، ئازیزی بێ مەیل

عەشقت لە دڵما وا بووە جێگیر
هەرگیز دەرناچێ بە مەکر و تەزویر
تۆی مایەی خۆشی و کەیف و ژیانم
یادتە هاوڕازی نیوە شەوانم؟!
ئارامی گیان و سایەی حەیاتم
دووریت نیشانەی مەرگ و مەماتم
مەینەتی دووری تۆ هێندە سەختە
وام لە گیاندانا مردنم وەختە
هێندە زووخاوی دووری تۆم من خوارد
قیبلەم تۆ خۆش بی وا ڕۆحم سپارد
ئەوا من ئەڕۆم تۆ سەلامەت بی
خاوەنی عیشوە و بەژن و قامەت بی
بەدڵی پڕ سۆز بەچاوی نمناک
گیانە وا ئەچمە ئەلحەد سەرای خاک
ئەزانی خۆ من حەسرەتمەندی تۆم
سا لەپاش مەرگم وەرە سەر گڵکۆم
قەت خەیاڵ نەکەی شۆخی جەبین گوڵ
مەیلت سارد ناکا لەژێر خاکا دڵ
گوێ بگرە لە دەنگ سەنگی مەزارم
ئەڵێم ئەی ئازیز هێشتا داغدارم
هێشتا لە عەشقت ئەسووتێ جەستەم
لە داخی زوڵفت وەک ماران گەستەم
بەتیغی ئەبرۆت لەت لەتە جەرگم
ماندەی شەهید خوێندنە بەرگم
ئێستەیش بەتەمای چاوی مەستی تۆم
قەدەم ڕەنجەکە وەرە سەر گڵکۆم
با لە فرمێسکی دوو دیدەی دولبەر
لە خاکم نێرگس سەر بێنێتە دەر

هەر کەسێ کە بێت ئەوسا دیارە
قەبری (سەیدی)یە، کوژراوی یارە

....
(١) ژین ژمارە ٧٢٨ ساڵی ١٩٤٣

***

فەرهەنگی پیرەمێرد

ئاڵک و پیرئاڵک: ئاڵک دێیەکە. پیرئاڵک: شەخسێکە دەکەوێتە پشتی چوارتاوە.
ئەستێرەی سیوەیل: گەلاوێژ.
ئۆخەی پشتێنەیە: بەفر گەیشتۆتە پشتێن، ناو قەدێ باریوە.
ئێل: تیرە، خێڵ، عەشیرەت.
ئەغیار: بێگانە.
ئاوێنەی ژێر و سەر: واتە کە تیشکی مانگ ئەیدا لە کانییەکە، بووبووە ئاوێنە، کانییەکە ئاوێنەی ژێرە و بووە وێنەی مانگی سەر، سەرەوە.
ئاینده: داهاتوو، پاشەڕۆژ، دوارۆژ.
ئەسکەندەرنامە: یەکێ بووە لەو کتێبانەی، کە لە چایخانەکانی سلێمانیدا حیکایەتخوان هەر شەوە بەشێکی لێ ئەخوێندەوە.
ئیسماعیل نامە: کتێبێک بوو جاران لە حوجرەدا دەخوێنرا و بەفارسی نووسرابوو. باسی حەزرەتی ئیبراهیم و ئیسماعیلی کوڕی دەکرد.
ئیبراهیم ئاغای خوبیلە: یەکێک بووە لە پیاوە ناسراوەکانی کاکەیی لە سلێمانی. زۆر دەستگیرۆیی هەژاران و داماوانی کردووە.
ئەربابی فکر: ڕۆشنبیر، هاوبیر.
ئاسوودە: بەختیار، شادمان.
ئۆردوو: سوپا، لەشکر.
ئاردی ناو درک: بڵاوبوونەوە، دەگوترێت: بوونە ئاردی ناو درک، پەرش و پەراگەندە بوون، هەریەک کەوتە شوێنێک.
ئەولیا: أولیاء، پیاوچاکان، پلەی بەرزی ئاییینیان هەیە.
ئاڵیاوا: دێیەک بووە لە ناوچەی قەرەداغ.
ئاگری یارە: ئاگری نەورۆزکە لە گردی مامەیارەی سلێمانی دەکرایەوە.
ئەهرەمەن: هێزی شەڕ، بەرەو شەڕ لە ئایینی زەردەشتیدا، خوای شەڕ.
ئەمین زەکی بەگ: بڕوانە لاپەڕە (٣٣)ی ئەم دیوانە.
ئاوی سەر: ئاوێسەر، هاوینەهەوارێکی خۆشە لە سەرووی تەوێڵەوە.
ئەسانسۆر: مصعد.
ئەستانە: ئەستەموڵ، استانبول.
ئەحمەد ڕاسم: ڕۆشنبیر و ڕۆژنامەنووسێکی تورک بووە. یەکێک بووە لە هاوڕێ خۆشەویستەکانی پیرەمێرد لە تورکیا لە ساڵانی ١٩٠٠-١٩٢٤.
ئاسمانی باڵا پەرواز: ئاسمانی باڵا و بڵند.
ئەبابەیلێ: عەبابەیلێ، دێیەکی خۆشە لە سەرووی هەڵەبجەوە. ئارامگای تایەر بەگی جاف و ئەحمەد موختار بەگی جافی لێیە، لە پێشدا ناوێکی تری هەبووە. لە کاتی هێرشی لەشکری ئیسلامدا بۆ ئەو ناوچانە، سەرکردەی سوپا (اباعبیدە) بەدەستی کوردەکان کوژراوە و هەر لەوێ نێژراوە. دوایی مەزارەکەی کراوە بەزیارەتگاە و گومەزی هەیە و چوارشەممەوان زیارەتی دەکرێ.
ئەحمەد بەگ: ئەحمەد موختار بەگی جاف، شاعیر و نیشتمانپەروەر.
ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ: چەند جارێک متصرفی هەولێر و سلێمانی بووە پیاوێکی خزمەتگوزار و

کوردێکی دڵسۆز بووە. هاوڕێی نزیکی پیرەمێرد بووە.
ئەحمەد بەگی فەتاح بەگ: ئەحمەد حەمدی بەگی صاحبقران، حەمدی شاعیر و دڵسۆزی نیشتمان و نەتەوەکەی. هاوڕێی خۆشەویستی پیرەمێرد. بڕوانە لاپەڕە (٢٩)ی ئەم دیوانە.
ئیدریسی بتلیسی: مەلا ئیدریس.
ئەردەشێری بابەکان: ئاوێستای گۆڕیوەتە سەر زمانی پەهلەوی و ناوی ناوە (زەند)، بژاریان کردووە و ناویان ناوە (پازەند).
ئاگری مەرگ: خۆشەویستی دایک و باوک بۆ منداڵەکانیان.
ئاهووتەرز: شێوە ئاسک، شێوە مامز، وەک ئاسک.
ئەم دیارەم لێ دیارە: ئەم جێگەیەم لێ دیارە.
ئەستێ و بەرد: بەرد و ئەستێ، پێش دۆزینەوەی باروت و غاز و نەوت و بەنزین، لەو سەردەمە کۆنانەدا مرۆڤ بەهۆی لەیەکدانی بەرد و ئەستێوە: پریشکی ئاگری بۆ پەیدا ئەبوو، بەو پریشکە ئاگری ئەکردەوە.
ئێستری تۆڕ: ئێستری چەمووش.
ئاتەش: ئاگر.
ئارەزووی نا بەدید: ئارەزووی نادیار، نەبینراو، پەنهان.
ئال: لە سەردەمی کۆنی کوردەواریدا، بەهۆی دواکەوتوویی و نەبوونی زانستی پزیشکییەوە کە منداڵی ساوا دەمرد دەیانگوت «ئال و شەوە گرتوویەتی».
ئاشە بەتەنوورە: یارییەکی کۆنی کوردەواری بوو.
ئاش وەستا: ئەو کەسەیە کە بیرازی بەرداشی ئاش ئەکات.
ئافەرۆز: حەرام، تحريم.
ئەگەرێ بەخەو: دەبێت بەخەو.
ئورام شالوم: جوولەکەیەکی زۆرزان بوو لە سلێمانی، دەمڕاستی جووەکان بوو.
ئافەریدەی کردووە: دروستی کردووە.
ئاشپەزخانە: چێشتخانە.
ئێلجاڕی: جاڕدانی ئێل بۆ مەبەستی شەڕ یاخود ئاشتی.
ئاکار: نزیک.
ئەڕەقسێ: سەما ئەکا.
ئەسرینی نەسرین: فرمێسکی گوڵە نەسرین.
ئاهووی خوتەن: جۆرە ئاسکێکە، خووتەن: ناوچەیەکە.
ئێزەد: خوا، یەزدان، ئێزدان.
ئازەردەکار: مناڵ کردار، کرداری منالانە.
ئازمایی: ئاسایی.
ئاتەشین: ئاگراوی.
ئەسپی پڕتاو: ئەسپی خێز، ئەسپی گورج و خێرا.
ئاگرێکیان چاوکرد: ئاگرێکیان بینی.
ئامانی نەدا: ماوەی نەدا، مۆڵەتی نەدا.

ب

بەنەفش: ڕەنگی وەنەوشەیی، بنەفش.

بەرانان: چیایەکە دەکەوێتە ڕۆژئاوای سلێمانییەوە.
بەیبوون: جۆرە گوڵێکە، بۆنێکی خۆشی هەیە.
بەشەخەت: خەتی ورد.
ببیەم: ببیستم.
بەکێش: بەهێز.
بەحری سیا: دەریای ڕەش، بحر الأسود.
بارخانەی ڕۆژ: کە ڕۆژ هەڵدێت بەخۆی و گزنگیەوە، باروبارخانەی دنیا ڕۆشن دەکاتەوە.
بەسەڵەف: بەکۆمەڵ.
بای دایەوە: گەڕایەوە.
بەیاز: دیوان کە نووسرایەوە.
باڵپێچان: لە عەربەتەوە کە دەچی بۆ (پووشێن) ئەو دۆڵە پێی دەڵێن دۆڵی باڵپێچان.
بەردی مووچەی مەڵۆ: ئەو بەردەی لەسەر مووچەی مەڵۆ دادەنرێت هەتا با نەیبات.
بنچە: پشت، باپیران، ڕیشە، ڕەچەڵەک.
بازووبەند: دوعایەک بووە لە چەرم گیراوە و کراوەتە قۆڵ.
بەدەمەوە لێی کەوتم: لەپەوڕوو، دەمەوڕوو لێی کەوتم.
بەتووبی کۆن: بەیاسای کۆن.
بە شکۆ: بەڕێز و دەسەڵات.
باڵا دەست: دەسەڵاتدار، دەستڕۆیشتوو.
بەم پێ و دانە: بەم شێوەیە.
بای وەشت: ئەو بایەی کە بارانی بەدەمەوە بێت.
بەور: بەفر.
بەدنمەک: نمەک بەحەرام، بێ وەفا.
بۆرەپیاو: ڕەشوڕووت.
بەیتاڵخانە: ئەو شوێنەی ئاژەڵی نەخۆشی لێ چارەسەر دەکرێت (بیطرية).
بێشە: جێگای چڕ و لانەی شێر.
بتوینم: بتبینم.
بز: بزن.
بەبرشتە: باشی ئەبڕێ.
بەردەپشکە: بەردێکە بۆ یاری بەکاردێت دیوێکی تەڕ ئەکرێ و دیوێکی وشک. هەڵئەدرێت، ئەگەر یەکێ لەو دوو کەسە یا دوو تیپە ئەو دیوەیان بەرکەوت کە خۆیان ویستوویانە ئەوە سەرەتای یاریکردن بۆ ئەوانە.
بڕنگ: مقەستی مەڕو ماڵات بڕینەوە.
بەعەیبی ئەگری: بەعەیبی ئەزانی.
بۆرەسوار: دوو مەبەستی هەیە. یەکێکیان بەکەسێ دەوترێت کە سواری ئەسپی بۆر دەبێت، ئەویتریان بەکەسێکی هیچ و پووچ و بێ وەفا دەوترێت.
بابی بابی: یارییەکی منداڵانە بوو. یارییەکی کۆنی کوردەواری بوو.
بسم الله: مەبەست (سەید عەلی بسم الله)یە کە بە بسم الله تووڕە دەبوو، کرا بەقۆڵچی غابات.
بێچو: جۆرە پارەیەکی کۆن بوو.

بەگچی: حەسحەس، پاسەوانی شەو.
بێ پشت: بێ کەس.
باد: با، هەوا.
بێزراو: وەڕس، دڵ تۆراو.
بەیدەستی کرد: گرتی.
بۆرەقنە: بۆرەکەڵە.
بێ حیجاب: بێ پەچە، سفوور.
بەرگوزیدە: بەرخوردار.
بەرگوزار: بەرهەم.
بێزار: بێدەم، وەڕس.
بورجی پیرێژن: یەکێکە لە بورجەکانی سێ شەش.
بەرزەکی بانان: بەو کەسانە دەگوترێت کە لە تەنگانەدا زوو خۆیان دەرباز ئەکەن.
بەگیر: باش و تیژ.
بەسەرپشتیا تەرات ئەکرێ: تەراتێن، ڕاکردن ئەکرێ.
بەپواز لەنگەری ئەداشت: پوازی تێ ئەخست.
بەلاجۆ: بەلا هێنەر.
بەهمەنیی: سوور.
بابۆڵە: پاروو.
بڕستی برا: پەکی کەوت.
بەخت ڕەف: بێ بەخت.
بەدایەخیەوە هاتووە: دەرهەقی هاتووە.
بەسەر منەوە چوو: بەهۆی هاتنە دنیای منەوە مرد.

پ

پەناگاه: شوێنی خۆشاردنەوە.
پەنهان: شارراوە.
پاشەبەرە: دوا منداڵی خێزان.
پشتەسەر: جۆرە خشڵێک بووە لەزیو دروست کراوە لە پشتەوە دراوە لە فێست و شەدەی ئافرەت.
پابەند: بەستراو.
پێ خاوس: پێ پەتی.
پەیکان: نووکی نێزە.
پێچە کلو: بارینی بەفر بە باوە.
پێتا: کاڵە و پێڵاو.
پزیسک: پریشک.
پایە: پلە، منصب.
پۆپنە تەورزینی: پۆپنەی کەڵەشێر کە وەک تەورزین بێت.
پەڵە: لەکە، بارانی پەڵە، پەڵەی داوە.
پەڵپ: بیانوو.
پرنگە: پریشکی ئاو.

پڵنگی گوستاخ: پڵنگی چالاک و گورج.
پەرستش: پەرستن.
پڕوزە: پەرۆش.
پەرواز: فڕین، ڕفین، باڵگرتن.
پەروازی شاعیرانەی کردووە: بۆتە شاعیرێکی باش، کۆچێکی شاعیرانەی کردووە.
پیرە زوبەیر: ناوی پیاوچاکێکە لە ناوچەی شاربازێڕ.
پووشووی ناوداران: پووشوو کە وشکە و زۆر زوو گڕ دەگرێت.
پێچاڵ: جێگای پێی جۆلا.
پارە: کەرت، لەت، پارە پارە بوو، لەت لەت بووە، دراو، خەرجی.
پەڵ: بەردی گەورە کە بهاوێژرێ.
پێچی مێزەر: بۆ هیچ و پووچی دنیا و زوو تێپەڕینی تەمەن دەگوترێت.
پاشەرۆک: ئەو کاوکۆتەڵەی لە ئاخوڕدا ئەمێنێتەوە ئاژەڵ نایخوا پێی دەڵێن پاشەرۆک.
پەری سەرقاف: پەری سەر کێوی قاف. کچە جوانەکانی قەفقاسیا.
پووزەوانەی خانم خاس: گۆڕەوی پوزەوانە بوو خانمان بەتایبەت دروستیان ئەکرد بۆ ئەو کەسانەی کە خۆشیان بویستایە.
پیرۆزانە: موبارەک بایی.
پێکورە: پێ خەسوو، بەربووک.
پێشانی زیو، سەرپەرچەمی زیو.
پرتەو: خێرا.
پەیجۆری ڕاز: ئەگەڕێ بەدوای ڕاز و نیازا.
پاسوخ: وەڵام.
پەتیارە: بەرەڵلا.
پیشەمان چڵوچێو بێ: چڵ و چێو کۆ بکەینەوە.
پڵنگی ئەنگێونراو: پڵنگی بریندار کراو، زامدار کراو.

ت

تیف تیفە: بەشەوق، ساف و لووس
تەگەوسابرێن: تەکە، دەورەی شەبەقی بزن، سابرێن نێرەی بزنە کە ئەپەڕێنرێ.
تا وا نەبێ: هەتا والا نەبێ.
تار: تاریک، ناوی ئامێرێکی مۆسیقایە.
تەلا: ئالتوون، زێڕ.
تابین: پردێکە لەڕێی دوکان پێش ئەوەی بگەیتە سورداش.
توەقوت: ناوی دێیەکە لە شارەزوور، شوێنێکە.
تەرزی تەرزە: بەشێوەی تەرزە.
تاوێر: بەردی گەورەی لاپاڵی چیا، کە دەخرێنە خوارەوە.
تارمی لاجوەردی: ئاسمانی شینی بێ گەرد.
تەتەر: پەیامبەر و پەیام هێنەر (مراسل، مبعوث، رسول).
تاب و توان: گوڕ و هێز.
تەریک: کەنار، گۆشەگیر، دوور و پەنا.

تاڵ و پۆ: بەو تاڵە بەنانە دەوترێت کە لە تەونا دێنە خوارەوە، پۆ: ئەو تاڵە دەزووانەیە کە لە تاڵە بەنەکە هەڵدەکێشرێت.
تەدارەک: جیازی ئامادەکراو.
تەڕەن تەوەن: دێیەکە، زیارەتگای شێخێکی لێیە.
تەگەرە: قۆرت، گیروگرفت.
تەیمان: بەو هەژگانە دەوترێ کە کۆزی کارگەل و بەرخ گەلی لێ دروست دەکرێ.
تەندوورە زەنان: بەگرمە گرم و ناڵە ناڵ.
تەونمان لێ مەگرنە دار: بەند و باومان لێ دامەهێنن، پەلپمان لێ مەگرن.
تۆکمە: پتەو، قایم و باش.
تیر ئەنداز: تیرهاوێژ.
تەی کرد: بڕی، پیایدا تێپەڕی، (طی) کرد.
تەڵە ڕیحانە: چڵە ڕیحانە.
تەم و دوو: تەم و دووکەڵ، تەم و مژ.
تابلۆ: وێنە.
توانکار: بەتوانا.
تێوەی بژەنێ: لێی بخوڕێ.
تەلەسمێکی نیهانە: سیحرێکی شارراوەیە.
تاڵەوەکەرە و خۆشەوەکەرە: تاڵ بەخش و خۆش بەخش.
ترێمان ئەکرد بەڕەنگاڵ: ترێمان ئەکرد بەدۆشاو.
تەراندی: پەڕەوازەی کرد.
تورک: تووترک، دڕکەزی.
تەپڵی بازگەشت: تەپڵی سەرکەوتن.

ج

جرپ و جۆپ: هەڵەشەیی.
جیهان گەڕیدە: دنیا دیو، خاوەن تاقیکردنەوەی ژیان.
جووت: جووتکردن، زەوی کێلان، دووان.
جەور: زۆرداری، زولم.
جریوەی لەرزانە: بریسکەی ئەو پوولەکە زیوانەی کە ئافرەت لەسەر و پێچی خۆی ئەدات.
جەوان مەردی: پیاوەتی، ئازایی.
جۆشی جوانی: تافی لاوی.
جوابی دا: ڕازی نەبوو.
جادوو: سیحر.
جۆزەردان: ناوی یەکێ لە مانگە کوردییەکانە.
جووت گرتن: ڕابواردن.
جەخت: پەلە.
جامبازخانەی ئەسپ: شوێنی کڕین و فرۆشتنی ئەسپ
جوانوو: بەچکەی ماین.
جەوت: بەری دار مازوو.

جۆلانگاهـ: شوێنی ڕاکەڕاکەی ئاسک و کەڵە کێوی.

چ

چەشمەسار: سەرچاوە.
چەشک: بۆ چێژ لێ وەرگرتنی کاتیی، بۆ چێشکە، دەگمەن.
چۆنت سروشت دام: چۆنت دروست کردم.
چەمەرەداران: تازیەداران، پرسەداران.
چرووک: ڕەزیل، دەست تەنگ.
چەشم ئەنداز: دیمەن، بەرجەوەند.
چەشم: چاو.
چروستان: ناوی دێیەکە.
چاوی ئەڕشتین: کلی ئەدا لە چاومان.
چەکەوکەوان: چەک، هەلاج بەکاری هێناوە بۆ شیکردنەوەی لۆکە. کەوان: بەو ژێیە وتراوە کە هەللاج لەسەر لۆکەکە دایناوە و بەچەکەکە لێی ئەدا.
چاوشارکێ: یارییەکی منداڵانە.
چایەکێ لێ بکەی: چایەک لێ بنێی، چایەک دەم بکەی.
چقڵ: دڕک.
چالاخ: ناوی دێیەکە لەسەر ڕێی دوکان و سلێمانی.
چەمی مامە سنجان: چەمێکە لە شارباژێر.
چاوەزار: جۆرە نوشتە و دوعایەکە بۆ بەچاوەوە نەبوون.
چوار مێخەی کێشا: چوار پەلی بەست بەمێخەوە.
چاتووڵ: دارێکی گەورەیە لە ناوەڕاستی خێوەتدا داچەقێنراوە.
چارشێو: پەچە، ڕووبەند.
چێرک: باڵندەیەکە وەک قەلەموون وایە، کێوییە.
چەکمەڕەق: بەپیاوانی عوسمانیبیان وتووە کە چەکمەی ڕەقەوەبوویان لەپێدا بووە.

ح

حوشتر و قەزازی: دوو شتی پێچەوانە و نارێک. ئەو دووانەیان نەوتووە.
حەوتەوانە: حەوت ئەستێرەن لە ئاسمان.
حەوتەی چوو: منداڵ کە لە هەفتە تێئەپەڕێ ئەڵێن حەوتەی چوو.
حاجی مامەند: دێیەکە دەکەوێتە ژووررووی بەرزنجەوە.
حەبەزبوز: ڕۆژنامەیەکی عەرەبی پڕ لە گاڵتەوگەپ بوو ساڵی **١٩٣٥** لەلایەن (نوری ثابت)ەوە دەرچووە.

خ

خەم ئالوودە: خەمبار، بووە بەهاودەمی خەم.
خوومی خەم: ڕەنگی شینی خومخانە کە نیشانەی شوومی و نەهامەتی بوو.
خەپلە: کولێرەی گاڵ.
خورج: دوو (تا)ییەک بوو، وەک بەڕە لە بەن دروست دەکرا.
خار: دڕک، زەلیل.

خەیاڵکار: دیمەنێک بەخەیاڵ دروست بکرێت.
خەرامان خەرامان: ڕۆیشتنێکی خانمانە و هێدی هێدی.
خەندان: ناوی ئافرەتێک بووە، دەم بەپێکەنین. ڕووخۆش.
خاشاک: وردە دڕک.
خۆش ئامەدی: بەخێرهاتنەوە، خۆش هاتن.
خودادادا: خودا بەخش.
خۆ خۆر: میللەتێک کە خۆیان ببڕێننەوە و دوژمنی گەورەی خۆیان بن.
خوا ڕەوای بینی: خواکردی.
خەشم: : قین.
خودگیر: بیچەسپێنێ، (ظبط)ی بکا.
خانەخوێ: خاوەن ماڵ
خولیا: هەوەس، کەڵکەڵە. ئارەزوو
خانەوێران: ماڵ و ێران
خەرەلامۆز: چێشت دروستکەر بوو لە چێشتخانەیەکی سلێمانی.
خاکیی: سادە و قەلەندەر.
خەمشەی برێ: دوای برێ.
خەرامە: خەرمانەی مانگە شەو.
خۆرشتی گیان: پێخۆری گیان.
خەتێکی گوندە و خۆشخوێن: خەتێکی خۆش و جوان.
خودای بانی سەر: خوای سەرەوە. خوای گەورە.
خانەبگیر: ئاشبگیر، کە لە ماڵەوە ئەدەن بەسەر خەڵکدا.
خوبان: جوانان.
خانەزا: ماڵی.
خەلەساین: ڕزگارمان بوو.
خوا ئێمەی ڕەنگ ڕەنگ سروشت پێداوە: خوا ئێمەی جۆراوجۆر دروست کردووە.
خەنەبەندان: کاتێ کچ دەبرێ بەبووکی دەست و پێی لە خەنە دەگیرێ.

د

دڵکەش: دڵگیر، دڵنشین.
درەخشان: ڕووناک.
دووباد: منداڵی خڕپن.
دەهقانی: ژیانی دێهاتی.
دڵنەواز: حەزی دڵ.
داودی: دەنگی زۆر خۆش.
دەهکەدە: دێی بچووک.
دەستەی مەردم گریز: گۆشەگیرەکان.
داش دەلان: سەرچاوەیەکە لە ئەستەموڵ، سەیرانگاهێکی خۆشە.
دیباجە: پەراوێز.
دڵبەستە: ئەو کەسەی کە پەیمانی دڵداری داوە.

دێبەر: بەو باخانە دەڵێن کە دەکەونە بەردەمی دێ.
دەشتی کەوشەک: ئەو دەشتانەن کە کەوشەکی تیا ئەکرێت.
دڵبەری: دڵداری.
دانش وەران: زانایان.
دوڕجەنەق: دەنکی بارانی نیسان.
دانە: تاک.
دەمهەراش: دەمەوەر، دەمشڕ.
دۆمەژن: ژنی دۆم.
دەمەسوێ: کولکردن، کولی ئەکەن و لە کار ئەکەوێ، بۆ تەشوێ بەکاردێت.
دەرخۆنە: وەکو سەری مەنجەڵی فافۆنی ئێستا وابوو لە قوڕ دروست ئەکرا و سوور ئەکرایەوە، ئەخرایە سەر مەنجەڵ لەکاتی چێشت لێناندا. وتراوە: دیزە بەدەرخۆنەی کە: واتا سەری بنێنەرە و باسی مەکە با کۆتا بێ.
دونبەی چەور: دووگی چەور.
دگلدانە: ئەم واتایە بۆ بەشەڕدانی دوو کەڵەشێر ئەوترا.
دیاردی: کاتێ ڕاوکەر بەدوای کەروێشکا دەگەڕێت، ئەگەر کەروێشکەکە ببینێ، هاوار دەکات: دیاردی خولامی سەری ڕاوکەران بم.
داپەڕی: ڕاپەڕی.
دوو زەلەی لووت: بڕبڕاگەی لووت.
دۆکولیو: چێشتێکی، خواردنێکی کۆنی ناو کوردەوارییە.
دانگێکی ماوە: کەمێک ماوە.
دەشتی زەڵێ: کە ئەچی بۆ بەرزنجە، لە (وەڕستە) سەرکەوتیت دەشتێکی پان و بەرین ئەبینیت ئەم دەشتە پێی دەوترێت دەشتی زەڵێ. زوراتە سوورەی زۆر ناسکی لێ دەکرێت. ئێستاش باخی میوەی زۆرە.
دەستگیربی: فریاد ڕەسی، یارمەتیدان.
دڵم لە خۆی نامێنێ: خۆم بەمەغدوور نازانم.
دڵی ڕێش بێ: دڵی بریندار بێ.
دەمی بۆس و کەناری جۆبیارە: کاتی ماچ و مووچی گوێ ڕووبارە.
دەروازە: دەرگا، کراوەتەوە.
دەستەپاچە: بێ دەسەڵات.
دێوانە وار: دێوانە ئاسا.

ڕ

ڕۆ: ڕۆژ.
ڕیبۆلێکی بێگانە: دەستوورێکی بێگانە.
ڕەنگە وا بزانن کولەنانیم: بەو کەسە دەگوترا کە نەبوایە بەزاوا ئەچوون کولەنانیان بۆ بانگ ئەکرد، ئەم کارێکی ئەکرد کە ببێ بەزاوا.
ڕایە: حەدی ئەوەیە، ڕایەی ناکەوێ.
ڕمووزن: شتێکی ئەفسانەییە وەک ئال و شەوە وایە.
ڕۆمەڵ غەزا: شەڕی زۆر خوێناوی.

ڕەخشان: بۆنی خۆش کرد.
ڕشێنەی فرمێسک: نم نمی فرمێسک.
ڕشتەی بەخت: دارشتنی ژیان.
ڕۆژی قڕان: ڕۆژی قڕ تێخستن.
ڕامشگری: لاڕولەنجە.
ڕێ بران: کاتێ بەفر ڕێ دەباتە بەست.
ڕۆحێکی سەمەندەری: گیانێکی ئەفسانەیی: سەمەندەر: گیانلەبەرێکی ئەفسانەییە.
ڕەهبەر: ڕێبەر، ڕابەر، پێشەنگ.
ڕێباز: ڕێگا.
ڕۆمی: تورکەکان.
ڕەنجشگاه: ئەو شوێنانەی ڕەنجی تیا دەدرێ یاخود کاری لێ ئەکرێ وەک کارگە و ناو دوکان و کێڵگە و... هتد.
ڕۆح پەرواز: گیانی دەرچوو.
ڕژد: ڕەزیل.
ڕەش هەر ڕەش: پیشەی کۆنی جافییە.

ز

زاخیر: بەشوێنێک دەگوترێت کە لە سەرەوە زیخی گەورە گەورەی هاتبێتە خوارەوە. کە دێتە خوارەوە زیخەکان لەبەر پێدا هارە دەکەن.
زەرئەفشان: گزنگی بەیانییان کە وەک ئاڵتوون لووتکەی چیاکان زەرد ئەکات.
زەردیاوا: لەبنەڕەتدا زەردین ئاوا بووە. واتا زەردەشتییەکان ئاوەدانیان کردۆتەوە. دوایی لە سەردەمی تورکدا ناوەکەیان کرد بە(قەرەداغ).
زەمهەریر شینی چلەی کرد: خاتوو زەمهەریر خوشکی چلەی زستانە دوای ئەوەی کە چلەی برای نامێنێ ئەم بە بارانی خوڕڕەم شینی بۆ دەکات.
زەمزەمە: هەراوهۆریا، ڕازاندنەوە.
زربافت: لە زێڕ دروستکراو
زمرووت: جۆرە بەردێکی بەنرخە
زەنگین: دەوڵەمەند
زادەی سروشتی ئێزدی: خودایی
زیندە بەچاڵ: بەزیندوویێتی لە چاڵ نان. خستنە گۆڕەوە بەزیندوویێتی.
زەبوون: کەساس، ژێردەستە.
زووڕەزووڕ ئەگریا: بەکوڵ ئەگریا.
زەورا: باخچەی (زوراء) باخێکی گەورە و بەناوبانگە لە بەغدا.
زۆرخانە: شوێنی یاری و پاڵەوانبازی و زۆرانبازی.
زیان کاریان کردبوو: زیانیان لێ دابوو.
زمانی چۆتە کلیلە: هیچی بۆ ناوترێ.
زەروو: جۆرە کرمێکە کە خوێنی پێست ئەمژێ.

س

سایە: سێبەر.
سەرفراز: سەربەرز.
سەر ئامەرد: لە ژوور هەموانەوە.
سوورمەی تورِ: کل، سوورمەی طور، کلی چیای طور.
سیاپۆش: ڕەشپۆش.
سیرەی سەماوەر: دەنگی کوڵانی ئاو لە سەماوەردا.
سەرئازاد: سەرئافراز.
سەرحەد: سنوور.
سەگرمە: بەشێکە لە ڕیزە چیای قۆپی قەرەداغ.
سفیدە: سپیدە.
سەڵا: خوێندنەوەی شیعری ئایینی لە بەرەبەیاندا.
سەهەندە: بەکانییەک دەوترێ کە دەوری سەوزایی بێ و ئاوێکی ساردی ببێ و درەخت سێبەری لەسەر کردبێ.
سەر ئاورد: نەریت، کەلەپوور.
سەبک: داڕشتن.
سەحەرخێز: بەیانی زوو لە خەو هەڵسان.
سەنگ پۆش: خرایە ژێر بەردەوە.
سەرەهەودایەک: سەری تاڵە دەزوو.
سەرئەنێتەوە: دەنوێ، دەمرێ.
سەقا: سەرکاری ئاو.
سادەپەرست: ئاسایی دەژیا.
سەنگین: قورس.
سەروسەنەمە: پێ و قەدەم.
سەرەنوێڵک: جێگایەکی پشتگوێ خراو کە خۆڵ و زبڵی تێ بکرێ.
سپڵی لاورگ: شتی بێ کەڵک.
سەگ مەرگ: مردنێکی وەک سەگ. بەئاسانی ڕۆح نەدا بەدەستەوە.
سەرەنگرێ: بەتەوقی سەرا کەوتن.
سەودا زەدە: تووشی خولیایەک بووە.
سەرفرو: سەردانەواندن.
سەرڕێز: پڕ، لێوان لێو، لەبرێز.
سەوڵی خەرامان: شۆخ و شەنگ.
ستەم کێشی خەم: بەرگەگری خەم.
سەنگەسار: بەردە باران.
سافیلکە: ساویلکە.
سفتەی جەمال: شەیدای جوانی.
سازندە: چەنەباز.
سەردەفتەری شوعەرا: کەڵەشاعیر، شاعیرێکی بەرز.
سەویە: تای سەبەتەی ترێ.

سۆنە: باڵندەیەکە لە مراوی بچووکترە.
ستوون: کۆڵەکە، دیرەک.
سەبوون: کزەی با.
سەحرا نەوەرد: سەحراگەڕ، ڕەوەند.
ساڵڵانە ساڵڵانە: وردە وردە.
سەرنویشت: چارەنووس.
ساتمە ئەکا: نووچ ئەدا.
سەیوسێنان: دێیەکە لە قەرەداغ.
سوورمەڕێژ: بەکل ڕێژراوە.
ساز: ئالەتێکی مۆسیقایە
سوورکێو: ڕیزە چیایەکە لەسەر سنوور، ئەکەوێتە پشت (بارێ)ی گەورە و بارێی بچووکەوە. دیوی ئەو دیوە لە کوردستانی ئێران.
سجووق: دۆشاوی خەست تاڵە دەزووی تێ هەڵئەکێشرا و گوێز و بادەم تێکەڵ بەدۆشاوە خەستەکە دەکرا.
سەرپاچ: سەرتاش

ش

شاڵ: جۆرە قوماشێکی دەستکردە تاڵەکانی لە مەرەز دەڕێسرێ.
شاتەڕە: جۆرە گیایەکە، ئاوەکەی ئەگرن و بۆ بیرۆ باشە.
شارچی: ئەوانەی لە دێوە دێن بۆ شار
شایی بێ شالیار نابێ: کار بێ سەرپەرشت نابێ
شیوی زێڕینۆک: شیوێک بووە لە سلێمانی
شەوارە: دانیشتن بە شەو بە دیار منالەوە
شەوچەرە: ئەو خواردنانەی بەشەو بۆ میوان دادەنرێن.
شاناخسێ: دێیەکە دەکەوێتە شانی مەروێ
شیث: کوڕی ئادەمە
شار گڕ ئەدا: کۆتایی یاری چاوشارکێیە کە شار گڕ ئەدرێ
شەرمندە: شەرمەزار
شنروێ: شاخێکە لە سەرووی هەڵەبجەوە. دێی عەبابەیلێ کەوتۆتە دامێنی
شیری جەوهەردار: شمشێری تیژ
وشترمورغ: نەعامە.
شەرا ئەیبا: گڕە ئەیبا.
شەیپوور: مۆسیقای سوپاهییە، بۆ ئامادەبوون بۆ شەڕ.
شەبەیخوون: لە شەوا هەڵمەتبردن بۆ سەر دوژمن.
شینی خاتوو زەمهەریر: بارانی خوڕی دوای چلە.
شاهی لەولاک: پێغەمبەرە، محەممەد (دروودی خوای لێ بێت).
شیعری سەمەن بۆ: شیعرێکی بۆنخۆش وەک بۆنی سەمەن.
شای تەقیانوەس: پاشایەکی زۆردار بووە.
شێری شەرزە: شێری زۆر دڕ و چابووک.
شنوایی: بیستن.

ف

فەلەک لەگەڵما سەرگرانی ئەکا: فەلەک لەگەڵما خراپە دەکات.
فریشک: ئاڵوو.
فەرەنجی: جۆرە بەرگێکی دەستکردە لە کورکی بەرخ دروست کراوە، وەک پاڵتۆ لەبەر دەکرێت. ئاو دانادا، هاوینانیش شوان و سەپان لەبەریان دەکرد هەتا گەرمایان نەبێ.
فابریقە: کارگە.
فامیلیا: خێزان، بنەچە، بنەماڵە.
فەرزەند: منداڵ، کوڕ و کچ.
فەریادڕەس: کەسێ کە فریای تەنگانە بکەوێ.
فەڕ: بەرەکەت.
فەرمایشت: ئامۆژگاری.
فەئل: ماڵ، بەخت گرتنەوە.
فەهمیدە: تێگەیشتوو، فەمیدە.
فەریک: تازەپێگەییو، نەگەیوو.

ق

قڕگە: دێیەکە لە ڕۆژهەڵاتی سلێمانی، لە دامێنی چیای گۆیژەدا. هەموو ئاوی وێڵەدەر بەناو دێی قڕگەدا بەخوڕ دێت. زۆر جار لافاو زیانیان پێ دەگەیەنێت، وشەی قڕگە لە (خووڕگە)وە هاتووە.
قەتار: جۆرە مەقامێکی کوردییە، بەڕێز، یەک لەدوای یەک.
قەلەندەر: ڕەند، کەسێک کە دەربەست خۆشی دنیا نەبێت.
قۆپی: دوو ڕیزە شاخە لە دەربەند باسەڕەوە دەست پێدەکات هەتا شانی دەربەندیخان و هۆمەر قەڵا، لەمیانەی ئەم دوو ڕیزە شاخەدا دۆڵێکی زۆر چڕ و پڕ لە دارستان هەیە. سەیرانگای زۆری لێیە.
قار: قەهر، قین.
قرپ و جرپ: هەڵبەز و دابەز.
قەوقاز: چیای قەفقاس، قاف.
قەر و گوڵە زەرد: بەیتێکی کۆنی دڵداری و فۆلکلۆری کوردییە.
قەڵای توورەکە ڕێژ: ئەو قەڵایانەی کە بەتوورەکە داڕێژراون.
قەرەقاج: جۆرە دارێکە، بەتایبەتی قەفەزی کەوی لێ دروست دەکرێت.
قوماندە: سەرکردە.
قەڵەمڕەو: ناوچەی حوکمداری.
قانکل: ئەو کلافە دەزووە ئاڵۆسکاوانەی لە ئاڵۆسکان ڕزگاریان بووە.
قانگ: دووکەڵی کرد بەگڕیا، قانگی دا.
قائانی: شاعیرێکی بەناوبانگی ئێرانە.
قۆچکە: وەک کڵاو وابوو ئەکرا بەسەری مناڵدا و لەژێر چەناگەیدا بە تەڵێ دەزوو قایم ئەکرا. تاڵە دەزووەکەش گرێ قوڵفەی لێ ئەدرا.
قەڕاڵ: سەرکردە.
قاوەڵتی: نان خواردن.
قلیان: قەنگە.

بەرقلیان: خواردنێکی سووک، لە پێش قلیان کێشاندا.
قابینە: ئەنجومەنی وەزیران، کابینە.
قەزەرۆس: سەرتاشێکی ئەرمەنی بووە لە سلێمانی.
قەلەمرداریێ: یارییەکی کۆنی کوردەواری بووە.
قەمتەرکراو: دەم بەستراو.
قۆڕەی لێ کەوت: قۆڕە نەخۆشییەکە تووشی گا دەبێت.
قەباڵە شەجەرە.

ک

کەمەربەستە: هۆگر.
کوچکی هەواران: کوچک ئەو سێ بەردە بوو کە خراوەتە ژێر مەنجەڵ بە دووکەڵ ڕەش دەبوو.
شوفتەی هەواران: دیوانەی هەواران.
کەچ: پێچەوانە، ئاوەژوو.
کشەمرە: بەو کەسانە ئەڵێن کە دڵیان زۆر ناسکە.
کەرەمکان: بەخشندە.
کاسەلێس: سیخوڕ، چڵکاوخۆر.
کۆ بەکۆ: شاخ بەشاخ.
کۆی یار: مەنزڵگای یار.
کەپەنگ: جۆرە فەرەنجییەکە ئاودامان شوان لەبەری ئەکات بۆ ئەمەی باران تەڕی نەکات.
کەڵەمێرد: پیاوی بەتوانا و بەسام.
کەردڕ: جۆرە گیایەکە.
کەمەی سەربێشکە: تاقی سەر بێشکە.
کەشاکەش: کێشمەکێش.
کناچەی پۆڕ: دەنگی خوێندنی پۆڕ.
کاکە حەمەیی: ڕیایی.
کڵاو کوڕە: جۆرە باڵندەیەکە، بچووکە وەک کۆتر، لە پەڕ کڵاوێک بەسەریەوەیەتی.
کەشکەک: بەگەنمە کوتاو لێدەنرێت، گۆشت و قاورمەی تێکەڵ دەکرێت، بەجۆرێک دەکوڵێت هەتا ناسک دەبێتەوە.
کاڵای شەمامەبەند: جۆرە کەوشێک ژێرەکەی پێستە بوو لە باتی دەزوو بەئاوریشم ئەچنراو نەخش و نیگاری زۆری تیا بوو.
کەمۆڵە: لە دار دروست دەکرا و ئاوی تیا دەخورایەوە.
کانی تەخت: یەکێکە لە ئاوکانییە خۆشەکانی قۆپی قەرەداغ.
کاخ و کاشان: کۆشک و کۆلیت. لەبەرخۆشی و جوانی ناونراوە کاخ.
کانی شەکراو: کانییەکە لە پشت پردەکەی هۆمەرە کوێرەوەیە.
کاڵەکی قەرەنی: قەرەنی، دێیەک بوو بەو کاڵەکە بەناوبانگ بوو.
کار ئەزموودە: کارامە.
کفت و کۆ: ئێش و ئازار.
کەڵەژن: ئافرەتی هەڵکەوتوو.
کاری قوت: کاری زیتەڵە و وریا.

کورەکاژاو: چیایەکی بەرزە لە پشت بەرزنجەوە.
کەنشتە: جێگای خواپەرستی جوولەکەکان.
کلیم: شاعیرێکی ئێرانی بووە.
کەوتە گیر: دەستی کەوت.
کەوڵ و پۆست: خوری ئاژەڵ کە بەپێستەکەوە بێت.
کلیسا: جێگای خواپەرستی مەسیحییەکان.
کێس؟!: کییە؟!
کورتانی کەری جەجاڵ: بەشەو ئەدووڕێت و بەڕۆژ هەڵدەوەشێتەوە.
کتک: مشک.
کەوتەگەڕ: کەوتەکار.
کەچ بین: خراپ بین، بەدبین.
کونەبان: بەو کونە دەڵێن کە گەنم و کای لێ دەکەنە خوارەوە بۆ ناو کایەن یا بۆ عەمباری دەغڵودان.
کەرەتە: پاژنە هەڵکێش.
کرێوە: بەفر و باران بەرەشەباوە، زریان.
کەپرە شینە: جەژنێکی جوولەکەکان بووە لە سەرەتای پایزدا.
کەسیرە: سڕ.
کفت: ماندوو و شەکەت.
کەوتە تەلاشەوە: کەوتە هەوڵدان.
کەشکەک: واتایەکی کوردی دەڵێت: ئەڵێی کەشکەکی بۆ کوڵاوە. چونکە لە کۆندا بەیانییان زوو کەشکەک لێنراوە و خواردنێکی خۆش بووە.
کالاّ: جۆرە پێڵاوێک بووە. لە پێستی گاوگۆتاڵ دروست دەکرا بۆ ڕۆژانی بەفر لە پێ دەکرا. ئەو تاڵە چەرمانەش کە پێی دەبەسترا پێیان دەگوترا پێتا یاخود پێتاڵ، تاڵەکانیش هەر لە چەرم بوون. بەشەو ئەخرایە ناو ئاوی شلەتێنەوە بۆ ئەوەی بۆ بەیانییان شل بێتەوە و لە پێی بکەن.
کەشکیان ئەسوەوە: دۆی خەستیان بەپەنجە ئەگوشی لەبەر هەتاو دایان دەنا هەتا بەتەواوی ڕەق دەبوو. بۆ زستان لەناو سوێنەدا بەئاوی شلەتێن ئەیانخوساندەوە و ئەیانکرد بەکەشکەک ڕۆنی داخکراوی ئەکرا بەسەرا خواردنێکی زۆر بەلەزەت بوو.
مەنجەڵی زنجیردار: مەنجەڵی زۆر گەورە بوو دوو زنجیری پێوەبوو بۆ هەڵگرتن و داگرتن. بەو زنجیرانە بەدوو کەس لەسەر ئاگر دەیانهێنایە خوارەوە.
کەشکۆڵی شیعر: مەبەست لەو دەفتەرە گەورەیە بووە کە هەموو جۆرە شیعرێکی تیا نووسراوە. لەم بارەیەوە کەشکۆڵەکانی (مەحموود پاشای جاف) بەناوبانگ بووە.
کاخ: پایتەختی حەزرەتی سلێمان بووە.
کاشان: شارێکە لە ئێران.

گ

گورگەدەر: دێیەکە لە ناوچەی شارباژێڕ مەزاری شێخێکی بەناوبانگی لێیە پێی دەڵێن (خەرقە ڕەش – خەرگە ڕەش).
گمۆ: چیایەکی بەرزە لای دەربەندیخان.
گەرد: تۆز.
گەردش: گەڕان.

گردەشین: گردێکە بەرانبەر ئاشی بارام لەسەر چەمی سیوەیل.
گوزەران: ژیان.
گەردن کەچ: مل کەچ.
گردی مامەیارە: گردێکە جاران ئاگری نەورۆزی لێ دەکرایەوە و گۆڕی مامەیارەی قارەمانی لێیە. ئێستا کەوتۆتە ناو شاری سلێمانییەوە. کاریزی وەستا شەریف لە دامێنیابوو، چەند ساڵ لەمەوبەر خەڵکی سلێمانی بەتایبەتی ڕۆژانی چوارشەممەوان و هەینی دەچوونە سەیران بۆ ئەوێ. پیرەمێرد لەسەر وەسیەتی خۆی لەوێ نێژراوە. هەروەها ئارامگای جەمیل صائب و ڕەحمەخانی کچی پیرەمێرد و عبدالرحمن بەگی نفوس (بابان)ی لێیە. بەڵام بەداخەوە گەردشی ڕۆژگار جێگا و شوێنی گۆڕەکەی مامە یارەی ون کردووە. لەسەر ئەو گردە بچووکەدا نازانرێ کامەیە گۆڕەکەی!!
گرۆهـ: کۆمەڵ، دەستە، تاقم.
گیسکە مەرەز: گیسکەمەرەز بەتایبەت لە ناوچەی سیوەیل و بەرکێودا زۆرە. بەناوی (موو)ەکەیەوە پێی دەگوترێ گیسکەمەرەز چونکە مووەکەی ئەم جیاوازە لە مووی گیسکی تر.
گوێزەبانە: کە مەولوود دەکرا، گوێزەبانە بەسەر دانیشتواندا دەبەخشرایەوە. بریتی بوو لە گوێز و مێوژ و نۆک و هتد.
گلا: کەوت.
گرگاشە نازک: دێیەکە دراوسێی شاناخسێ و مەرویێیە.
گوڵدەستەی گوڵان: شای گوڵان.
گەزیزە: ناوی گوڵێکە.
گەردو خول: سووڕانەوە و بەدەوردا هاتن.
گلۆلە: کلافە.
گردکردنەوە: کۆکردنەوە.
گەنج: ئاڵتوون، زێڕ، لاو.
گەردش: فەلەک.
گارەگار: دەنگی مریشک لە نزیکی هێلکەکردندا.
گەلحۆ: گێژ.
گەدا: هەژار، دەروازەگەڕ.
گۆبەند: بەزم و هەرا.
گورگەلۆقە: وەکو گورگ خێرا بەلۆقە دەڕوا.
گاهـ: جار.
گوڵڕەنگ: ڕازانەوە بەڕەنگی گوڵ، زیاتر مەبەست گوڵی سوورە واتا بەخوێن ڕەنگینە.
گابۆڕ: بۆڕەی گا. دەنگێکی ناخۆشە.
گریبان: یەخە.
گوڵگون: ڕەنگاو ڕەنگ.
گومرا: بایی.
گەنجەفە: شانازی.
گرشمەوناز: عیشوە.
گەردانە: پارچە ئاڵتوونێک بووە پلپلەی بچووکی پێوە بووە لەملا و لەولای سەر و پێچی ئافرەت قایم کراوە هاتۆتەوە بۆ ژێر غەبغەبە و بەر گەردن.
گلە سپییەکەی گۆیژە: لەناو قەدی شاخی گۆیژەدایە لە دیوی شارباژێڕ. گلێکی سپی هەیە.

ل

لەیەک بین ڕادەکات: بەبێ وەستان ڕادەکات.
لاجوەردی: شینی بێ گەرد.
لانە: شوێنی شێر، شوێن و ماڵ.
لەدەمی خۆرهەڵاتندا: لە کاتی، لەسەرەتای خۆرهەڵاتندا.
لەپاین پایە: لە نزمترین.
لاپوورە: غەریب.
لاوکی قەیغانی: لاوکێک بووە تایبەت بەتیرەی قەیغانی.
لەم هەیوەدا: لەم کاتەدا.

م

مێرغوزار: باخ و مێرگی تەڕ.
میناتوز: کامێرا.
مەیکەدە: جێی مەی نۆشین، مەیخانە.
مەرام: مەبەست.
مێخەک بەند: بەبەری مێخەک ئەهۆنرایەوە و ناو بەناو شیلان و مووروو ئەخرایە گورزەکانیەوە.
مابەین: شارێکە لە تورکیا.
مەدهۆش: بێ ئاگا، بێ هۆش.
مشتاغ: ترێ نانەوە لەسەر ڕەز کە بکرێ بەمێوژ یاخود بەدۆشاو.
مەعدوومی: نازناوی شیعری مەولەوییە.
مشت و ماڵکردن: مشتوو هێنان بەسەر لێواری تەنەکەی دەغڵ و داندا.
مەیدانی سوخەن وەری: مەیدانی گفتوگۆ.
مەتالیک: جۆرە پارەیەک بووە.
مەجیدی: جۆرە پارەیەک بووە.
منەوەر: ڕۆشنبیر.
ماڵی خانم: ماڵی عادلە خانم، خانمی وەسمان پاشای جاف.
موتابخانە: بەو دوکانە دەوترا، کە موتابچی خەراری تیا دروست دەکرد. خەرار لە مووی بزن دروست دەکرا. تووتنی تێ دەکرا.
مینا: ئاوێنە.
ماسک: مەیتەر، خزمەتچی ئەسپ.
مۆریان: ئەسپێ.
موور: جۆرە دارێکە دادەهێنرێتەوە و دەکرێ بەتەختە و سوودی لێ وەردەگیرێت.
مەرنەمووکە: لە «من ربُكَ»ی عەرەبییەوە وەرگیراوە. کە دەچێتە سەر مردوو لێی دەپرسێت «من ربُكَ»: خوای تۆ کێیە؟.
مەن: گەزۆ، بەتایبەتی لەسەر داری مازوو دەبارێ لە کوردستاندا.
میوەگەنان: کاتێکە لەوپەڕی گەرمادا میوەی تیا پێ دەگات.
مووشەدەمە: لە هەمانە دروست دەکرا. لەلایەکەوە هەوای تێ دەچوو لەلایەکی تریشەوە شاگردێک دەستی پیادا ئەنا هەواکە ئەهاتە دەرەوە بۆ گەشانەوەی خەڵووز.

مزەی مەزە: تامی مەزەکەی، تاڵیی شیرین کردووە.
مەلا سیپارە: بەواتای (سیپارە) توورە دەبوو.
مل وەکو داسک: ملی زۆر باریک.
مەی ئەنگوور: مەی ترێ، شەرابی ترێ.
مێردەزمە: مرۆڤێکی خەیاڵییە لە شوێنی چۆڵەوانیدا سواری کۆڵی خەڵکی دەبێت.
ماش و برنج: ڕەش و سپی. بۆ کەسێکە بەرەو پیریی بچێت.

ن

نۆدێ: دێیەکە لە شارباژێڕ لەپێش بابانەکاندا دروست کراوە. پێیان وتووە (نەودێ – دێی نوێ) شێخ مارفی نۆدێ خەڵکی ئەوێیە.
نەغمەی سەحەرگاە: جۆرە گۆرانییەکە، (سەحەری)یشی پێ دەگوترێت.
ناخواە: بەناهەق، خوا نەناس.
نەیجە: قامیش. هەروەها بەو دەزووە باریکە دەگوترێ کە لەناو نووکی قەڵەمدایە.
نموود: دەرکەت.
نیگەهبان: ئاگادار، پاسەوان، یاساوڵ.
ناتوریل: سروشتی (Natural)ی ئینگلیزییە، طبیعي.
نادان: نەزان.
نەریتمان بۆ دامەهێنن: قسەمان بۆ دروست مەکەن.
ناڵەکار: کەسێ بناڵێ، کاری ناڵین بێ.
نەقارە: ئامێرێکی مۆسیقایە.
نموونەنمایی: پێشانگای شتی نایاب. معرض، نوێنە.
نادروست: نارێک.
نەبزگیر: ئەو کەسەی نەبزی دەستی (مەچەکی) مرۆڤ دەگرێت.
نەنگی سەر، برایم ئاوا: دوو دێیە لەناوچەی قەرەداغ.
ناپەرموونەوە: سڵ ناکەنەوە.
نەلەخشیوە: نەڕووشاوە، تێک نەچووە.
نیمێ: نیوە.
نیوەنمەک: هەویرێکە دەخرێتە سەر برین.
ناڵەی شەوگیر: ئەو ناڵە و نزایەیە کە بەشەو گیرابێت.
ناگزیر: بەدگفتار.
نماکی گریان: چاو فرمێسکاوی.
نۆشدارو: دەرمانێکی خەیاڵی بووە بۆ هەموو جۆرە نەخۆشییەک.
نمایش: شانۆ.
ناف: ناوک.
نوشوست: شکست.
نامە تەشی ڕێس: نامە ڕیایی کار.
ناڵچەی پێڵاو: ناڵی پێڵاو.
نگوون سار: لە خاکا کەوتووە.

ناوجەژنان: ئەو دوو مانگەیە دەکەوێتە نێوان جەژنی ڕەمەزان و جەژنی قوربانەوە.
نەیسە: بەهەرحاڵ.
نوێژە بارانە: ئەو نوێژەیە بۆ داواکاری باران بارین دەکرێت.
ناوەجاخ: ناچیزە.

و

وەنەوز: خەوە نووچکی، لە نێوان خەو و بێداریا.
وزەی دیدەنی: توانای سەرلێدان، بەسەرکردنەوە.
ویرەویر: گریانی مناڵ.
وەنوس: ڤینوس.
وردیلە: بەچە، منداڵ.
ویق واژیان کرد: هاوار و هەرایان کرد.
وێڵە دەر: دێیەکە بەشانی گۆیژەوە و نزیکی سلێمانییە. وێڵەدەر لەوەوە هاتووە کە چەند ڕێگەیەک لە پێش چوونە ناو دێکەوە هەیە ڕەنگە ڕێبوار لەو دەرانەدا وێڵ بێ.
وەردیەوان: کارگوزاری بەندیخانە، وەردیان.
وەپەیجووری میوانەوە هاتبوو: بۆ هەواڵی میوان هاتبوو.
وەرەم: سیل.
وەختەبەڕێ بم: وەختە بمرم.
واوەیلا: شین و زاری.

ه

هامڕاز: هاودەم.
هەڵدا: هەڵڵا، هاوار، هەراو هەڵڵا.
هەرەوەز: هاوکاری.
هەینو: هەینی، جمعە.
هێدی هێدی: هێواش هێواش، ورد ورد، لەسەرخۆ.
هەڵناکا: دەرنابا، ناگونجێ.
هەڵگیراو: ڕەدووکەوتوو.
هەڵمەت: هێرش، شاڵاو.
هۆمەرە کوێر: کاتی خۆی دێیەک بووە لەو دیوی گردی سەیوانەوە.
هەزارکانیان: شوێنێکە لە پشتی کەناروێوە.
هونەروەر: هونەرمەند.
هەودا: تاڵە دەزوو.
هۆن هۆن: فرمێسکی بەردەوام لە کاتی گریاندا.
هەریسە: خواردنێکە هەموو خواردنێکی تێکەڵ ئەکرێ لە کوردیدا باوە دەڵێن «شینی هەریسەکە دەکات».
هاتە جونبوش: هاتە جۆش.
هەرزەگۆ: نەزاندوو، کەسێ نەزانێ جوان و لەبار بدوێ.
هەڵپاچراو: بڕڕاو.

هاونشین: هەم نشین. هاوەڵ، هاوڕێ.
هەگبەلی: هەگبەلی (أطە) (أطە بازاڕی)، دوورگەیەکی خۆشە لە تورکیا سەیرانگایەو وەکو قەزا و ناحیەی لای خۆمان وایە. چەند ساڵێک پیرەمێرد لەو جێگە خۆشەدا قائمقام بووە و نەژادی کوڕی لەوێ لەدایک بووە.
هەواخواهان: لایەنگران.
هەر لووشەی دێ: هێشتا تێری نەخواردووە.
هاوشاری: خۆ وڵاتی، خەڵکی یەک شار.
هەوسار: سەرکەڵلەی وڵاخ، لە خوری دروست دەکرێ.
هەڵدەئاژێ: پاڵ دەکەوێ.
هەڕووتە: شاخێکە پێش ئەوەی بگەیتە ئەزمڕ و جاران کاروان بەوێدا ئەچوونەوە بۆ سیتەک. ئەم شوێنە دار و دەوەنی نییە واتە: هەر ڕووتە!
هوما: باڵدارێکی ئەفسانەییە.
هەمە چیزە: هەمە ڕەنگ.
هەوێنی نۆ قازان شیرە: ئەوەندە خراپە لە ناو هەر کۆمەڵێکدا بێت تێکی ئەدات.
هاوار: دێیەکی زۆر خۆشە لە هەورامان. لە هەڵەبجەوە بەشنروێدا بۆی دەڕۆی، دانیشتوانی (کاکەیی)ن.
هەوا ئەستێنین: لەخۆمان ئەگۆڕێین، بایی ئەبین.
هۆمان تێی کەوتووە: پێویستمان پێیەتی.
هەوڵ و تەڵاش: هەوڵ و تێکۆشان.
هەرەمە: ئاگر و ئاوی کرد بەسەر یەکا.
هەق سز: بێ هەق، بێ ماف.
هامان: دوژمنێکی هەرە بەناوبانگی جوولەکەکان بووە. هەموو ساڵێک پەیکەرێکی هامانیان دروست دەکرد بەتێڵا و دەمانجە ئەهاتنە وێزەی، ئەم جەژنەیان ناو نابوو جەژنی کوشتنی هامان.
هەڵەوەڕ: بەدگۆ، چەنەباز.
هێڵی ناو وەرد: ئەو هێڵەیە دوای ئەوەی گاسن لە زەوییەکە دەدات دەردەکەوێت.
هەڵدەوەستنەوە: هەڵدەسڵەمێنەوە.
هەوا خواه: خەیاڵ بڵاو.

ی

یاداشت: بیرەوەری.
یاداشتی دەکات: دەینووسێت.
یۆڵداش: (تورکییە) واتا هاوڕێ.
یاوز: سوڵتان سەلیمی عوسمانی.
یوشع: ناوی یەکێ لە پێغەمبەرەکان بووە.
یەکە پیاو: باشترین، بەناوبانگترین پیاو.
یەکێکیانت ئەکەمە قەبەڵ: دەرعوهدەی ئەوی دەکەم. یەکێکیانت دەکەمە بری ئەو.
یەک شەوە: مەبەست لە مەلا (عبداللەی کوڕی مەلا غەفوور)ـە، کە پیاوێکی هەژار بوو لە سلێمانی، بەڵام کە خاڵە وەجاخ کوێرەکەی مرد سامانێکی زۆری بۆ بەجێ هێشت لەمەوە ناونرا (مەلا عبدالله)ی یەک شەوە.

ناوەڕۆک

گیپە 7
شەڕی خەراجیان 8
دەنگی وەتەن 9
بەبۆنەی دەرچوونەوەی گۆڤاری گەلاوێژەوە 10
بەستن 11
دە، شت 11
چاو 12
لای لایە بۆ منداڵ 13
کەشتی، پاپۆڕ 15
دنیا ، دەستکەوتن 15
کیژۆڵەی خوێندەوار 16
عیزرائیلی بەهەشتی 19
بالۆرێ 21
قافیەی بە جرت 22
گاڵتەی بەڕاست 23
دەرسی مەلای هەیاسی 24
دوێنێ شەو شەیتان 25
مەلا سێ پارە 26
بەیتی مشک و پشیلە 28
گوێ ئاگردان 29
مام چەوەندەر 32
عەشقی پاک 35
پەندی باڵندە 37
هارونە ڕەشید 39
گورنەتەڵە 41
تۆڵە 43
قولە ڕەش 45
چاو برسی 46
خەیاڵ پڵاو 49
بەردتاش 51

پەند و ئامۆژگاری بۆ بازرگان 52
مەیموون و دارتاش 54
شیعرە ئاینییەکان 55
دڵێکم ئەوێ 55
پەروەردگارا تەماشا ئەکەم 56
پەروەردگارا وا بەرە بەرە 57
خودای بێ نیاز 58
بۆ میعراج 59
خوای گەورە 61
جەژنی مەولوود 62
ئەگەر 64
عەشقی تۆ 65
بانگێک لە لاهووتەوە 65
خۆشەویستی خوا 67
خوا ئێمەی 68
ئەو کەسەی 70
شێخ و سۆفی 72
خۆشەویستی خوا 72
خوا کاتێ ویستی 73
ناڵەی کۆن 74
سەرمەستی ڕوو سوور 75
بۆ مەولوود 76
ناڵەی پیری پیران 78
ئەی بەخشایندە 78
پەروەردگارا 80
خوایە هاوارم 81
ڕەهنومای گومبووی 81
تەنها خوایەکەی 82
خوایە بەعەقڵ 84
خوایە ئەوانەی 85
خوایە فەرمووتە 87
خوایە زۆر جار 89
مانگی ڕۆژوو 91
ئەو عەشقەی 91

پیرەمێرد و مەولەوی 93
هاودەمی فەرهاد 93
تێ چێن 96
بڵاوە کەوتە 97
خەستەی خاری خەم 97
خەرامان دەرکەوت 100
مامۆستای سەرئێل 101
سەرداری زومرەی 103
بۆ مەرگی مەحموود جەودەت 106
سۆزی پیرەمێرد 108
دووری تۆ 109
گیانە دڵەکەم 113
ئەپرسی چۆنن 114
وەلی دێوانە و پیرەمێرد 116
تاق تاق کەرە 117
شیرین ناوی شەم 118
یاران نەوبەهار 120
نازداری جافان 123
کوچکی هەواران 126
بێزاری هۆزان 129
یاشا لە نوێوە 130
یاشا جە نۆوە 130
قیبلەکەم هەی شەم 132
یاران تاریکە 135
هەر من ناشادم 137
هەی شەمی شەوان 139
یاران لە جەرگم 141
یاران نە جەرگم 141
یاران مەجنوونم 143
ئۆف بریندارە 146
چۆڵ نشینە خۆم 146
پەری ڕەشماڵان 149
شای سیا یانان 149
بە کۆی زوخاڵ بێت 150

بێسارانی و پیرەمێرد 152
ئای تیری تانە 152
لەناو ڕەزانا 153
چراخ وەڕەزان 154
دڵەی بێ تەدبیر 156
دڵەی کەمتەر ویر 156
گیانە ئەو ڕۆژەی 158
چراغ ئەرساتێ 158
یاران حاڵی دەرد 160
مەیلت کۆن نابێ 161
چراخم جەویر 161
لە هێلانەی دڵ 162
چراخم نە دڵ 162
گەڵای درەختان 163
گیانە وەنەوشەو 165
وەک من دەردەدار 167
گیانە ئەژمێرم 168
چراغم شەهید 169
نازک سارا و دەشت 170
گیانە لە پرخەی 177
چراخ داجارێ 177
یاری پەرچەم لوول 178
های لە بەیاندا 180
دڵە داخی نۆ 181
دڵە زامی نۆ 182
دووری پڕ دەردە 184
پیرەمێرد و مەلا ولدخان 185
شیرین بەنازە 185
سەوزەڵەی چاو ڕەش 187
شای وەڵەد چاوان 191
بادی لەیلاخان 193
پیرەمێرد و میرزا شەفیع 198
یاری دڵ پەیکەر 198
ڕەعنای دڵ پەیکەر 198

شیرین پێی داوە 202
لاسایی توحفەی تفاح 203
میرزام زامی حەی 204
بەهاری نوێ ڕەنگ 207
لەخەو هەستابووم 210
های قوربان تاکەی 214
پیرەمێرد و مەجذووبی شاعیر 216
مەجذووب 217
پیرەمێرد و (داخی) شاعیر 219
پیرەمێرد و شیعرێکی (پیر میکائیل) 226
پیرەمێرد و شیعرێکی حەسەن ئەفەندی مامی 227
نەو بەهار ڕەشە 228
لەیل بەجەماڵ 230
زیللەی زایەڵە 232
بەندی ئای ئای 233
پیرەمێرد و شیعرێکی یوسف بەگی ئیمامی 235
کەوتە ئارایش 236
یار شێوەی چۆنە 238
لەسەر دیارێ 241
پیرەمێرد و چەند شیعرێکی (حەمە ئاغای دەربەند فەقەرە) و (ئەحمەد بەگی کۆماسی) 243
پیرەمێرد و شیعرێکی طالعی(حەمە ئاغای دەربەند فەقەرە) 248
دیسان، پیرەمێرد و شیعرێکی شەفیع 249
بیدی مەجنوونی 251
خودایە، بەهار 253
پیرەمێرد و شیعرەکەی مەحموود پاشای جاف 254
وادەی خێڵە و خوار 255
پیرەمێرد و شیعرێکی مەلای جەباری 258
بەهار 259
دڵ مەستی یار بوو (میرزا یاقوب) 262
زلێخای سانی (خانای قوبادی) 263
کەهانەت (پیرەمێرد) 264
مەولەوی و چەند شیعرێک 266
هاوین هاوێنەم (مەولەوی) 268
ئارایشێکی (عبدالله بەگی زەنگەنە) 270

ئارەق وەک شەونم (مەولەوی) 271
دوو بەیتی بێسارانی 272
پیرەمێرد و شیعرێک لە بارەی حەجەوە 273
لە دەرگای ڕەحمەت (پیرەمێرد) 274
قیبلەم نەکێشێ (بێسارانی) 275
لە نێوان ئەحمەد بەگی کۆماسی و مەولەوی-دا 277
شیعرەکانی مەجذووب 278
میرزام قەڵای خاو (فەقێ قادری هەمەوەند) 278
فەقێ خەڵووزەیی 279
بەندی قەڵای خاو 279
پیرەمێرد و شێخ أبو الوفای کوردی 282
هێند لە دووری تۆ 284
بە یادی کۆن 286
وا لە دووریت 287
بەوەم زانی 288
بەشەرابی کەرەمی 288
خەوی بەخت 290
پیرەمێرد و شێخ عومەر ضیاءالدین 290
جەزبەی عەشق 291
نامەیەکی شێخ نەجمەددین 292
پیرەمێرد و شانامە 293
پیرەمێرد و ناصر خسرو 295
پیرەمێرد و مەخفی 299
پیرەمێرد و ظهیر 300
پیرەمێرد و وەحشی شاعیر 302
پیرەمێرد و سەعدی 303
پیرەمێرد و شێخ ڕەزا 304
پیرەمێرد و موحتەشەمی کاشانی 306
پیرەمێرد و مەستوورە خانمی ئەردەڵانی 312
شەوقی چرا 314
پەچەت لادە 315
نەعتێکی سەنایی 315
پیرەمێرد و شامەزهەر 316
عەشقی ڕاست 317

نەعتی فارسی بەکوردی 318
پیرەمێرد و باباتاهیری هەمەدانی 319
پیرەمێرد و چوارینەکانی خواجە عبداللەی ئەنصار 321
پیرەمێرد و چوارینەکانی شێخ سەعیدی أبو الخیر 323
پیرەمێرد و پێنج خشتەکی سالم لەسەر مەولانا خالد 351
وەڵامێک بۆ شێخ مەحموودی نەمر 357
ئەمشەو 359
دڵ بریندار بێ 360
شەوی یەڵدای سالم 361
پیرەمێرد و بەیتێکی (کلیم)ی هەمەدانی 363
پیرەمێرد و چوارینێکی سەدید 364
دوو چوارینی خەیام 365
پیرەمێرد و مەتەڵ 366
پیرەمێرد و بەیتی زەنووری 380
پیرەمێرد و میرزام تەوارێی دەربەندفەقەرە 386
پیرەمێرد و شیعرێکی عەرەبی 392
دوو شیعر لە تورکییەوە 393
بەندی پەخشان (وەرگێڕانی پیرەمێرد) 396
دوو شیعری شێخ مستەفای تەختەیی 397
سەبارەت بەمەحموود پاشا لە سەرچاوەیەکی ڕوونەوە 400
پیرەمێرد و دە شیعری مەستوورە خانم 406
پیرەمێرد و شیعرێکی نازێی حەسەن 413
پیرەمێرد و سەیدی هەورامی 414
فەرهەنگی پیرەمێرد 417

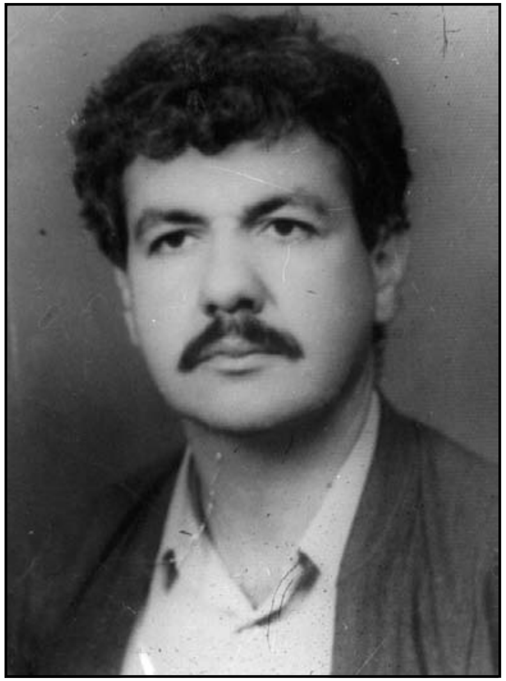

ئومێد ئاشنا

* لە بنەماڵەیەکی ڕۆشنبیر و ئاینپەروەر لە سلێمانی ساڵی ١٩٥٥ لە دایک بووە.
* ساڵی ١٩٧٨-١٩٧٩ پەیمانگای پێگەیاندنی مامۆستایانی لە هەولێر تەواو کردووە و لە ناوچەکانی قەرەداغ و دوکان و دەربەندیخان و پاشان سلێمانی مامۆستا بووە.
* لە ساڵی ١٩٧٨وە ئەندامی یەکێتی نووسەرانی کورد بووە.
* لە ساڵی ١٩٩٤ خانەنشین کراوە لەسەر داوای خۆی. بۆ ئەوەی دەرفەتی تەواوی هەبێ بۆ خزمەتکردن لە بواری ساغکردنەوە و کۆکردنەوەی بەرهەمی ئەدەبی و ڕۆشنبیری نەتەوەکەمان.
* پرۆژەیەکی ئەدەبی بەدەستەوە بوو بەناوی (پرۆژەی سەد کتێبی کوردی) کە توانی نزیکەی (٧٠) حەفتا کتێب و نامیلکەی لێ چاپ بکات بەڵام بەژمارەی کەم بەهۆی بێ توانایی مادی.
* سامانێکی ئەدەبی زۆری بەجێ هێشتووە بەڵام زۆربەیان هەر دەستنووسن.
* لە ٢٠٠٠/١/١٦ لە تەمەنی ٤٥ ساڵی و لە هەڕەتی بەرهەمهێناندا کۆچی دوایی کردووە و لە گردی سەیوان نێژراوە.
* ژمارەیەکی زۆر دەستنووس و سێ جگەرگۆشەی بەناوی «سیامەند و سایە و شاد» لەپاش بەجێ ماوە.

ئەم سێ بەرهەمەی لە دەزگای ئاراس بڵاو بوونەتەوە:

- ڕەشید نەجیب: ژیان و بەرهەمی.
- ئەشکی باوان: بەرهەمە بڵاونەکراوەکانی کامەران موکری.
- پیرەمێرد و پێداچوونەوەیەکی نوێی ژیان و بەرهەمەکانی: دوو بەرگ لە ٩٠٠ لاپەڕەدا.
- و چەندان بەرهەمی تریشی بەڕێوەن.